

Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu

A Graduate Research
Guide to Sufi Studies

Editör
Prof. Dr. Ömer Yılmaz

Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu

A Graduate Research Guide to Sufi Studies

Editör

Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Yazarlar

Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Prof. Dr. Hayri KAPLAN

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

Prof. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

Doç. Dr. Muhammet Nedim TAN

Arş. Gör. Ahmet Ziyaüddin CERAN

Yayımcı: OKU OKUT YAYINLARI

Adres: Şenyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

Web: <https://yayin.okuokut.org>

E-Posta: yayin@okuokut.org

Sertifika No.: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Yayın No.: 47

Dizi: Tasavvuf Araştırmaları

Dizi No.: 1

Kitap Adı: *Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu*

eISBN (E-Kitap): 978-625-95679-8-3

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.83>

Editör: Ömer Yılmaz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2938-1009>

Kurumu: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Hedef Kitle: Akademik/Bilimsel

Konu Kategorileri

BIC: HRHX Tasavvuf & İslam Mistisizmi

BISAC: REL062000 Din / İslam / Genel

Dewey (DDC): 297.4 Tasavvuf

LC Classification: BP189.2 Tasavvuf / İslam Tasavvuf Eserleri

THEMA: HRHX Tasavvuf ve İslami Mistisizm

WoS Category: Sosyal Bilimle

WoS CT Meso: Din

WoS CT Micro: Ruhsallık

Scopus Subject Area (ASJC): Dinî Araştırmalar

Kitap Türü: Editörlü Kitap

Yayın Tarihi: 21 Ekim 2025

Yayın Yeri: Ankara, Türkiye

Yayımlandığı Ortam: E-Kitap ePDF (E107)

URL: <https://yayin.okuokut.org/catalog/book/83>

Yayın Dili: Türkçe

Ebat: 160 x 240 mm

Baskı Sayısı: 1

Sayfa Sayısı: 131 (xiii)

Fiyatlandırma: Ücretsiz

Sorumluluk Reddi: Görüşler yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Yayınevinin görüşünü yansıtmaz.

Telif Hakkı © 2025, Oku Okut Yayınları. Bazı hakları saklıdır.

Açık Erişim: CC BY-NC 4.0. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Çıkar Çatışması: Yazar(lar), bu kitabın yayımlanmasıyla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder(ler).

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektiren bir işlem bulunmamaktadır; tüm veriler açık kaynaklardan elde edilmiştir.

Atıf: Yılmaz, Ömer (ed.). *Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2025. <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.83>

Publisher (Imprint): OKU OKUT PRESS

Address: Senyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

Web: <https://yayin.okuokut.org>

E-mail: yayin@okuokut.org

Certificate Number: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Publication Number: 47

Series: Sufism Studies

Series Number: 1

Book Title: *A Graduate Research Guide to Sufi Studies*

eISBN (eBook): 978-625-95679-8-3

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.83>

Author/Editor: Ömer Yılmaz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2938-1009>

Affiliation: Ankara Yıldırım Beyazıt University

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Audience: Professional/Scholarly

Subject Categories

BIC: HRHX Sufism & Islamic Mysticism

BISAC: REL062000 Religion / Islam / General

Dewey (DDC): 297.4 Sufism

LC Classification: BP189.2 General Works on Sufism / Islamic Mysticism

THEMA: HRHX Sufism and Islamic Mysticism

WoS Category: Social Sciences

WoS CT Meso: Religion

WoS CT Micro: Spirituality

Scopus Subject Area (ASJC): Religious Studies

Book Type: Edited Book

Publication Date: 21 October 2025

Place of Publication: Ankara, Türkiye

Document Type: eBook ePDF (E107)

URL: <https://yayin.okuokut.org/catalog/book/83>

Language of Content: Turkish

Dimensions: 160 x 240 mm

Edition Number: 1

Number of Pages: 131 (xiii)

Price: Free of Charge

Disclaimer: The views expressed are those of the author(s) and not of the publisher.

Conflict of Interest: The author(s) declare that there are no conflicts of interest regarding the publication of this book.

Ethics Statement: This study does not require ethical approval; all data were obtained from open sources.

Copyright © 2025, Oku Okut Yayınları. Some rights reserved.

E-Pub Licence: CC BY-NC 4.0.<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>

Citation: Yılmaz, Ömer (ed.). *A Graduate Research Guide to Sufi Studies*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2025. <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.83>

Özet

Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu

Türkiye’de tasavvuf alanında lisansüstü eğitim ve öğretime yönelik ilgi her geçen gün artmaktadır. Lisansüstü öğrenciler ve danışmanlarının ilgili bilim alanlarına katkı sağlamak adına sarf ettikleri emeklerden gerekli neticelerin elde edilebilmesi için takip edilmesi gereken genel kabul görmüş araştırma yöntemleri ve akademik yazım teknikleri ve kuralları bulunmaktadır. Savunması yapılacak tezin araştırma yöntemlerine uygun hazırlanması, araştırma etiğine ve yazım kurallarına riayet edilerek kaleme alınması esastır. Editöryal bir çalışmanın semeresi olan bu kitapta tasavvuf alanında yürütülecek lisansüstü çalışmalarda izlenecek araştırma yöntemleri ve yazım tekniklerine dair bazı tavsiyeler başta olmak üzere, son yıllarda dolaşıma sokulan yapay zekâ kullanımı, ilkeler, imkanlar ve riskler, tasavvuf literatürü, bir yazma eser müellifinin tespiti, uygulamalı kitap tanıtımı gibi birbiriyle irtibatlı altı adet bölüm yer almaktadır. Temel İslam Bilimlerinin bir alt disiplini olan Tasavvuf bilim dalı merkezde tutulmak kaydıyla diğer dini disiplinlerde akademik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ve onlara danışmanlık yapan genç akademisyenlere yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmalar yapılırken kendileri de halen akademik ve ilmi faaliyetlere öncülük eden hocaların tavsiyeleri ve şahsi tecrübeleri dikkate alınarak böyle bir ürün elde edilmiştir. Yine bu kitapta lisansüstü eğitim ve öğretim kapsamında yürütülecek araştırmalarda, derleme ve değerlendirme gibi konularda ilgili süreçlerde karşılaşılabilecek zorluklar, riskler, engeller vb. konularda rehberlik edilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Keza tasavvuf alanında araştırma yapacak ve yapanların karşılaştıkları muhtemel hatalara dair farkındalık oluşturmak, alanı seçecek, tez yazmaya başlayacak ya da tez yazımında belli bir aşamaya gelen adaylara yardımcı olmak, alandaki tezlerin kalitesini artırmak adına mütevazı bir katkı sunulması hedeflenmiştir. Nitel araştırma hüviyetindeki bu çalışmada uluslararası ölçütlerle uygun akademik/bilimsel araştırma yöntemleri ve yönelimlerinin alana uygulanması hususunda bazı tavsiye ve tecrübeler dile getirilmiştir. Çalışmanın detayı bağlamında öncelikle tasavvuf anabilim dalında lisansüstü çalışmalarda karşılaşılan soru ve sorunlar hakkında genel bir çerçeve çizilmiş, akademik/bilimsel araştırma yöntemlerinin alana uygulanması hususunda alanda bilinen akademisyenlerin yazılı çalışmaları dikkate alarak genel bir değerlendirmelerde bulunulmuş, hocaların her biri kendi zaviyelerinden bazı şahsi tekliflere yer vermiş, bunlarla birlikte yeri geldikçe metin içinde adaylara tasavvufun temel konularında bilgilendirme yapılmıştır. Kitabın ağırlıklı bölümünü teşkil eden son kısımda özet kılavuz, alan okumalarını ihtiva eden kitaplar listesi, anlatım bozukluklarına dair bilgiler ile noktalama işaretlerinin doğru kullanımı konusunda bazı ekler konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Metodoloji, Lisansüstü Çalışmalar, Yazım Teknikleri, Yapay Zekâ

Konu Kategorileri

BIC: HRHX Tasavvuf & İslam Mistisizmi

BISAC: REL062000 Din / İslam / Genel

Dewey (DDC): 297.4 Tasavvuf

LC Classification: BP189.2 Tasavvuf / İslam Tasavvuf Eserleri

THEMA: HRHX Tasavvuf ve İslami Mistisizm

WoS Category: Sosyal Bilimle

WoS CT Meso: Din

WoS CT Micro: Ruhsallık

Scopus Subject Area (ASJC): Dinî Araştırmalar

Abstract

A Graduate Research Guide to Sufi Studies

Interest in postgraduate education and training in the field of Sufism in Türkiye has been steadily increasing. In order for graduate students and their advisors to obtain meaningful results from their scholarly efforts, it is essential to follow internationally recognized research methodologies and academic writing techniques and standards. A thesis prepared for defense must be written in accordance with research methods, academic ethics, and writing conventions. This book, the outcome of an editorial collaboration, includes six interrelated sections that provide guidance on research methods and writing techniques applicable to postgraduate studies in Sufism. Among its contents are recommendations concerning academic methodology, discussions on the use of artificial intelligence—its principles, possibilities, and risks—along with topics such as Sufi literature, identification of a manuscript's author, and applied book review practices. While focusing primarily on Sufism as a subdiscipline of the Basic Islamic Sciences, the book also aims to guide researchers working in other theological disciplines, as well as the young academics who supervise them. It reflects the insights and experiences of scholars who continue to lead academic and intellectual activities in the field. The book further emphasizes the importance of offering guidance in issues such as data compilation, evaluation, and analysis, and addresses the challenges and obstacles that may arise in these processes. Its goal is to raise awareness of common mistakes encountered by those conducting research in Sufism, assist candidates preparing or writing their theses, and contribute modestly to enhancing the academic quality of dissertations in the field. As a qualitative study, the work presents several recommendations and experiences regarding the application of international academic and scientific research standards to the field. It first outlines the questions and problems commonly faced in postgraduate studies within Sufism, then evaluates how established academic methodologies can be adapted to the field, drawing upon the writings of recognized scholars. Each contributor offers personal insights from their own perspective, while also providing informative notes on key Sufi concepts throughout the text. The final and most substantial section of the book includes a summary guide, a list of recommended readings, explanations of common stylistic and grammatical errors, and appendices on the correct use of punctuation marks, serving as a practical resource for graduate students and researchers alike.

Keywords: Sufism, Methodology, Graduate Studies, Writing Techniques, Artificial Intelligence

Subject Categories

BIC: HRHX Sufism & Islamic Mysticism

BISAC: REL062000 Religion / Islam / General

Dewey (DDC): 297.4 Sufism

LC Classification: BP189.2 General Works on Sufism / Islamic Mysticism

THEMA: HRHX Sufism and Islamic Mysticism

WoS Category: Social Sciences

WoS CT Meso: Religion

WoS CT Micro: Spirituality

Scopus Subject Area (ASJC): Religious Studies

YAZARLARIN ÖZGEÇMİŞLERİ

Prof. Dr. Ömer YILMAZ

1964'te Tokat'ta doğdu. 1986 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1988-1990 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezinden 7. Dönem mezun oldu. Uludere, Kıbrısçık, Zara İlçe Müftüsü olarak çalıştı. 1993-1999 yılları arasında yurtdışı din görevlisi olarak Almanya'ya gitti. 1994-1998 yıllarında Köln Üniversitesi Oryantalistik Bölümünde lisans ve yüksek lisansını bitirdi. 1998-1999 öğretim yılında Bonn Üniversitesinde başladığı doktora eğitimini Ankara İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. 2007-2008 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurul Uzmanı olarak görev yaptı. 2008 yılında Hamburg Din Hizmetleri Ataşeliğine atandı. 2013 yılında Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi, 2014-2015 yılları arasında Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı. Halen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Yılmaz, daha çok İbnü'l-Arabî savunuculuğu, Anadolu Halk İslam Anlayışı, Alman Mistisizmi, Osmanlı Dönemi Padişah-Sufi ilişkileri üzerine araştırmalar yapmaktadır. Almanca ve Arapça bilen, evli ve üç çocuk babası Ömer Yılmaz'ın yayımlanmış bazı Almanca ve Türkçe akademik makale ve kitapları bulunmaktadır.

Prof. Dr. Hayri KAPLAN

Hayri Kaplan lisans eğitimini (1988) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamış, yüksek lisans derecesini (1995) ve doktora derecesini (2001) Ankara Üniversitesinden almıştır. 1992-1999 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. 1999-2019 yıllarında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde akademik çalışmalarını yürütmüş, 2019 yılında Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesine katılmıştır. Halen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tasavvuf ve tarihi üzerine çalışmalar yapan Hayri Kaplan'ın, *Tahrif ve Tashih: 13. Yüzyıl Anadolu İslam Düşüncesi Üzerine İncelemeler* başlıklı telif ve Rifâilik ile ilgili çeviri kitapları bulunmaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

1973 yılında Kayseri'de doğdu. 1997'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde; "Ahmet Remzi Akyürek; Hayat, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı" adlı teziyle yüksek lisansını 1999'da, "On beşinci Yüzyıl Bir Türk Sûfisi: Yakub-i Çerhi" başlıklı doktora tezini 2007'de tamamladı. 2000 yılında Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi olarak başladığı akademik hayatına, 2008'de Yrd. Doç., 2010'da Doçentlik unvanıyla Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde devam etti. 2014'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçiş yaptı. 2015'te Profesör unvanını aldı. Halen aynı fakültede öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Haksever daha çok günümüz tasavvuf meseleleri, Osmanlı modernleşme sürecinde devlet-tekke ilişkileri, tarihten günümüze tasavvufi kurumlar ve temsilcileri, şehir tarihi ve kültüründe tasavvuf, edebi ve ilmi yönüyle tasavvufi eserler, İlahiyat ve tasavvuf özelinde sosyal bilimlerde disiplinler arası araştırma yöntemleri üzerinde yoğunlaşmakta ve projeler yürütmektedir.

Prof. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

2006 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2009 yılında Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 2007-2012 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı Hadislerle İslâm Projesi kapsamında çalışmalarını sürdürdü. 2012 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak atandı. 2014 yılında yedi ay süreyle Ürdün'de misafir araştırmacı olarak bulundu. 2015 yılında doktora çalışmalarını tamamladı. 2018 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne atandı. 2019 yılında doçent unvanını aldı. 2023 yılında Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne atandı. *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, *Hadis Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, *Hacı Bayrâm-ı Velî, Mânevî Eğitim Metodu Olarak Halvet, Tasavvuf ve Hayat*, *İskenderpaşa'da Bir Velûd Derviş Dr. Metin Erkaya*, *Peygamber Kıssaları ve Hanefî Fakiherin Zayıf Hadisle Hüküm Verme Gereçekleri (el-Hidâye Örneği)* adlı yayınlanmış kitapları ve çeşitli akademik dergilerde makaleleri bulunan M. Esad Erkaya halen aynı fakültede Tasavvuf Anabilim Dalı'nda çalışmalarına devam etmektedir.

Doç. Dr. Muhammet Nedim TAN

1981'de Mersin'de doğdu. 2004 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. 2006 yılında yüksek lisans çalışmasını, 2013 yılında doktorasını tamamladı. 2011 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi statüsüyle katıldı. 2013'te Doktor Öğretim Üyesi, 2020'de Doçent Doktor unvanlarını aldı. Daha çok Osmanlı dönemi tasavvuf literatürü üzerine yayınlar yaptı ve araştırmalar yönetti. Ulusal ve uluslararası ölçekte projelere araştırmacı olarak katkı sağladı. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. İngilizce, Arapça ve Farsça bilen, evli ve iki çocuk babası olan M. Nedim Tan'ın yayımlanmış Türkçe akademik makale ve kitapları bulunmaktadır.

Arş. Gör. Ahmet Ziyaüddin CERAN

Ahmet Ziyaüddin Ceran Konya Anadolu Lisesi'nin sayısal bölümünden mezun olduktan sonra lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Aynı üniversitede başladığı yüksek lisans eğitimine Karabük Üniversitesi'nde devam etti. Yüksek lisans tezinde, tasavvufun tedvin dönemindeki idrak melekelerini "Kalp-Bilgi ilişkisi" bağlamında ele aldı. Ceran, doktora eğitimine devam etmekte olup, halen Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Pandemi sürecinde (2020-2022) Karabük Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde eğitim süreçlerinin koordinasyonu ve teknik destek alanlarında görev aldı. Ahmet Ziyaüddin Ceran daha çok tasavvuf epistemolojisi ve tasavvuf-yapay zekâ ilişkisi gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu.....	i
Özet.....	iv
Abstract	v
Yazarların Özgeçmişleri.....	vi
Ön Söz	xi

Yazarak Düşünmek ve Düşünerek Yazmak: Bir Araştırmayı Sürdürmenin Yolları	1
Muhammet Nedim Tan	

Tasavvuf Akademisi'nde Yapay Zekâ Kullanımı: İlkeler, İmkânlar ve Riskler	14
Ahmet Ziyaüddin Ceran	

Tasavvuf Literatürüne Giriş	28
Mahmud Esad Erkaya	

Bir Yazma Eser Müellifinin Tespiti	47
Hayri Kaplan	

Akademik Metin Yazarlığının Geliştirilmesinde Uygulamalı Bir Yöntem: Kitap Tanıtımı .50	
Ahmet Cahid Haksever	

Tasavvuf Alanı Lisansüstü Araştırma Yöntemlerine Dair Bazı Tavsiyeler, Yazım Teknikleri ve Tecrübe Aktarımı.....	61
Ömer Yılmaz	

Ek-I Alan Okumaları Listesi.....	116
Ek-II Noktalama İşaretlerinin Doğru Kullanımı ve Anlatım Bozuklukları.....	119
Ek-III Lisansüstü Tasavvuf Araştırma Yöntemleri ve Tez Tazım Özet Kılavuzu	129

ÖN SÖZ

Türkiye’de tasavvuf alanında lisansüstü eğitim ve öğretime yönelik ilgi her geçen gün artmaktadır. Lisansüstü öğrenciler ve danışmanlarının ilgili bilim alanlarına katkı sağlamak adına sarf ettikleri emeklerden gerekli neticelerin elde edilebilmesi için takip etmeleri gereken uluslararası genel kabul görmüş bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik yazım teknikleri ve kuralları bulunmaktadır. Zaten yüksek lisans eğitiminin amacı; öğrenciyi bilimsel araştırma yapabilir, elde edilen bilgileri değerlendirip yorumlayabilir düzeye getirmektir. Doktora eğitimi ise öğrencinin bağımsız araştırmalar yapma, bilimsel olayları daha geniş ve derinlemesine inceleyip yorumlama ve yeni sentezlere ulaşma becerisini kazandırmayı hedefler.

Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin bilimsel araştırma yapma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak, tasavvuf araştırmalarının genel akademik kalitesini yükseltmek gayesiyle altı akademisyen bir araya geldik ve *Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu* adını verdiğimiz bu editoryal çalışmayı hazırladık. Böylece ilim yoluna, bhusus tasavvuf alanına intisap etmiş adaylara seslenmek istedik. Doğrusu güncelliğini koruyan bu husus, zaman zaman farklı ilmi mahfillerde dile getirilmiştir. Ancak tasavvuf alanında bu çerçevede henüz derli-toplu öğrencilere/adaylara bilgi sunan bir kılavuz kitap yayımlanmış değildir. Elinizdeki bu çalışmada her biri farklı boyuta dikkat çeken altı adet makale yer almaktadır.

Muhammet Nedim Tan, elinizdeki çalışmanın dibacesi sayılabilecek “Yazarlık Düşünmek ve Düşünerek Yazmak: Bir Araştırmayı Sürdürmenin Yolları” adını verdiği felsefi ağırlıklı makalesinde adaya önemli bazı bilgiler sunmaktadır. Tan, anlam üretiminin nasıl inşa edileceğini sorgulamakta, bu bapta zihinsel yeterlilik, zihinsel meşguliyetten bahisle, bu meşguliyetin okuma yönelimleri, düşünsel odaklanmalar ve konuşulanlara karşı geliştirilen farkındalık aracılığıyla şekillendiğini ileri sürmektedir. Yazar devamla, hakiki bir öğrenme sürecinin, yalnızca bilinenleri pekiştirmek değil; aynı zamanda bildiklerimizi ve bilmediklerimizi eş ölçüde literatürle temas ettirebildiğimiz deneyimlerle derinleştiğini iddia etmektedir. Nedim Tan, ayrıca makalesinde şahsi görüşünün son yıllarda revaçta olan yapay zekâ konusunda olumlu yönler yanında bireyin zihinsel dünyasında meydana getireceği olası risklere dair endişesini dile getirmektedir.

Ahmet Ziyaüddin Ceran, “Tasavvuf Akademisi’nde Yapay Zekâ Kullanımı: Kurallar, Fırsatlar ve Riskler” adlı makalesiyle elinizdeki kitaba katkı sunmuştur. Yazar, tasavvuf alanında yapay zekânın kullanımını ele alan bu bölümde, üretken yapay zekânın (ÜYZ), etik ve metodolojik kullanımına odaklanmakta, bu teknolojinin tasavvuf araştırmalarında nasıl bir imkân alanı ve sınır oluşturduğunu tartışmaya açmaktadır. Yine yazar, YÖK tarafından yayımlanan ÜYZ kullanım etik ilkelerine, Avrupa Birliği’nin gözde üniversitelerinin ilgili rehberlerine referansta bulunmaktadır. Ceran bahse konu makalesinde yapay zekâ odaklı tasavvuf metinlerinin dijital taranması, veri ve literatür analizleri, kavramsal karşılaştırmalar gibi avantajlarını örneklerle ortaya koyarak, bu yöntemlerin akademisyenlere sunduğu pratik faydaları aktarmaktadır. Bununla birlikte, tasavvuf gibi epistemolojik ve ontolojik önermeleri derin kavrayış gerektiren metafizik bir disiplinde yapay zekânın kavrayamadığı derinlikleri vurgulamakta, bilinçsiz

kullanımının sebep olabileceği yüzeysel akademik üretim gibi risklerini dile getirmektedir. Son kısımda ise tez hazırlama, bilimsel yayın kaleme alma ve nitel-nicel analiz yöntemleri gibi akademik süreçlerde somut ve gerçekçi örneklerle, yapay zekânın tasavvuf çalışmalarındaki kullanımına dair uygulanabilir bazı bilgiler sunmaktadır.

Mahmud Esad Erkaya, “Tasavvuf Literatürüne Giriş”, adlı makalesinde akademik çalışma yapacak adaylara bu alanın temel yapıtları hakkında özlü bilgiler aktarmaktadır. Bu bağlamda Erkaya Arapça, Farsça ve Türkçe dilleri başta olmak üzere çok sayıda el yazması ve basılı tasavvuf eserinin mevcudiyetinden bahisle, günümüz akademik düzeyde yapılan çalışmaların da katkısıyla bir literatür listesi sunmaktadır. Bir diğer ifadeyle, tasavvuf sahasında çalışma yapmak isteyen her araştırmacının fikir sahibi olması gereken temel kaynaklardan tabakât, zühhd, âdâb, erkân, işârî tefsir ve tasavvuf terminolojisine dair telif edilen eserler, bunların içerikleri, hangi konularda bir müracaat kaynağı olabileceğine dair bilgiler paylaşmaktadır.

Hayri Kaplan, “Yazma Eserlerin Müelliflerinin Tespiti” başlıklı yazısında tasavvuf alan araştırmalarında kütüphanelerimizde çok sayıda tahkik ve tahlili bekleyen el yazma eserlerin çokluğundan bahisle bir yazma eserin ve yazarının kimliğini belirlemede dikkate alınması gerekli kriterlere dikkat çekmektedir. Yazar, önümüze çok ihtimalli ve yanılma payı yüksek durumlar çıkabildiği gerçeğinden hareketle bu durumlarda sağlıklı belirlemelerde bulunabilmemizin -daha sonra bu eserlere dayalı olarak yeni tespit veya yorumlar yapılacağı düşünülürse- çok önemli olduğunu belirtmekte ve lisansüstü çalışma yapan adayların dikkat etmesi gereken pratiğe dönük bazı ipuçlarını dile getirmektedir.

Ahmet Cahid Haksever, “Akademik Metin Yazarlığının Geliştirilmesinde Uygulamalı Bir Yöntem: Kitap Tanıtımı”, adlı yazısıyla genç akademisyen adaylarına teoriden ziyade pratik örneklemeler eşliğinde akademik bir ürün olarak kitap tanıtımı üzerinde durmaktadır. Yazarın kendi ifadesine göre, bu yazısıyla teoriden ziyade pratiğe dönük uygulamayla araştırmacının akademik metin haline nasıl getirilebileceğine dair eğitim modeli sunmaktadır. Haksever, uygulamalı eğitim modelinde kitap tanıtımının, bir eleştiri olmadığını, zira tenkit ya da eleştiri türünün, çok daha derinlikli bilgi birikimi gerektirdiğini ve genelde makale formatında hazırlandığını ileri sürmektedir. Oysa burada, akademik hayata yeni adım atan araştırmacıların, çalışmayı düşündüğü konular ve kaynaklar hakkında bilgi sahibi olması, konunun imkân ve sınırlarını keşfetmesi, mikro denilebilecek düzeyde bir çalışma ile akademik anlamda metin hazırlama tecrübesi edinmesini hedeflemektedir.

Ömer Yılmaz, uzunca kaleme aldığı çalışmasında Temel İslam Bilimlerinin bir alt disiplini olan Tasavvuf bilim dalında akademik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara farklı alanlarda isim yapmış ilim adamlarının tavsiyeleri ve şahsi tecrübelerini de ekleyerek araştırma yöntemleri/teknikleri hakkında genel bir çerçeve çizmektedir. Yılmaz, makalesinde lisansüstü eğitimde yürütülecek araştırmalarda karşılaşılabilecek zorluklar ve riskler, savunma esnasında takınılacak tavır ve izlenecek yol konusunda rehberlik yapmayı ve bir farkındalık oluşturmaya amaçlamaktadır. Yine yazar akademik hayata adım atacak öğrencilerin yapması gereken idari ve bürokratik, takip etmesi gereken öğrenci iş ve işlemlerine dair ihtiyaç duyacakları tali bilgiler vermekte, çalışmasının sonuna doğru ileri okumalar listesi, noktalama işaretleri, anlatım bozuklukları gibi Türkçe’nin düzgün kullanımına yönelik ekler paylaşmaktadır.

Kitapta yer alan makaleler önce teorik planda önem arz edenler, akabinde pratiğe/uygulamaya dönük metinler şeklinde sıralanmıştır. Metinlerin telifinde TDK yazım ve imlâ kuralları, eser isimlerinin, ilahiyat terminolojisinin yazımlarında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin imlâ kuralları, kaynakça ve dipnot yazımında İSNAD sistemi dikkate alınmış, bununla beraber bazı metinlerin imlâ, dipnot ve kaynakça kullanımında yazarların kendi tercihleri muhafaza edilmiştir. Her bir akademisyen hoca makalesinde kendi şahsî görüşlerini ifade etmekle birlikte esere bütüncül bakıldığında mevcut bölümler birbirini tamamlamaktadır.

Editoryal bir çalışmanın ürünü bu kitapta kendileri de birer tasavvuf akademisyeni olan, halen bu faaliyetlere danışmanlık yapan ve bu yollardan geçmiş ilim adamları, tasavvuf alanında araştırma yapanların/yapacakların karşılaştıkları olası hatalara dair bir farkındalık oluşturmak, alanı seçecek, tez yazmaya başlayacak ya da tez yazımında belli bir aşamaya gelmiş adaylara yardımcı olmak, alandaki tezlerin kalitesini artırmak adına mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamışlardır. Bu yönüyle çalışma sadece araştırmacılar için değil akademik danışmanlığa yeni başlamış hocalar için de yol gösterici bilgiler ihtiva etmektedir.

Bu vesileyle tasavvuf ilmine kalemiyle ve kelamıyla hizmet etmiş tüm hocalarımıza hürmetlerimi arz ediyor, elinizdeki kitaba makaleleriyle katkı sunmuş meslektaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmak bizden, başarı Allah'tandır!

Ömer YILMAZ
Ankara, 2025

YAZARAK DÜŞÜNMEK VE DÜŞÜNEREK YAZMAK: BİR ARAŞTIRMAYI SÜRDÜRMEİNİN YOLLARI

Muhammet Nedim TAN¹

Giriş: Yazı Üzerine Düşünme Gerekliliği

Yazı, bir düşünme etkinliğinin sonucudur; hattâ başlı başına bir düşünme biçimidir. Düşünce yazıyı bir araç olarak kullandığı kadar, yazı da düşünceye biçim ve işlerlik kazandırır. Yazının varlık nedeni, kişinin bilgiyle karşılaştığında kendi bilinç sınırlarının ve imkânlarının farkına varmasıdır. Bu nedenle düşüncenin açığa çıkışı olarak yazı, üzerine düşünüldükçe derinleşen bir öze sahiptir.² Yazı ile düşünce arasındaki birbirini besleyen bu dönüştürücü etkileşim, bilginin özümsemesi ve aktarılmasında kavramsal sürekliliğin ve kuramsal bütünlüğün temelini oluşturur. Yazıdaki işleyişle düşüncedeki özü bilgi ve içerik açısından derinleştirecek birikimin ise akademide bulunması beklenir. Çünkü akademi, kurumsal kimliğinin ötesinde bilginin değerlendirilmesine ilişkin yöntem ve özverinin ortaya konulduğu süreçleri ifade eder. Bu yönüyle akademi, üniversite kurumunun bürokratik niteliğine göre aşkın ve kuşatıcı bir kavramdır.³ XXI. yüzyılın ilk çeyreğini geride bırakan ve kişiliklerimizle zamanının tanıklığını yapan kimseler olarak bizler, yazının ortaya çıkışından matbaanın icadına doğru sürekli gelişen insanlık birikimiyle yüz yüze olduğumuz ölçüde bu birikimin akademi eliyle biçimlendirilmiş açılımlarına göre bilinci yapılandırılmış bireyleriz. Bu açıdan akademik üretimin nitelikleri, kökenleri ve güncel bağlamları üzerine sürekli yeniden düşünmek durumundayız. Artan dijital olanaklar ve yapay zekâ kullanımı mevcut bilgi görgüsüne önümüzdeki yıllarda farklı bağlamlar kazandıracak görünüyorsa da bu geçiş sürecinde insanî niteliklere öncelik tanımamız ve yazılı kültür üzerinden edindiğimiz birikimi vurgulamamız gerekir.

Akademik yazı, her türlü şekil şartlarının ötesinde, yaptığı iş üzerine düşünen ve sorumluluk bilinci güçlü bir zihnin ürünüdür. Yazıda somutlaşan zihin emeği, bilgiye dönük bir özveriden kaynaklandığı ölçüde rutin veya angarya olmaktan çıkarak akademik katkıya dönüşür. Bunun yollarından biri, yazı ile ortaya çıkacak değer üzerine düşünmektir. Kişi bir bütünün parçası olduğu bilincini taşıdıkça yazı aracılığıyla değer üretebileceği alanlar bulacaktır. Burada “bir bütünün parçası olmak”la yalnızca kurumsal kimlik taşımayı değil, daha da temelde insanlık birikimiyle zihinsel açıdan karşılaşmayı ve kendi ilgileriyle bu bütün arasında bağlar kurabilmeyi kastediyorum. Bu temel vurgulardan hareketle ilâhiyat

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
e-posta: nedim.tan@marmara.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7360-0125>

² Konu hakkındaki felsefî vurgular için bkz. (Lavelle: 2023, 105-111). Elbette yazı hakkında bu türlü cümleler kurmak modern insanın bilgi görgüsüyle ilgilidir. Bkz. (Ong: 2014, 97-139).

³ Akademik araştırma ilgisinin bilimsel bilgiye süreklilik kazandıran bir etkinlik olması sebebiyle üniversiteye aşknlığı hakkında bkz. (Gasset: 2022, 53-58).

alanında⁴ yazı yazmanın bazı niteliklerini gündeme getirerek yaptığımız iş üzerine düşünmeyi deneyeceğim.⁵

1. Şekil Şartları ile Zihin İşleyişi Arasında: Paragraf

İlâhiyat alanında üretilen bir akademik yazının “temel anlatım birimi”⁶ paragraftır. Bir satır başından diğerine doğru ilerleyen cümle akışı içerisinde⁷ konu sürekliliğinin sağlanması, yazı üretmeye elverişli bir zihin yapısının göstergesidir. Bu yönüyle paragraflar yalnızca yazının biçimsel belirtileri değil, aynı zamanda düşünce bütünlüğünün yapılandığı özel “deneyim alanları”dır.⁸ Anlamli bir başlık altında cümleler arası bütünlük taşıyan paragraf birimleri oluşturmak, hacmi ve şekli ne olursa olsun akademik yazı üretiminin başlangıç noktasıdır. Araştırma notu, kitap değerlendirmesi, makale, tebliğ metni ve tez bölümü gibi akademik metin türleri, anlam birimini paragrafın oluşturduğu içeriklerdir. Yazının kapsamı ve biçimi amaç doğrultusunda değişkenlik gösterebilir. Ancak paragraf, sorulan sorular ve belirlenen sınırlara göre zihnin işleyişi açısından niteliği değişmeyen bir odak noktasıdır. Paragraf odaklı yazı bilinci, aynı zamanda dilbilgisi yanlışlarını ve anlatım bozukluklarını kişisel olarak tespit edip gidermemizi sağlayacak bir kavrayış eşliğidir.

Bu vurgunun ardından akademik yazıya ilişkin yönlendirici anlatımların önemli bir bölümünün, yazı deneyimine değil uygulama süreçlerine odaklı olduğunu belirtmeliyiz. Kurumsal yönergeler, üretilen içeriği biçimsel uygunluk açısından izlemek ve düzenlemek amacıyla oluşturulmuştur. El kitapları ve biçimsel düzeni öğretme amaçlı eğitimler, bir çalışmanın taşınması gereken biçimsel öğelerin genel çerçevesini sunmanın ötesine geçmez. Bu tür yönlendirici metin ve dijital içeriklerden zaten daha fazlasını bekleyemeyiz. Ancak ilâhiyat alanındaki yazılı anlatım deneyimi, öncelikle “anlam bulma” sürecidir ve biçim temelli uygulamaların yerine getirilmesine indirgenemez. Dolayısıyla bu alana ilişkin düşünce faaliyetini, dijital veri tabanlarının ve yapay zekâ araçlarının etkin kullanımına dönük biçim ve nicelik temelli yönergelerle sınırlayamayız.⁹ Tüm yönergelerle birlikte zihin sürekliliğini yansıtan anlatım birimleri olarak paragraflara odaklanmak, akademik yazı

⁴ “İlâhiyat alanı” ifadesinin içeriği ve kaynak kullanım biçimi hakkında bkz. (Öğmiş: 2021).

⁵ Daha önce yazdığım bir denemede, tasavvuf çalışmanın ne anlama geldiğine ve alanın genel niteliklerine ilişkin kısa bir sorgulama yapmıştım. Bkz. (Tan: 2017, 47-52). Bu yazıda ise genel olarak ilahiyat alanında yazı üretme süreçlerine ilişkin bir deneme sunmayı amaçlıyorum.

⁶ Dilbilgisi açısından “temel anlam birimi”nin kelime ya da cümle olduğu kabul edilir. Bu yüzden “anlatım birimi” ifadesini özellikle vurguladım. Burada paragrafa ilişkin öğretici bir okuma olarak şu kaynakları anabiliriz. Bkz. (Can: 2019, 205-242; Tansel: 1985, I-II, 27-51; Tansel: 1983, III, 83-108). Elbette kelimelerin anlamli bir bütün oluşturmaya iten örgüleri cümle düzeyine ulaştığında tüm anlatım türlerinin varlık zemini ortaya çıkar. Bu açıdan cümlelerin ayrıcalığı ve belirleyiciliği öne çıkarılabilir. Ancak yazı boyunca paragrafa vurgu yapışım epistemolojik öncelikli değil pedagojik amaçlıdır.

⁷ Tanzimât sonrasında Fransızca’dan alınan paragraf kelimesi *fıkra*, *bend*, *fasıl* gibi kelimelerle karşılanmıştı. Şemseddin Sâmî’nin *fıkra*ya *paragraf* anlamı yükleyen açıklamasını burada hatırlayabiliriz: “Bir makâle ve yazının ayrıca bir kelâm veya bahs teşkil eden ve mâ-kabl ve mâ-ba’dinden ayrılabilen parçası.” *Kâmûs-ı Türkî*, “fıkra” md.

⁸ Burada deneyimi (*experience*) kişinin bilgiyle etkileşiminde hem etkin ve seçici hem de edilgen ve tüketici oluşunu ifade etmek için kullanıyorum. Kavramın bu yönleri için bkz. (Cevizci: 2005, 454).

⁹ Bu türlü bir sınırlamanın dünya genelindeki akademik sığlaşmanın ana etkenlerinden biri olduğu hakkında bkz. (Ritzer: 2011, 107-112).

süreci için nitelikli bir başlangıç olabilir. Çünkü yazıdaki parça-bütün ilişkisinin yazar tarafından gözlemlenerek derinleştirileceği temel birim paragraftır.

İlâhiyat alanında akademik yazı üretmek hem bir “anlam bulma” deneyimidir hem de “kaynak aktarma” sürecidir.¹⁰ Her ne kadar “sorun belirleme” eğilimi çoğu zaman “anlam bulma” deneyiminin önüne geçiyorsa da ben bu bakış açısını benimsemiyorum. Kanaatimce ilâhiyat alanında “sorun”, “anlam”ın önüne geçirilmemeli, onunla birlikte ama onun gerisinde düşünülmelidir.¹¹ “Anlam bulma” literatüre yönelik derin bir dikkati, “kaynak aktarma” ise bu dikkatin sonucunda işlenmiş verilerin alana değer katacak tarzda sunulmasını gerektirir.¹² İlkinde araştırmacı bir zihin yapısı kendini gösterir; ikincisinde ise yazı üretirken geçilen süreçlere ilişkin bir tanıklık söz konusudur. Her akademik yazı, küçük ölçekli de olsa bir “iddia”nın açığa çıkma yeridir. Kaynaklarla kurulacak ilişkiyi yalın aktarımda bulunmaktan ve anlam öncelikli üslubu poetik bir üretime dönüşmekten alıkoyan, “iddia”nın yön belirleyici etkisidir. Eğer şekil şartlarının yerine getirilmesine yönelik çoğalan bir uğraş içindeyseniz ve akademik niteliği bu yönüyle değerlendiren bir yeterlilik algısına sahipseniz, “anlam bulma” deneyimi “kaynak aktarma” sürecinin gerisinde kalır ve “kaynak aktarma” birtakım yönergelerin uygulanmasıyla sınırlanır. Bu noktada nitelikli paragrafların üretilmesine odaklanmanın, anlam, biçim, sorun ve değer alanlarında yazının akışına entelektüel bir eşik kazandırması beklenir.

2. Yatkinlığın Farkında Olmak: Ders Dışı Dikkatin Önemi

Lisans eğitimi sırasında ve sonrasında, bir araştırmacının en temel kaygısı ilgisinin hangi konular ve başlıklar doğrultusunda şekillendiğini belirleyebilmektir. İlgi, derslerdeki etkileşimin yanı sıra bilgiyle karşılaşmanın getirisi olarak zihinde uyanan anlamlı izlenimlerin birikmesiyle kendini gösterir. Ders dışındaki serbest zamanlarda oluşan birikim, akademik amaçlı çalışmalarla bütünleştğinde, genel okumaların özel konuşmalardan hız alarak derinleştiği bir yatkinlığın doğması beklenir. Akademik çalışmanın, nitelikleri belirgin bir yetenek tipi gerektirdiğinden söz etmek abartı olur.¹³

¹⁰ Yazıda dil ve düşünce kesiştiği için “anlam” öncelik kazanır. Özellikle sosyal bilimler, ilâhiyat ve felsefe gibi alanlarda yer yer kaynak aktarımının gölgesinde kalsa da “anlam” odaklı bir tutum benimsemek önemlidir. Konu hakkında felsefi bir okuma için bkz. (Dombaycı vd.: 2020).

¹¹ “Anlam bulma” derken içinde bulunduğu bütünlükle ilişki kurabilecek ve bilinç akışı sağlayabilecek bir literatür etkileşimini vurgulamaya çalışıyorum. “Anlam bulma”nın “sorun belirleme”yi önceleyen bir zihin yatkinlığına karşılık geldiğini düşünüyorum. Bu aynı zamanda Müslüman hafızanın dinî duyarlılıklar doğrultusunda şekillenen birikimine yönelik bir sorumluluk demektir. “Sorun belirleme” ise yakın yüzyılların sosyal ve siyasal zorluklarının getirisi olarak ortaya çıkmış ve yer yer dayatılmış birtakım bağlamları doğrudan sahiplenerek çatışma ve gerilim öncelikli başlıklara şartlanma tehlikesi barındırır. Elbette entelektüel yetkinlik açısından bu tutum da anlamlıdır ancak birikimle karşılaştıktan sonra ortaya çıkacak bir zihinsel düzey olarak bu tutumu konumlandırmak yerinde olur.

¹² “Kaynak aktarma” derken metin içerisinde veya dipnotlarda işlenen, bağlama katılan ve kendilerinden hareketle bir verinin yahut bakış açısının paylaşıldığı, özellikle araştırmacının zihninde karşılığı olan ve çalışma sürecinde hukuk geliştirilmiş literatür atıflarını kastediyorum. “Anlam bulma” ile “kaynak aktarımı” arasındaki amaçlılık ilişkisi yitirilirse literatür işçiliği bakımından oldukça niteliksiz çalışma örnekleriyle karşılaşmamız kaçınılmazdır.

¹³ Yetenek vurgusunun abartılı olduğunu söylemek, modern eğitimin çoğul ve eşitlik iddialı yapılması dolayısıyladır. Çünkü modern eğitim seçilmiş yeteneklerin etkinliğini ve buradan doğacak bir hiyerarşiyi

Ancak bilgiyle karşılaştıkça genişleyen ve bilgiyi işledikçe derinleşen bir yatkınlığa vurgu yapmak durumundayız.¹⁴ İlâhiyat alanında kişisel ilginin belirlenmesi bir bakıma yatkınlık tespitidir. Bu da ancak farklı okuma denemeleri yapmak ve kendi okuma deneyimlerine ilişkin karşılaştırmalara gitmekle gerçekleşir. Okuma, dinleme ve düşünmenin kesiştiği bir etkinlik olarak yazı, karşılaştıkça bağlam kazanan ve çeşitlenen veri akışına zihnin verdiği cevaplardan biridir. Kişinin yazı aşamasında sergileyeceği üslup ve derinlik ise bilgiye ve bilginin üretilme biçimlerine yönelik yatkınlığı ölçüsünde ortaya çıkar.

Bu noktada “kavramsal duyarlılık” taşımaya vurgu yapabiliriz. Okumaların ve bilgi aktarımındaki çeşitliliğin hareket verdiği bir yatkınlık olarak kavramsal duyarlılık, önce bildiğimiz konuların sınırlarına ilişkin küçük dikkatlerle başlar; ardından bilmediğimiz konuların bildiklerimizle ilişkisine dönük sorgulamalarla ilerler. Bu bakımdan, araştırma aynı zamanda bir içebakış sürecidir.¹⁵ Çünkü bildiklerimizin bilmediklerimizle kesiştiği noktada açığa çıkan duyarlılık, bizi kendiliğinden literatür içine çeker. Literatüre açılmak, gerektiğinde birtakım dijital olanakları veya dokümantasyon sistemlerini kullanmakla sınırlı kalacak bir faaliyet değildir. Yapılan tüm okumalar, küçük ölçekli birer literatür karşılaşmasıdır. Zihnimizin işleyiş tarzını tanımanın yolu bu karşılaşmaları çoğaltacak şekilde literatüre açılmaktan geçer. Okudukça derinleşme eğilimi sergilediğimiz konulara odaklanmak, ilginin ve yatkınlığın belirlenmesine imkân verir. Burada ilâhiyat alanının klasik dönemdeki birikimine yönelik kişisel okumaların önemine vurgu yapmalıyız. İslâmî hafızanın taşıyıcı metinlerini yalnızca ders halkalarındaki mesaiye ihale etmeyip bu metinleri kendi gündemlerinin bir parçası kılarak seçici okumalar yapabilen bir zihne sahip olmak ilâhiyat alanı açısından bir yeterlilik göstergesi sayılabilir.

Literatürle kavramsal duyarlılık üzerinden bağ kuran araştırmacı, kendiliğinden bir akademik üretim ağının içine girmiş demektir. Böylece zihindeki dil-içi işleyişle ve dile aşkın farkındalıkla literatürdeki bilgi çeşitliliğini sınıflandıran akış arasında anlamlı bir süreklilik ortaya çıkar. Herhangi bir çalışmada içerik bütünlüğünü ve anlatım düzenini okura hissettiren düzey de burasıdır. Çünkü kavramsal duyarlılık geliştirmiş ve kendi ilgisini/yatkınlığını sezebilmiş bir zihinden türeyen yazı, “anlam bulma” ve “kaynak aktarma” süreçlerinin “bilgi üretme” aşamasına ulaştığı entelektüel bir deneyimin taşıyıcısıdır.

3. Otodidaktlık: Kendi Kendine Öğrenebilme

Bilgi üretme süreci, alan uzmanlıklarına göre bölümlenen ve genişleyen hiyerarşik bir akademik yapılanmanın ürünüdür. Öğretim kurumları ve araştırma merkezleri, bir araştırmacının kendi zihin yapısını nasıl inşâ edeceğine ilişkin yol gösterir. Herhangi bir üniversite bölümünde bulunan kişi, o bölümün mimari özelliklerinden ders materyallerine kadar tüm ayrıntılarda dünyayı kavrama biçimini yapılandıran bir ortam tarafından kuşatılmıştır. Modern eğitim içerikleri ve araçları, teknik bakımdan büyük bir

öncelemez. Bu yüzden ölçme ve değerlendirmenin olabildiğince genel geçer ve izlenebilir biçimde gerçekleştirilmesi belirleyici ilkedir.

¹⁴ Burada yatkınlığı psikoloji literatüründeki şekliyle *disposition* ve *predisposition*, yeteneği ise *talent* ve *ability* anlamında kullanıyorum. Meşâî felsefedeki *kuve* ve *fiil* ayrımını da bu açıdan hatırmada tutuyorum.

¹⁵ “İçebakış”ı (*introspection*) psikolojik ve felsefi çağrışımlarıyla birlikte kullanıyorum. Bkz. (Cevizci: 2025, 817).

çeşitlilik sunsa ve sürekli gelişe de bu ortama yönelen bir zihin için değişim içerisinde değişmeden kalan ve yöneldiği konuyla nasıl ilgilenileceğine ilişkin izlenimler kazandıran temel göstergelere sahiptir. Her araştırmanın içerik akışında akademik üretimin biçimlendirilmiş izlenimleri kendini dışa vurur. Bu yüzden ister üniversite ve kütüphane mimarisıyla ister bir kitapla yahut dijital veri birimiyle karşılaşalım, her birinin formundan edindiğimiz izlenimler olacaktır ve olmalıdır. İşte bu izlenimlere odaklandığımızda, onların neyi nasıl yapacağımıza ilişkin bir çerçeve sunduğunu fark etmek durumundayız.

Öğrenme, anlamlı izlenimlerin sürekliliğine bağlı olarak ortaya çıkan bir dizi kavrayışın getirisiidir. Biz bilgi birikiminin yapılanmasını gözlemleyerek bilginin nasıl üretilebileceğini öğreniriz. Bu bakımdan zihnimizin ve duyularımızın bir bütün olarak öğrenme sürecine katılması söz konusudur. İlâhiyat özelinde konuşursak, söz merkezli bilgi aktarımı açısından zihnimizin ve duyularımızın etkinliğinin farkına vardığımız noktada kendi kendimize kişisel bir öğrenme süreci başlamış demektir. Bunun en temel göstergesi, bize aktarılan bilginin ardına düşüp izini sürerek kaynaklara başvurmak, böylece düşünce bütünlüğü bakımından sağlamasını yaparak ulaşılan sonuçları farklı açılardan değerlendirebilme aşamasına ilerlemektir. Bilgiyi söylentiden, düşünce paylaşımını gündelik konuşmadan, farkındalığı ortak uzlaşıdan ayırarak yükselten tutum, bir bütün olarak beden yapımız, zihnimiz ve duyularımız üzerinden yürüyen bu etkileşimin bilinçli öznesi olmaktan geçer.

Modern öncesi İslâmî hafıza, bilginin yukarıdan aşağı doğru hiyerarşik olarak üstattan talebeye aktarılmasını ve kemâl sahibinin tâlibi terbiye etmesini ilkece benimseyerek örgütlenmişti.¹⁶ Bu yüzden medrese kültüründe ve tekke örfünde âdâb-erkân önemli bir başlıktı. İlâhiyat alanında modern üniversitenin bürokratik işleyişiyle medrese kültürünün âdâb-erkân kavrayışı farklı düzeylerde iç içe geçmiş görünmektedir. Bu miras dolayısıyla bir taraftan akademik içeriğin sağlanmasına ilişkin metinleri, diğer taraftan meselâ *Ta'limü'l-müteallim* gibi eserlerdeki öğütleri zihnimizin dönüşmesi açısından bir arada değerlendirebiliyoruz. Ancak klasik kültürdeki üstat merkezlilik bugün üniversite ortamında birebir karşılığı bulunamayacak bir olgudur. Bu insan merkezli formasyonun edep üzerinden yürüyen kısmı, zihnimizin ve duyularımızın bir bütün olarak işin içerisinde olduğu özel bir deneyime karşılık gelir. Nitekim gelenekte bir metni üstadın huzurunda öğrenirken onun tavırlarına şahitlik etmenin bize bir şeyler öğreteceğine ve bunu yalın olarak kitap okumakla edinmeyeceğimize ilişkin kuvvetli bir kabul yerleşiktir. Bugün her ne kadar üstat kısmını net bir biçimde konuşmasak da algımızın işleyişi bakımından yapıların, biçimlerin ve etkileşimlerin beraberinde getirdiği farkındalığı sezerek ve bunun bir öğrenim süreci olduğuna ilişkin bilinç taşıyarak, kendimizi akademik açıdan daha derinlikli ve donanımlı hissetme imkânımız vardır. Bu noktada görerek, karşılaştırarak, sınyarak, zihnimizin ve duyularımızın bütünüyle katıldığı söz konusu öğrenme sürecini otodidakt olmak¹⁷ yani kendi kendine öğrenme

¹⁶ Konu üzerine yönlendirici bir okuma için bkz. (Berkey: 2016, 33-58).

¹⁷ Osman Nuri Ergin bu kavramı şöyle değerlendirir: "Otodidakt – Autodidacte... Bu Frenkçe kelime dilimize kendi kendine tahsil etmiş adam, hocasız âlim, mektepsiz münevver diye tercüme olunur ki her üç tarif de tam

olarak ifade edebiliriz. Buradaki “kendilik” vurgusu modern bireye ilişkin özerklik ve yetkinlik algısı ile de bağlantılıdır ancak “modern birey” tartışmasından bağımsız olarak otodidaktlığın üniversite hayatında ve akademik üretimde başlı başına bir değer olduğunu vurgulamak durumundayız.

4. Tez Motivasyonu: Özgünlüğün Sınırları, Tekrarın Değeri

İlâhiyat alanındaki herhangi bir akademik çalışma, mevcut birikimden güç alarak yapılır. Bu cümle vurgulanması gereksiz sayılabilecek açıklıkta olan bir noktaya değinse de “birikim” kavramının farkına varılarak içselleştirilmesi çalışma sürecine ve yazı deneyimine bağlı olarak gerçekleşir. Kişi kendisine şu kavrayışı sürekli telkin etmelidir: Her çalışma, bir yönüyle mevcudun tekrarını içerirken, bir yönüyle de kendine özelleşen nitelikler taşır. Bununla birlikte ilâhiyat muhitleri, bir çalışmanın ayrıcalığını “özgünlük” ve “güncellik” kavramları üzerinden dile getirme alışkanlığına sahiptir.¹⁸ Üretilen bilgide yinelenen ve yenilenen içerikleri özgünlük-sıradanlık yahut güncellik-anakronizm gibi ikilemler üzerinden işlemek, dinî kamuoyunda yerleşik tartışma konularının yansımalarına bağlı olarak ortaya çıkmış bir söylem kalıbıdır. Ancak bu türlü değerlendirmeler, gerisinde yargılayıcı bir ton sakladığı için yöneldiği muhatabı kendiliğinden bir gerilimin içine atar. Dinî ilimlerin meselelerine odaklanarak bir akademik çalışma yapmanın, doğru anlaşılmanın anlatılması veya mevcut kabullerin eleştirilmesi önceliğine yaslandığı ölçüde özgünlük ve güncellik kaygısı ürettiğini belirtmeliyiz. Olumsuzluğa şartlanıp eleştirel bir söylemi sahiplenerek dinî yaşantının doğru kurulamayan bağlamlar dolayısıyla eksik kaldığı ve mevcut yaşam biçimleri açısından sorun çıkardığı yönlerin bir değerlendirmesi olarak ilâhiyat birikimine odaklandığımızda, kendimizi ister istemez bir gerilim alanı içerisinde buluruz.¹⁹

Yukarıda işlendiği şekilde “sorun belirleme” ve eleştiri üretme öncelikli bir akademik üretim şartlanması, bizi “anlam bulma” ve değerle karşılaşma deneyiminin dışında bırakır. Seküler uzantılı bilinç çatışmalarıyla ortaya çıkan çözümsüz gündemlerin, söz konusu sorun ve eleştiri odaklı tutumlar üzerinde hızlandırıcı ve katılaştırıcı bir etki bıraktığı söylenebilir. Sorun algısı çatışma vurgusuyla güçlenerek katılmış, literatürle ilişki kurma biçimi daha çok eksikliklerin görülmesine şartlı bir tutumu yerleşik duruma getirmiştir. Türkiye’deki ilâhiyat birikimi bu türlü gerilimler etrafında örülmüş kapsamlı bir literatür ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu tutum kendi zıddına da hareket vermiş, dayatıcı ve yüceltici şartlanmalarla şekillenen bir yekûn doğmasına yol açmıştır. Yüceltici tutumların mı

yerindedir. Otodidakt tahsil yerlerinin başlıcaları şunlardı: 1. Câmiler; 2. Tekkeler; 3. Hükümet dâireleri; 4. Kütüphaneler; 5. Vezirlerin ve zenginlerin konakları; 6. Âlimlerin ve mütefekkirlerin evleri.” (Ergin: 1977, II, 375).

¹⁸ Bu vurgu genel olarak 2000’li yıllarla başlayan tez üretiminde belirleyici bir motivasyon olarak görülmektedir. Bkz. (Alparslan-Özmen: 2019, 258-259).

¹⁹ “İlâhiyat Fakülteleri’nin İslâm medeniyeti ile ilgisi, oryantalist bakışla da irtibatlı olarak geçmişte olmuş bitmiş bir hadise olarak gerçekleştiği için, İslâm kültürünü ‘tarihselleştirmek’ günümüz ilâhiyatçılarının yaptıkları en yaygın kategori hatasıdır. Bunun en masum ifadesi ‘İslâm’ı Müslümanlar ile bir tutmamak’, dolayısı ile İslâm ile Müslümanları birbirinden ayırmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tavır en masum haliyle İslâm’ı neredeyse hiç yaşanmamış bir ‘ideal’ haline getirmekte; bir adım sonrasında İslâm, gerçekleştirilemez bir talepler yığını haline dönüşmektedir. Halbuki İslâm geçmişte kesintisiz bir şekilde yaşandığı gibi bugün de yaşanmaktadır. Sadece dinî ilimler ile iştigal edenler farklı sebeplerle bunun farkında değilmiş gibi, en iyi ihtimalle geçmişle ve geçmişten gelen metinlerle alakalı bir hayat sürdürmeye çalışmaktadır.” (Görgün: 2015, 153-154).

eleştirel bakış iddiasını doğurduğu yoksa tersine bir sürecin mi işlediği kolaylıkla içinden çıkılabilecek bir mesele değildir. Ancak özgünlük şartlanmasının eleştiri odaklı tutuma ittiğini, yüceltme önceliğinin de savunma odaklı içeriklere yön verdiğini genel bir gözlem olarak söyleyebiliriz. Bu noktada İslâmî ilimler literatürüne ilişkin özgünlük kaygısını ve eleştirel önceliği akademik üretimin belirleyicisi olmaktan çıkarmak gerekir. Çünkü bu durum bir konuda farklı bakış açılarının ortaya konulabilmesinin önündeki engellerden biridir. Üstelik araştırmacıya ele aldığı konuda “hegemonik” bir motivasyon dayatmakta, farklı bakış olanaklarını dışarıda bırakarak “akademik körlük” oluşturan bir kısırdöngüye yol açmaktadır. Böyle bir gündem değişikliği, ilâhiyatçıya yüklenmek istenen toplum mühendisliği motivasyonlu zihinsel baskıyı hafifletecektir.

Dinî ilimler, mesele edindikleri konular ve kavramların yanı sıra onlar etrafında oluşan birikimin nesiller boyu süren etkileri dikkate alındığında kendiliğinden bir değer taşırlar. Dolayısıyla farklı dönemlere ait olan ve literatür bütünlüğü sergileyen tüm içerikler çalışma konusu edilebilir: Mevcudu tasvir etmek, veri aktarmak, ilişki ağı ortaya koymak, çeşitlenen üslupları takip edebilmek, nitelikli çeviriler yapmak ve metin neşri hazırlamak gibi çalışma biçimlerinin hepsi bu açıdan anlamlı ve değerlidir. Özgünlük ve güncellik, beraberinde taşıdıkları “bilimsellik” çağrışımının aksine ilâhiyat alanındaki bu birikimi aşma iddiası içeremez. Eğer kullanılması gerekiyorsa daha çok kurulan yeni irtibatların sunulmasıyla ilgili olmalıdır. Birikimden bağımsız bir özgünlük, hafızaya aşkın bir güncellik söz konusu olamaz. Bu noktada –intihale yol açmadıkça– tekrarın ve –absürt veri aktarımına dönüşmedikçe– tasvirin bir sentez değeri taşıyabileceğini unutmamalıyız. Tekrar ve tasvir, yaptığı iş üzerine düşünen bir zihinden süzülerek ortaya çıkıyorsa, yazıyı güçlendiren ve özellikle kaynaklarla ilişkiyi derinleştiren bir etkiye sahiptir.

Tez üretme odaklı motivasyonların mevcut akademik yazı türlerine yön veren ana etkene dönüşmesi, teze hazırlık evresinde yapılan derslerin ve ikincil çalışmaların geri planda kalmasına ve öğreticilik değerinin düşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla hazırlık amaçlı okumalar ve çalışmalar, tez sürecinin bir parçası olmaktan çok zorunluluk nedeniyle bitirilmesi gereken ek işler hattâ yükler olarak algılanmaya başlamıştır. Hâlbuki –yukarıda belirttiğimiz üzere– akademik yazı için anlam biriminin paragraf olduğunu dikkate alırsak, her çalışmanın aslında deneme nitelikli bir ön çalışma gibi düşünülmesi gerekir. Küçük ölçekli ikincil çalışmalar, tez yazım sürecinde yaşanabilecek zihin aksaklıklarını ve üretim zorluklarını tanımda ve gidermede en önemli yardımcı unsur olması gerekirken amacını yitirmiş bir ölçme-değerlendirme bürokrasisine dönüşmüş durumdadır. Böylece tekrarın öğreticiliğinden yoksun kalan araştırmacı üretkenliğinin daraldığı yerde uyanan özgünlük-güncellik kaygısıyla beklenmedik savrulmalar yaşar. Tez motivasyonu özgünlük vurgusunun baskısıyla bütünleştğinde, eksik şartlanmalar doğurarak araştırmacıyı sınırlar. Özgünlüğü, indirgeme ve genelleme yanlısına taşıyan; tekrarı, intihale ve absürt veri aktarımına dönüştüren; yapay zekayı, sorumsuzluk aracına çeviren aksaklıkların gerisinde tez motivasyonunun ürettiği zihin sapmalarının payını görmezden gelemeyiz.

Şunu da unutmamalıyız: Bir çalışma, literatürü taşıdığı bağlam kadar kendi durduğu yeri ortaya koyduğu ölçüde anlamlıdır. Bu yüzden ulaşılan sonuçlar kadar yinelenen unsurlar da önemlidir. Araştırmacı keşif duygusu taşıyabilir ama ilâhiyat alanında keşif iddiası ve benzersizlik vurgusu, yerini ilişkilendirmeye ve karşılaştırmaya bırakmak durumundadır. Çünkü elimizdeki dinî ilimler birikimi, sınırları belirli olmakla birlikte anlam bakımından ucu açık ve sürekli işlenebilir bir malzeme sunar. Araştırmamız

sırasında yeni bir eser veya müellif bulsak da onu gelenek içerisinde okuyabildiğimiz ve konumlandırabildiğimiz ölçüde yaptığımız çalışma anlamlıdır. Bunu fark ettiğimiz zaman kavramlarla ve literatürle kuracağımız ilişkide düşünce payımız güçlenir ve çalışma sırasında edindiğimiz deneyimlerde derinleşiriz. Bu da tekrarın ve tasvirin sağladığı zihin yeterliliği üzerinden gerçekleşir. Eğer bir özgünlük varsa birikim bakımından derinleşmek ve kavramsal duyarlılığı ilerletmekle ortaya çıkar.

5. Üslup Kaygısı, Yazı Korkusu

Bir konu ne kadar zihnimizde duruyor ve gerekçeleriyle aktarılabilir düzeyde kalıyorsa, ayrıca üzerine yapılan sözlü paylaşımlar sırasında sunum, yansıtma, görsel vb. ikincil unsurlara ne kadar az ihtiyaç duyuluyorsa, o konuda bir zihin bütünleşmesinin yaşandığı izlenimini edinebiliriz. Düşüncedeki özveri zihnimize kapsam ve derinlik kazandırmış, dili kullanışımıza ve konuyu sunuşumuza işlerlik sağlamış, böylece bize bir üslup öğretmiş demektir. Ancak gelenek kaynaklı olarak yerleşmiş, yanlış olmayan fakat eksik vurgulanan temel kabule göre üslup ile beğeni çekme arasında bütünlük vardır. Üslup denince çoğunlukla yazının edebî niteliği ve beğeni alması anlaşılır. Akademide ise üslup, ele alınan konuya ilişkin anlatım yeterliliği demektir. Elbette bu yeterliliğin bir üst sınırı yoktur ama alt sınırı vardır. Bu bakımdan üslup güzelliği ve beğeni çekme bir akademik kriter değildir. Akademik yeterlilik, anlatım bozukluğu içermeyen paragraflar üretmek ve veri aktarırken kaynakla kurulan ilişkiyi doğru biçimde yansıtabilmektir. Anlatım sürekliliği, zihnimizin üzerine çalıştığı konu tarafından dönüştürüldüğünü gösterir. Dolayısıyla çalışmalarda sık rastlanan anlatım bozukluğu sorunu, hepten gramer bilgisi, paragraf teknikleri vd. biçimsel bağlamlarla ilgili değil tam da çalışılan konu ile işleyen zihin arasındaki ilişkisizlikten kaynaklanan bir sorundur. İlâhiyat alanında akademik üslubu yeterlilik üzerinden anlamlandırmak, temel anlatım birimi olarak paragrafa odaklı yazı üretme tarzını güçlendiren bir tutum olacaktır.

Akademik üslup yeterliliğini edinmenin başlangıç noktası, benzer amaçlarla yazılmış nitelikli metinleri araştırmadan alıcı bir gözle okumaktır. Bir akademik metni dipnot nesnesi veya literatür ayrıntısı olarak değil “kendisi olarak” okuyabilmek, üslup öğrenmenin verimli yöntemlerinden sayılmalıdır. Çünkü üslup, bilgi üreten ve yaptığı iş üzerine düşünen zihinlerle karşılaşarak ilerler. Yaygın olarak söylendiğinin aksine üslup, beğeni toplamış bir yazarı doğrudan taklit ederek öğrenilmez, bir zihin işleyişiyle tanıştığımız ölçüde bizde yerleşerek açığa çıkar. Akademik birikim düşünce derinliğini literatür işçiliğiyle bütünleştirmiş özverili yazı örneklerine sahiptir. Bu örneklerle karşılaştığımızda araştırmacının konusu üzerine nasıl düşündüğüne ve kaynaklarla nasıl bir hukuk geliştirdiğine tanık oluruz. Cümleler arası geçişlerin düşünce sürekliliği ortaya koyduğu, paragraf bütünlüklerinin takip edilebilir temalarla örüldüğü ve dipnotlarla metin akışının daha da güçlendiği yazıları dikkatle okumak, aynı zamanda bir işin nasıl nitelik kazanabileceğine ilişkin gözlem yapmak demektir. Bu türlü gözlemci okumaların biriktirdiği izlenimler dilin kullanılmasına ilişkin yol gösterici kavrayış eşikleridir. Üslup bu noktada kendini gösterir. Elbette her akademik yazı ve her araştırmacı bu derinlikte ve öğreticilikte bir içerik ortaya koyamaz. Böyle olması da beklenemez, aksi takdirde yazara ve yazıya amacını aşan bir yüceltici değer atfetmiş oluruz. Ancak okuduğumuz zaman bizdeki birikimin kökleşmesine yol açacak ve okumadan önceki belirsiz

izlenimlerimize bir çerçeve kazandıracak örneklerle her zaman karşılaşabiliriz. Bu türlü bir karşılaşma ve tanışma, ders dışı dikkatin, çalışma konusunu aşan entelektüel ilginin ve farkına varılmış merakın getirisi olarak ortaya çıkar. Araştırmacının her zaman bu türlü bir okuma sezgisine ihtiyacı vardır.

Bir de şu konuya değinmeliyiz: Akademik yazı üreten bir zihin, kendi konumunun dışına çıkarak yaratıcı yazarlığa öykündüğü zaman savrulmalar yaşar. İlâhiyat alanında nasıl yaygın din hizmetlerinin kullandığı hitâbet ve irşâd üslubunu yazı dili olarak benimsediğimizde akademik yeterliliğin dışına çıkıyorsa, bir kendilik sunumu olarak yerleşmiş deneme yazma tarzını ve sosyal medya dilini kullandığımız ölçüde de benzer aksaklıklarla karşılaşırız. Akademik yazının niteliği etkileyiciliğinde değil işlediği konuya ilişkin bağlam ve derinlik ortaya koyabilmesindendir. Bu bakımdan üslup tek başına yüceltilecek bir gösterge değildir. Üslubu yücelttiğimiz ölçüde taklide yönelir, taklidi çoğalttığımız ölçüde içerikten uzaklaşarak zihin sağlığına sebep oluruz. Elbette her yazı deneyiminin kişiye özel yönleri bulunmakla birlikte dil duyarlılığının düşünce özverisiyle bağını sezmek, literatür büyüklüğünün araştırmacıya yüklediği sorumlulukla yüzleşmek ve kavrayış derinliği ortaya koymuş yazı örnekleriyle tanışmak, üslup öncelikli ve beğeni kaynaklı yazı korkusunun üstesinden gelmemizi sağlar.

6. Yapay Zekâ: Bilinçlenme mi? Bayağılaşma mı?

İlâhiyat alanındaki mevcut akademik yapılanma, özellikle bilginin yazılı düzlemde paylaşılmasına dayalıdır. Bu yüzden genel olarak yazı düzenine göre basılı malzemeyi önceleyen ve konuşmayı da yazı yörüngesinde tutan bir öğretim tarzına sahibiz.²⁰ Ancak son otuz yılda yaşanan dijital dönüşüm ve buna son beş yıl içerisinde eklenen yapay zekâ kullanımları, yazı düzenine göre işleyen zihnimizi birtakım bocalayışlarla baş başa bıraktı.²¹ İlk olarak yazı düzeninin kazandırdığı hafızadan yana kayıplar yaşadık. Geçmişte de böyle olmuş, yazılı kültür sözlü kültürün yerini alırken hafızanın işleyişi yeni yönler kazanarak uzak zamanlardan taşınanlar artık büyük ölçüde devre dışı kalmıştı. Bilgi, doğrudan ulaşılabilir, taranabilir ve izlenebilir olmaya başladıkça, zihnimizin gerçeklikle kurduğu varlık ilişkisi ve duyularımızın bir bütün olarak bu doğrultudaki etkinliği kendiliğinden eksilmeye uğradı. Böylece yazı düzeni ile bilginin hafıza temeli arasındaki süreklilik sarsılmaya başladı. Bu durum ilk aşamada dijital olanaklarla hafızanın aradan çıkarılması olarak gözüktü, son aşamada ise akıl yürütmenin bizden bağımsızlaştığı bir atılımla tanıştık. Yaşanan gelişmeler dolayısıyla kişinin kendi zihnini dönüştüreceği bir alan olarak akademik etkinliğin niteliği birçok yönüyle sorgulanır duruma geldi.

Bilginin zihin emeği gerektirmeksizin ulaşılabilir olması, kısa erimli sonuçlar elde etmede bir kolaylık ve yeterlilik algısı doğursa da görgü kazandırmak ve kavrayış sürekliliği

²⁰ İlâhiyat çalışmalarının son elli yıl içerisinde mekân ve olanaklar bakımından nasıl dönüştüğünü görmek için Yusuf Ziya Kavakçı'nın *İslâm Araştırmalarında Usûl* adıyla Diyânet İşleri tarafından basılan ve uzun yıllar el kitabı olarak kullanılan kitabına bakmak öğreticidir.

²¹ Nitekim 1950'li yıllardan sonra yerleşen araştırma yöntemleri anlatımında bir klasiğe dönüşmüş olan *Modern Araştırmacı* kitabının yazarları, hazırladıkları son baskı için yaşanan değişimin hızını belgeleyecek şekilde şunları söylerler: "İlk baskısı yapıldığında tükenmez kalem henüz bulunmuştu ve kurşun kalem kullanan yazarlara, aldıkları notların silinmemesi için sabitleyici kullanmalarını önermiştik. Bu baskıda ise taşınabilir veya diğer tip bilgisayarları ele aldık." (Barzun-Graff: 2014, 11).

sağlamak bakımından sıradanlaşmaya yol açmış gözükmektedir. Akademik açıdan sıradanlaşmanın en temel ve yıkıcı göstergeleri; dikkat kaybı, anlatım bozukluğu ve işlenen konuyla zihinsel bütünleşmenin yakalanamamasıdır. Bilginin dijital kodlara bağlanarak değerlendirilişi, yazı düzenine ve dil işçiliğine dayalı akıl yürütme etkinliğini geri döndürülemez biçimde değiştirmiştir. İlâhiyat alanı yazılı kültürün çıktılarıyla şekillenen bir birikime sahipken, artık dijitalleşme ile kendi literatürüyle kurduğu ilişkide, yalnızca aradığını bulmaya şartlanan araştırma tekniklerine mahkûm kalmış gözükmektedir. 2000'li yılların başında ilâhiyat okuyanlarımız, o dönemki olanaklar içerisinde birtakım metinlerden kelime aramayı sağlayan yazılımların dolaşıma girmesiyle yaşanan heyecanı hatırlayacaktır. Artık veri aktarımında kullanmak üzere aranan bilgiyi bazı kelimeler ve kavramlar üzerinden taramanın ötesine geçildi. Şimdi inceleme sonrasında ulaşılması beklenen sonucun doğrudan üretilmesi durumuyla karşı karşıyayız. Böylece araştırmacı varmak istediği senteze tek bir dokunuşla ulaşabileceği yanılsamasını içselleştirdi. Elbette bilgiye ulaşmanın ve bir senteze varmanın kişi üzerinde uyandıracak bir tatmin hissi vardır ve bu his böyle uygulamalara yönelik bağımlılığı çoğaltmaktadır. Ancak zihin emeğini, düşünce yöntemini ve dil işçiliğini birtakım kod modellemelerinin sunduğu çerçevelerle sınırlandırdığımız zaman, yetenekçe köhneleşen ve yatkınlıklarını tanımaktan yana eksilen bir yığına dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyayız.

Yaşadığımız bu süreç, tıpkı XX. yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel gıdaya ulaşmanın kolaylaşması dolayısıyla beslenme ve emek arasındaki doğrudan bağlantının farklı bir noktaya evrilerek piyasa şartlarına göre biçimlenmesine benziyor. Bu dönüşümün sağlığımız üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini yaklaşık elli yıldır tecrübe ediyoruz. Zihin emeği ile bilgi üretimi arasındaki süreçlerde yaşanan eksen değişmesinin uzun vadede bilincimizi yapılandırma çabamız üzerinde birtakım beklenmedik sonuçları olacağını hatırmızda tutmalıyız. Bilgi, zihnimiz tarafından damıtılan ve kendimize mal edebildiğimiz ölçüde anlamlı bir içerikken, bizim dışımızda durup istediğimiz zaman ulaşılabilir ikincil bir nesneye dönüştükçe aramızda bir varoluşsal bağ ortaya çıkmaz. Bu yüzden yeteneklerimizi işler kılmanın ortamlarını üretmek durumundayız. İlâhiyat alanının eski kültüre yaslanan yönlerini göz önünde bulundurup yapay zekanın zihnimizi araştırtmasına fırsat vermemenin yollarını bularak kendimizi onu araştırtmanın yöntemlerini uygulayacak şekilde donatmamız gerekir. Yapay zekâ onu araştırtabildiğimiz ölçüde bizim için bir imkânken, onun tarafından araştırtıldığımız ölçüde sonuçları kestirilemeyecek büyüklükte bir sorundur.²²

7. Tasavvuf Ana Bilim Dalı: Bir Birikime Eklenmenin Sorumlulukları

Her akademik çalışma, –hacmi ne olursa olsun– bir bütünün parçasıdır ve süregelen bir geleneğin uzantısıdır. Bu noktada “ana bilim dalı” ayrımı, araştırmacının dikkatini koruması açısından özellikle değinilmesi gereken bir başlıktır. Üniversite yapılanması, disiplin içi uzmanlaşma ve derinleşme amacı doğrultusunda şekillenmiş, bu yönüyle bilgi

²² Hem bir potansiyel hem de yeni bir bilişsel meydan okuma olarak yapay zekâ konusunun insan bilimleri ve ilâhiyat sahasındaki kullanımlarına ilişkin bir sorgulama için şu derlemeye atıf yapılabilir. Bkz. (Bulğen (ed.): 2025). Mevcut imkânların insan bilimlerine uyarlanmasına ilişkin nitelikli denemeler ve geliştirilen yöntemler için bkz. (Uğur (ed.): 2023). Tasavvuf alanında yapay zekâ uygulamalarının performansı hakkında bir sorgulama için bkz. (Kılıç: 2024, 233-258).

üretiminin verimli bir biçimde sürdürülmesi ana bilim dallarının belirlenmesine önem kazandırmıştır. İşin bürokratik kısmı dışarıda bırakılırsa, “ana bilim dalı” konusu felsefî bir soru olarak bilimlerin sınıflandırılmasıyla doğrudan ilgilidir ve özünü epistemolojik bir kavrayışta bulur. Bir bilgi görgüsünün edinildiği, insanlık birikimine dönük odak noktalarının belirlendiği ve üretilen verilerin yöntem bütünlüğü içerisinde aktarıldığı birimler olarak ana bilim dallarının, araştırmacıya bir zihin çerçevesi sunarak ona bir süreklilik duygusu ve kesinlik algısı kazandırması beklenir. Her ana bilim dalı, kendi karakteristiğini ve taşıdığı akademik birikimi bünyesinde üretilen çalışmalar üzerinden ortaya koyar. Söz konusu karakteristik, insan kaynaklarına ve dönemlere göre değişen algı eşiklerini ve çeşitlenen içerikleri yansıtır.

İlâhiyat alanının, islâmî ilimlerin yanı sıra modern disiplinlerin ürettiği uzmanlık birimleriyle kesişen, ayrıca felsefe, edebiyat ve tarih araştırmalarına açılarak genişleyebilen çok yönlü bir araştırma ortamı vardır.²³ Bu genişlik içerisinde mevcut birimlerin tümüyle kesişen “Tasavvuf Ana Bilim Dalı”nın kendine özel birikimini hatırlamak, araştırmacının farkındalığı açısından önemlidir.²⁴ Tasavvuf ana bilim dalının Türkiye tecrübesi, bürokratik niteliğini elde ettiği 1990’lı yıllardan itibaren Osmanlı tasavvuf mirasının tespitine ilişkin bir yöneliş olarak kendini göstermiş, bu çabaya keşif duygusu ve muhafaza duyarlılığı eşlik etmiştir. Böylece modern dönemde yaşanan kimlik krizlerinin ötesinde, inançlarımızda yaşayan ve düşüncelerimizde karşılığı olan Osmanlı mirasını tespit ederek aktarma amacına uygun çalışmalar üretilmiştir.²⁵ Keşif duygusu tercüme ve neşirlerde kendini gösterirken, muhafaza duyarlılığı bakış açısı ve yazı dilinde ortaya çıkar. Hattâ muhafaza duyarlılığını Mustafa Tahralı hocanın ses birimlerinin imlâsına dönük dikkati örneğinde gördüğümüz gibi çok daha temel bir noktaya götürebiliriz. Tahralı hocanın kendi yaptığı ve danışmanlığını yürüttüğü, jüri başkanlığını üstlendiği çalışmalarda uzun seslerin doğru tespitine ilişkin gayreti, mirası muhafazanın yanı sıra onunla muhatap olma yeterliliğinin sağlanmasına dönük sıra dışı bir dil işçiliğidir. Söz konusu yeterlilik ses birimlerinin imlâ üzerinden tespitiyle başlar çünkü ses birimlerinin doğru bilinmesi metin özelliklerinin doğru anlaşılmasının önemli bir basamağıdır. Bu aynı zamanda konuşulan Türkçe’nin içerdiği dinî mirasa ilişkin bir dikkatin yansımasıdır.

Kaynakları ve etkileriyle Osmanlı mirasını günümüz okuyucusunun yatkınlıklarına verimli bir biçimde uyarlayacak yeterliliğin sağlanması, tasavvuf ana bilim dallarının öncelikli hedefi olarak kendini göstermiştir. Bu hedef doğrultusunda üretilen çalışmaların bir kısmı Osmanlı Türkçesi bir metnin bütün olarak korunması ve yalnızca dil

²³ İlâhiyat alanında farklı disiplinlerin kesiştiğini teorik açıdan vurgulamak anlamlı olmakla birlikte bu kesişmelerin pratiğini İSAM bünyesinde hazırlanan *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)* adlı çalışmanın tematik indekslerinden takip edebiliriz.

²⁴ Tasavvuf tarihçiliğinin ilâhiyat dışı bağlamlarına odaklı bir okuma için bkz. (Karataş: 2018, 9-46).

²⁵ Keşif ve muhafaza motivasyonunun bir arada yürüdüğü bu süreci Süleyman Uludağ, Mustafa Tahralı ve Ethem Cebecioğlu gibi hocaların 1980’li yıllardan itibaren izledikleri çalışma tarzlarından takip edebiliriz. Nitekim *Tasavvuf Dergisi*’nin farklı sayılarında bu isimlerle ve dönemin diğer seçkin isimleriyle yapılan söyleşileri okumak sürecin nasıl ilerlediğini tanımak açısından öğreticidir. Bu söyleşilerin bir kısmı rahmetli Ali Çınar tarafından *Tasavvuf Akademisyenleri ile Konuşmalar* adıyla kitaplaştırılmıştı. Yine bu isimlerin bir kısmı üzerine hazırlanan armağan kitaplar ve dergi sayılarında da sürece ilişkin birtakım anlatımlarla karşılaşılabılır.

uzmanlarına değil akademi dışı ilgisine yönelik bir işçilikle hazırlanmasına odaklıdır. Bu yüzden tasavvuf ana bilim dallarında uzun süre metin neşri içerikli çalışmalar yaptırılmış, böylece hem çalışmayı yapanın irtibatlı olduğu mirasla tanışması istenmiş hem de akademi dışı ilgilisi için kolay ulaşılamayacak bir metnin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Yanı sıra yine Osmanlı havzasıyla ve tarikat muhitleriyle ilgili kişiler, eserler, kurumlar ve dönemlere odaklanan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunların bir kısmında literatür ağırlıklı bir anlatım sergilenmiş ve mevcut verilerin derlenmesine ağırlık verilmiş; bir kısmında kavramsal içerik değerlendirilmiş ve İslâmî ilimler bütünlüğü içerisindeki yönleri işlenmiş; bir kısmında ise işlenen konunun sosyal yönleri ve siyasî etkileşimleri ele alınmıştır. Otuz yıllık bir zaman dilimi içerisinde oluşan bu literatür, bir taraftan ilâhiyat bütünü bağlamında İslâmî ilimlerin bir parçası olarak tasavvufun konumlandırılmasına odaklanır, bir taraftan da Türkiye'deki dinî tezahürler ve sorunları açısından tarikat kültürünün niteliklerine ilişkin sınırları koruyan bir üsluba kaynaklık eder. Bu noktada keşif duygusu ve muhafaza duyarlılığı, yüceltici ve özendirici bir dile doğru da yer yer evrilmiştir. Nitekim tasavvuf ana bilim dalındaki bilgi üretiminin objektif olmadığı, akademik nitelik sergilemediği ve disiplinler arası bir bakış taşımadığı yönündeki eleştiriler yine bu dönem içerisinde gündeme gelmiştir. Bu eleştirilerde haklılık payı olduğunu ileri sürmek yersiz düşecektir çünkü eleştiri yapanlar mirası nasıl yorumlamamız ve nasıl yeniden üretmemiz gerektiğine ilişkin kuşatıcı bir bakış açısı sunmamışlardır. Dışlayıcı bakış açısını dayatmak, eleştirel içeriklerin tespitine ağırlık vermek ve mevcut tezahürleri sürekli itibarsızlaştıran tutumlar ortaya koymak akademik bir perspektif önermek anlamına gelmez.

Bir tasavvuf araştırmacısı geriye doğru baktığında geçen otuz beş yıla yaklaşan zaman dilimi içerisinde bini aşkın tez çalışmasıyla karşılaşacaktır.²⁶ Bu karşılaşmada kendisinin durduğu yeri anlamak için bu yerin hangi imkânları ve meseleleri barındırdığına özen göstermek durumundadır. Tasavvuf ana bilim dalının bilgi üretim tarzındaki farklı örneklerle ve işleyişlere dikkat ederek bilinçli tercihler yapıp kendi ilgilerinde derinleşecek bağlamlar bulmalı, daha çok işlenen konulara derinlik kazandırmaya odaklı faaliyetlerin anlamlı olduğunu görmelidir. Çünkü birikime bağlam kazandırmak akademik çalışmanın işleyişine ve üretilen bilginin değerine ilişkin özel bir katkıdır. Bu açıdan tasavvuf araştırmacısı entelektüel ilgilerini sürdürdükçe çalıştığı alanın farkına varacak, imkânları kadar sorunlarıyla da karşılaşp bilinçli tercihlerde bulunarak kendine ve içinde yer aldığı bütüne katkı yapacaktır. Sonuç olarak her çalışmada bir bireysel özverinin saklı bulunduğunu tekrar tekrar söylemek durumundayız. Ancak bu bireysellik –başta da vurguladığımız üzere– bütünün bir parçası olduğunu görmekle, yapılan iş üzerine düşünmekle ve İslâm mirasına ilişkin sorumluluk bilinciyle çevrili olduğu ölçüde anlamlı ve değerlidir.

²⁶ Bu tez çalışması birikimi hakkında bkz. (Özel: 2018, 389-432).

Kaynakça

- Alparslan, Ali Murat Alparslan ve Mehmet Özmen. “Araştırma Konusunun/Probleminin Doğuşunda, Teoride ve Pratikteki Farklılıklar Üzerine Nitel Bir Araştırma.” *Akademide Arka Sokaklar: Türkiye’deki Üniversitelerin İnfomal Yüzü*, 239-268. Ankara: Nobel Yayınları, 2019.
- Barzun, Jacques ve Henry F. Graff. *Modern Araştırmacı*. Çev. Fatoş Dilber. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2014.
- Berkey, Jonathan P. *Orta çağ Kahire’sinde Bilginin İntikali*. Çev. İsmail Eriş. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Bulğen, Mehmet, ed. *Yapay Zekâ ve İslâm*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2025.
- Can, Remzi. “Yazılı Anlatım”. *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*, 205-242. Ankara: Nobel Yayınları, 2019.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Dombaycı, Mehmet Ali, Olcay Bayraktar ve S. Gülay Doğru. *Felsefi Okuma ve Yazma*. Konya: Çizgi Yayınları, 2020.
- Ergin, Osman Nuri. *Türkiye Maarif Tarihi II*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Gasset, Jose Ortega y. *Üniversitenin Misyonu*. Çev. Neyyire Gül Işık. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Görgün, Tahsin. “Türk Üniversitesi ve Dinî İlimler İlahiyatın Akademik Yapılanması, Bölümleri ve Anabilim Dalları Nasıl Olmalıdır?” *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? - Sorunlar ve Çözümleri*, 149-164. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Karataş, Hasan. “Tasavvuf Tarihçiliğinin Yirminci Yüzyılda Zuhûr ve Neşvünümâsı: Tarih yazımında Bir Eşzamanlılık Vakası yahut Bir Dönemlendirme Denemesi.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 31-32 (2018): 9-46.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. *İslâm Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1976.
- Kılıç, Ali İhsan. “Tasavvuf Tarihi Literatürü ve Yapay Zekâ Perspektifleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme.” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24, no. 3 (2024): 233-258.
- Lavelle, Louis. *Söz ve Yazı -Sessizlikten Çılgıya-*. Çev. Işık Ergüden. Ankara: Fol Kitap, 2023.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür -Sözüün Teknolojileşmesi-*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metsi Yayınları, 2014.
- Öğmüş, Harun. *İlâhiyat Araştırmaları Kılavuzu*. Konya: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Özel, Ahmet Murat. “Tasavvuf Alanında Yapılan Tezler: Tatad, Tasnif, Tahlil.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 30 (2017): 389-432.
- Ritzer, George. *Toplumun McDonaldlaştırılması -Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme-*. Çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Tan, M. Nedim. “Mikro Sosyal Bilimlerin Birikimi Tasavvuf Araştırmacısına Ne Söyler?”. *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1, no. 2 (2017): 47-52.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri I-II: Kompozisyon, Tashih ve Mürâcaat El Kitabı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1985.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri: Edebiyat-Kompozisyon İlmî Araştırma ve Metodları III*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1983.
- Uğur, Yunus, ed. *Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları*. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2023.

TASAVVUF AKADEMİSİ'NDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: İLKELER, İMKÂNLAR VE RİSKLER

Ahmet Ziyaüddin CERAN*

Giriş

Yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin hızla gelişmesi, beşerî bilimlerden fen bilimlerine kadar araştırma yöntemlerini etkilemeye başlamıştır. Akademik araştırmalarda üretken yapay zekâ (ÜYZ) olarak adlandırılan metin, görsel veya kod üretebilen modellerin kullanımı yaygınlaşırken, bu araçları kullanmanın sorumlulukları ve etik kullanımı konusunda uluslararası ölçekte rehberler yayınlanmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği (AB), araştırma camiası için 2024 yılında ÜYZ'nin kullanımına dair ilkeler belirlemiş; bilimsel dürüstlük ilkeleri temelinde şeffaflık, mahremiyetin korunması ve araştırmacının hesap verebilirliği gibi kriterlere vurgu yapmıştır. Bu yönerge 2025 yılının Nisan ayında yenilenmiştir. (AB Komisyonu, 2025). Benzer şekilde Harvard, Oxford, Stanford gibi önde gelen üniversiteler de öğrenciler ve araştırmacılar için YZ araçlarının kullanımına ilişkin kılavuz ilkeler yayımlayarak akademik bütünlüğün korunmasını hedeflemektedir (Harvard Üniversitesi, 2023). Türkiye'de ise Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 2024'te yayımladığı etik rehber ile yükseköğretimde üretken yapay zekâ kullanımının sınırlarını ve sorumluluklarını tanımlamıştır (YÖK, Ankara, 2024).

Tasavvuf araştırmaları da bu dijital dönüşümden payını almaya başlamıştır. Bu bölümde, tasavvuf literatürü araştırmalarında yapay zekânın etik kullanımı, metodolojik entegrasyonu, örnek araçlar, uygulama alanları ve sınırlılıkları ele alınacaktır. Amaç, modern YZ araçlarının tasavvuf gibi metafizik derinliği olan bir disiplinde etik çerçevede nasıl fayda sağlayabileceğini; aynı zamanda hangi noktalarda yetersiz kalabileceğini akademik bir bakışla ortaya koymaktır.

Bu çalışmada üretken yapay zekâ (ÜYZ) araçları yalnızca destekleyici bir araç olarak, araştırma sürecinin bazı aşamalarında sınırlı biçimde kullanılmıştır. Öncelikle literatür taraması sırasında kavramsal çerçeveyi genişletmek amacıyla OpenAI tabanlı dil modeli olan ChatGPT 4.0 yardımıyla, AB ve ABD'nin önde gelen üniversitelerinin yapay zekâ kullanım rehberlerine dair genel bilgiye ulaşılmış, ancak tüm bilgiler güvenilir akademik kaynaklardan teyit edilerek metne dâhil edilmiştir. Ayrıca paragraf düzeyinde yazı taslağı üretimi, kaynak önerisi geliştirme ve metnin dilsel tutarlılığını artırma gibi alanlarda ÜYZ'den destek alınmış; fakat içerik bütünlüğü, örneklerin seçimi, kaynakların belirlenmesi, etik değerlendirmeler ve özgün yorumlar tamamen araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. ÜYZ ile oluşturulan her metin araştırmacı tarafından titizlikle kontrol edilmiş, YÖK'ün şeffaflık, dürüstlük, özen ve etik sorumluluk ilkelerine uygun biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, araştırmada ÜYZ'den elde edilen içeriklerin hiçbirisi doğrudan, olduğu gibi kullanılmamış; her biri akademik sorumluluk bilinciyle denetlenmiş, geliştirilmiş ve insanî anlam üretimi süzgecinden geçirilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

* Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ahmetceran@karabuk.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5102-5705>

1. Yapay Zekânın Etik Kullanım İlkeleri

Yapay zekânın akademik araştırmalarda kullanımı, geleneksel araştırma etiği ilkelerinin YZ bağlamına uyarlanmasını gerektirmektedir. Hem uluslararası rehberler hem de YÖK'ün yönergeleri şeffaflık, dürüstlük, sorumluluk, özen, hesap verilebilirlik, adalet ve mahremiyet gibi temel etik değerlere dikkat çekmektedir (YÖK, 2024, 7-10).

Şeffaflık ilkesi, YZ'nin hangi aşamalarda ve ne şekilde kullanıldığının araştırmada açıkça belirtilmesini şart koşar. Nitekim YÖK'ün rehberi, araştırma metninde yapay zekâ kullanılmış kısımların yöntem bölümünde açıklanmasını ve YZ aracılığıyla elde edilen bilgilerin kaynaklarının mutlaka gösterilmesini etik bir zorunluluk olarak belirtmektedir. Bu saydamlık sayesinde, YZ'nin dâhil olduğu aşamalarda oluşabilecek “*yapay zekâ halüsinasyonu*” olarak bilinen uydurma bilgiler, olgusal hatalar veya gizlilik ihlalleri daha kolay tespit edilip önlenabilir (YÖK, 2024, 8). Tasavvuf araştırmaları gibi hem tarihî hem de epistemolojik olarak hassasiyet gerektiren alanlarda, bu tür şeffaf bir beyanın eksikliği, akademik güvenilirliği zedelerken; metodolojik ve etik anlamda da ciddi sakıncalara yol açabilir.

Dürüstlük de şeffaflıkla bağlantılı temel bir değerdir; araştırmacının başkalarının emeğine saygı göstermesi ve intihalden kaçınması en başta gelen yükümlülüklerdendir. Bu kapsamda YZ kullanımı, başka eserlerden kaynak göstermeden içerik üretme veya YZ modelinin ürettiği metni kendi metni gibi sunma riskini barındırdığından, araştırmacının ekstra özen göstermesi gereken bir alandır. YÖK, YZ çıktılarının kontrolsüz şekilde akademik üretimde kullanılması durumunda intihal, çarpıtma, veri uydurma gibi ciddi etik ihlallerin ortaya çıkabileceğine dikkat çekmekte ve bu tür ihlallerin disiplin cezasına yol açabileceğini vurgulamaktadır (YÖK, 2024, 8). Tasavvuf literatürü gibi klasik kaynaklara dayalı ve kaynak kritiği gerektiren alanlarda, araştırmacının hem metinsel bütünlüğü hem de kaynak sadakatini gözeterek çalışması, dürüstlük ilkesinin somut bir yansımasıdır.

Özen ilkesi yapay zekâ destekli akademik araştırmalarda, etik ilkelere riayet etmenin en temel dayanaklarından biridir. Bu ilke, sadece şeffaflık ve dürüstlüğü kapsamakla kalmayıp, aynı zamanda araştırmacının üstlendiği görevin bilimsel, ahlâkî ve toplumsal sorumluluğunu da kuşatır. Yükseköğretim Kurulu'nun vurguladığı şekliyle, özen; bilgi üretiminin tüm aşamalarında –konu seçiminden veri analizine, yayın aşamasından yazar sıralamasına dek– araştırmacının ciddi, tutarlı ve duyarlı bir tutum sergilemesini gerektirir (YÖK, 2024, 8). Bu bağlamda baştan savma yürütülen çalışmalar, kasıtlı ya da ihmalkâr etik ihlaller, intihal, veri tahrifatı, çıkar çatışması, çoklu yayın gibi uygulamalar sadece bireysel hatalar değil, aynı zamanda özen ilkesine aykırı etik sorunlar olarak değerlendirilir. Üretken yapay zekânın araştırma süreçlerinde giderek artan bir araç hâline gelmesi, bilim insanlarının özen sorumluluğunu daha da artırmakta; araştırma çıktılarının yalnızca teknik doğruluğunu değil, insanlığa ve diğer canlılara karşı doğuracağı sonuçları da dikkate almayı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle tasavvuf gibi epistemolojik ve ontolojik derinliği olan bir alanda çalışan araştırmacı, yalnızca bilgi üretmekle yetinmemeli; bu bilginin bireye, topluma ve tabiata yönelik fayda-zarar dengesini gözeterek etik hassasiyetle hareket etmelidir.

Adalet ve saygı ilkesi yapay zekâ destekli araştırmalarda etik sorumluluğun bir diğer temel ayağıdır (YÖK, 2024, 9). Bilimsel sürecin her aşamasında –araştırma konusunun

belirlenmesinden verinin elde edilmesine, sonuçların yayımlanmasına kadar—araştırmacının hem bireylere hem topluluklara hem de çevreye karşı adil ve saygılı bir tutum içerisinde olması beklenir. Özellikle üretken yapay zekâ araçlarının yardımıyla elde edilen bilgilerde, ilgili kaynakların açıkça belirtilmesi; yalnızca akademik dürüstlüğü değil, aynı zamanda meslektaşların emeğine ve insanlık onuruna duyulan saygının da bir gereğidir. Yalın ifadeyle, ÜYZ'nin katkısıyla oluşturulan içeriklerin, yöntembilimsel olarak şeffaf biçimde belirtilmesi hem bilimsel denetimin sağlanması hem de okuyucunun metni doğru anlamlandırabilmesi açısından zorunludur. Bu tür açıklamaların eksikliği ya da kasıtlı gizlenmesi, etik ilkeler bağlamında disiplin süreçlerini tetikleyebilecek ciddi ihlaller arasında değerlendirilmektedir. Tasavvuf araştırmaları gibi sahalarda, bu tür etik özenin daha da görünür olması hem alanın derûnî ciddiyetini hem de araştırmacının entelektüel sorumluluğunu yansıtır.

Gizlilik ve mahremiyetin korunması ilkesi yapay zekâ destekli araştırmalarda dikkatle gözetilmesi gereken bir diğer etik ilkedir (YÖK, 2024, 9). Veri gizliliği, yalnızca etik bir sorumluluk değil; aynı zamanda yasal yükümlülükler içeren çok boyutlu bir ilkedir. Araştırmalarda veri sağlayan kişilerin mahremiyetine saygı göstermek, verdikleri bilgilerin nasıl kullanılacağına dair açık bilgilendirme yapmak ve bu süreci “aydınlatılmış onam” çerçevesinde yürütmek, araştırmacının temel sorumlulukları arasında yer alır. Üretken yapay zekâ araçlarının özellikle büyük veri setleriyle çalıştığı durumlarda, bu verilerin toplanması, depolanması ve aktarılması sırasında ortaya çıkabilecek ihlallerin önceden öngörülmesi ve gerekli koruyucu tedbirlerin alınması gerekir. Ayrıca, çalışmanın kapsamına ve hassasiyetine göre bu süreçlerin etik kurul onayına sunulması da bilimsel güvenilirlik açısından önem taşır.

Hesap verebilirlik ve sorumluluk üstlenme ilkesi, araştırmacının yalnızca etik bir özne olarak değil, aynı zamanda sonuçlarının arkasında durabilecek bir bilim insanı olarak konumlanmasını gerektirir. Yükseköğretim Kurulu'nun da vurguladığı üzere, ÜYZ'nin karar alma ya da akıl yürütme süreçleri algoritmik olarak kapalı ve izlenemez olabilir; ancak bu durum, araştırmacının yasal ya da etik sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Bilakis, bu araçlardan elde edilen içeriklerin doğruluğu, güvenilirliği ve tarafsızlığı konusunda nihai sorumluluk, veriyi kullanan araştırmacıya aittir (YÖK, 2024, 10). Bu bağlamda, ÜYZ aracılığıyla üretilen her türlü bilginin denetlenmesi, gerekirse yeniden teyit edilmesi ve yönetsel açıklıkla sunulması, hesap verebilirlik ilkesinin bir gereğidir. Tasavvuf alanında, özellikle metin tahlili, biyografi yazımı veya kavramsal analiz gibi çalışmalarda; ÜYZ'nin sunduğu içeriklerin tarihsel, epistemolojik ve semantik bağlamlar açısından yeniden kontrol edilmesi büyük önem arz etmektedir. Zira sufi literatürdeki kelimeler, bağlama göre farklı anlamlara gelebileceğinden, yapay zekânın sunduğu yorumlar ancak araştırmacının bilinçli iradesiyle anlam kazanır. Bu nedenle, araştırmacı sadece bilginin aktarımını değil, bu bilginin arkasındaki sorumluluğu da üstlenmelidir.

Etik iklimde katkıda bulunmak ve kurumsal duyarlılık ilkesi, ÜYZ ve benzeri üst düzey bilişsel teknolojilerin bilimsel araştırmalarda kullanımına ilişkin etik sorunların yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal bağlamda da ele alınmasını gerektirmektedir. Yükseköğretim Kurulu'nun rehberinde vurgulandığı üzere, ÜYZ kullanımında ortaya çıkabilecek etik risklerin önceden tespiti, açık biçimde duyurulması ve çözüm yollarının belirlenmesi, bilim camiasının ortak sorumluluğu olarak görülmelidir.

(YÖK, 2024, 10). Bu noktada, etik açıdan doğru tercihlere yönelimi kolaylaştıran, eşitlik ve hakkaniyet ilkelerini önceleyen insan merkezli bir yaklaşımın geliştirilmesi büyük önem taşır. ÜYZ'nin bilimsel araştırma ve yayındaki kullanımı, mevcut yapısal eşitsizlikleri derinleştirmeyecek şekilde planlanmalı ve tüm insanlık yararına katkı sağlayacak etik temellere dayanmalıdır. Bu doğrultuda, etik iklimin oluşmasına katkıda bulunacak eğitim programları, çevrim içi bilgilendirici materyaller, çalıştaylar, güncellenmiş etik rehberler ve uygulamaya yönelik kontrol listeleri gibi destekleyici araçların akademik kurumlar bünyesinde hayata geçirilmesi elzemdir. Özellikle tasavvuf araştırmaları gibi insan merkezli, değer yoğun ve manevî boyutu güçlü alanlarda, etik iklim yalnızca bir dışsal denetim alanı değil, aynı zamanda araştırmanın içerik ve yöntemine nüfuz eden bir bilinç alanı olarak değerlendirilmelidir. Zira sûfî geleneğin özünde yer alan edep, emanet, ihlâs ve hakkaniyet gibi ilkeler, yalnızca içerik düzeyinde değil, bilimsel üretimin etik yapısında da yaşatılmalıdır.

Uluslararası akademik camiada da benzer etik vurgular öne çıkmaktadır. Oxford Üniversitesi'nin rehberinde, akademik yazımda büyük dil modellerinin kullanımına dair üç temel kriter belirlemiştir: 1) YZ çıktılarının insan denetiminden geçirilerek doğruluk ve bütünlüğünün garanti altına alınması, 2) çalışmada araştırmacının aslı katkısının korunması ve YZ'nin yaratıcı düşüncenin yerini almaması, 3) YZ kullanımının uygun ve şeffaf bir şekilde beyan edilmesi (Oxford Üniversitesi, 2024).

Benzer şekilde Stanford Üniversitesi'nin onur kuralları rehberi, derslerde ve ödevlerde yapay zekâ kullanımının *başka bir kişiden yardım almakla benzer şekilde değerlendirilmesi* gerektiğini, öğrencinin teslim ettiği çalışmada YZ'den faydalandıysa bunu belirtmesinin beklendiğini ortaya koymuştur (Stanford Üniversitesi, 2023).

Harvard Üniversitesi yönetimi de 2023'te tüm mensuplarına gönderdiği e-postada, ÜYZ araçlarının sorumlu deneyler çerçevesinde kullanılabileceğini ancak bilgi güvenliği, telif hakları ve akademik dürüstlük konularında mevcut politikaların aynen geçerli olduğunu hatırlatmıştır. Özellikle gizli veya kişisel verilerin bu platformlara girilmemesi, YZ'nin ürettiği içeriğin yayınlanmadan önce mutlaka gözden geçirilip olası hataların düzeltilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Harvard Üniversitesi, 2023).

Tüm bu rehberlerde ortak nokta, yapay zekânın sağladığı hız ve kolaylıktan faydalanırken araştırmacının sorumluluğunu asla devretmemesi, daima şeffaf olması ve hesap verebilirliği elden bırakmamasıdır. Yani, YZ kullanımı ne kadar artarsa artsın, ortaya çıkan akademik ürünün doğruluğu, özgünlüğü ve etik standartlara uygunluğundan nihai olarak insan araştırmacı sorumludur.

2. Metodolojik İlkeler ve Entegrasyon

Yapay zekânın tasavvuf araştırmalarına metodolojik olarak entegre edilmesi, belirli ilkelere riayet etmeyi gerektirir. İlk olarak, YZ'nin hangi araştırma aşamalarında kullanılacağı dikkatle sınırlandırılmalıdır. YÖK'ün çizdiği çerçeveye göre hipotez geliştirme, yorumlama, tartışma ve sonuç çıkarma gibi uzmanlık ve yaratıcı düşünme gerektiren üst düzey aşamalar, yapay zekâyı devredilemez (YÖK, 2024, 5). Bir başka deyişle araştırmacının yorum ve özgün tez gerektiren kısımları mutlaka araştırmacının entelektüel katkısıyla şekillenmelidir. YZ ise daha çok literatür taraması, veri toplama, ön analizler, dil kontrolü gibi zaman alıcı rutin işlerde bir araç olarak görev almalıdır.

Örneğin bir araştırmacı yüzlerce sayfalık tasavvufî metin korpusunu taratarak belli kavramların frekansını YZ aracılığıyla tespit edebilir; ancak bu kavramların bağlamını yorumlayıp akademik argümana dönüştürme işi araştırmacının bilgi birikimiyle yapılmalıdır. YZ rehberlerinde özellikle vurgulanan nokta, eğer YZ kullanımı araştırmacının bilimsel katkısını *ortadan kaldırarak düzeye* ulaşıyorsa bunun etik bir sorun teşkil edeceğidir. Dolayısıyla metodolojik planlama yapılırken, yapay zekânın araştırmacıya yardımcı bir araç mı yoksa araştırmacının yerine karar veren bir aktör mü olduğu titizlikle değerlendirilmelidir.

İkinci önemli ilke, YZ çıktılarının doğrulanması ve gözden geçirilmesidir. Yapay zekâ modelleri dil bilgisi açısından tutarlı metinler üretebilse de bu metinlerin içerdіđi bilgiler hatalı, eksik veya bağlam dışı olabilir. Bu sebeple, YZ'den elde edilen her bilgi kırıntısı, asıl kaynaklara ve alan uzmanlığımıza dayanarak denetlenmelidir. Örneğin ChatGPT gibi bir modele tasavvuf tarihiyle ilgili bir soru sorduğumuzda, modelin cevabı ilk bakışta güven verici görünse bile içerisinde tarihsel hatalar veya anakronizmler bulunabilir. Nitekim yapılan bir çalışmada, ChatGPT ve Gemini'ye tasavvuf tarihi literatürüne dair uzmanlarca belirlenmiş sorular yöneltilmiş; cevaplar doğruluk, tutarlılık, özgünlük, detay seviyesi ve kavram kullanımı gibi kriterler bakımından puanlanmıştır (Kılıç: 2024, 239). Ancak bu puanlamalar dahi, insan-uzman tarafından onaylanmadıkça YZ çıktılarının tek başına yeterli olmayacağını gösterir. Gerçekten de aynı değerlendirmede bu modellerin bazı sorularda geniş tematik çerçeve sunmakla beraber özgünlük yönünden zayıf kaldığı tespit edilmiştir (Kılıç: 2024, 240). Bu örnek, YZ ile elde edilen sonuçların mutlaka insan tarafından değerlendirilip gerekirse düzeltilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla metodoloji aşamasında bir doğrulama adımı planlanmalı; YZ araçları ile elde edilen veriler, alternatif kaynak kontrolü, uzman görüşü veya kendi el emeğimizle yapılan analizlerle teyit edilmelidir.

Üçüncü olarak, YZ kullanımının belgelenmesi ve sınırlarının belirtilmesi metodolojik şeffaflığın bir gereğidir. Araştırmacı, çalışmasının hangi kısımlarında hangi YZ araçlarını kullandığını açıkça ifade etmelidir. Örneğin “Bu makaledeki metin analizi için NVivo yazılımı kullanılmış, literatür taramasında ChatGPT'den destek alınmıştır” gibi. Bu sayede hem araştırmanın yöntemsel güvenilirliği artacak hem de sonraki araştırmacılar benzer yaklaşımları takip edebilecektir. Ayrıca YZ'nin karar süreçlerindeki rolünü açıklamak, olası hataların sorumluluğunu almak anlamına geldiği için akademik dürüstlüğün de bir parçasıdır (YÖK: 2024, 19).

3. Örnek Yapay Zekâ Araçları

Günümüzde tasavvuf araştırmacılarının istifade edebileceği çeşitli yapay zekâ ve yazılım araçları bulunmaktadır. Bu araçlar farklı ihtiyaçlara yönelik olarak geliştirilmiştir ve akıllı algoritmalar barındırmaları yönüyle YZ kapsamına girerler:

- **Metin Üretim ve Analiz Modelleri:** *ChatGPT*, *Gemini*, *Deepseek* gibi büyük dil modelleri, doğal dilde soruları yanıtlayabilen, özet çıkarabilen veya belirli bir konuda metin taslağı oluşturabilen araçlardır. Tasavvuf araştırmacıları bu modelleri, örneğin bir tasavvuf teriminin genel tanımını hızlıca elde etmek, bir konunun literatürdeki yerini özetletmek veya farklı yazarların görüşlerini karşılaştırmalı olarak sorgulamak için kullanabilirler. Ancak bu modellerin

ürettiği metinlerin mutlaka kontrol edilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu araçlar güvenilir referanslar da önerebilir ancak çoğu zaman uydurma referanslar verdikleri görülmüştür.

- **Nitel Veri Analiz Yazılımları:** MAXQDA, NVivo, ATLAS.ti gibi yazılımlar, büyük metin yığınlarını niteliksel olarak kodlamak, temalar çıkarmak ve desenleri keşfetmek için kullanılır. Tasavvuf araştırmalarında bu araçlar, örneğin yüzlerce sayfalık sûfi biyografilerini veya menkıbe koleksiyonlarını analiz ederken kullanılabilir. Örneğin araştırmacı, metinlerde “tevbe”, “aşk”, “marifet” kavramlarının kodlayarak hangi metinde ne sıklıkta geçtiğini, anlatıların nasıl bir yapı izlediğini bu programlar yardımıyla ortaya koyabilir. Bu tür programlar yapay zekâ destekli olarak metinlerde *duygu analizi*, *konu modellemesi* gibi ileri analizler de yapabilmektedir. Bu yazılımların sunduğu otomatik kodlama özellikleri, büyük bir metin bütünlüğünde benzer cümle ve ifadeleri gruplandırarak araştırmacıya ön keşif imkânı tanır. Yine de çıkan temaların yorumlanması ve adlandırılması noktalarında nihai değerlendirme araştırmacıya aittir.
- **Veri Madenciliği ve İstatistiksel Analiz Araçları:** Eğer tasavvuf araştırması sayısal veriler veya büyük ölçekli metin kümeleri içeriyorsa, Python/R gibi programlama dilleri ile makine öğrenmesi kütüphaneleri de devreye girer. Örneğin, Osmanlı arşivlerinde tarikatlara ait kayıtları veya bir dijital kütüphanede binlerce tasavvuf kitabının katalog verilerini analiz etmek istiyorsak, veri madenciliği tekniklerinden yararlanabiliriz. Makine öğrenmesi algoritmalarıyla, belli bir dönemde en çok hangi tasavvufi eserlerin okunduğunu, hangi coğrafyada hangi sufi meşreplerinin yaygın olduğunu büyük veri içinde keşfetmek mümkün olabilir. Bu noktada ağ analizi de bir araç olarak zikredilebilir: Tasavvuf tarihindeki şeyh-mürid ilişkilerini veya farklı tekkeler arasındaki etkileşimleri, grafik teorisi ve YZ destekli görselleştirmelerle haritalamak, araştırmacıya yeni açılımlar sağlayabilir.
- **Dijitalleştirme ve OCR Araçları:** Tasavvuf araştırmalarının en temel ihtiyaçlarından biri, klasik metinlerin ve yazma eserlerin dijital ortama aktarılmasıdır. Bu amaçla kullanılan Optik Karakter Tanıma (OCR) yazılımları ve hatta el yazması metinler için makine öğrenmesine dayalı uzmanlaşmış OCR modelleri (örneğin Osmanlı Türkçesi el yazmalarını okuyabilen sistemler) büyük kolaylık sunar. Günümüzde bazı kütüphaneler ve araştırma projeleri, nadir yazmaları tarayıp YZ tabanlı yöntemlerle okunabilir metne çevirmeye çalışmaktadır. Bu sayede, daha önce sadece belirli araştırmacıların erişebildiği yazma eserler dijital metin haline getirilerek geniş araştırmacı kitlesinin analizine açılabilir. Örneğin, Transkribus gibi platformlar el yazısı metinleri makine öğrenmesiyle çözmekte kullanılmaktadır; tasavvuf klasikleri için de benzer şekilde bir model eğitildiğinde, meşhur bir sufinin mektuplarını veya bir tarikatın arşiv defterlerini hızlıca transkribe etmek mümkün hale gelebilir.
- **Not Alma ve Literatür Yönetimi Araçları:** Yapay zekâ destekli olmamakla birlikte, araştırmacıların verimliliğini artıran bazı dijital araçlar da anmaya değerdir. Örneğin Zotero, Mendeley gibi atıf yönetim programları, literatürü

düzenli tutmak ve doğru bir biçimde kaynakça oluşturmak için kullanılır. Günümüzde bu araçlara eklenen eklentiler veya ayrı YZ servisleri, PDF makaleleri özetleme, önemli gördüğü kısımları otomatik not alma gibi imkânlar sunmaktadır. Benzer şekilde Obsidian gibi not tutma uygulamalarına entegre edilen YZ modelleri, araştırmacının notları arasında bağlantılar kurarak “akıllaştırılmış” bir bilgi bankası meydana getirmeye yardımcı olabilir. Tasavvuf gibi geniş ve kadim bir literatürde çalışırken, böylesi bağlantıları görmek araştırmacıya yeni fikir ilhamları verebilir. Örneğin notlarınız arasında İbn Arabî’nin vahdet-i vücûd anlayışı ile Mevlânâ’nın aşk kavramı hakkında ayrı notların olduğunu hatırlatan bir sistem.

Bu sayılan araçlar, güncel yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu imkânlardan faydalanarak tasavvuf araştırmacısının işini kolaylaştırmayı hedefler. YZ, tasavvuf metinlerinin dijital taranması, kapsamlı literatür analizleri ve kavramsal karşılaştırmalar gibi konularda akademisyene pratik faydalar sunabilir. Önemli olan, bu araçları kullanırken her birinin çıkışlarına eleştirel gözle bakmak ve geleneksel araştırma yöntemleriyle harmanlamaktır.

4. Tasavvuf Araştırmalarında Uygulama Alanları

Yapay zekânın tasavvuf alanındaki somut uygulamaları, büyük ölçüde dijital beşerî bilimler (digital humanities) kapsamında şekillenmektedir. Metin merkezli bir disiplin olan tasavvuf çalışmaları, zengin bir klasik eser birikimine ve yüzyıllar boyunca biriken menkıbe, biyografi, risale gibi kaynaklara sahiptir. Bu geniş literatür, YZ destekli yöntemlerle yeniden incelenerek yeni araştırma soruları ortaya atılabilir. Aşağıda, yapay zekânın tasavvuf araştırmalarında kullanılabileceği belli başlı alanlar örneklerle ele alınmıştır:

- **Dijital Literatür Taraması ve Derinlemesine Literatür Analizi:** Klasik yöntemlerle bir tez konusu için literatür taraması yapmak, kütüphane kütüphane dolaşmayı veya sayısız kitabı gözden geçirmeyi gerektirebilir. Oysa yapay zekâ destekli arama motorları ve metin tarama algoritmaları, binlerce sayfalık dijital metin içinde saniyeler içinde aradığınız kavramı bulabilir. Örneğin, tasavvuf tarihine dair yazılmış yüzlerce makale ve tezi bir araya getirip bir *metin madenciliği* uygulamasıyla taradığımızı düşünelim. Bu bağlamda “fenâ” veya “şathiyye” gibi terimlerin hangi metinlerde ne sıklıkla geçtiğini, en çok hangi yazarlar tarafından tartışıldığını ve zaman içinde kullanımının artıp azaldığını otomatik olarak tespit etmek mümkün hale gelebilir. Bu tür bir dijital literatür taraması, araştırmacıya geniş bir bakış açısı sunarak literatürdeki eğilimleri ve boşlukları görmesini sağlar. YZ, *tasavvuf metinlerinin dijital taranması* konusunda ciddi bir avantaj sunmakta ve bu sayede araştırmacılar geniş bir literatürü daha etkin tarayabilmektedir.
- **Kavramsal Karşılaştırmalar ve Anlam Haritaları:** Tasavvufî düşüncede önemli kavramların farklı müelliflerce nasıl ele alındığı, literatürdeki tartışmaların odağını oluşturur. Örneğin “vahdet-i vücûd” kavramı İbn Arabî’den itibaren birçok sûfî tarafından farklı yorumlanmıştır. Yapay zekâ, geniş metin kümeleri üzerinde *anlamsal analiz* (semantic analysis) yapabilme kabiliyeti sayesinde, aynı kavramın farklı yazarlarca kullanım biçimlerini karşılaştırmaya imkân tanır. Büyük dil

modelleri veya özel eğitilmiş algoritmalar, metinlerdeki kavramların anlam bağlamlarını sayısal olarak temsil edebilir. Bu sayede örneğin, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin eserlerinde "aşk" kelimesinin geçtiği bağlamlar ile Yunus Emre'nin şiirlerinde "aşk"ın kullanımı karşılaştırılabilir; model bu iki bağlam arasındaki benzerlikleri ve farkları analiz ederek bize ipuçları verebilir. Yine aynı şekilde, bir tasavvuf teriminin Arapça, Farsça ve Türkçe metinlerdeki kullanım nüansları da YZ ile incelenebilir. Elbette böylesi kavramsal karşılaştırmalarda nihai yorumu yapmak araştırmacının görevidir; ancak YZ araçları, binlerce ciltlik literatürde gizli kalmış ortaklıkları veya ayrışmaları keşfetmeyi kolaylaştıran bir anlam haritası sunar.

- **Biyografik Veri ve Tabakât Analizi:** Tasavvuf tarihinde sûflerin hayat hikâyeleri ve şeyh-mürîd silsileleri büyük önem taşır. Klasik dönemde yazılmış tabakât kitapları ve evliya menâkıbnâmeleri, yüzlerce sûfînin doğum-ölüm tarihleri, şeyhleri, kerametleri gibi bilgileri içerir. Bu biyografik veriler, yapay zekâ destekli tekniklerle sistematik olarak analiz edilebilir. Örneğin, diyelim ki elimizde Anadolu'daki sûfleri anlatan birden fazla tabakât metni var; YZ ile isimleri tanıyan bir *doğal dil işleme (NLP)* modeli, bu metinlerde bahsi geçen tüm sûfîleri ve onların bağlı oldukları tarikatları otomatik olarak çıkarabilir. Sonrasında bu veriler bir veri tabanına aktarılarak bir sosyal ağ analizi yapılabilir: Hangi şeyhin kaç halifesi olmuş, belli bir dönemde hangi bölgede yoğunlaşmışlar gibi sorular cevaplanabilir. Böyle bir analiz, tasavvufun yayılım ve etki alanlarını görselleştirerek tarihsel bir sosyolojik perspektif sunar. Yapay zekâ burada çok sayıda metinden bilgi çıkarma ve çapraz ilişki kurma becerisiyle araştırmacıya yardımcı olmaktadır. Örneğin, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye* eserindeki tüm sûfî biyografilerini bir programa okutup, oradaki şehir/yer isimlerini otomatik olarak ayıklatmak mümkündür. Sonuçta harita üzerinde hangi yüzyılda hangi şehirde daha çok sûfî yetiştiği gibi bir görsel çıktı dahi elde edilebilir.
- **Yazar ve Eser Tespitinde Stilometri:** Tasavvuf literatüründe pek çok yazma eser anonim ya da müellif nispeti tartışmalı haldedir. Kütüphane raflarında şerhini kimin yazdığı belirsiz risaleler veya müellifi meçhul menkıbe mecmuaları bulunabilir. *Stilometri* adı verilen ve metinlerin istatistiksel stil analizine dayanan yöntemler, yapay zekânın desteğiyle bu alanda çığır açmaktadır. Tasavvuf araştırmalarında kütüphanelerde henüz tahkik edilmeyi bekleyen çok sayıda yazmanın yazarını tespit etmek için bazı kriterler gerekir. Bu kriterler arasında dil ve üslup özellikleri önemli yer tutar. İşte yapay zekâ, tam da bu noktada devreye girebilir: Bilinen yazarların eserlerinden bir dil modeli oluşturup, müellifi bilinmeyen bir metnin bu modellerle karşılaştırılması sağlanabilir. Örneğin İsmâil Hakkı Bursevî'nin üslubunu ve kelime tercihlerini öğrenmiş bir algoritma, isimsiz bir risalenin onun kaleminden çıkıp çıkmadığına dair bir ihtimal skoru verebilir. Ya da Osmanlı Türkçesi'nde yazılmış ve yazarı belirtilmemiş bir tasavvuf risalesinin dil özellikleri, devrin diğer mutasavvıflarının eserleriyle kıyaslanarak muhtemel yazar daraltılabilir. Bu tür uygulamalar henüz deneysel aşamada olsa da yakın gelecekte tasavvuf literatürü bibliyografyasında müellif tespiti konusunda YZ destekli önemli keşifler yapılabileceğini işaret etmektedir.

- **Çeviri ve Metin Karşılaştırma Çalışmaları:** Tasavvuf klasiklerinin önemli bir kısmı Arapça ve Farsça kaleme alınmıştır. Bugün bu eserlerin birçoğu Türkçe veya İngilizceye çevrilmiş olsa da araştırmacıların orijinal diline aşina olmaları istenir. Yapay zekâ temelli çeviri araçları olan Google Translate, DeepL gibi araçlar son yıllarda Arapça-Farsça-İngilizce-Türkçe arasında oldukça tutarlı çeviri yapabilir hale gelmiştir. Elbette bu araçlar tam istenen akademik çeviriyi veremez; ancak araştırmacı için ham bir çeviri taslağı sunarak zaman kazandırabilirler. Örneğin bir yüksek lisans öğrencisi, Abdülkerim Kuşeyrî'nin *er-Risâle* eserinden bir bölümü anlamakta zorluk çektiğinde, YZ destekli bir çeviri aracıyla başlangıç taslağını elde edip ardından bu taslağı orijinal metinle karşılaştırarak kendi düzeltmelerini yapabilir. Bu sayede hem dil becerisini geliştirebilir hem de metnin geneline hızlıca nüfuz edebilir. YZ ayrıca farklı çeviriler arasındaki farkları da ortaya koyabilir: Diyelim aynı eserin birden çok Türkçe tercümesi var; bir metin karşılaştırma algoritması bu çevirileri cümle cümle hizalayıp farklı kelime seçimlerini işaretleyerek çeviribilim açısından bir analiz imkânı sunabilir. Tasavvuf terminolojisinin çevrildiğinde kaybolan nüanslarını tespit etmek için de bu yöntem uygulanabilir. Örneğin “*gnosis*” kelimesinin kimi çeviride “*irfan*”, kimisinde “*marifet*” olarak geçmesinin analizi yapılabilir. YZ'nin dil konusundaki becerileri, hiçbir zaman insan mütercimın sanatsal-edebî sezgisinin yerini alamasa da araştırmacıya dil engelini kısmen aşmada yardımcı araçlar olarak değer kazanmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum bir akademisyen adayının yabancı dil bilme gereksinimini asla ortadan kaldırmaz.
- **YZ Asistanların Kullanımı:** Gelişmiş dil modelleri, ilahiyat, İslâm araştırmaları ve özellikle tasavvuf alanında çalışan araştırmacılara çok yönlü imkânlar sunmaktadır. İlahiyatProGPT, Tasavvuf KaynaklarıGPT gibi GPT tabanlı asistanlar, metin merkezli analizlerde, literatür taramalarında, kavram karşılaştırmalarında ve veri düzenlemede ciddi zaman kazandırabilir. Ancak bu fayda, ancak araştırmacının kendi ilmî yetkinliği, alan bilgisi ve metodolojik disiplinini merkeze alarak kullanması durumunda ortaya çıkar.

Yukarıdaki uygulama alanları, yapay zekânın tasavvuf alanında ne denli geniş bir yelpazede kullanılabileceğini göstermektedir. YZ araçları, tasavvuf araştırmalarında pratik faydalar sunarak akademisyenin daha önce uzun zaman alan bazı işleri kolaylaştırmakta ve yeni yöntem kapıları aralamaktadır. Bununla birlikte, bu fırsatlarla birlikte değerlendirilmesi gereken önemli sınırlılıklar da mevcuttur.

5. Sınırlılıklar ve Riskler

Yapay zekâ uygulamalarının tasavvuf araştırmalarında her derde deva olmadığı, bilhassa disiplinin doğasından kaynaklanan bazı derin sınırlılıkların olduğu unutulmamalıdır. Tasavvuf, sadece zahîrî bilgi ve verilerden ibaret bir alan olmayıp güçlü bir batınî tecrübe ve derin kavrayış boyutuna sahiptir. Epistemolojik ve ontolojik derinlik gerektiren pek çok tasavvufî kavram, bağlamından koparıldığında veya rasyonel bir dille ifade edildiğinde anlam kaybına uğrar. Özellikle tasavvuf gibi metafizik yönü güçlü bir alanda yapay zekânın kavrayamayacağı incelikler vardır. Örneğin bir YZ modeli, “aşk” kavramını sözlük anlamıyla ya da yaygın kullanımıyla açıklayabilir; fakat İbn Arabî'nin

aşk anlayışındaki ilahî tezahürü veya Yunus Emre'nin dizelerindeki aşkın tecrübe boyutunu gerçekten idrak edemez. Model, eğitim verilerinde gördüğü tanım ve açıklamaları istatistiksel olarak harmanlayıp sunar; oysa tasavvufî metinlerde çoğu zaman asıl mana, kelimelerin ötesinde ancak kalp ve ilahî bir sezi yoluyla kavranabilecek imâlar içerir.

Bu noktada YZ kullanarak elde edilen çıktıların yüzeysellik riski belirir. Yapay zekâ, eğitim aldığı verilerde rastladığı ifadeleri taklit ederek akıcı bir dil üretebilir, ancak bu üretimin arkasında bir şuur veya hikmet arayışı yoktur. Eğer araştırmacı da bilinçsizce bu çıktıları olduğu gibi alıp kullanırsa, ortaya şeklen doğru ama mana olarak sığ çalışmalar çıkabilir. Özellikle öğrenci ve genç araştırmacılar, YZ'nin verdiği cevabı nihai doğru kabul etme yanılışına düşebilirler. Bu durum akademik gelişim açısından sakıncalıdır; zira bilimsel araştırma süreci, hatalar yaparak öğrenmeyi, eleştirel düşünerek doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi içerir. Oysa yapay zekâ kullanımı bilinçsizce abartılırsa, araştırmacının bu süreçleri yaşamasına engel olabilir ve akademik açıdan fikrî tembelliğe yol açabilir.

Bir diğer ciddi risk, hatalı veya uydurma bilgiler (hallucination) meselesidir. Büyük dil modelleri, tutarlı bir dil kurgusu yaratma uğruna aslında var olmayan referanslar veya gerçek dışı bilgiler üretebilmektedir. Örneğin ChatGPT'ye “Hangi kaynaklarda Hacı Bayram-ı Velî'nin şeyhi için farklı iddialar vardır?” şeklinde bir soru yönelttiğinizde, model gerçekte var olmayan bir makale ismi veya yanlış bir yazar adı uydurup verebilir. Hatta berhayat olan müellif birini vefat etmiş gösterebilir yahut tersi bir durumu size aktarabilir. Akademik bir çalışma bu tür bir uydurma bilgiyi fark etmeksizin alıntılarsa, kaynakçada aslen mevcut olmayan bir eser belirtebilir ki bu doğrudan akademik sahtekârlığa varan bir sorundur. YÖK rehberi, YZ kullanılırken elde edilen bilgilerin kaynağının gösterilmesi gerektiğini özellikle vurgularken (YÖK, 2024, 19) aslında bu tehlikeye de işaret etmektedir. YZ'nin getirdiği her bilgi, ancak sağlam bir kaynağa dayanıyorsa makbul sayılmalı, aksi halde ya kullanılmamalı ya da “modelin tahmini” olarak şerh düşülmelidir. Aksi takdirde, bir modelin ürettiği hayalî bir bilgi literatüre “yanlış bilgi” olarak sızabilir.

Veri önyargıları ve temsil sorunları da yapay zekâ kullanımının bir başka sınırlamasıdır. YZ modelleri, beslendikleri veri ne ise onu yansıtır. Eğer modelin eğitildiği veri setlerinde herhangi bir düşünceye dair tek taraflı veya hatalı yorumlar baskınsa, model de cevabında bunları tekrar edecektir. Örneğin İngilizce eğitilmiş bir dil modeli, tasavvuf hakkında genellikle oryantalist literatürden öğrenmiş olabilir; dolayısıyla sorulan bir soruya oryantalist bir bakış açısıyla yanlı cevap verme ihtimali yüksektir. Nitekim Avrupa Birliği rehberleri de YZ sistemlerinin ayrımcılık yapmaması ve çeşitliliği yansıtması gerektiğini, aksi halde güvenilir olamayacağını belirtmiştir (Avrupa Birliği, 2025, 5). Tasavvuf gibi eleştirel okumaya tabi tutulan bir alanda, araştırmacının YZ çıktılarındaki olası önyargıları teşhis edebilmesi için alana dair teorik donanımının güçlü olması gerekir. Aksi halde, modelin verdiği yanıtta gizli kalmış bir ön yargıyı fark edemeyebilir ve bunu olduğu gibi aktararak yanlı bir kanaati pekiştirebilir.

Bunlara ek olarak, yapay zekânın dil ve metin kapsamı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bir YZ modelinin başarılı olabilmesi için, ilgili alandaki verilerle yoğun biçimde eğitilmiş olması gerekir. Tasavvuf literatürünün büyük bir kısmı henüz dijital ortama tam anlamıyla

aktarılabilmiş değildir. Örneğin *Mesnevî*, *Fusûsu'l-Hikem*, *Mektûbât* gibi bir kısım temel eserler dijitalleşmiş olsa da yüzlerce risale, menakıbnâme veya tarikat kayıt defteri hâlâ basılı yayınlarda veya yazma nüshalarda kalmaktadır. Bu da demektir ki, bugünün en ileri YZ modelleri bile tasavvuf mirasımızın tamamına vakıf değildir; çünkü büyük bölümü veri setlerine dahil olmamıştır. Örneğin model, Gazzâlî'nin *İhyâ*'sından alıntılar yapabilir ama Niyâzî-i Mısrî'nin bir Türkçe divanından habersiz olabilir. Dolayısıyla YZ'nin verdiği cevaplar, mevcut dijital literatür oranında bir doğruluk taşır. Henüz dijitalleştirilmemiş veya modelin dil kombinasyonunda olmayan eserler konusunda YZ'den fayda beklemek mümkün değildir. Bu durum araştırmacı için şöyle bir risk doğurur: Sadece YZ'nin bildirdikleriyle yetinip dijital ortamda bulamadığı kaynakların peşine düşmezse, çalışması eksik kalabilir. Yapay zekâ kullanımı yüzünden basılı eserleri taramayı ihmal etmek gibi bir tuzağa düşmemek gerekir.

Son olarak, etik ve yasal belirsizlikler de YZ'nin kullanım alanını sınırlandırabilir. Yapay zekâ ile üretilmiş içeriklerin telif hakkı durumu hala tartışmalıdır. Bir YZ'nin yazdığı metnin yazarının YZ'nin kendisi mi YZ'ye komut verip çıktı alan kişi mi olduğu hâlâ tartışmalıdır. Elde edilen verinin intihal sayılıp sayılmayacağı ise muğlaktır. Uluslararası akademik kurumlar bu konuda şimdilik temel ilkenin açık beyan ve uygun atıf olduğunu belirtmektedir (Oxford Üniversitesi, 2024). Örneğin “ChatGPT'den alınan destekle oluşturulmuştur” gibi bir ifade ve ilgili tarihteki model sürümünün belirtilmesi, şeffaflık adına önemlidir. Ancak her derginin, tezin veya kitabın bu konudaki yaklaşımı farklılık gösterebilir. Kimi yayınevi YZ ile üretilmiş şekillerin veya çevirilerin kullanılmasını tamamen yasaklayabilir, kimisi ise serbest bırakabilir. Bu belirsiz ortamda araştırmacılar temkinli davranmalı, üniversitelerinin ve ilgili yayın kuruluşlarının politikalarını yakından takip etmelidir. Özetle, yapay zekâ her ne kadar tasavvuf araştırmalarında yeni ufuklar açsa da derinlik, özgünlük ve güvenilirlik konularında insan unsurunun yerine geçemeyeceği aşîkârdır. YZ'nin sınırlarını bilerek hareket etmek, onu bir araç olarak görmek ve amaç ile aracı karıştırmamak esastır.

6. Yapay Zekâ ve Akademik Niteliğin Korunması Üzerine Değerlendirme

Dijitalleşmenin ve yapay zekâ araçlarının akademik alana girişi, özellikle ilahiyat gibi köklü literatür geleneğine sahip disiplinlerde zihin emeği, hafıza, dil işçiliği ve muhakeme biçimleri üzerinde önemli etkiler olmaktadır. Teknolojik kolaylıklar, araştırmacıya bilgiye hızlı erişim imkânı sağlasa da bu erişimin beraberinde getirdiği “hızlı tatmin” ve “sonuca tek dokunuşla ulaşma” algısı, akademik süreçlerin derinlik ve süreklilik boyutunu zayıflatma riski taşımaktadır.

Bu nedenle, yapay zekâ kullanımının niteliği, onu araçsallaştırabilme kapasitemizle doğrudan bağlantılıdır. Araştırmacı, kendi düşünce yöntemini, eleştirel muhakeme yetisini ve dil becerisini yapay zekâyâ teslim etmediği; aksine bu teknolojiyi kendi ilmi birikimini geliştirecek şekilde yönlendirdiği ölçüde, teknolojik imkân gerçek anlamda faydaya dönüşür. Burada amaç, yapay zekâdan tamamen uzak durmak değil; onu klasik araştırma adabını, kaynak sadakatini ve ilmi tefekkürü zedelemeyecek biçimde sürece entegre etmektir.

İlahiyat araştırmalarının tarihî derinliği, metinler arasındaki bağları kurabilme yeteneği, kavramların farklı bağlamlardaki anlam katmanlarını çözümleyebilme becerisi

ve disiplinin edep-ahlâk temelli akademik kültürü, dijital kolaylıkların gölgesinde erozyona uğramamalıdır. Aksine, yapay zekâ bu nitelikleri güçlendirecek şekilde kullanılmalıdır. Bu bağlamda, akademik camianın ortak sorumluluğu; yapay zekânın imkânlarını bilinçli kullanacak, onun sınırlılıklarını fark edebilecek ve kendi düşünsel bağımsızlığını koruyabilecek bir araştırma iklimi inşa etmektir.

Akademik çalışmalarda yapay zekâ çıktıların, özellikle de lisans-lisansüstü öğrencilerinin üretken dil modellerinden elde ettikleri metinlerin, danışman hocalar tarafından tespit edilmesi çoğu zaman mümkündür. Tecrübeli akademisyenler, öğrencinin önceki yazım tarzı, kelime seçimleri, cümle uzunlukları ve argüman geliştirme biçimi ile sunulan yeni metin arasındaki tutarsızlıkları kolaylıkla fark edebilirler. Ayrıca, YZ tarafından üretilmiş içerikler kimi zaman gereğinden fazla “düzgün” bir dil kullanır; bağlama uymayan kavramsal geçişler, yüzeysel analizler veya aşırı genel ifadeler içerir. Kaynak gösterimindeki hatalar, var olmayan ya da yanlış biçimde aktarılmış referanslar da yapay zekâ kullanımının en belirgin işaretleri arasındadır. Danışman hocalar, öğrencinin konuyu tartışma ve sorulara anlık cevap verme performansını gözlemleyerek de metnin kaynağı hakkında fikir edinebilirler. Bu nedenle, YZ'den alınan metinler üzerinde derinlemesine çalışmak, kendi üslup ve muhakeme süzgecinden geçirmek, gerekli eklemeler ve düzeltmeleri yapmak hem akademik bütünlüğü korumak hem de danışman-öğrenci güven ilişkisini zedelememek açısından elzemdir.

Sonuç

Yapay zekânın akademik araştırmalarda kullanımı, tasavvuf anabilim dalı gibi kadim bir disiplinde bile inkâr edilemez etkili potansiyele sahiptir. Bu teknoloji, doğru kullanıldığında tasavvuf araştırmacılarına büyük kolaylıklar sunabilir: Dijital veriye erişimin hızlanması, yeni analiz tekniklerinin uygulanması, disiplinlerarası yaklaşımların güçlenmesi gibi avantajlar sayesinde araştırma süreçleri verimli hale gelebilir. Örneğin eskiden yıllar alan bir biyografi koleksiyonunu fihristleme işi, yapay zekâ desteğiyle birkaç haftada tamamlanabilir yahut geleneksel olarak mümkün olmayan binlerce metinlik karşılaştırmalar, YZ algoritmalarıyla gerçekleştirilebilir. Bu yönüyle bakıldığında yapay zekâ, tasavvuf çalışmalarında üretkenliği ve yeniliği artırma potansiyeli taşımaktadır.

Ne var ki, yapay zekânın sunduğu hız ve kolaylık, beraberinde gelen etik ve yöntemsel sorumluluklarla birlikte düşünülmelidir. Tasavvuf gibi incelikli bir alanda, YZ insanî muhakemenin yerini tutmayan fakat onu tamamlayan bir yardımcı olarak görülmelidir. Bu nedenle, Avrupa Birliği'nden YÖK'e ve Harvard'dan Oxford'a uzanan çeşitli rehberlerde altı çizilen şeffaflık, dürüstlük, sorumluluk vb. ilkeler her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır. Bir tasavvuf araştırmacısı, yapay zekâ araçlarını kullanırken aynı zamanda klasik araştırma usul ve adabını da gözetmeli; veriye hürmet, kaynağa sadakat ve tenkit süzgecini elden bırakmamalıdır.

Sonuç olarak, kanaatimizce yapay zekânın tasavvuf araştırmalarında kullanımı ne tamamen çekinilip uzak durulması gereken bir yenilik ne de sorgusuz sualsiz teslim olunacak bir mucize araçtır. Doğru yaklaşım, bu teknolojiyi eleştirel bir bilinçle benimsemek, faydalarını akılcı biçimde iş süreçlerine katarken risklerine karşı uyanık olmaktır. Böylece, tasavvufun ilmî geleneğinin engin birikimi, çağdaş yapay zekâ

imkânlarıyla harmanlanarak hem köklü değerlere sadık kalan hem de çağın gereçlerini kullanan bir araştırma ufku gelişebilir. Dolayısıyla her yeni araç gibi yapay zekâ da onu kullanan zihnin niyet ve birikimi ölçüsünde anlam kazanacaktır.

Unutulmamalıdır ki tasavvufî hikmetin izini sürenler için yapay zekâ, doğru yönde kullanıldığında bir kolaylaştırıcıdır lakin hikmetin kendisi daima insan tefekkürünün ve ilahî bir lütfun eseri olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- AB (Avrupa Birliği) Komisyonu, *YZ Etiği Rehberi* (Guidelines on the responsible use of generative AI in research), 2025. Link: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/document/download/2b6cf7e5-36ac-41cb-aab5-0d32050143dc_en?filename=ec_rtd_ai-guidelines.pdf. Erişim Tarihi: 09.08.2025
- Harvard Üniversitesi, *Initial Guidelines for Generative AI*, 2023. Link: <https://www.huit.harvard.edu/ai/guidelines>. Erişim Tarihi: 09.08.2025
- Kılıç, Ali İhsan. “Tasavvuf Tarihi Literatürü ve Yapay Zekâ Perspektifleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 233-258, 2024.
- Stanford University, *Honor Code and AI Policy Guidance*, Stanford Office of Community Standards, 2023. Link: <https://communitystandards.stanford.edu/generative-ai-policy-guidance>. Erişim Tarihi: 09.08.2025
- Oxford Üniversitesi, *Guidelines for Ethical Use of Llms in Academic Writing*, 2024. Link: <https://www.ox.ac.uk/news/2024-11-13-new-ethical-framework-help-navigate-use-ai-academic-research>. Erişim Tarihi: 09.08.2025
- Yükseköğretim Kurulu. *Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*. Ankara: 2024. Link: <https://eski.yok.gov.tr/Documents/2024/yapay-zekâ-kullanimina-dair-etik-rehber.pdf>. Erişim Tarihi: 09.08.2025

TASAVVUF LİTERATÜRÜNE GİRİŞ

Mahmud Esad ERKAYA*

Giriş

Bir ilim olarak teşekkül ettiği ilk asırlardan itibaren tasavvufa dair eserler kaleme alınmaya başlamıştır. Sûfilerin tasavvuf düşünceleri, biyografileri, akaid ilkeleri, menkıbeleri, terimlere dair görüşleri, mânevî eğitim metotları gibi konuları ihtiva eden çeşitli kitap ve risalelerle ele alınmıştır. Bu eserlerde bir taraftan örnek tasavvuf büyüklerinin tasavvufi ahlâkları sonraki nesillere aktarılırken diğer taraftan da Kur'an ve Sünnet temelinde teşekkül eden tasavvufun esasları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Arapça, Farsça ve Türkçe dilleri başta olmak üzere çok sayıda el yazması ve basılı tasavvuf eseri günümüze ulaşmıştır. Bu eserler asırlarca yaşanan tasavvuf tecrübesinin nesiller boyunca nakledilmesini sağlamıştır. Günümüzde akademik düzeyde yapılan çalışmaların da katkısıyla bu literatür gelişmeye devam etmektedir. Bu bölümde tasavvuf literatürüne kısa bir giriş yapılacaktır.[†] Bu bağlamda tasavvuf sahasında çalışma yapmak isteyen her araştırmacının fikir sahibi olması gereken temel kaynaklardan tabakât, zühd, âdâb, erkân, işârî tefsir ve tasavvuf terminolojisine dair telif edilen literatürün başlıcaları şöyledir:

1. Zühd Literatürü

Zühd, kendisinden daha hayırlı olduğu âyet ve hadislerde vurgulanan âhireti dünyaya tercih edip dünyaya kapılmamaktır. Dünyalığa gereğinden fazla değer vermeden âhirete yönelmek Hz. Peygamber'in benimsediği ve ashabına da tavsiye ettiği temel ilkedir. Bundan dolayı zühd, Hz. Peygamber'den sonra onun hayat tarzını örnek alarak onun gibi yaşamayı ifade eden bir kavram haline gelmiştir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber'in yaşam tarzına dair rivayetleri derleyen eserler de genel olarak *Kitâbü'z-zühd* olarak adlandırılmıştır. Bu eserlerde Hz. Peygamber ve onun yaşam tarzını bizlere nakleden sahabe ve tâbiûnin örnek yaşantısı ve sözleri konu edinilmiştir. Bu bağlamda sıdk, tevazu, havf, recâ, ihlâs, tefekkür, tevekkül, ihsân, rızâ, zühd ve fakr gibi kavramların yanında ölümü düşünmek, dili korumak, meclislerde oturmak ve helal rızık gibi insanın iyi bir Müslüman olması için gerekli temel bilgilere yer verilmiştir. Bu anlamda zühde dair yazılan bu eserler ideal Müslümanlığı tarif eden kaynaklardır. Tasavvufun henüz müstakil bir ilim olarak teşekkül etmediği bir dönemde derlenmeye başlanan kitâbü'z-zühdler tasavvuf ilmine kaynaklık teşkil eden hadisleri ihtivâ etmiş ve daha çok hadis ilmiyle meşgul olan zâhid ve sûfiler tarafından hazırlanmıştır. Burada günümüze ulaşmış olan zühd literatürüne dair örnekler kronolojik olarak sıralanacaktır.

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
e-posta: mahmudesad.erkaya@asbu.edu.tr OCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3981-4688>

† Eser isimlerinin yazımı ve muhtevalarının tespitinde büyük oranda *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nden ve Mustafa Aşkar'ın *Tasavvuf Tarihi Literatürü*'nden yararlanılmıştır. Bk. Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (İstanbul: İz Yay., 2015).

1.1. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), *Kitâbü’z-Zühd*

- Ahlâk ve zühde dair sözlerini ihtiva etmektedir.

1.2. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), *Kitâbü’z-Zühd ve’r-rekaik*

- Hz. Peygamber başta olmak üzere ashab ve tâbiînin sözlerini içermektedir.

1.3. Vekî b. Cerrâh (ö. 197/812), *Kitâbü’z-Zühd*

- Güzel ahlâka dair 539 rivayetten oluşmaktadır.

1.4. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Kitâbü’z-Zühd*

- Oğlu Abdullah’ın rivayetlerinden meydana gelmektedir.
- Birinci bölümde peygamberlerin zühdüne dair rivayetler, ikinci bölümde ise sahabe ve tâbiînin zühd anlayışı ve sözlerine yer verilmektedir.

1.5. Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), *Kitâbü’l-Mesâ’il fi’z-zühd ve gayrihi*

- Öğrencilerinin zühde dair sorduğu sorulara verilen cevaplardan oluşur.

1.6. Beyhakî (ö. 458/1066) *Kitâbü’z-Zühdi’l-kebîr*

- Zühde dair hadislerin yanında muhtelif zâhid ve âlimlerin görüşlerini ihtiva etmektedir.
- Eserde 989 rivayet senedleriyle birlikte yer almaktadır.

2. Tasavvuf Klasikleri

Tasavvuf her ne kadar bir hal ilmi olsa da mutasavvıflar, yaşanan tecrübelerin telif edilen eserlerle nesilden nesle aktarılmasını önemli bir vazife bilmişlerdir. Tasavvuf İslâmî bir ilim olarak diğer ilimler arasına yerleşme sürecinde Kur’an ve Sünnet temelli tasavvuf düşüncesine dair eserlerin telifiyle birlikte tasavvuf, tanımı, konusu, amacı, kavramları, temsilcileri ve metodu kayda geçmiş bir disiplin olarak müşahhas hale gelmiştir. Hicrî üçüncü asırdan itibaren eser telifinin yaygınlaşmasıyla birlikte tasavvuf edebiyatı zengin bir içeriğe kavuşmuştur. Bu edebiyat içerisinde gerek dil gerekse üslup açısından muhatapları tarafından kabul görmüş,* zamana karşı direnir etkisini asırlarca sürdürebilen eserler klasik haline gelmiştir. Burada tasavvuf klasiği olarak nitelendirilebilecek eserler kronolojik olarak sıralanacaktır.

2.1. Hâris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857) *er-Ri’âye li-hukûkullâh ve’l-kıyâm bihâ*

- Nefsin tanınması, riya, kibir, ucub ve haset gibi konular ele alınmaktadır.
- Son bölümü “âdâbü’l-mürîd” diye tanınan eserlerin ilk örneklerindendir.

2.2. Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922), *Kitâbü’l-Ṭavâsîn*

- Eser, sirâc, fehm, safâ, dâire, nokta, ezel ve iltibas, meşîet, tevhid, esrar, tenzih ve mârifet adı altında on bir bölümden oluşmaktadır.

2.3. Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), *Ḥatmü’l-evliyâ’*

- Velâyet meselesi ele alınmıştır.
- Müellif, eserde 157 soru sormuş fakat bunlara cevap vermemiştir. Üç asır sonra İbnü’l-Arabî kendi eserinde sualleri cevaplamıştır.

2.4. Nifferî (ö. 354/965), *el-Mevâkıf*

- Müellif eser boyunca “Beni durdurdu ve dedi ki” ifadesiyle Cenâb-ı Hakk’ın kendisine hitabından söz etmektedir.

2.5. Nifferî (ö. 354/965), *el-Muhâṭabât*

* Salih Çift, “Tasavvuf Klasikleri”, *İslâmî İlimlerin Klasikleri* (Ankara: Eski Yeni, 2024), 145.

- “Ey kulum!” hitabıyla başlayan elli altı metinden oluşmaktadır.

2.6. **Serrâc (ö. 378/988), *el-Lüma'***

- Tasavvufa yöneltlen tenkitler karşısında Kur'an ve Sünnet'e uygun tasavvuf anlayışını anlatmak gayesiyle kaleme alınmıştır.
- Eser, tasavvufun İslami ilimler içerisindeki konumunu anlatarak başlamaktadır.
- Sûfilerin istinbat metotları, Kur'an ve Sünnet'e yaklaşımları, ashabın zühd anlayışı, tasavvufta âdâb mevzuu, semâ, vecd, mucize ve kerâmet gibi konular üzerinde durulmaktadır.
- Eserde sufi geçinenlerin hataları eleştirilerek tasavvufta iç tenkidin ilk örnekleri sergilenmiştir.

2.7. **Kelâbâzî (ö. 380/990), *et-Ta'arruf li-mezhebi ehl'i't-tasavvuf***

- Sûfî itikadı ile başlayan eser, tasavvufun Ehl-i sünnet dairesi içerisinde yer aldığını savunmaktadır.
- Sufilerin hal ve makamları ve tasavvuf ıstılahlarını içerir.
- Eser hakkında “Ta'arruf olmasaydı tasavvuf bilinmezdi” denilmiştir.

2.8. **Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), *Ḳutû'l-ḳulûb***

- İbadetler, makamlar, tasavvuf kavramları gibi konulara yer verilmiştir.
- Konular ele alınırken, ayet ve hadislerin yanında sahabe ve tasavvuf büyüklerinin sözlerine yer verilmiştir.
- İbadetlerin zâhirî yönlerinin yanında mânevî yönlerine de yer verilmiş, ahlâk ve eğitim konuları üzerinde durulmuştur.
- Gazzâlî'nin İhyâ'sına kaynaklık teşkil etmiştir.

2.9. **İbn Fûrek (ö. 406/1015), *el-İbâne an turuki'l-kâsîdîn***

- Tasavvufî terimlerin sûfilerden nakillerle açıklana bir eserdir.

2.10. **Hargûşî (ö. 406/1015), *Tehzîbü'l-esrâr fi ṭabakâti'l-aḥyâr***

- Zühd, tasavvuf ve ahlâka dairidir.
- Büyük oranda Serrâc'ın el-Lüma'ından faydalanılmıştır.

2.11. **Kuşeyrî (ö. 465/1072), *er-Risâle***

- Kur'an ve Sünnete uygun tasavvuf disiplini ortaya koymak gayesiyle yazılmıştır.
- Giriş bölümünde akaid konuları üzerinde durulmuştur.
- Birinci bölümünde seksen sûfinin hayat hikâyesi ele alınmıştır.
- Diğer bölümlerde tasavvuf makamları ve ıstılahları anlatılmıştır.
- Tasavvufu ayet ve hadislerden kaynaklar sunarak anlatması dolayısıyla her kesimden ilgi görmüş ve yaygınlık kazanmıştır.
- İbn Teymiyye'nin el-İstikâme adlı eseri de er-Risâle'yi şerh etme gayesiyle yazılmıştır.

2.12. **Hücvîrî (ö. 465/1072), *Keşfü'l-maḥcûb***

- Farsçadır.
- Tasavvufun temel konularını ele almaktadır.
- Tasavvufî grupları ikisi şeriat dışı olmak üzere on iki bölümde incelemiştir.
- Her bir fırkayı bir tasavvuf kavramıyla anlatmıştır.

2.13. **Herevî (ö. 481/1089), *Menâzilü's-sâirîn***

- 100 makamı konu edinmektedir.
- Her bir makam kısa ve çarpıcı ifadelerle açıklanmıştır.

- Makamlar için âyetlerden örnekler verilmiştir.
- Sanatlı ibarelerle anlatılan makamlar farklı mutasavvıflar tarafından şerh edilmiştir.
- Şerhleri arasında şunlar yer almaktadır:
 - **Abdürrezzâk el-Kâşânî** (ö. 736/1335), *Şerhu Menâzili's-sâ'irîn*
 - **İbn Kayyim el-Cevziyye** (ö. 751/1350), *Medâricü's-sâlikîn*
- 2.14. Gazzâlî (ö. 505/1111), İhyâü ulûmi'd-dîn**
 - İslami ilimler için bir ıslah projesi olarak kaleme alınmıştır.
 - Dört bölümden oluşan eserin her bölümünde on ayrı başlık bulunmaktadır.
 - Rub'u'l-ibâdât adı verilen ilk bölümünde ibadetlerin zâhir yönleri ve mânevî hükümleri konu edinilmiştir.
 - Rub'u'l-âdât adlı ikinci bölümde çeşitli ahlâkî vasıflar ve insanın çevresi ile olan ilişkilerinde riayet etmesi gereken âdâb kuralları ele alınmıştır.
 - Rub'u'l-mühlikât başlıklı üçüncü bölümde insanın kötü huyları üzerinde durulmuştur.
 - Rub'u'l-münciyât başlığını taşıyan son bölümde temel tasavvuf kavramları özelinde kötü huylardan kurtuluş vesileleri ele alınmıştır.
- 2.15. Gazzâlî (ö. 505/1111), el-Münkız mine'd-dalâl**
 - Gazzâlî'nin otobiyografisi olup farklı disiplinleri tanıyıp sorgulaması ve böylece zihin dünyasındaki değişim süreci anlatılmaktadır.
- 2.16. İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî (ö. 507/1113), Şafvetü't-tasavvuf**
 - Eserde tasavvuf ehlinin sülûk âdâbı ele alınmaktadır.
 - Tasavvuf esaslarının dinî temelleri üzerinde durulmaktadır.
- 2.17. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 520/1126), Sevânihu'l-uşşâk**
 - Farsçadır.
 - Aşk ve vecde dayalı tasavvufu konu edinmektedir.
- 2.18. Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131), Levâ'ih**
 - Şeytanın Allah'a olan aşkı sembollerle anlatılmıştır.
- 2.19. Senâî (ö. 525/1131), Hâdîkatü'l-hakîka ve şerî'atü't-ţarîka**
 - Farsçadır.
 - Mesnevî tarzında yazılmıştır.
 - Tevhid, ilmin fazileti, hikmet ve aşk gibi mevzuları içermektedir.
- 2.20. Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1166), el-Ğunye li-tâlibî ţarîkı'l-hak**
 - İbadetlerin faziletine ve müslümanların günlük hayatla ilgili hal ve hareketlerine geniş yer vermektedir.
- 2.21. Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1166), el-Fetħu'r-rabbânî ve'l-feyzü'r-raħmânî**
 - Vaazlarından derlenmiştir.
- 2.22. Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) Dîvân-ı Hikmet**
 - Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır.
 - Ahmed Yesevî'nin şiirlerini derleyen divandır.
 - Şiirler, Yesevî'nin dinî ve tasavvufî düşüncesini yansıtmaları açısından önemlidir.
- 2.23. Sûfî Muhammed Dânişmend (ö. ?), Mir'âtü'l-kulûb**
 - Ahmed Yesevî'nin tasavvufî görüşlerini aktarmaktadır.

- Şeriat, tarîkat ve hakikat mevzularını içerir.

2.24. Rûzbihân el-Baklî (ö. 606/1209), *Meşrebü'l-ervâh*

- Arapçadır.
- 1001 makam üzere yazılmıştır.

2.25. Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221), *el-Uşûlü'l-aşere*

- Tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, devamlı zikir, teveccüh, sabır, murâkabe ve rıza kavramlarına dairdir.

2.26. Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 618/1221), *Manţıku't-ţayr*

- Seyr ü sülûku kuş metaforu üzerinden anlatan manzum bir eserdir.

2.27. Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1234), *Avârifü'l-maârif*

- Tasavvufun mahiyeti, melamet, müşîd-mürîd ilişkileri, sefer, evlilik, sema, halvet, ibadetler, sohbet, makamlar ve haller gibi konuları ele almaktadır.

2.28. İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235), *el-Kasîdetü't-tâiyye*

- Müellifin mânevî yolculuğunun ve ruhî mi'râcının tasvir edildiği kasidedir.

2.29. İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235), *el-Kasîdetü'l-hamriyye*

- İlâhî aşkın bâde tarzında tasvir eder

2.30. Muhyiddîn ibnü'l-Arabî (ö. 638/1240), *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*

- Kâbe'de kendisine gelen keşifler yazımına başlamıştır.
- Yirmi üç yılda tamamlanmıştır.
- Tasavvufun hemen her konusuna işaret edilmektedir.

2.31. Muhyiddîn ibnü'l-Arabî (ö. 638/1240), *Fuşûşü'l-hikem ve ħuşûşü'l-kilem*

- Peygamberlere nispetle yirmi yedi bölümden oluşmaktadır.
- Bir taraftan peygamberler tarihi; diğer taraftan da vahdet-i vücûd düşüncesinin sembolik olarak anlatıldığı bir eserdir.
- Anlaşılması güç olduğu için çok sayıda şerh yapılmıştır.
- Meşhur şerhleri arasında şunlar sayılabilir:
 - **Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) - *el-Fükûk fî esrâri müstenidâti ħikemi'l-Fuşûş***

Eserin arka planını vermeye çalışan bir şerhtir.

- **Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335) - *Şerhu Fuşûşü'l-ħikem***

Eserin fikri arka planını açıklayan bir şerhtir.

- **Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350) - *Maţla'u ħuşûşü'l-kilem fî me'ânî Fuşûşü'l-ħikem***

Fuşûs metni esas alınıp yapılan ilk düzenli şerhtir.

- **Abdullah Bosnevî (ö. 1054/1644) - *Tecelliyâtü 'arâ'isi'n-nuşûş fî manaşşâti ħikemi'l-Fuşûş***

Türkçe Fuşûş şerhidir.

- **İsmâil Ankaravî, *Zübdetü'l-fuhûs fî şerhi Nakşü'l-Fuşûs***

Fuşûşü'l-ħikem İbnü'l-Arabî tarafından Nakşü'l-Fuşûş adıyla özetlenmiştir. Ankaravî ise Nakşü'l-Fuşûş'u Türkçe'ye çevirip şerh etmiştir.

- **Ahmet Avni Konuk (ö. 1938) - *Fuşûşü'l-hikem Tercüme ve Şerhi***

Türkçe Fuşûş şerhidir.

2.32. Necmüddîn-i Dâye er-Râzî (ö. 654/1256), *Mirşâdü'l-ibâd mine'l-mebde' ile'l-me'âd*

- Farsçadır.

- Yaratılış, nübüvvet, tasavvuf âdâb ve erkânı, rüya ve müşâhedeler gibi tasavvuf konuları üzerinde durulmuştur.

2.33. Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271), *Makâlât*

- İslâm tasavvufunun temel meselelerini ele almaktadır.
- Dört kapı kırk makam anlayışıyla yazılmıştır. Dört kapı ile kastedilen şeriat, tarîkat, mârifet ve hakikattir. Bunlardan her biri on makam halinde izah edilmiştir.
- Halka yönelik sade bir dil ile kaleme alınan eser müridler için bir el kitabı niteliğindedir.

2.34. Mevlânâ (ö. 672/1273), *Mesnevî*

- Farsçadır.
- Altı ciltten (defterden) meydana gelir.
- İlk on sekiz beyti Mevlânâ tarafından bizzat kaleme alınmış olup eserdeki tasavvufi düşünce özetlenmiştir.
- Manzum tercümesi ilk defa Süleyman Nahîfî (ö. 1151/1738) tarafından yapılmıştır. Âmil Çelebioğlu ise bu çeviriyi sadeleştirmiştir.
- Tercümeleri arasında Veled Çelebi İzbudak ve Şefik Can'ın eserleri meşhurdur.
- Şerhlerinin meşhurları arasında şunlar sayılabilir:
- **İsmâîl Rusûhî Ankaravî (ö. 1631), *Mecmûatü'l-letâîf ve matmûretü'l-maârif***

Eserin tamamının şerhidir.

- **Abdûlmecid Sivâsî (ö. 1639), *Cezîreti'l-Mesnevî***

Meşnevî'nin ilk cildinden 1328 beytin şerhidir.

- **İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1725), *Rûhu'l-Mesnevî***

İlk 738 beyti kapsayan geniş Türkçe şerhtir.

- **Âbidin Paşa (ö. 1906) - Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf**

Meşnevî'nin ilk cildini ihtiva etmektedir.

- **Ahmet Avni Konuk (ö. 1938) - Mesnevî Tercüme ve Şerhi**

Eserin tam şerhidir.

- **Kenan Rifâî (ö. 1950) Mesnevî Hâtıraları (Şerhli Mesnevî-i Şerîf)**

Meşnevî'nin ilk cildinin şerhidir.

- **Tâhirülmevlevî (Tâhir Olgun) (ö. 1951), Şerh-i Mesnevî**

İlk dört cilt ve beşinci cildin 1000 beytinin şerhidir.

- **Abdûlbaki Gölpınarlı (ö. 1982) Mesnevî Tercümesi ve Şerhi**

Eserin tamamının şerhidir.

2.35. Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274), *Miftâhu'l-ğayb*

- İlm-i ilâhîyi konu edinmektedir.

2.36. İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309), *el-Hikemü'l-Atâ'iyye*

- 300 hikmetli sözünden meydana gelmektedir.
- Tasavvufun temel konularıyla ilgili görüşlerini içerir.

2.37. Şebüsterî (ö. 720/1320), *Gülşen-i Râz*

- Farsça bir mesnevidir.
- Horasan sûfilerinden Sâdât-ı Herevî'nin sorularına cevap olarak kaleme almıştır.

2.38. Yûnus Emre (ö. 720/1320), *Divan*

- Sade bir Türkçe ile halkın her kesimine ulaşabilen şiirlerden oluşur.

2.39. Âşık Paşa (ö. 733/1332) *Garibnâme*

- 12.000 beyitlik bir mesnevidir.

- Dinî ve tasavvufî mevzuları konu edinir.
- Halkın istifadesi için Türkçe yazılmıştır.

2.40. Şeyh Bedreddin Simâvî (ö. 823/1420), *Vâridât*

- Müridlerine verdiği felsefî, tasavvufî ve kelâmî derslerini içermektedir.

2.41. Abdülkerîm el-Cîlî (ö. 832/1428), *el-İnsânü'l-kâmil*

- Varlık hakikatlerinin tamamının karşılığı olarak kullanılan “insân-ı kâmil” konusunu ele almaktadır.

2.42. Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451), *Muhammediyye*

- Anadolu Tasavvuf kültürünü oluşturan temel eserlerdendir.
- Yaratılış konusunun ele alındığı bölüm ile başlayan eser siyer ve mevlid ile devam etmektedir.
- Üçüncü bölümde kıyâmet âlâmetleri anlatılmaktadır.
- Şiir diliyle yazılmıştır.

2.43. Akşemseddin (ö. 863/1459), *er-Risâletü'n-nûriyye*

- Hacı Bayrâm-ı Velî ve müridlerini müdafaa gayesiyle kaleme alınmıştır.
- Şemsiyye'nin âdâb ve erkânını da anlatır.

2.44. Ahmed Bîcân (ö. 870/1466'dan sonra), *Envârü'l-âşıkîn*

- Yazıcıoğlu Mehmed'in *Meğâribü'z-zamân li-ğurûbi'l-eşyâ' fi'l-'ayn ve'l-'yân* adlı eserinin tercümesidir.
- Yaratılış, peygamberler, melekler, kıyâmet, ibadetler ve ahiret gibi konulardan bahsedilmektedir.

2.45. Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469), *Müzekki'n-nüfûs*

- Türkçedir.
- Anadolu halkının el kitabı mahiyetindedir.
- Eserin ilk bölümünde dünya sevgisinin zararları, nefsin özellikleri, ölüm, âhiret ve tevekkül gibi konular ele alınır. İkinci bölümde ise nefis terbiyesi ile tasavvuf âdâb ve erkânı ağırlıklıdır.

2.46. İsmâîl Rusûhî Ankaravî (ö. 1631), *Minhâcü'l-fukarâ*

- Eserde Mevleviyye tarikatının usûl ve âdâbı, seyr ü sülûk mertebeleri ve tasavvuf terimleri üzerinde durulmuştur.
- Herevî'nin *Menâzilu's-sâ'irîn*'inde yer alan yüz kavramın seksen sekizi *Meşnevî* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* kültürü çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır.

2.47. Niyâzî-i Mısri (ö. 1694), *Divan*

- Tüm tarikat çevrelerinde benimsenip okunmuş, el kitabı haline gelmiş bir eserdir.

2.48. İbrâhim Hakkî Erzurûmî (ö. 1780), *Mârifetnâme*

- Ahlâk ve tasavvuf konularına yer vermektedir.
- Eserde astronomi, fizyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerden yararlanılmıştır.

2.49. Sâdık Vicdânî (ö. 1939), *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*

- Melâmetiyye, Kadiriyye ve Halvetiyye tarikatlarını ve silsilelerini konu edinmektedir.

3. Tarikat Usûl ve Adabına Dair Kitaplar

Tasavvuf, insanı zâhir ve bâtın yönleriyle eğitmeyi hedefleyen bir ilimdir. Bu doğrultuda müridin uyması gereken birtakım kurallar bulunmaktadır. Müridin mürşidi

ile olan ilişkilerinden çevresine karşı davranışlarına, ibadet hayatından gündelik işlerine kadar her türlü mesele âdâb ilkeleri belirlenerek düzenlenmiştir. Bu bağlamda ilk asırlardan itibaren âdâb kitapları da telif edilmeye başlanmıştır. Tarikatların teşekkülü ile usûl ve erkâna dair eserler daha sistematik olarak telif edilmeye başlamıştır. Bu başlık altında âdâb edebiyatının başlıca kaynakları kronolojik olarak sıralanacaktır.

3.1. Şakîk-i Belhî (ö. 194/810), Âdâbü'l-ibâdât

- Zühd, havf, şevk ve muhabbetullah makamları üzerinde durmaktadır.

3.2. Muhâsibî (ö. 243/857), Âdâbü'n-Nüfûs

- Nefis terbiyesi, tasavvuf ahlâkı ve âdâb konularını ele almaktadır.

3.3. Yahyâ b. Muâz er-Râzî (ö. 258/872), Kitâbü'l-Mürîdîn

- Müridlerin uyması gereken kuralları konu edinmektedir.

3.4. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910), Edebü'l-müftekir-ıla'llah

- Allah'a muhtaç olanın edebi hakkındaki soruya verilen cevabı ihtiva etmektedir.

3.5. Hakîm et-Tirmîzî (ö. 320/932), Âdâbü'l-mürîdîn

- Müridlerin uyması gereken edepleri konu edinmektedir.

3.6. Sülemî (ö. 412/1021), Câmiu âdâbî's-sûfiyye

- Tasavvufta riayet edilecek edepleri konu edinmektedir.

3.7. Herevî (ö. 481/1089), Muhtaşar fi âdâbî's-şûfiyye

- Hırka giyme, yeme içme ve semâ gibi konulardaki adabı ele almaktadır.

3.8. Yusuf Hemedânî (ö. 535/1140), Risâle Der Âdâb

- Tarikat adabına dair Farsça risâledir.

3.9. Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1168), Âdâbü'l-mürîdîn

- Müridlerin tasavvuf yolunda uyması gereken kurallardan bahsetmektedir.

3.10. Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221), Âdâbu's-sûfiyye

- Hırka giyme, hankaha girme, misafiri karşılama ve sefer âdâbı gibi konulardan bahsetmektedir.

3.11. Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1234), İrşâdü'l-mürîdîn ve mecdü't-tâlibîn

- Sühreverdîye'nin âdâb ve erkânına dairdir.

3.12. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Âdâbü'l-mürîd

- İtikâdî ve amelî konularda müridin bilmesi gereken hususları ele almaktadır.

3.13. Ahmed b. Mahmûd Hazînî (ö. 1002/1593'ten sonra), Cevâhirü'l-ebrâr

- Ahmed Yesevî ve Yeseviyye tarikatı hakkındadır.

3.14. İmâm-ı Rabbânî (ö. 1624), Mektûbât

- Farsçadır.
- Mektuplarının derlenmesiyle meydana gelmiştir.

3.15. Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1628), Tarikatnâme

- Celvetiyye'nin âdâb ve erkânına dairdir.

3.16. Şemlelizâde Ahmed Efendi (ö. 1678), Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye

- Gülşeniyye'nin âdâb ve erkânına dairdir.

3.17. Bolulu Himmet Efendi (ö. 1684), Divançe-i İlahiyyat

- Himmetiyye'nin âdâb ve erkânına dair manzum eserdir.

3.18. Bolulu Himmet Efendi (ö. 1684), Tarikatnâme

- Himmetiyye'nin âdâb ve erkânına dairdir.

3.19. Karabaş Velî (ö. 1686), *Mi'yârü't-tarîka*

- Şâbânîyye'nin âdâb ve erkânına dairdir.

3.20. Yâkub b. Mustafa Afvî (ö. 1736), *Hedîyyetü's-sâlikîn*

- Türkçedir.
- Celvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına dairdir.

3.21. Köseç Ahmed Efendi (ö. 1777), *Âdâbü'l-ubûdiyye fi's-süneni'l-Muhammediyye (Sünenü meşâyihî'l-Halvetiyye)*

- Halvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına dair Arapça bir eserdir.

3.22. Muhammed b. Hasan es-Semennûdî (ö. 1785), *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletü's-sâirîn li minhâcî'l-mukarrâbîn*

- Halvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına dairdir.

3.23. Muhammed b. Hasan es-Semennûdî (ö. 1785), *el-Âdâbu's-seniyye limen yurîdu tarîkate's-sâdâti'l-Halvetiyye*

- Halvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına dairdir.

3.24. Harîrîzâde (ö. 1882), *Tibyânü vesâ'ilî'l-ḥakā'ik fi beyâni selâsili't-tarâ'ik*

- Tarikatlar ansiklopedisi mahiyetindedir.
- Üç büyük ciltten oluşmaktadır.

3.25. Abdullah Salâhadîn-i Uşşâkî (ö. 1782), *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye*

- Türkçedir.
- Uşşâkiyye tarikatının âdâb ve erkânına dairdir.
- Abdurrahmân Sâmî-yi Uşşâkî (ö. 1934) eseri tercüme ve şerh etmiştir.

3.26. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1827), *Risâle-i fi't-tarîk (Risâle-i Hâlidîyye)*

- Hâlidîyye âdâb ve erkânına dairdir.

3.27. Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî (ö.?), *el-Hadîkatü'n-nediyye fi âdâbi't-tarîkati'n-Nakşbendiyye ve'l-behçeti'l-Hâlidîyye*

- Hâlidîliğin esaslarını sunan ilk kaynaklardanır.

3.28. Mehmed Rif'at Efendi (ö. 1264/1848), *Nefhatü'r-riyâzi'l-âliye fi beyân-i tarîkati'l-Kâdiriyye*

- Kadiriyye âdâb ve erkânına dairdir.

3.29. İsmâîl b. es-Seyyid Muhammed Saîd el-Kâdirî (ö. ?), *el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fi'l-meâsiri'l-Kâdiriyye*

- Kadiriyye âdâb ve erkânına dairdir.

3.30. Muhammed b. Abdullah el-Hânî (ö. 1862), *el-Behcetü's-seniyye fi âdâbi't-tarîkati'l-aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye*

- Hâlidîyyenin usûl ve âdabını ele almaktadır.

3.31. İbrahim Fasîh Haydarî (ö. 1882), *Mecdü't-Tâlid*

- Müridin şeyhine karşı dikkat etmesi gereken adabdan bahseder.

3.32. Gümüşhânevî (ö. 1893), *Câmiu'l-usul fi'l-evliyâ*

- Birinci bölümde tarikat adab ve erkânı, ikinci bölümde tasavvuf terimleri ele alınmaktadır.
- Eserde bir taraftan tüm tarikatları kuşatacak bilgiler yer alırken diğer taraftan özelde Nakşî-Hâlidî tasavvuf geleneğinin temel ilkeleri üzerinde durulmuştur.

3.33. Ahmed Rifat Nevrekobî (ö. 1312/1894), Muînü'l-mürîd

- Şabaniyye tarîkatının âdâb ve erkânına dairdir.

3.34. Abdülmecîd b. Muhammed el-Hânî (ö. 1900), es-Sa'âdetü'l-ebediyye fî mâ câe bihi'n-Nakşibendiyye

- Hâlidîyye âdâb ve erkânına dairdir.

3.35. Abdülmecîd b. Muhammed el-Hânî (ö. 1900), el-Ĥadâ'îku'l-verdiyye

- Hâlidîyye âdâb ve erkânına dairdir.

3.36. Muhammed Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî (ö. 1909) Kulâdetü'l-cevâhir fî zikri'l-gavsî'r-rifâî ve etbâihi'l-ekâbir

- Ahmed Rifâî ve Rifâiyye âdâbına dairdir.

3.37. Muhammed Es'ad Sâhibzâde (ö. 1928), Buğyetü'l-vâcid fî mektûbâtî'l-Mevlânâ Hâlid

- Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin mektuplarını içermektedir.
- Mektuplarda müritlik ve müritlik da konu edilmektedir.

3.38. İbrahim er-Râvî'nin (ö. 1947) es-Seyr ve'l-mesât fî ahzâbi ve evrâdî's-seyyid el-gavsî'l-kebîr Ahmed er-Rifâî

- Ahmed Rifâî ve Rifâiyye tarîkatı âdâbına dairdir.

3.39. Ken'ân Rifâî (ö. 1950) Seyyid Ahmed er-Rifâî

- Ahmed Rifâî ve Rifâiyye tarîkatı âdâbına dairdir.

3.40. Mehmed Zahid Kotku (ö. 1980), Tasavvufî Ahlâk

- Eserde Nakşî-Hâlidî tarîkatının adabı ve tasavvuf terimleri üzerinde durulmaktadır.

3.41. Abdülbaki Gölpınarlı (ö. 1982), Mevlevî Adab ve Erkânı

- Mevleviyye tarîkatının âdâb ve erkânına dairdir.

4. Tabakât Literatürü

Sûfilerin hayat hikayelerini, konu edinen eserler en genel tabiriyle tabakâtü's-sûfiyye olarak anılmaktadır. Bu eserlerde yalnızca tarihsel bilgiler yer almamakta, sûfilerin örnek şahsiyetleri, güzel ahlâkları, tasavvufî halleri, hikmetli sözleri ve tasavvuf kavramlarına dair açıklamaları gibi mevzular yer almaktadır. Bu yönüyle tabakât türü eserler tasavvufun canlı numunelerini konu almaktadır. Bu yönüyle tasavvuf literatüründe tabakât türü eserlerin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu bölümde tasavvuf büyükleri hakkında kaleme alınmış eserler kronolojik olarak sıralanacaktır.

4.1. Sülemî (ö. 412/1021), Tabakâtü's-şûfiyye

- Bu alanda yazılmış en meşhur ve ilk eserlerdendir.
- 104 sûfinin hayatını konu edinmektedir.
- Eser Fudayl b. İyâz ile (ö. 187/803) başlayıp Ebû Abdullah ed-Dîneverî ile son bulmaktadır.

4.2. Sülemî, (ö. 412/1021), Zikrû'n-nisveti'l-müte'abbidâtî's-şûfiyyât

- 84 hanım sûfinin biyografisini içermektedir.
- Tabakâtü's-şûfiyye ile birlikte yayınlanmıştır.
- Râbiatü'l-Adeviyye (ö. 185/801) ile başlayan eser Aişe bt. Ahmed ile son bulmaktadır.

4.3. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ'*

- Hz. Ebubekir'den (ö. 13/634) Zünnûn-ı Mısırî'ye (ö. 245/859) kadar 688 sûfinin biyografisini içermektedir.
- Eserde kronolojik bir sıra takip edilmiş ancak daha faziletli olduğu düşünülen kişilere öncelik verilmiştir.
- Eserin başında velîler ve tasavvuf hakkında bilgi de verilmiştir.

4.4. Herevî (ö. 481/1089), *Tabakâtü's-sûfiyye*

- Süleymî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye*'sinin Farsça tercümesi mahiyetindedir.
- Bununla birlikte 104 sûfiye 120 daha ilave edilmiştir.
- Eserde toplamda 224 sûfinin hayat hikayesi yer almaktadır.

4.5. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *Sıfatü's-safve*

- *Hilyetü'l-evliyâ'*'nın bir taraftan ihtisar edilmiş diğer taraftan da farklı velilerin ilave edilmesiyle genişletilmiş halidir.
- Eserde 234'ü kadın olmak üzere 1031 sûfinin hayatı üzerinde durulmaktadır.
- Sûfiler bulundukları bölgelere ve beldelere göre sınıflandırılarak anlatılmıştır.

4.6. Feridüddin Attâr (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-evliyâ'*

- Farsçadır.
- Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) ile başlayıp Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) ile son bulmaktadır.
- İçlerinde İmâm-ı Âzam, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu 72 veliyi içermektedir.
- Sufi sözleri ve menkıbeleri ile zengin bir muhtevaya sahiptir.

4.7. Yâfiî (ö. 768/1367), *Ravzü'r-reyâhîn fî hikâyâtü's-sâlihîn*

- Zünnûn-ı Mısırî'den (ö. 245/859) başlayarak 500 sûfinin hayatına yer vermektedir.
- Muhtevası menkıbe ağırlıklıdır.

4.8. İbnü'l-Mulakkın (ö. 804/1401), *Tabakâtü'l-evliyâ'*

- 37'si müellifin çağdaşı olmak üzere 230 sûfinin hayatını içermektedir.
- Eser, İbrahim b. Edhem (ö. 161/778) ile başlamakta ve Şehabeddin Konevî (ö. 787/1385) ile son bulmaktadır.

4.9. Zebîdî (ö. 893/1488), *Tabakâtü'l-havâş ehlü's-sıdkı ve'l-ihlâş*

- Eserin giriş bölümünde velayet ve keramet bahisleri yer almaktadır.
- Yemen'de yaşamış sûfîleri içermektedir.
- 291 sûfi alfabetik sırayla ele alınmaktadır.
- Eserin sonunda ayrıca, babaları, isimleri hakkında kesin bilgilerin bulunamadığı 24 mutasavvıfın sadece kerametlerinden bahsedilmektedir.

4.10. Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492), *Nefeẖâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*

- Herevî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye*'sinin genişletilmiş halidir.
- Giriş bölümünde tasavvuf kavramları açıklanmıştır.
- Eserde 600 sûfinin biyografisi yer almaktadır.
- Bunlardan 34'ü âbid, zâhid ve ârif kadınların biyografisidir.
- Eserin tasnifinde tarîkatlar esas alınmıştır.

4.11. Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501), *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve*

- *Nefehâtü'l-üns*'ün Çağatay Türkçesiyle yapılan tercümesidir.
- Klasik Çağatay edebiyatının en büyük şairi ve devlet adamı Ali Şîr Nevâî'ye aittir.
- Esere 170 kadar Türk ve Hint kökenli sûfînin biyografisi eklenmiştir.
- 34 kadın olmak üzere 770 velînin hayat hikâyesini içermektedir.

4.12. Lamîî Çelebi (ö. 938/1532), *Tercüme-i Nefehâtü'l-üns*

- *Nefehâtü'l-üns*'ün Türkçe tercümesidir.
- *Fütûhü'l-mücâhidîn li-tervîhi kulûbi'l-müşâhidîn* adıyla da bilinmektedir.
- Nakşibendî tarîkatı şeyhlerinden asıl adı Mahmud olan Lâmiî Çelebi'ye aittir.
- Anadolu'da yetişen bazı evliyalar da esere ilave edilmiştir.
- 629 sûfînin biyografisini içermektedir.

4.13. Fahrüddîn Safî Vâiz-i Kâşîfî (ö. 939/1532), *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât*

- Farsçadır.
- 90'ın üzerinde Nakşibendiyye tarîkatı şeyhinin biyografisini içermektedir.
- Yûsuf el-Hemedânî (ö. 535/1140) ile başlayan eser Ubeydullah Ahrâr'la (ö. 895/1490) son bulmaktadır.

4.14. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'î'd-Devleti'l-'Osmâniyye*

- Arapçadır.
- Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 965 (1558) yılına kadar 371 âlim ve 150 şeyhin hayatını içermektedir.
- Mehmed Mecdî, *Tercüme-i Şekâik / Hadâiku's-Şekâik* adıyla tercüme etmiştir.
- Eser, Mecdî tercümesi ve buna yapılan zeyilleriyle birlikte *Şekâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri* adı altında yayımlanmıştır.

4.15. Şa'rânî (ö. 973/1565), *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*

- *Levâkihu'l-envârî'l-kudsîyye fi tabakâti'l-'ulemâ' ve ş-şûfiyye* adıyla da bilinmektedir.
- Sahâbeden itibaren 420 âlim ve sûfînin biyografisine yer verilmiştir.
- Tasavvuf terimlerini de ihtiva etmektedir.
- Müellif, kendi çağdaşlarını *et-Tabakâtü's-suğrâ* adını verdiği müstakil bir eserde konu edinmiştir.

4.16. Münâvî (ö. 1031/1622), *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi terâcimi's-sâdeti's-şûfiyye*

- Hadis ve fıkıh âlimi mutasavvıf Muhammed Abdürraûf el-Münâvî'nin eseridir.
- Hz. Peygamber'den başlayarak on bir tabaka halinde 898 sûfiye alfabetik olarak yer verilmektedir.
- Girişte kerâmet konusu ele alınmaktadır.

4.17. Cemâleddin Hulvî (ö. 1064/1654), *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*

- Halvetî şeyhlerinin biyografisine dairdir.
- Hâtîme kısmında diğer tarîkat şeyhlerinden de bahsedilmiştir.
- Toplamda 208 mutasavvıfın biyografisi ele alınmıştır.

4.18. Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660), *Semerâtü'l-fuâd fi'l-me'bde' ve'l-meâd*

- Eserin girişinde bazı tasavvuf kavramları ele alınmaktadır.
- Tarîkat silsilelerinin yanında meşhur sûfilerin biyografilerine yer verilmektedir.

4.19. Sâkîb Dede (ö. 1148/1735), *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân*

- Üç ciltten oluşan eserin birinci cildinde, *Menâkıbü'l-ârifîn*'in ihtiva ettiği son tarihten itibaren Konya Mevlevî Âsitânesi'nde postnişin olan çelebilerin biyografilerine yer verilmiştir.
- İkinci ciltte çeşitli Mevlevîhânelerde şeyhlik yapanlar ele alınmıştır.
- Üçüncü ciltte yetmiş sekiz Mevlevî'nin biyografisi yer almaktadır.

4.20. Köstendilli Süleyman Şeyhî (ö. 1235/1819), *Bahrü'l-velâye*

- Türkçedir.
- 1001 sûfinin biyografisi konu edilmiştir.
- *Nefehâtü'l-üns*'ün tercümesi ve zeyli mahiyetindedir.
- Câfer es-Sâdık ile başlamaktadır.
- Dördüncü bölümde Köstendilli'nin yaşadığı muhitteki mutasavvıflar konu edilmiştir.

4.21. Şemseddin Sâmî (ö. 1904), *Kâmûsü'l-a'lâm*

- Tarih, coğrafya ve biyografilere dair bir ansiklopedidir.
- Tasavvuf büyüklerinin biyografilerini de içermektedir.

4.22. Mehmed Süreyyâ (ö. 1909), *Sicill-i Osmânî*

- *Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye* adıyla da bilinmektedir.
- Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren 20.000 civarında biyografi yer almaktadır.
- Devlet görevlisi, tarikat şeyhi, âlim, tarihçi, kurra ve mühendis gibi pek çok sahada yetişmiş şahsiyet ele alınmaktadır.
- Osmanlı dönemi şahsiyetlerini konu edinmekle birlikte kısmen Osmanlı öncesi Türk-İslâm ve İslâm büyükleri de bulunmaktadır.

4.23. Bursalı Mehmed Tâhir (ö. 1925), *Osmanlı Müellifleri*

- Osmanlı dönemi şeyh, fakih, şair, tarihçi, hekim, matematikçi ve coğrafyacılarını ihtiva etmektedir.
- 1691 Türk müellifin yer aldığı eser 288 sûfinin hayatını konu edinmektedir.
- İhtisas ve mesleklerine göre tasnif edilmiş, vefat tarihlerine göre kronolojik sıralanmıştır.

4.24. Ahmed Sâfi Bey (ö. 1926), *Sefînetü's-Sâfi*

- On sekiz ciltten oluşur.
- Müellifin çağdaşı âlim, şeyh ve şairlerin biyografilerinden oluşmaktadır.
- Eserde şiirlere de yer verilmektedir.

4.25. Hüseyin Vassâf (ö. 1929), *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr*

- Çoğunluğu 18-20. yüzyıllarda yaşamış 2000'e yakın sûfi konu edinilmiştir.
- Eserde sûfilerin telif ettikleri kitaplarından alıntılar yapılmıştır.
- Şiir örnekleri kaydedilmiştir.
- Kişilerin resmî görevleri ve postnişinlik yaptıkları dergâhlara yer verilmiştir.
- Tekke ve kabirlerin fotoğraflarına yer verilmiştir.

4.26. Nebhânî (ö. 1932), *Câmi'u kerâmâtî'l-evliyâ'*

- Sûfilerin hayatı, menkıbe ve kerametlerine dairdir.
- Mukaddimede tasavvufi meselelere yer verilmiştir.
- 1450 sûfiye yer verilmektedir.

5. İŞÂRÎ Tefsirler

Sûfilerin Kur'an'a dair özgün yorumlarını içeren işârî tefsirler, zâhirin ötesinde keşif ve ilham ile kulun gönlüne gelen bilgilere dayanmaktadır. Tasavvufun bir ilim olarak teşekkül ettiği ilk asırlardan itibaren kayda geçirilmeye başlanan işârî yorumlar gerek Kur'an'ın bazı ayetlerine yönelik gerekse tamamını kuşatacak şekilde sistemli olarak ele alınması itibarıyla tefsir ilminin konusu olmuştur. Bu bölümde Kur'an'ın zâhirinin ötesindeki işârî mânâyı temel alarak oluşturulan tefsir eserleri kronolojik olarak sıralanacaktır.

5.1. Kur'an'ı Kısmen Tefsir Eden Eserler

İşârî tefsir, kulun gönlüne gelen keşif ve ilhamlarla yapılan yorumlardır. Bundan dolayı ancak gönle ilham olunduğunda elde edilebilmekte ve kayda geçirilmektedir. Aksi durumda ayetin işârî yorumu yapılamamaktadır. Bundan dolayı bazı tefsirler Kur'an ancak bazı ayetlerini tefsir edecek şekilde telif edilmiştir. Bu bölümdeki eserler de Kur'an'ın tamamı değil ancak tefsir edildiği kısımlarını ihtiva eden eserler olacaktır.

5.1.1. Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896), *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm (Tefsîrû't-Tüsterî)*

- Her sûreden birkaç âyetin işârî tefsirini içermektedir.
- Eser, Tüsterî'nin tefsire dair yorumlarının kayda geçirilmesiyle derlenmiştir.
- Eserde, muhtevâ itibarıyla tasavvufî yoruma elverişli olan âyetler veya bazı âyetlerin içerisindeki kelimeler üzerinde durulmaktadır.

5.1.2. Sülemî (ö. 412/1021), *Hakâ'ikü't-tefsîr*

- Kendi tevillerinden ziyade daha önceki sûfilerle çağdaşı sûfilerin yorumlarına yer vermiştir.
- Horasan sûfilerinin yorumlarına yoğunlaşmıştır.
- Tasavvuf ehline ait hikâye ve menkıbeler de nakledilmiştir.

5.1.3. Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Letâ'ifü'l-îşârât*

- Sûre başlarındaki besmeleler, sûrenin içeriğine uygun olacak şekilde farklı anlamlar verilerek yorumlanmıştır.
- Âyetlerin zâhir anlamı ve işârî yorumu diğer sûfilerin tevilleriyle birlikte verilmiştir.

5.1.4. Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), *İ'câzü'l-beyân fî te'vîli ümmî'l-Kur'ân*

- Fâtihâ sûresi tefsiridir.
- İbnü'l-Arabî geleneğinin temel fikirlerini içermektedir.

5.1.5. Afîfüddin Tilimsânî (ö. 690/1291), *Şerhu'l-Fâtiha ve ba'zu sûreti'l-Bakara*

- Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin 21 âyetini tefsir etmektedir.

5.1.6. Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335), *Te'vilâtü'l-Kur'ân*

- *Te'vilü'l-Kur'ân*, *Te'vilü'l-âyât* ve *Te'vilât-ı Kâşânîyye* olarak da tanınmaktadır.
- İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf düşüncesine dayalı yorumları içermektedir.
- *Te'vilâtü'l-Kur'ân* sehven İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilerek *Tefsîru İbnî'l-'Arabî* adıyla defalarca yayınlanmıştır.

5.1.7. Molla Fenârî (ö. 834/1431), *'Aynu'l-a'yan fî tefsîri Fâtihati'l-Kur'ân*

- Uzun bir mukaddimeyle ulûmü'l-Kur'ân meselelerini ele alarak başlamaktadır.
- Zâhire yönelik açıklamalardan sonra "Hakâik" başlığı altında tasavvufî yorumlar yapılmaktadır.

5.2. Kur'an'ın Tamamını Tefsir Eden Eserler

İşârî tefsirleri içeren eserler başlangıç itibariyle bazı âyetleri ihtiva ederken zamanla Kur'an'ın tamamına dair işârî yorumları içeren eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu eserler ekseriyetle yalnızca işârî yorumlardan oluşmamış, bunun yanında zâhire yönelik tefsirlerin de yer aldığı eserler olarak tamamlanmıştır. Bu eserlerde diğer tefsirlerde olduğu gibi rivayet ve dirayet yönleriyle âyetler ele alınmış, bunun yanında işârî yorumlara da yer verilmiştir. Bu yönüyle işârî tefsir olarak bilinen eserler aynı zamanda zâhirî yorumları da içermesi sebebiyle hacimli külliyatlar haline gelmiştir. Bu bölümde Fatiha'dan Nas sûresine kadar Kur'an'ın tamamını yorumlayan eserler sıralanacaktır.

5.2.1. Sa'lebî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳur'ân (et-Tefsîrül-kebîr, Tefsîrüs-Sa'lebi)*

- Rivayet tefsiri olmasının yanında tasavvufî yorumlara da yer vermektedir.

5.2.2. Ebu'l-Fazl Reşîdüddin Meybûdî (ö. 520/1126'dan sonra), *Keşfü'l-esrâr ve 'uddetu'l-ebrâr*

- Farsçadır.
- Eserde kiraat ihtilafları, nüzul sebepleri ve fikhî hükümlere de yer verilmektedir.
- Bunların yanında işârî yorumlar, sûfî menkıbeleri, hikmetli sözler ve şiirlerin de yer almasıyla eser işârî tefsirler arasında sayılmıştır.

5.2.3. İbn Berrecân (ö. 536/1142), *Tefsîrül-Ḳur'ânî'l-'azîm*

- Kur'an âyet ve hadislerle açıklanmaktadır.
- Harflerin havas ve esrarı üzerinde durulmaktadır.
- Bazı âyetlerin ileride meydana gelecek olaylara işaret ettiğine dair yorumlar bulunmaktadır.

5.2.4. Rûzbihân-ı Baklî (ö. 606/1209), *Arâisü'l-Beyân*

- Eserde tasavvufî terimlere genişçe yer verilmiştir.

5.2.5. Necmüddîn-i Dâye er-Râzî (ö. 654/1256), *Bahrü'l-hakâ'ik ve'l-me'ânî fî tefsîri's-seb'î'l-meşânî*

- 'Aynü'l-hayât ve et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adlarıyla da tanınmaktadır.
- Dâye, Kur'an'ı, Zâriyât sûresinin on sekizinci âyetine kadar tefsir etmiş, vefatı sebebiyle tefsir yarıda kalmıştır.
- Âyetlerin önce zâhirî mânaları verilmiş daha sonra tasavvufî tevellere geçilmiştir.
- Kendisinden sonra eseri yine bir Kübrevî şeyhi olan Alâüddeve-i Simnânî (ö. 737/1336) tamamlamıştır.
- Simnânî tefsirde zâhirden çok işârî yorumlara yer vermiştir.

5.2.6. Ni'metullah en-Nahcivânî (ö. 920/1514), *el-Fevâtiḥü'l-ilâhiyye ve'l-mefâtiḥü'l-gaybiyye*

- Zâhir mânalar ile işârî yorumların birlikte yer almaktadır.
- Sûrelere giriş bölümü ile başlanmakta, sûrelerin sonunda ise alınacak derslere dair değerlendirme yapılmaktadır.
- Özellikle sonuç bölümlerinde müridler için nasihatlerde bulunmaktadır.
- Eserde vahdet-i vücûd bağlamında değerlendirmeler de yapılmaktadır.

5.2.7. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*

- Bursa'da bulunduğu yıllarda yaptığı vaazlarla birlikte kaleme alınmaya başlamıştır.

- Zâhir ve bâtına dair yorumlar yer almaktadır.
- Kissa, menkıbe ve hikâyeler eserde önemli bir yer tutmaktadır.

5.2.8. İbn Acîbe (ö. 1224/1809), *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Îur'ânî'l-mecîd*

- Zâhir ve işârî tefsirin bir arada yer almaktadır.
- Tasavvufî yorumlara işâret adı altında yer verilmektedir.
- Yeri geldikçe şiirlerden de alıntılar yapılmaktadır.

6. Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Kırk Hadisler

İslami ilimler birbirleriyle doğrudan veya dolaylı ilgisi olan disiplinlerden oluşmaktadır. Bundan dolayı bir ilim dalında öne çıkan kimsenin diğer bir ilimde de şöhrat bulması gayet tabiidir. Tasavvuf büyüğü olarak kaynaklarda zikredilen pek çok şahsiyet de aynı zamanda diğer ilimlerde de uzmanlaşmış âlimler olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yönüyle onların telif ettikleri eserler tasavvuf alanının yanında tefsir, hadis ve kelim gibi İslâmî ilimleri de kapsamaktadır. Sûfilerin eser telif ettikleri alanlardan birisi de hadis ilmidir. Onlar tasavvuftan bağımsız hadis eserleri telif ettikleri gibi hadislerin işârî yorumlarını içeren önemli eserler de kaleme almışlardır. Bu eserlerde diğer kaynaklarda bulunamayan özgün teviller, her devir ve durumda istifade edilebilecek yorumlar yer almaktadır. Bu bölümde mutasavvıfların özgün yorumlarını ve hadis derlemelerini içeren eserlere yer verilecektir.

6.1. Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), *Nevâdirü'l-uşûl fî ma'rifeti aḥbârî'r-Resûl*

- 291 hadisin şerhini ihtiva etmektedir.

6.2. Kelâbâzî (ö. 380/990), *Me'âni'l-aḥbâr (Baḥrû'l-fevâ'id)*

- 222 hadisin şerhini ihtiva etmektedir.
- *Kutü'l-kulûb, İhyâ'ü ulûmî'd-dîn* ve diğer tasavvufî eserlere kaynaklık etmiştir.

6.3. Sülemî (ö. 412/1021), *Kitâbü'l-Erba'în fî't-tasavvuf (fî ahlâki's-sûfiyye)*

- Tasavvuf, keramet, güzel ahlâk ve bazı tasavvuf kavramlarıyla ilgili kırk hadis derlemesidir.

6.4. Mâlînî (ö. 412/1022), *Kitâbü'l-Erba'în fî şü'yûhi's-sûfiyye*

- Zühd, ilim, tevekkül, ünsiyet, yeme-içme, taharet ve güzel ahlâka dair 40 hadis ve şerhidir.

6.5. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Kitâbü'l-Erba'în 'alâ mezhebi'l-müteḥakkikîn mine's-şûfiyye*

- Tasavvuf ahlâkına esas teşkil eden kırk hadise dairdir.

6.6. Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) *Erba'üne hadîsen*

- Risâledeki hadisler *Kütüb-i Sitte* ve meşhur hadis kitaplarında mevcuttur.
- Eser yine Ahmed er-Rifâî tarafından *Hâletü ehli'l-hakika ma'allah* adıyla şerh edilmiştir.

6.7. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), *el-Erba'ûn, el-Erba'üne't-tivâl, Mişkâtü'l-envâr, Erbûn hadîsen fî't-tivâlât*

- Muhtelif konulardaki kırk hadis derlemeleridir.

6.8. Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), *Şerhu erba'îne hadîs*

- Yirmi dokuz hadisin şerhini içerir.

6.9. İbn Ebû Cemre (ö. 699/1300) *Behcetü'n-nüfûs ve tehallihâ bi-ma'rifeti mâ lehâ ve mâ 'aleyhâ*

- *Cem'û'n-nihâye fî bed'i'l-hayri ve'l-gaye* (Muhtasarı İbn Ebû Cemre) adlı eserin şerhidir.
- Buhârî'deki kolayca ezberlenebilecek 300 hadisten müteşekkildir.

6.10. Somuncu Baba (ö. 815/1412), *Tuhfetü'l-ihvân*

- İman, ibadet ve ahlâka dair kırk hadis ve şerhini içermektedir.

6.11. Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), *Hadîs-i Erba'în (Çihil Hadîs)*

- Farsça manzum kırk hadis tercümesidir.

6.12. Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494), *Şerhu erba'îne hadîsen kudsîyyen*

- Kırk hadis-i kudsi ve şerhini ihtiva eder.

6.13. Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494), *Te'vilâtü erba'îne hadîsen*

- Zühhd ve takvâyâ dair kırk hadis ve şerhini ihtiva etmektedir.

6.14. Ankaravî İsmâil Rusûhî (ö. 1041/1631), *Hadîs-i Erba'în Şerhi*

- Semâ, raks ve teganni ile ilgili kırk hadis ve şerhini içermektedir.

6.15. Nebhânî (ö. 1932), *el-Erba'îne erba'în min ehâdîsi seyyidi'l-mürselin*

- Birincisi kutsî, diğerleri nebevî hadisler olmak üzere kırk adet kırk hadis derlemesidir.

7. Tasavvuf Terimlerine Dair Eserler

Tasavvuf ilmini anlamak onun terimlerini bilmekten geçmektedir. Terimler mutasavvıfların düşüncelerini aktarmalarını kolaylaştıran vasıtalarlardır. Fakat düşüncelerin ifadesinde kullanılan terimlerin anlamları zamana ve mutasavvıfın tasavvuf düşüncesine göre değişiklik arz edebilmektedir. Bundan dolayı terimlerin anlamlarını ve bunların arasındaki değişimleri bilmek, mutasavvıfları ve tasavvuf düşüncelerini anlamak açısından önem arz etmektedir. Bundan dolayı tasavvuf terimlerini ele alan müstakil eserlerin yazılması bir ihtiyaç haline gelmiştir. İlk asırlardan itibaren tasavvuf klasiklerinin içerisinde ele alınan tasavvuf kavramları tarikatların teşekkül ettiği asırlarda müstakil olarak telif edilen ıstılah sözlüklerini doğurmuştur. Bu sözlükler tasavvuf terimleri hakkında bilgi edinmek için bir vasıta haline gelmiştir. Fakat bu eserler her ne kadar okuyucunun terimleri anlamasına yardımcı olsa da farklı mutasavvıfların terimlere farklı anlamlar verebileceğinin unutulmaması gerekmektedir. Bu bölümde tasavvuf terimlerine dair telif edilen bu eserlerin yaygın olarak tanınmış olanları yer alacaktır.

7.1. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), *Istîlâhâtü's-Sûfiyye*

- İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin sonunda 250 terimi kısaca açıklamıştır.
- Cürcânî'nin *Ta'rîfât*'ı ile birlikte ayrıca yayınlanmıştır.

7.2. Fahreddin Irâkî (ö. 688/1289), *Istîlâhât-ı ehl-i tasavvuf*

- Farsçadır.
- Üç yüzü aşkın terime yer verilmiştir.

7.3. Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335), *Istîlâhâtü's-Şûfiyye*

- 500 tasavvuf terimi ebced sırasına göre açıklanmıştır.
- İbnü'l-Arabî'nin kitaplarını anlamayı kolaylaştırmak amacıyla yazılmıştır.

7.4. Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335), *Letâ'ifü'l-i'lâm fî işârâtü'l-ilhâm*

- 1785 tasavvuf terimi izah edilmektedir.

7.5. Cürcânî (ö. 816/1413), *Mu‘cemü’t-ta‘rifât*

- İslâmî ilimlere dair terimleri ihtiva etmektedir.
- Tasavvuf kavramlarına da yer verilmektedir.

7.6. Ebü'l-Beka (ö. 1095/1684), *el-Küllîyyât*

- İslâmî ilimlerde kullanılan ıstılahları açıklamaktadır.
- Tasavvuf kavramlarına da yer verilmektedir.

7.7. Tehânevî (ö. 1158/1745), *Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*

- Tasavvuf başta olmak üzere İslami ilimlere dair terimlerin açıklandığı ansiklopedi mahiyetinde bir eserdir.
- Arapça olmakla birlikte Farsça izahlar da bulunmaktadır.

7.8. Abdülmün'im el-Hıfnî, *Mu‘cemü mustalahâtî's-sûfiyye*

- Eserde ıstılahların yanında tarîkatlar ve bazı mutasavvıfların biyografileri yer almaktadır.

7.9. Suâd el-Hakîm, *el-Mu‘cemü's-sûfi*

- 700 tasavvuf terimi yer almaktadır.
- İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde yer alan kavramlar ve onlara yüklenen mânâlar konu edilmiştir.

7.10. Refik el-Acem, *Mevsûatü mustalahâtî't-tasavvufî'l-İslâmî*

- Tanımların alındığı kaynaklar rumuzlarla ifade edilmiştir.

7.11. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*

- Tanımların alındığı kaynaklar cilt ve sayfa numaralarıyla verilmiştir.

7.12. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*

- Terimlerle birlikte deyimleri de ihtiva etmektedir.

7.13. Safer el-Muhıbbî el-Cerrâhî, *İstılâhât-ı Sôfiyye fî Vatan-ı Asliyye (Tasavvuf Terimleri)*

- Terimler beyitlerle açıklanmıştır.

7.14. Seyyid Cafer Seccâdî, *Ferheng-i İstılâhat ve Tabirat-i İrfanî (Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü)*

- Farsçadır. Tercümesi de yayınlanmıştır.
- Tasavvuf klasiklerinde örneklere yer verilmiştir.

7.15. Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*

- Tasavvuf ve edebiyat terimlerini ihtiva etmektedir.

7.16. Zafer Erginli (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*

- Tasavvuf klasiklerindeki ıstılah açıklamalarını ihtiva etmektedir.

8. Menâkıbnâmeler

Menâkıbnâme türü eserler tasavvuf büyüklerinin hayat hikayeleri, örnek kişilikleri ve kerametlerinin ele alındığı eserlerdir. Bu eserlerde bir taraftan müridin şeyhini övmesi söz konusuysa da diğer taraftan da onun faziletli örnek hallerini nesilden nesle aktarmak gaye edinilmiştir. Genellikle bir tarîkat piri veya bir tasavvuf büyüğü hakkında kaleme alınan bu eserler ilmi anlamda şüpheler barındırsa da dönemi ve müridlerin şeyhlerine yaklaşımlarını anlamak açısından önemli kaynaklardır. Özellikle tarih kaynaklarında bulunmayan pek çok bilgiye yer verilmiş olması menâkıbnâmeleri bilimsel çalışmalarda dikkate almayı gerekli kılmaktadır.

8.1. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *Fezâ'ilü (Menâkıbü)'l-Hasan el-Başrî*

- Tâbiînden zâhid Hasan el-Basrî (ö. 110/728) hakkındadır.

8.2. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî ve aḥbâruḥ*

- Iraklı zâhid Ma'rûf el-Kerhî (ö. 200/815-16) hakkındadır.

8.3. İbn Ataullah el-İskenderî (ö. 709/1309), *Letâifü'l-minen*

- Ebü'l-Hasan eş-Şazeli (ö. 656/1258) ve Ebü'l-Abbas el-Mürsî (ö. 686/1287) hakkındadır.

8.4. Ferîdun Sipehsâlâr (ö. 712/1312), *Risâle-i Sipehsâlâr*

- Mevlânâ (ö. 672/1273) ve çevresi hakkındadır.

8.5. İbn Cehzam Ali b. Yûsuf Şattanûfî (ö. 713/1313), *Behcetü'l-esrâr ve ma'dinü'l-envâr*

- Abdülkadir Geylânî (ö. 561/1166) hakkındadır.

8.6. Siğnâkî (ö. 714/1314), *Menâkıb-ı Ahmed-i Yesevî*

- Farsça olup Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) hakkındadır.

8.7. *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî (Vilâyet-nâme)*

- Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271) hakkındadır.

8.8. Elvan Çelebi (ö. 760/1358-59'dan sonra), *Menâkubu'l-kudsiyye*

- Baba İlyas Horasânî (ö. 637/1240) hakkındadır.

8.9. Ahmed Eflâkî (ö. 761/1360), *Menâkıbü'l-ârifîn*

- Mevlânâ (ö. 672/1273) ve çevresi hakkındadır.

8.10. Salah b. Mübarek Buhârî (ö. 793/1390), *Enîsü't-tâlibîn*

- Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389) hakkındadır.

8.11. Ebu'l-Hasan el-Bağdâdî (ö. 890/1485), *ed-Dürerü's-semîn fî menâkıbı's-şeyḥ*

Muhyiddin

- İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), savunmasıdır.

BİR YAZMA ESER MÜELLİFİNİN TESPİTİ

Hayri KAPLAN*

Tespitte dikkat bir yazma eserin ve yazarının kimliğini belirlemede önümüze çok ihtimalli ve yanıltma payı yüksek durumlar çıkabilir. Bu durumlarda sağlıklı belirlemelerde bulunabilmemiz -daha sonra bu eserlere dayalı olarak yeni tespit veya yorumlar yapılacağı düşünülürse- çok önemlidir. Şimdi, bu konudaki ihtimalleri sıralayalım. Müellif yazdığı eser için bir isim belirlemiş ise; nüsha, müellifin ve/veya eserin ismine ilişkin yazılı bir kayıt içeriyor veya bizzat müellif tarafından yazılan bir kayıt içeriyorsa ilk bakılacak yer eserin mukaddimesi olur. Müellif, eserin mukaddimesinde kendi ismini ve/veya eserin ismini açıkça belirtmiş olabilir. Müellif hattıyla günümüze ulaşan yazma eser sayısı, istinsah edilmiş/yazılarak kopyalanmış eser sayısına göre çok azdır yani günümüze ulaşan yazma eserlerin büyük çoğunluğu istinsah edilmiş nüshalardan ibarettir. İstinsah işlemini gerçekleştirenler/müstensihler asıl aldıkları nüshaya genelde bağlı kalırlar. Dolayısıyla müellif tarafından kendisinin ve/veya eserin ismine ilişkin kendi hattıyla yazdığı nüshadaki kayıt, istinsah edilen nüshada da yerini alır ve bu kopya nüshayı kastederek “müellif bu eserin mukaddimesinde kendi adını ve/veya eserinin adını yazmıştır/kaydetmiştir” denir.

Buna karşın bazı müstensihler tarafından, asıl alınan müellif nüshasında veya asıl alınan kopya nüshada mevcut olan müellif ve/veya eser adının geçtiği satırlar, yazılmakta olan yeni nüshaya aktarılırken kimi zaman iyi niyetli ve yardımcı olma amaçlı, kimi zaman daha farklı nedenlerden dolayı kasıtlı tasarruflarda bulunulabilir ve ekleme, çıkarma yapılabilir. Hatta pek fazla karşılaşılmamakla birlikte aynı eserin müellif ve/veya eser isminin tamamen kaldırıldığı nüshalar da mevcuttur. Bu durum, müstensihin eline geçen nüshanın müellifin kendisinin ve/veya eserinin ismini henüz yazma ihtiyacı hissetmediği müsvedde nüshası olmasından veya bu müsveddeden istinsah edilmiş bir nüsha olmasından da kaynaklanabilir. Dolayısıyla karşımıza aynı ana metne sahip bir eserin, müellif ve/veya eser adının mukaddimede yer aldığı bir nüshası çıkabileceği gibi bundan yoksun bir diğer nüshası da çıkabilir. Özellikle de bir sultana, devlet adamına, âlime ve benzerlerine, (a) onların emri, isteği, talebi sonucu olarak veya (b) böyle bir talep olmaksızın yazılarak ithaf edilmiş bir eserse, ithafta yahut eseri yazma nedeninin açıklandığı yerde adı kimi zaman künyesi, lakabı, unvanı, nisbesi ile tam olarak, kimi zaman kısmen anılan kişiyi, bazı müstensihler çeşitli nedenlerden ötürü ya hiç yazmamayı yahut da açık isim yerine (başka bir isim yazmayıp sadece) “fülan” kelimesini, “emir sahibi”, “geri çeviremeyeceğim”, “emrine uymam zorunlu olan zat”, “bir dost”, “arkadaşlardan bir grup”, “bazı talipler” gibi ifadeleri yazmayı tercih ederler. Bazen de müellifin sunuş kısmını tamamen atlayıp sadece hamdele, salve peşinden eseri doğrudan doğruya ilk konudan başlatabilirler.

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, e-posta: hayri.kaplan@asbu.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8328-9625>
Bu metin daha önce *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk - İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler* (Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2021) adlı çalışmanın 15-17. sayfalarında yayınlanan bölümün gözden geçirilmiş halidir.

Esasen bu tür tasarruflarda bulunmaları ne kadar masum niyetler ve içinde bulunulan döneme, koşullara göreceli haklı gerekçeler eşliğinde olsa da bir tür tahriftir ve ne yazık ki çeşitli örnekleri mevcuttur. Bunların yanı sıra farklı amaç ve emeller doğrultusunda pseudo/uydurma/sahte eserler kaleme alınarak, yine sahte ve hayal ürünü yazarlara veya gerçek şahıslara ait gösterilen, bu kayıtlar eşliğinde istinsahları gerçekleşen yazma nüshalar vardır. Bazen de kısmen veya tamamen intihal niteliğinde eser nüshalarıyla karşılaşılabilir. Sonuçta, müellif ve/veya eser isminin mukaddimede belirtiliyor olması bu konudaki tespitlerimizde en güvenilir rolü üstlendiği gibi tam aksine yanıltıcı bir unsur da olabilir. Tabi ki gerçekten müellif nüshası olanlar bunun dışında tutulur. Müellif kendi ismini ve/veya eserin ismini eserin sadece hatimesinde, ketebe, kıraat, semâ veya icaze kaydında yazmış olabilir. Az rastlanmakla birlikte burada da yukarıda zikredilen menfi ve yanıltıcı işlemlerle karşılaşma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Müellif hattıyla olan bazı nüshalarda müellif kendi ismini ve/veya eserin ismini sadece yine kendi hattıyla zahriye/unvan sayfasında kaydetmiş olabilir. Müellif mukaddimede yahut eserin bir yerinde kendi ismine açıkça değil, imalarla veya bir iki kelimeyle, mesela sadece künyesiyle veya nisbesiyle vs. işaret edebilir. Esere hangi adı koyduğunu açıkça belirtmemekle birlikte eser adına veya konusuna veya eserin ithaf edildiği şahsa işaret eden kelimeler, hatta cümleler kullanabilir. Müellife aidiyeti kesin olan bir başka eserde bu esere “yazdığım/yazacağım şu adlı eserde zikrettim/zikredeceğim” gibi göndermelerde bulunabilir. Müellifin diğer eserinde/eserlerinde yer alan ifadelerle bu eserindeki ifadeler arasında birebir örtüşme veya büyük oranda yakınlık görülebilir. İncelenen eser metninde müellif, ona ait olduğu bilinen diğer bir eserine veya eserlerine, eser ismini tam veya kısa şekilde zikrederek atıfta bulunmuş olabilir ve bu durum, incelenen eserin ismini tespit olmasa da müellifini belirlemede yardımcı olur. Zahriyede veya besmeleden önce veyahut sondaki ketebe kaydında yazarın ve/veya eserin adı bir başkası (müstensih, vakfeden, okur vs.) tarafından kaydedilmiş olabilir. Bazı mecmualarda olduğu gibi, yazmanın başına yahut sonuna yerleştirilmiş bir listeyle o mecmuadaki eserlerin adları ve/veya yazarları kaydedilmiş olabilir. Her üç durumda da bu kayıtlara ihtiyatla yaklaşmak gerekir, zira yanlış bilgi veya kanaatlere dayanan bazı hatalar bu kayıtlara dâhil olabilir.

Özellikle yazar tarafından açıkça bir isim verilmemiş ise -mektup, risâle, vasiyet, müsvedde vb. yazılarda olduğu gibi- eser isimleri sonrakiler tarafından koyulmuş ve o eser çok değişik adlarla kaydedilmiş olabilir. Burada daha ziyade eserin “emmâ ba’dü” ifadesinden sonra yer alan ve eserin konusuna veya ithaf edildiği şahsa veya yazılış amacı, savunulan konu başlığı/sonuç gibi metnin içeriğini can alıcı kelimelerle özlü olarak tanıtan ifadeler kullanıldığı görülür. Eserden alıntı yaparak veya yapmaksızın o eserin adını ve müellifini zikrederek göndermede bulunan bazı kaynaklar mevcut olabilir. Müellifin adını ve o eserinin adını zikreden müellifin öğrencisi, takipçisi, tenkitçisi vs. yanı sıra, genel veya özel bibliyografik eserler, genel, özel, yerel tarihler, eser okuma ve okutma, yazılı veya sözlü olarak nakletme icazeleri, fihristler, meşyahalar, sebetler, kıraat ve semâ kayıtları ve daha birçok yazılı kaynak söz konusu olabilir. Kütüphane çalışanları, katalog hazırlayanlar vb. çok sonraki kişilerce eserin bir yerine düşülen notlarda yer alan yazar ve eser adına ilişkin ifadelerde yanlışlık olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Bir yazma eserin özellikle bir başka nüshası tespit edilememiş, nüshanın bir yerinde eser

ve/veya yazar adına ilişkin bir kayıt -ne müellif ne de istinsah eden tarafından düşünülmemiş ise, ya da müellif dışındaki bir başkası tarafından düşünülen kayıt yanlış bilgilendirme ve bilgilendirmenin sonucu olarak güvenilirlik arz etmiyor ise, daha da kötüsü eser baş veya sondan noksan ise bu durumda tespit hususunda en makul yol tek nüsha diye bilinen ve o zamana kadar böyle bir kanaate ulaşılmış olan eserin metin karşılaştırması yoluyla bir başka nüshasının olup olmadığı hususunda oldukça emek ve zaman isteyen bir araştırmanın yapılmasıdır. Burada araştırmacının sahaya özgü eserlere ilişkin geniş birikimi, tecrübesi, hafızası başta olmak üzere yazmanın konu başlıklarını, diğer nüshalarını vs. belirtecek kadardetaylı bilgi sunan yazma eser katalogları gibi birçok husus rol oynar.

Araştırma ve özellikle metin karşılaştırma sonucunda söz konusu eserin bir başka nüshası keşfedilebilir veya eserin bir başka eserin bir bölümü, parçası, babı, faslı olduğu anlaşılabilir yahut eserin bir şerhi olduğu, eserin bir başka eserin özetini olduğu, eser ve/veya yazar ismi vererek veya vermeksizin o eserden alıntı yapan başka bir eser/eserler olduğu gibi birçok husus tespit edilebilir. En kötü ihtimalle bunlardan hiçbirisi gerçekleşmeyebilir ve eser o an için bir başka nüshası bilinmiyor olarak kalır, eldeki sınırlı bilgi ve yorumlar, tahminler ileride aynı konuyu araştırıcılara miras bırakılır. Özellikle her geçen gün yenileri ortaya çıkan yazma eserler alanında bu gibi belirsizlikler ve bilgi yetersizliği durumlarında son noktanın kesin bir dille konulması yerine her zaman için yeni bilgi ve bulgulara dayanılarak sonuçların değişiklik gösterebileceği düşünülmelidir. Her halükârda sunulacak olan bilgilerin, yorum ve tahminlerin belgelere, özellikle de gerçekliği ve geçerliliği kesinlik veya kesinliğe yakın doğruluk içeren belgelere, bilgilere dayanıyor olması zaruridir. Dolayısıyla delil gösterilen bilgi ve belgelerin, kaynakların da kontrolü ve teyidi gereksiz ve füzuli görülmemelidir.

Ayrıca bu tür konularda elden geldiğince ciddi ve titiz davranılarak, delil teşkil eden dokümanların ilgili kısmının bir kopyasının da araştırmacıların ve okurların istifadesine sunulması, var ise hatalı, eksik veya kasıtlı yazım ve okumaların düzeltilmesinde çok önemlidir. Özellikle de Arap harfleri kullanılarak yazılmış Arapça, Farsça, Türkçe gibi metinlerde bazen noktalı harflerin noktalarının bile kaydedilmediği, yanlış kaydedildiği, bitişmeyecek harflerin bittiği, yazı karakterine ve kâtime özgü yazı stiline bağlı olarak yanlış imla ve okumaların sıkça görüldüğü, bu yüzden tashihlerin, mukabelelerin yapıldığı, tahrif veya tashiflere maruz kalan metinlerle karşılaşıldığı düşünülürse bu hususun ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Eserde geçen bazı terimler ve deyimlerden, imla özellikleri, yazı türü, mürekkep, kâğıt, süsleme, tezhip, kısaltmalar vb. fiziksel karakteristik öğelerden veya metinde yer alan eser, şahıs, yer, olay, tarih ve benzeri birçok ipucundan yola çıkarak müellifin yaşadığı dönem, faydalandığı kaynaklar, yaşadığı coğrafya gibi bazı konularda tespit bulundukları mümkündür. Fakat bunlara değinmiyoruz. Yukarıda belirtilenlerin çoğu, İslam kültürünün ürünü olarak kütüphanelerde yer alan yazma eserlerle ilgilenmiş birçok araştırmacı tarafından zaten bilinen/bilinmesi gereken hususlardır.

AKADEMİK METİN YAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİNDE UYGULAMALI BİR YÖNTEM: KİTAP TANITIMI

Ahmet Cahid HAKSEVER*

1. Giriş

Ülkemizde lisansüstü eğitime başlayan öğrencilerin tezlerini süresinde tamamlama oranı, genelde yüzde ellinin altında kalmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri, öğrencinin yöntem açısından yeterli donanımına sahip olmamasıdır. Araştırmacı aday, akademik metin yazımıyla genelde tez sürecinde karşılaşmaktadır. Bu durumda, bilgileri metne nasıl aktaracağı konusunda zorluk çeken araştırmacı, çoğunlukla araştırma yapmaktan vazgeçmekte ya da mevcut sürede yeterli kaynağa ulaşsa da verileri akademik kriterlere uygun bir metne dönüştürememektedir. Süresinde bitirilen araştırmaların yayınlanma oranları ise daha düşük seviyelerdedir. Bu da genelde metnin niteliğiyle alakalı bir durumdur.

Yöntem ediniminin bir yüzü teoriye diğer yönü pratiğe dayalıdır. 2021 yılında Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğüne desteklenen ve editöryal tarzda hazırlanan “Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarası Çalışmanın İmkânı: Tasavvuf Örneği” başlıklı çalışma, genelde sosyal bilimlerde özelde ise ilahiyat ve tasavvuf alanında yöntemin teorik yönünü konu edinirken elinizdeki kitap bölümü, bunun pratik veçhesini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırmanın akademik metin haline nasıl getirilebileceğine dair uygulamalı eğitim modeli sunmaktadır.

Araştırmacı adaylarına pratiğe dayalı bir yöntem edinimini hedefleyen bu eğitim modelinde, araştırmacı adaylarına ve bilimsel birikime şu hususlarda katkı sağlanması amaçlanmaktadır:

- Özgün ve ihtiyaca dönük araştırma konularının tespit edilmesi,
- Akademik araştırma yöntemlerinin kavranması ve uygulanması,
- Güncel akademik atıf sistemlerinin ve konuyla ilgili programların kavranıp kullanılması,
- Usulsüz alıntılama çeşitlerinin kavranması ve etik ihlallerden kaçınılması
- Araştırma ile ilgili verilerin mevcut teknolojik gelişmelerden yararlanılarak akademik metne nasıl dönüştürüleceğinin kavranması ve uygulanması,
- Akademik metinlerde kullanılan cümlelerin, Türkçe dilbilgisi kurallarına uygun şekilde kurulması,
- Objektif değerlendirme kıstaslarının ve tenkidin kavranması,
- Alanla ilgili bilim dalının temel terimleri ile benzeşen-farklılaşan yaklaşımlar hakkında destekleyici bilgilerin kavranıp uygulanması,

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7282-846X>

Bu metin; Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin SBA-2023-3009 no'lu Genel Araştırma Projesi kapsamında desteklediği “Akademik Metin Yazarlığının Geliştirilmesinde Uygulamalı Bir Yöntem Olarak Kitap Tanıtımı Modeli ve Etkilerinin Araştırılması” başlıklı projeden ve bu proje kapsamında yayınlanmış olan “Tematik Tasavvuf Literatür Seçkisi” (Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara 2024 (2 cilt) başlıklı çalışmadan geniş ölçüde alıntılar yapılarak üretilmiştir.

- Doğru yöntemlerin uygulanmasıyla zaman ve kaynak israfının önlenmesi,
- Nitelikli akademisyen adaylarının yetiştirilmesi,
- Nitelikli araştırma raporlarının ortaya konulması ve yayınlanması,
- Alanla ilgili yeni yayınların takibi.

Nitelikli akademik metin yazma tecrübesi kazandırmaya dönük kitap tanıtım modeli, 2017 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten günümüze tasavvuf alanında, kaynak niteliğinde yüz adet kitap tanıtımı hazırlanmış olup bunlar, çeşitli hakemli dergilerde yayınlanmıştır. Söz konusu eğitimi alan lisansüstü öğrencilerinin tezleri süresinde bitirme oranı yüzde doksanın üzerinde yüksek bir başarıya ulaşmıştır. Yönteme dair uygulanan eğitim modelinin nitelik ve nicelik bakımından başarısını gösteren bir diğer husus, tamamlanan tezlerin ulusal ve uluslararası yayınevlerince yayınlamış olma başarısıdır. Bu uygulama sadece sosyal bilimler için değil, diğer bilim dalları için de pratiği öne çıkaran, sürdürülebilir ve yaygınlaştırılabilir bir eğitim modeli olma özelliği taşımaktadır. Başka bir ifadeyle bu eğitim yöntemi, araştırmacıların metni hazırlarken karşılaşacakları sorunları çözebilmesinde, disiplinlerarası çalışma yöntemlerini kavrayıp uygulamasında, böylece nitelikli akademik çalışmaların ortaya konması hedefinde önemli bir potansiyele sahiptir. Model, bu haliyle öncü nitelikte olup yüz yüze, uzaktan ya da hibrit tarzda uygulanabilmekte ve çıktıları kanıtlanabilmektedir.

Uygulamalı eğitim modelinde kitap tanıtımı, bir eleştiri değildir. Zira tenkit ya da eleştiri türü, çok daha derinlikli bilgi birikimi gerektirmekte ve genelde makale formatında hazırlanmaktadır. Oysa burada, akademik hayata yeni adım atan araştırmacıların, çalışmayı düşündüğü konular ve kaynaklar hakkında bilgi sahibi olması, konunun imkân ve sınırlarını keşfetmesi, mikro denilebilecek düzeyde bir çalışma ile akademik anlamda metin hazırlama tecrübesi edinmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla kaynak niteliği taşıyan kitapların tanıtılmasını konu edinen bu eğitim modeli, metin yazarlığı alanında bir “ihtisas atölyesi” özelliği taşımaktadır.

2. Gereç ve Yöntem

Nitelikli araştırmalar ve akademik metin yazma tecrübesi kazandırmaya dönük kitap tanıtım modelinde araştırmacı için aşağıdaki kazanımlar hedeflenmektedir:

1. Araştırma konusunun nasıl seçileceğini,
2. Akademik araştırma yöntemlerini,
3. Akademik atıf sistemlerini ve konuyla ilgili bilgisayar programlarını,
4. İntihal ve çeşitlerini,
5. Araştırma ile ilgili notları bilgisayara sistematik bir şekilde işlemeyi,
6. Mevcut verilerin akademik dile nasıl dönüştürüleceğini,
7. Akademik metinlerde kullanılan Türkçe cümle yapılarını,
8. Objektif değerlendirme ve tenkidi,
9. İslami ilimler alanındaki temel kavram ve yaklaşımlar hakkında destekleyici bilgileri,
10. Çalışmayı düşündüğü alanla ilgili literatürü,
11. Ülkemizin tarihi ve kültürel yapısını kavrar.

Bu hedefler çerçevesinde ortaya konulan eğitim modelinin uygulanmasında izlenen yöntem şu şekildedir:

1. İhtisas programı ders ve bu eğitimi almamış tez dönemindeki lisansüstü öğrencilere-danışanlara yöneliktir.

2. Programın eğitim süresi 14 haftadır.

3. Program sonunda katılımcılar, akademik metin yazarlığına adımın ilk uygulaması niteliğinde bir kitap tanıtım metni hazırlayacaklardır.

4. İlk beş hafta teorik eğitime ayrılmıştır. Bu süreçte öğrencilerin konularıyla ilgili kitap seçimi ve metnin ilk halini hazırlaması öngörülmektedir. Altıncı haftadan itibaren teori ile birlikte hazırlanan metinler uygulamalı bir şekilde değerlendirilecektir.

5. İlk beş haftalık teorik eğitimin konu başlıkları şöyledir:

- Akademik okuma nedir?
- Araştırmalarda genel biçimsel özellikler.
- Metin üretirken nereden başlanmalı? Nasıl oluşturulmalı?
- Metin hazırlamada bilgisayarla alakalı teknik ipuçları
- Araştırmada alıntı, kaynak gösterimi, intihal
- Metinde içerik, anlam ve bütünlük sorunları
- İçerik yazımında sık yapılan hatalar

6. Kitap tanıtımı hazırlanırken araştırmacılar ilgi duydukları ya da seçtikleri konularla alakalı tercih edecekleri eserlerin özellikleri şunlardır:

- Son beş yıllık zaman diliminde basılmış,
- Telif, tahkik, çeviri türünde,
- Akademik başvuru niteliği taşıyan.

7. Kitap inceleme ve değerlendirme süreci aşağıdaki şekilde gerçekleştirilecektir:

- İncelenecek kitabın seçilmesi,
- Başlangıçta, incelenen kitaba dair özlü bir söz eklenmesi,
- Kitabın orijinal ve çeviri isminin, alt başlığının, yazarının, çevirmeninin, yayınevinin, yayın tarihinin, yayın yerinin yer aldığı bir künye eklenmesi,
- İncelenen kitabın neyi problem edindiği, konusunun ne olduğunun birkaç cümle ile açıklanması,
- Yazarın özgeçmişi, başarıları, kitapları, hayat amacı gibi temel bilgilerin eklenmesi,
- Kitap dış kapak tasarımı ile içerik uyumunun değerlendirilmesi,
- Kitabın kendi alanı içindeki yeri ve öneminin vurgulanması, (Kitap yeni bir yaklaşım mı getiriyor, çözülemeyen bir sorunu mu çözüyor, yöntemi mi farklı?),
- Kitabın bölümlerinde işlenen konular, bu bölümlerin birer cümle ile ana fikrinin belirtilmesi,
- Önemli ve ilgi çekici yerlerden alıntılarının verilmesi,
- Kitabın kime, hangi hedef kitleye yazıldığının, yazarın hedef kitlesi için başarılı bir tarz ve yöntem takip edip etmediğinin belirtilmesi,
- Yazarın sunumunun tutarlılığı, orijinalliği ve teorik çerçevesi,
- Kitapta kullanılan dilin, akıcılığın, yazarın üslubunun değerlendirilmesi,
- Kitap çeviri ise ve varsa çeviri sorunlarına değinilmesi,
- Kitabın içinde bölümlerin, notların, indeksin, kaynakçanın, dipnotların, harita, resim ve tabloların uygun ve yeterli şekilde kullanılıp kullanılmadığı,
- İnternette kitapla ilgili yapılmış yorumlar ile okuyucu yorumlarına göz atılıp nitelikli olanlarından faydalanılması.

Kitap tanıtımında aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

Tenkitlerde akademik bir dil ve üslup kullanılması,

Hakaret edici, küçümseyici, alay edici, suçlayıcı ifadelerle yer verilmemesi,

Sırf eleştiri olsun diye eleştiri yapılmayacağı gibi gereksiz ve aşırı övmeye yer verilmemesi,

• Tenkidin, eserin arka kapağından, önsöz veya sonuç bölümlerinden ya da içindekilerden kolayca elde edilecek bilgilerden oluşmaması, • Eserin kuru bir tanıtımıyla yetinilmemesi. Yani kitabın bölümlerinin bir özeti şeklinde değil, bir bütün halinde değerlendirilmesi,

Tanıtımda kitabın tezlerinin, yapısının ve üslubunun eleştirel gözle değerlendirilmesi,

Kitabın, alanındaki bilimsel birikime katkısının değerlendirilmesi,

800-1500 kelime arasında hazırlanan kitap tanıtımı, eğitimci danışman eşliğinde gözden geçirilip teorik çerçeveye uygun düzeltmelerde bulunulur.

Asgari sekiz yüz, azami bin beş yüz kelime arasında hazırlanan metin; danışman rehberliğinde, öğrencilerle birlikte, yukarıda belirtilen nitelikleri taşıyınca kadar gözden geçirilir ve gerekli düzeltmeler yapılır. Bu sayede yeni araştırmacı adayları için metin hazırlamak ve -öğrenci sayısına bağlı olarak iş yükü artacak- danışman için çıktıları kontrol etmek ulaşılabilir bir hedefe dönüşmektedir.

Tanıtımı yapılan kaynak niteliğindeki eserler, ulusal ya da uluslararası hakemli dergilerde yayınlanabilir. Ya da alt bilim dallarına ve konularına göre kategorize edilerek editöryal tarzda basımı gerçekleştirilebilir. Teorik ve pratik veçheleriyle akademik metin yazarlığına dair bu editöryal çalışmalar, genelde sosyal bilimler ve temel İslam bilimlerinde, özelde ise tasavvuf alanında lisansüstü düzeyde araştırma yapmayı hedefleyen adaylar için çalışmayı düşündüğü alanla ilgili güncel eserlere panoramik şekilde göz atma imkânı da sunmaktadır.

Eser tanıtımlarının tamamlanması ve sınıflandırılmasında bazı güçlüklerle karşılaşılacaktır. On dört haftalık süreçte, istenilen hususların tamamının yerine getirildiği bir tanıtım metnini oluşturmak bütün kitaplar için mümkün olmamaktadır. Zira basımı gerçekleştirilen eserin şekil ve içerik özellikleri kadar metni hazırlayanın kabiliyetleri de sınırlılıklar dâhilindedir. Bu eğitim modelinde, araştırmacının kabiliyetlerinin mümkün mertebe gün yüzüne çıkarılması hedeflendiği için ideale yakın bir metin oluşturulmaya çalışılır. Dolayısıyla bazı eser tanıtımlarında örneğin müellif hakkında malumata rastlanmazken bazılarında kapak ve içerik uyumuna dair yorumların yer almaması tabii bir durumdur. Ancak bu, metinlerin kabul edilebilir standartlara kavuşturulmasının önünde bir engel değildir.

Tasnifin yapılacağı başlıkların tespiti ve birden fazla başlığın ya da disiplinin ilgi alanına giren eserlerin sınıflandırılması, çalışmada karşılaşılan zorluklar arasındadır. Bilim tasniflerinde tasavvufun genelde çatı ilim olarak nitelendirilmesi, müelliflerin câmi'ul-ulûm karakteri, eserin hitab ettiği kesim, müellifin hâlet-i ruhiyesini metne yansıtmada izlediği yöntem gibi sebepler eserleri, içerikleri itibarıyla birden fazla başlık altında değerlendirilmeye müsait hale getirmektedir. Farklı içerikleri bünyesinde barındıran eserler üst başlıklarla bir araya getirilmeye çalışılsa da "Tabakât, Menâkıbnâme, Seyahatnâme, Monografi, Hatırat", "Tarikatlar, Tekkeler ve Âdab" ya da

“Tarih ve Siyaset” başlıkları altında yer alan eserlerin konularının birbirleriyle yakın irtibatı sebebiyle tasnifinde farklı tercihler söz konusu olabilmektedir. Başka bir ifadeyle “Monografi” başlığı altında yer verilen çalışmada incelenen şahsın tarikatına, hâl ve makâm anlayışına, varlık meselesine yaklaşımına;

- “Âdâb” başlığı altındaki eserde tarikatın kendisine nispet edildiği şahsın ya da müridânın menkıbelerine; “Tekke” üzerine bir eserde sûfilerin hayatına yer verilebilmektedir. Eserlerin tasnif edildiği başlıklar ve sınıflandırmada izlenen yöntem şu şekilde izah edilebilir:

- Bibliyografik bir çalışma olması hasebiyle tasavvufla ilgili matbu eserlerin sınıflandırılmasında Dewey onlu sistemi tercih edilebilir. Ancak söz konusu sistemin İslam literatüründeki sınıflandırma sorunları halen tam anlamıyla çözülemediği için bu yöntemin benimsenmemesi daha doğru bir tercih olabilir. Onun yerine İlahiyat Fakülteleri’ndeki Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları şeklindeki bilim sınıflandırması göz önünde bulundurulabilir.

- Eserler, mevcut başlıklar altında telif, çeviri, tahkik veya editöryal şeklinde alt başlıklar halinde kategorize edilebilir. Ancak bu tür bilgiler, tanıtımların ilk sayfasında zaten belirtildiği için böyle bir sınıflandırmaya gerek duyulmayacaktır.

- Eserler, başlıklar altında listelenirken müelliflerin vefat tarihleri ya da eserlerin basım tarihi göz önünde bulundurulabilir. Ancak çalışmanın öncelikli hedef kitlesini araştırmacı adaylarının oluşturması ve taramada kolaylık sağlanması amacıyla kitap adlarının harf sıralaması esas alınabilir.

- Eserlerin ve müelliflerin adlarında, kapak sayfasındaki kullanılış şekilleri esas alınabilir. Örneğin (İbnü’l-Arabi, İbn Arabi gibi) ortak ve tekrar eden kullanımlar için en uygun yazımı tercih etme ya da başlıklarda ve kitaptan alıntılarda imlâ vb. hataları düzeltme yoluna gidilmemesi daha doğru bir tercih olacaktır.

- Her bir kitabın ilgili bilim dalıyla alakalı “Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarası Çalışmanın İmkânı: Tasavvuf Örneği” başlıklı editöryal çalışmadaki makalelere müracaat edilerek atıfta bulunulması faydalı olacaktır. Böylece pratiğe dayalı bu modelde, yöntemin teorik yönüne ve tasnifin önemine dikkat çekilebilir.

- Tasavvufun Kur’an ve sünnet eksenindeki yapısının ele alındığı erken dönem müelliflere ait eserler, “Erken Dönem Tasavvuf Eserleri” başlığı altında sınıflandırılabilir. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî’ye (ö. 505/1111) kadar ki müelliflerin eserleri bu kapsama alınabilir. Gazzâlî ve öncesinde yaşamış olmakla birlikte Hâris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857) ya da Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692[?]) gibi müelliflerce kaleme alınmış ancak konusu itibarıyla “Fıkıh”, “Tabakât” vb. başlıklarla irtibatı öne çıkan eserler, ilgili başlıklar altında değerlendirilebilir.

- Varlık, marifet, hâl ve makâm gibi metafiziğe dair konuları ağırlıklı olarak içeren eserler, “Nazariyat” başlığı altında değerlendirilebilir. Nazariyat, bir yandan geleneksel tasavvufun geliştirdiği yöntemlere dair eserleri içerirken diğer yandan ontolojik ve epistemolojik yönüyle varlığı konu edinen marifete veya ilm-i ilâhîye dair eserleri de kapsamaktadır. Ancak bu meseleler felsefî bakış açısıyla ele alınıyorsa ilgili eserler, “Felsefe” başlığı altında da değerlendirilebilir.

Her iki başlık altında sınıflandırma ihtimali söz konusu olduğunda, araştırmacının alanı da göz önünde bulundurulması eserin hangi disiplin altında yer alacağını

belirlemede kolaylık sağlayacaktır. Örneğin vahdet-i vücûd meselesi, felsefî yönüyle incelenmişse tanıtılan eser buna göre kategorize edilebilir. Eserlerin tasnifleri ve gerekçeleri hakkında şu misaller verilebilir:

- İshrâkî felsefenin önemli isimlerinden Nasîruddîn et-Tûsî'nin (ö. 672/1207), "Seçkinlerin Ahlâkı" adlı eseri seyr ü sülûktan bahsetse de ahlâk felsefesine dair içeriği sebebiyle "Felsefe" başlığı altında değerlendirilebilir.

- Kitaplarda başlık ve içerik kimi zaman uyum göstermemektedir. Böyle bir durumda eserin içeriği ve yazarın alanı belirleyici rol oynar. Örneğin "Diriliş ve İslah Önderleri" başlığı, tabakât türünde bir eser algısı oluşturmaktadır. İçerik itibarıyla sosyal yapıya dikkat çekilirken toplumun ıslahında gençlerin eğitilmesi meselesi sahabeden örnekler verilerek ele alınmaktadır. Müellifin eğitim bilimleri ile ilgisi ve eserin tasavvufî eğitimi konu edinmesi sebebiyle kitap, "Âdâb" başlığı altında sınıflandırılabilir.

- Ahmet Yaşar Ocak'ın, "Kültür Kaynağı Tarihi Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri", "Tabakât, Menâkıbnâme, Seyahatnâme, Monografi, Hatırat" başlığı altında değerlendirilebilir. Ancak araştırmacının alanı ve eserde yöntem bilimi konu edinmesinden ötürü kitap, "Tarih ve Siyaset" başlığı altında sınıflandırılabilir.

Yine aynı müellife ait "Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler, XIV-XVII. Yüzyıllar" adlı eser, başlık itibarıyla "Tarikatlar, Tekkeler ve Âdab" altında kategorize edilebilir. Ancak müellifin meseleyi sosyo-politik yönüyle ele almasından ötürü kitap, "Tarih ve Siyaset" başlığı altında değerlendirilmesi daha uygun bir tercih olabilir.

- Vâkıât türü eserler genelde sûfnin seyr ü sülûkunda tecrübe ettiği hâl ve makâm gibi hususları içermekle birlikte Hüseyin Vassâf'ın, "Vâkıât: Keşif Günlüğü" adlı eserinde, müellifin kendi hayatına dair biyografik ve otobiyografik yön öne çıkmaktadır. Bu sebeple kitap, "Tabakât, Menâkıbnâme, Seyahatnâme, Monografi, Hatırat" başlığı altında değerlendirilebilir.

- Rüya üzerine yazılan eserler ilk planda psikoloji bilimini çağrıştırabilmektedir. Diğer yandan konu ile ilgili eser veren müelliflerden Annemarie Schimmel'in uzmanlık alanı dinler tarihidir. Ancak rüyayı konu edindiği "Halifenin Rüyalari: İslam Kültüründe Rüya ve Tabiri" başlıklı eser, seyr ü sülûka dair içeriği sebebiyle "Âdâb" başlığı altında sınıflandırılabilir.

- Daha çok lisans öğrencilerine yönelik tasavvufun kökeni, kuram ve kurumları üzerine günümüz akademisyenlerince tasavvufa giriş mahiyetinde hazırlanmış eserler, farklı birçok konuyu içermesinden ötürü, "Tasavvufa Giriş Mahiyetindeki Günümüz Eserleri" başlığı altında değerlendirilebilir.

Çalışmanın hedef kitlesinin araştırmacı adayları olması hasebiyle kitapların konularına göre tasnifi bir ihtiyaçtır. Eserlerin sınıflandırılmasında; müellifin ilgi alanı, eserin ortaya konulma amacı ile eserde öne çıkan içerik gibi hususlar göz önünde bulundurulmak durumundadır. Kitap tanıtımını hazırlayanın da dâhil olduğu bir süreçte kitapların yerlerinin, araştırmacılarla istişare edilerek kararlaştırılması akademik bakış açısının kazanılmasına katkı sunacaktır. Elbette eserlerin tasnifinde nihâî bir doğruluk ya da alternatifsizlik iddiasında bulunulmamaktadır. Bütün zorluklarına, farklı başlıklar altında değerlendirmeye açık olmasına rağmen eserleri kategorize ederek sunmak, araştırmacı adaylarının, bilim dalları arasındaki irtibatın farkındalığıyla eserlere

yaklaşmasına, disiplinlerarası çalışmanın önemini ve yöntemlerini kavramasına imkân sağlayacaktır.

3. Sonuç

Böylesi bir eğitim modelinin ne ölçüde faydalı ve başarılı olabileceğini ölçmek için aşağıdaki yöntemler uygulanabilir:

- Bu eğitim modeli uygulanmadan önce ve uygulandıktan sonraki süreçte tezlerin süresinde bitirilme oranı karşılaştırılabilir.

- Akademik metin yazarlığı eğitimi sonrası savunulan tezlerin ulusal ve uluslararası yayınevlerince yayınlanma oranlarının karşılaştırılabilir.

- Bu eğitim modelinin başarısının nitel anlamda ölçülmesi amacıyla katılımcılara birinci, altıncı ve on dördüncü haftalarda gelişim düzeylerine dair mülakat uygulanabilir.

- Bu eğitim modelinin başarısının nitel anlamda ölçülmesi amacıyla katılımcıların altıncı hafta ilk sundukları metinlerle ve on dördüncü haftadaki metinleri nicelik ve nitelik açısından kıyaslanabilir.

- Bu eğitim modeliyle alakalı nitelik ve nicelik açısından bir diğer başarı ölçütü, eser tanıtımına dair metinlerin hakemli dergilerde ya da editöryal tarzda yayınlanmasıdır.

Bahsi geçen başarı ölçütlerinin ortaya konulmasında öğrenci-danışan ile eğitim veren öğretim üyesi sayısının yeterliliği dikkate alınmalıdır. Diğer yandan öğrencilerin-danışanların akademisyen olup olmaması da göz önünde bulundurulmalıdır. Zira tezlerini savunan akademisyenler hem ortam ve koşullar açısından avantajlı hem de mesleki açıdan tezlerini savunup nihayetinde unvan veya kadro için yayınlamak durumundadırlar. Bu sebeple eniversite personeli olmaksızın lisansüstü tez hazırlayanların akademik camiaya mensup olanlara göre dezavantajlı konumları göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu değişkenler göz önünde bulundurularak bu eğitim modelinin uygulanmaya başlandığı dönemin sonrası ile öncesi kıyaslandığında, lisansüstü tezlerin savunulmasında ve sonrasında yayınlanmasında en az yüzde üç yüzlük bir başarı oranı tespit edilmiştir.

Bu eğitim modelinin başarısını nitel anlamda ölçen bir diğer yöntem, katılımcılara birinci, altıncı ve on dördüncü haftalarda gelişim düzeylerine dair mülakat idi.

Değerlendirme amacıyla katılımcılara birinci hafta için şu sorular yöneltilebilir:

1. Soru: Bu eğitim modelinden ne bekliyorsunuz?

2. Soru: Daha önce araştırma yöntemleri dersi aldınız mı? Cevabınız “evet” ise ne tür konular işlediniz?

3. Soru: Akademik metin hazırlama ile ilgili daha önce bir tecrübeniz oldu mu? Olduysa nasıl bir tecrübe yaşadınız? Hangi konularda eksiklik hissettiniz?

Altıncı hafta değerlendirme soruları şunlar olabilir:

1. Soru: 6. Haftaya kadarki teorik ve disiplinlerarası çalışmanın imkânına dair konuların yeterliliği hakkında neler düşünüyorsunuz?

2. Soru: 6. Haftaya kadar aldığınız teorik eğitimin kitap tanıtım metinlerini hazırlamanıza katkısı hususunda neler düşünüyorsunuz?

3. Soru: Kitap tanıtım metnini hazırlarken nasıl bir tecrübe yaşadınız? Hangi konularda eksiklik hissettiniz?

Metinlerin son şeklinin verildiği on dördüncü hafta değerlendirme soruları ise şunlar olabilir:

1. Soru: Bu modelin akademik metin yazarlığında size tecrübe kazandırdığını düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız ne gibi tecrübeler edindiniz, anlatır mısınız?
2. Soru: Bu eğitim modeli, teorik bilgilerinizi pratiğe aktarmanıza ve disiplinler arası çalışma yöntemlerini kavramanıza yardımcı oldu mu? Nasıl?
3. Soru: Bu yöntemin diğer bilim dalları için uygulamalı ve sürdürülebilir bir eğitim modeli olup olmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz? Niçin?
4. Soru: Bu yöntemin tez konunuzu belirlemede yardımcı olup olmadığı hususunda ne düşünüyorsunuz?
5. Soru: Varsa daha önce incelediğiniz yöntemlerle bu derste uygulanan modeli karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz?

Ankara Üniversitesi bünyesinde uygulanan proje kapsamında yukarıdaki sorulara verilen cevaplardan hareketle şöyle bir sonuca ulaşılmıştır:

Adaylar, araştırma yöntemleri becerisi kazanma beklentisi içindedirler. Katılımcıların büyük kısmının daha önce böyle bir eğitim almamıştır. Kendi çabasıyla araştıran ya da teorik eğitim alan azınlıktakilerse böylesi bir uygulamalı ihtisas atölyesine dahil olmamış, bu eğitim modelindeki altıncı haftaya kadarki teorik süreç kendilerine katkı sağlamıştır.

Doktora düzeyindeki araştırmacıların daha önce yüksek lisans tezi hazırladığı ama bu eğitimi aldıktan sonra geçmişteki hatalarını fark ettiklerini ve lisansüstü eğitime ilk adım atıldığı andan itibaren bu tarz atölyelerin oluşturulması gerekmektedir.

On dördüncü hafta yapılan mülakatta uygulamaya dönük bu eğitimin kendilerine akademik metin yazarlığı konusunda olumlu yönde tecrübe kazandırdığı hususunda fikir birliği söz konusudur. Eserlerin kategorize edilmesi, ilgili disipline dönük teorik alt yapının ilk altı haftalık süreçte kazanılmış olması da bunda etkilidir.

Bu yöntemin diğer bilim dalları için de uygulamalı ve sürdürülebilir bir model olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur.

Bu süreç, adaylara tez konusu belirleme de katkı sağlamıştır. Zira tanıtılacak kitabın seçimi esnasında da araştırmayı düşündüğü konularla irtibatlı eserlere yönelmeleri tavsiye edilmiştir.

Akademik metin yazarlığı eğitiminin nitel anlamda başarısının ölçülmesi amacıyla katılımcıların altıncı hafta ilk sundukları metinlerle ve on dördüncü haftadaki metinleri nicelik ve nitelik açısından değerlendirilmiştir. Veriler değerlendirilmesinde nitel veri analizlerinde kullanılan kodlama tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik çözümlemesi yapılarak böylece modelin uygulanabilirliği ve başarısı nesnel bir şekilde incelenmiştir. Bunun için analitik dereceli puanlama anahtarı oluşturulmuştur. Proje kapsamında bu eğitim modeline katılan öğrencilerin-danışanların altıncı ve on dördüncü hafta hazırladıkları kitap tanıtım metinleri arasındaki değerlendirme sonuçları şu şekildedir:

- Akademik kaynak niteliği taşıyan eseri tanıyabilme ve kitabın neyi problem edindiğini açıklayabilmede nitelik itibarıyla gözle görülür bir iyileşme gözlenmiştir.
- Normalde en başarılı olacağı düşünülen şekil ve tablo şablonuna uygunlukta, altıncı haftada genel itibarıyla bariz hatalar gözlenirken on dördüncü hafta metinlerinde bariz bir şekilde iyileşme kaydedilmiştir.

- Kitabın kendi alanı içindeki önemi anlaşılması ve okuyucuya aktarılmasında bütün metinlerde ilerleme gözlenmiştir.

- On dördüncü hafta sonunda konuların ana fikrinin anlaşılıp genel hatlarıyla aktarılması konusunda önemli ilerleme gözlenmiştir.

- Kitabın hangi hedef kitleye yazıldığı konusunda önemli derecede gelişme kaydedilmiştir.

- Kriterleri karşılama noktasında, daha öncesinde metin yazarlığı tecrübesi bulunan öğrencilerin altıncı hafta metinleri nitelik itibariyle asgari standartları taşımaktadır. Böyle bir eğitimi ilk kez alan öğrencilerin metinlerinde gözle görülür bir iyileşme gözlenmiştir.

Netice itibariyle;

Bu eğitim modelinin uygulanmaya başlaması sonrası süresinde savunulan ve uluslararası yayınevlerince yayınlanan tezlerin oranları karşılaştırıldığında başarı, yüzde üç yüz ve üzeri başarı tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük kısmının daha önce böyle bir eğitim almamıştır. Kendi çabasıyla araştıran ya da teorik eğitim alan azınlıktakilerse böylesi bir uygulamalı ihtisas atölyesine dahil olmamış, bu eğitim modelindeki altıncı haftaya kadarki teorik süreç kendilerine katkı sağlamıştır. Doktora düzeyindeki araştırmacılar daha önce yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Ancak bu eğitimi aldıktan sonra geçmişteki hatalarını fark ettiklerini ve lisansüstü eğitime ilk adımın atıldığı andan itibaren bu tarz atölyelerin oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. On dördüncü hafta yapılan mülakatta uygulamaya dönük bu eğitimin kendilerine akademik metin yazarlığı konusunda olumlu yönde tecrübe kazandırdığı hususunda fikir birliği söz konusudur. Eserlerin kategorize edilmesi, ilgili disipline dönük teorik alt yapının ilk altı haftalık süreçte kazanılmış olması da bunda etkilidir. Bu yöntemin diğer bilim dalları için de uygulamalı ve sürdürülebilir bir model olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur. Bu süreç, adaylara tez konusu belirleme de katkı sağlamıştır. Zira tanıtılacak kitabın seçimi esnasında da araştırmayı düşündüğü konularla irtibatlı eserlere yönelmeleri tavsiye edilmiştir

Katılımcıların ilk sundukları ve nihai şeklini almış metinlerinin rubrik yöntemle nicelik ve nitelik açısından kıyaslandığında nitelik ve nicelik itibariyle olumlu yönde gelişme gözlenmiştir. Bu kapsamda; akademik kaynak niteliği taşıyan eseri tanıyabilme ve kitabın neyi problem edindiğini açıklayabilmede nitelik itibariyle gözle görülür bir iyileşme gözlenmiştir. Kitabın kendi alanı içindeki önemi anlaşılması ve okuyucuya aktarılmasında bütün metinlerde ilerleme gözlenmiştir. On dördüncü hafta sonunda konuların ana fikrinin anlaşılıp genel hatlarıyla aktarılması konusunda önemli ilerleme gözlenmiştir. Kitabın hangi hedef kitleye yazıldığı konusunda önemli derecede gelişme kaydedilmiştir. Kriterleri karşılama noktasında, daha öncesinde metin yazarlığı tecrübesi bulunan öğrenciler için de bu durum geçerlidir.

Akademik metin yazarlığı eğitiminde başarıyı artırmak ve katılımcıların akademik kariyerlerine daha güçlü bir başlangıç yapmalarını sağlamak amacıyla şu önerilerde bulunulabilir.

Eğitim programlarının, katılımcıların araştırma yöntemleri becerilerini geliştirmeye yönelik daha fazla uygulamalı atölye çalışmaları içermesi,

Teknolojik gelişmeler çerçevesinde, bu eğitim modelinde yapay zekâdan da etik ilkeler çerçevesinde nasıl faydalanılabileceği üzerine projeler hazırlanması.

Katılımcıların büyük kısmının daha önce böyle bir eğitim almamış olması göz önünde bulundurularak eğitim programlarının başlangıç seviyesinden ileri seviyeye kadar farklı düzeylerde sunulması.

Bu eğitim modelinin sadece lisansüstü değil, lisans dönemini de içine alacak şekilde düzenlenmesi.

Eğitim sürecinde, katılımcıların bireysel ihtiyaçlarına yönelik özelleştirilmiş destek ve rehberlik hizmetlerinin sunulması.

Katılımcılara tez konusu belirleme sürecinde daha fazla rehberlik sağlanması ve araştırma yöntemleri konusunda kapsamlı eğitim verilmesi.

Katılımcıların birinci, altıncı ve on dördüncü haftalarda gelişim düzeylerine dair yapılan mülakatların sonuçlarına göre eğitim programlarının sürekli olarak gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi ve eğitim sürecinde gözlemlenen olumlu gelişmelerin sürdürülebilir kılınması için stratejiler geliştirilmesi.

Bu eğitim modelinin diğer bilim dalları için de uygulanabilir ve sürdürülebilir bir model olarak benimsenmesi.

Farklı disiplinlerden katılımcıların bir araya gelerek bilgi ve deneyim paylaşımında bulunmalarını sağlayacak platformların oluşturulması.

Kaynakça

- Erkaya, Mahmud Esad. “Kur’an ve Tasavvuf”. *Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarası Çalışmanın İmkânı: Tasavvuf Örneği*. Editör: Ahmet Cahid Haksever, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2002, 55-83.
- Haksever, Ahmet Cahid. *Tematik Tasavvuf Literatür Seçkisi*. Editör: Ankara Üniversitesi Yayınevi. Ankara 2024 (2 cilt).
- Yılmaz, Ömer. “Tasavvuf Alanı Lisansüstü Araştırmalarına Yönelik Bilgiler ve Tecrübe Aktarımı”. *Tetkik 2*. (Eylül 2022), 495-530 | Makale Metni.
- *Tez Nasıl Yazılır?*. Umberto Eco. Can Sanat Yayınları. İstanbul 2020.
 - *Tez Yazım Kılavuzu*. Çokluk Bökeoğlu, Ö., Canan A., Gökhan A. ve Toptaş B. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara 2019.
 - *Tez Yazım Yönergesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. .
 - *Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarası Çalışmanın İmkânı: Tasavvuf Örneği*. Ed.: Ahmet Cahid Haksever. Ankara Üniversitesi Yayınları. Ankara 2022.
 - <https://www.turkiyetezmerkezi.com/bitirme-tezi-nasil-yazilir/> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <http://sosbilens.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/271/2020/01/tezyazim.yeni.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <https://sbe.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/tezKlavuz.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - http://dosya.marmara.edu.tr/avrupa/tez_yazim_klavuzu.pdf (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <http://hepatoloji.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/13/2013/03/tyk.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <http://egitim.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/347/2019/12/A.-%C3%9C-Egitim-Bilimleri-Enstit%C3%BCs%C3%BC-Tez-Yaz%C4%B1m-K%C4%B1lavuzu-03-12-19.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <http://sosbilens.ankara.edu.tr/files/2013/02/tezyazim.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <https://akademigunlugu.wordpress.com/2014/06/02/akademik-okuma-nedir-1-baslangic-zemini/> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <http://www.yeniisfikirleri.net/kitap-nasil-okunur-farkli-okuma-turleri-nelerdir/> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <https://dunyasozluk.com/sintopik-okuma.html/1140963/guncel> (Erişim Tarihi:28.04.2025)
 - https://fs.blog/how-to-read-a-book/#learn_to_read (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <https://www.muratcenk.com/2020/07/akademik-okuma-nasl-yaplr.html> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)
 - <https://www.gutenberg.org/> (Erişim Tarihi: 28.04.2025)

TASAVVUF ALANI LİSANSÜSTÜ ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNE DAİR BAZI TAVSİYELER, YAZIM TEKNİKLERİ VE TECRÜBE AKTARIMI

Ömer YILMAZ¹

Giriş

Bireylerin kariyer hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve bilimsel faaliyet/ araştırmalarının vücut bulmasında lisansüstü eğitim ve öğretiminin önemi açıkça ortadadır. Bu noktada Ülkemizde üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitime katılma oranları, henüz %1 civarında olsa da eski yıllara nazaran bunda hızlı bir artış olduğu gözlemlenmektedir.² Diğer dinî disiplinler gibi tasavvuf alanı da bu ivmeyi yakalamıştır.³ Ancak teze başlayıp da tezi başarıyla sonlandırma oranının istenilen seviyede olmadığı için bir diğer boyutudur⁴. Yakın zamanda yayımlanan bir çalışmada tez sonuçlandırma oranının bölümlere göre %15 ila %40 oranında değiştiği, bunun da başlıca iki nedene dayandığı vurgulanmakta; bunlardan birinin danışman ile öğrenci arasındaki yetersiz irtibat, diğerinin tez hazırlama sürecinde gerekli yöntem bilgisinden mahrumiyet olduğu ifade edilmektedir (Haksever: 2022, VII). Şüphesiz bu başarısızlık iki nedenle izah edilemez. Başka nedenler de vardır. Bunlardan biri lisansüstü araştırma yapmak ve kariyer elde etmek isteyen lisans seviyesindeki veya yeni mezun olmuş öğrencilerin fakülte ilk sınıftan itibaren ilave okumalar ve çeşitli programlarla- başta Arapça ve yabancı dil olmak üzere- kendilerini geliştirememeleridir⁵. Bir diğeri lisansüstü eğitimdeki başarısızlıkta, lisans düzeyinde yeterli bilgilendirme ve yönlendirmenin yapılamaması; lisans programlarının araştırma, inceleme, eleştirel düşünme, akademik bir metin yazma vb. etkinliklere imkân tanınamaması ve geleneksel yöntemlerde ısrar edilmesidir. Yine yapılan çalışmalarda bu öğrencilerin bir kısmının lisans ve lisansüstü eğitimleri boyunca araştırma yöntem ve teknikleri dersi görseler de bunun arzulanan seviyede olmadığıdır (Ev: 2018, 255).

¹ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. omryilmaz64@gmail.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2938-1009>.

Bu çalışma, *Tetkik* dergisinde tarafımızdan “Tasavvuf Alanı Lisansüstü Araştırmalarına Yönelik Bilgiler ve Tecrübe Aktarımı” adıyla kaleme alınmış makalenin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir (Bkz. Ömer Yılmaz, <https://doi.org/10.55709/tetkikdersi.2022.2.35>

² YÖK sayfasındaki 2022 yılı verilerine göre Temel İslam Bilimleri alanında Yüksek Lisansta 1458 Erkek, 908 Kadın (top: 2366); Doktora 418 erkek, 152 kadın (top:570) total: 1876 erkek, 1060 kadın, 2936 kişinin bu eğitime katıldıkları anlaşılmaktadır. (Bkz. <https://istatistik.yok.gov.tr> (29.11.2023).

³ İSAM, İslami ilimler alanındaki tezler menüsüne “tasavvuf” yazıldığında 1953-2024 yılları arasında bitmiş ve devam eden 1387 adet lisansüstü çalışma çıkmaktadır.

⁴ Örneğin 2020-21 öğretim yılında İlahiyat/İslami ilimler Fakültesi TİB (Temel İslam Bilimleri) alanında Y. Lisans 526 E, 259 K, top. 785; doktora 147 E, 14 kadın top: 161 öğrenci ancak diplomasını alabilmiştir. <https://istatistik.yok.gov.tr> (Erişim: 29.11.2023).

⁵ Öğrenci lisans ve yüksek lisans ders dönemlerinde dersleri genelde Türkçe takip ettiği için araştırmanın da Türkçe yapılabileceği zannına kapılmakta, klasiklerin Arapça olması gerçeğiyle yüzleşince bu defa zorlanacağı saviyle tezi sonuçlandıramamaktadır. Öğrenci bir Batı diline hâkim olamadığı için psikoloji, sosyoloji, Arapça zayıflığı nedeniyle tefsir ve hadisten değil kelim, tasavvuf vb. temel İslam bilimlerine yönelmektedir. Halbuki bu alanın tüm disiplinleri için Arapça belli oranda gerekli bir dildir.

Doğrusu lisansüstü öğrenci kabulünde öngörülen bazı rutin şartlar yanında (ALES, Bitirme Notu), başvuru yaptığı alanla ilgili belli seviyede altyapısı, ilgili disipline yakınlık ve yatınlığı, bir bilim sınavı ve mülakat ile test edilmektedir. Hatta bu sınavda kendi ilim dalına ait yabancı dilde yazılmış eserleri okuyup anlama kabiliyeti ile tenkit ve araştırma yetilerinde olgun bir ilim zihniyetine bakılmaktadır. Çünkü lisansüstü eğitim, lisans eğitiminden sonra belli bir branşta uzmanlaşmayı sağlayan bilimsel bir faaliyettir. Bir diğer ifadeyle haddizatında üniversite artık talim ve tedris yeri değil, bilimsel araştırma yöntemleri çerçevesinde tercih ettiği alanda derinlemesine bilgi edinme, edindiği bilgiyi değerlendirme, yorumlama becerisi kazanma yeridir. Bu açıdan bakıldığında üniversiteye adım atmak demek akademyaya giriş yapmak demektir. Nitekim “YÖK ve Enstitülerin mevzuatına göre bu programların amacı, öğrencilere bilimsel ve bağımsız araştırma yapma yeteneği kazandırmaktır” (YÖK, 1996; AYBÜ, Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Md. 23).

Genelden özele gelip spesifik konuşulacak olursa lisansüstü programlarda öğrencinin tasavvuf bağlamında bu alanın diğer dini disiplinler arasındaki konumunu, klasik kaynaklarını, terminolojisini, bu ilmin klasik ve modern problemlerini eleştirel bir perspektifle tartışabilmesini, küllî ve inşacı bir zihin yapısı, metodik donanımınla birlikte muhakeme gücünü, yeni bilgilere ulaşma, yöntem geliştirme, bilgi ve düşünce üretme kapasitesiyle araştırmaya matuf çalışmalar yapabilmesini öngörmektedir.

O halde, makalenin özünü oluşturan iki anahtar kavramın tanımıyla konuya girmek gerekir: Bunlardan biri tez, diğeri yöntem. Farklı tanımları olan tez sözlüklerde, “Tartışılıp ispat edilmek için ortaya atılan veya aksi iddialar karşısında savunulan görüş, müddeâ, sav.” veya “Bir fikrin ispat ve müdafaası için ortaya konulan eser” şeklinde yer alır (Doğan: 2014, 1696). Bir diğer kabul görmüş şekliyle tez: (Latince: dissertation —araştırma, yazma, akıl yürütme, rapor) “Belli ön bilgilere dayanılarak, henüz kanıtlanmamış fakat mevcut bilgilerle mantıksal olarak çelişmeyen, bilimsel araştırma sürecinde doğrulanmaya çalışılan düşünceler” demektir. YÖK mevzuatında bu husus, “Doktora çalışması sonunda hazırlanacak tezin, bilime yenilik getirme, yeni bir bilimsel yöntem geliştirme, bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliklerinden en az birini yerine getirme” şartı olarak yer almaktadır (Bkz. YÖK, 15/6 (&)). Tez ile eşdeğer bir kavram olan akademik/ilmî çalışma ise “Bilimsel amaçla, bilimsel yöntemlerle ve sistematik çalışmalarla bilgi üretme işi” olarak tarif edilmektedir (Cebeci: 2010, 3). O halde, ilmî araştırma bir konunun planlı ve sistematik olarak, verilerin toplanması, çözümlenmesi (analiz), yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilmesi süreci olarak tanımlanır.

Yöntemin (usûl/metodoloji) tarifine gelince; eski dilde buna “usûl” denilmektedir. Usûl, “asl” kelimesinin çoğuludur. Usûl, “Bir ilmin veya tekniğin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gereken esas, yol, yöntem, metot” tur. (Devellioğlu: 2009, 1123). Burada söz yöntemle kastedilen, araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullanılan genel yaklaşımdır. Teknikle kastedilen ise bu genel yaklaşımın gerçekleşmesi için kullanılan bilgi toplama araçlarıdır.

Bu durumda araştırma, temelde arama, bilinmeyeni bilinir kılma, karanlığa ışık tutma, kısaca bir “aydınlanma” sürecidir. Çoğu araştırmalar aslında yeniden arama (Re-search) olması hasebiyle, bilindiği sanılan pek çok şeyin eksik ya da yanlış olabilme ihtimalini zorunlu kılar. İşin bir diğer gerçeği araştırmanın amacı her türlü kültür, klik, grup ve

değer yargılarından sıyrılarak çıplak hakikati bulmaktır. Buna rağmen sosyal bilimlerde bireyin zihinsel yapısı salt gerçeğin bulunmasına engel teşkil eder. Bu gerçeği Türkdogan, “Tabiat bilimlerinin aksine sosyal bilimlerin yönteminin doğruluk bakımından hâlâ onu kullanan kişiye bağlı olup araştıracının sezgi ve anlayışı, tecrübe ve yeteneği incelemenin doğruluğu ve gerçekliği hususunda birinci derecede rol oynamakta” sözüyle betimlemektedir (Türkdogan: 1995, 211-212). Kanaatimizce yazar bu betimlemesiyle araştırmanın/araştıracının büyük handikapları/açmazları arasında kişinin kendi din, kültür ve geleneklerine aşırı bağlılığı ve kişisel görüşünü üstün tutma anlayışının önemli rol oynadığını belirtmek ister. Üstelik din gibi kutsal alanda kaynağı belirsiz, akla, tarihe, bilimin açık gerçeklerine aykırı olan aktarımları dünya ile paylaşmak mümkün değildir (Komisyon: 2018, 17).

İlmi araştırmada yöntemin önemine tekrar dönecek olursak, bir ilim adamının dediği gibi üslupta, yöntemde hatanın yapılması metin ve muhtevada hatayı mukadder kılar. Aslı ve esası koruyup kollayan haddizatında üsluptur. Bir şeyin nasıl yapıldığı, nasıl söylendiği, nasıl sunulduğu bir usûl meselesidir. Metaforik anlatımla usulde hata ilk düşmenin yanlış iliklendiğinde aşağı doğru dizginin de yanlış olacağı ve başa dönmek zorunda kalınacağına benzetilmiştir. O nedenle usûl ve üslup incelik, derinlik ve dikkat ister (Kalin: 2023, 188). Önemine binaen işin ehli kimseler, “Usûl olmadan vusûl olmaz”, “Usûl esastan mukaddemdir” ifadesini kullanmışlardır. Doğrusu bilgiye ulaşım artık çok kolay, herkes her bilgiyi bulabilir. Önemli olan akademik bir yazının en bariz vasfı onun belli bir yöntemle kaleme alınmasıdır. Nitekim bu gerçeği Nurettin Topçu (öl.1975) “Şark ilimleri garbın metodolojisine uygun tedvin edilmeli, İslami ilim ve İslam dünyası bununla kalkınır” (Topçu: 2009, 115) şeklinde ifade etmektedir. Zaten akademik metin hakemliği ve jüri değerlendirmeleri de öncelikle “yöntem” üzerinden yapılmaktadır.

Bu çalışmada, Ülkemiz Yükseköğretim, Lisansüstü eğitim sorun ve çözüm yollarına dair geniş perspektifli bir yaklaşım sergilenmesi amaçlanmamıştır. Batı ülkeleriyle kıyaslandığında üniversitelerimizde bilimsel faaliyetlere ayrılan AR-GE (Araştırma-Geliştirme) finansal desteğin arzulan seviyede olmadığı, bu nedenle genç araştırmacıların çoğu zaman ne yurt içi ne yurt dışı sempozyum, tebliğ ve konferanslara katılmadığı, bilgi, görgü artırmak için yeteri kadar yurtdışı seyahatler yapamadığı bilinen bir husustur. O halde bu çalışma daha spesifik “danışman-öğrenci-tez” üçlüsü çerçevesinde, tasavvuf bilim dalı merkezde tutularak akademik çalışma yapmak isteyen genç araştırmacılara bazı yöntem bilim ve tecrübe paylaşımıyla rehberlik yapmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte makalede sadece metodik bilgilerle iktifa edilmemiş, genç akademisyen adaylarına alanla ilgili bazı hatırlatmalarda bulunulmuştur.

Bu çalışma yapılırken daha önce konunun uzmanları tarafından yayımlanmış akademik araştırma teknikleriyle ilgili kitap ve makaleler, alanın uzman hocalarının hatıratları ve tavsiyeleri, dijital platformlarda yapılan seminerler, katıldığımız pek çok farklı bölüm ve branşlarda tez jürisinin savunma esnasındaki teklif, tenkit ve tavsiyelerinden, akademik hayatta edindiğimiz şahsi tecrübe örneklemelerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi aday uluslararası genel kabul görmüş ölçütler dahilinde akademik ürün elde etmeye teşviktir.

Konunun daha kolay anlaşılması için kaleme aldığımız bu çalışma, yedi ana başlık ve bunların altında bazı alt başlıklara yer verilerek vücut bulmuştur. 3'lü, 7'li, 40'lı tasavvuf

kodlamalarıyla çizilen bu yol haritası, aşağı yukarı diğer dinî disiplinler için de geçerlidir. Konuların sistematik olması, mümkün mertebe tekrar ve tedahüllerin minimize edilmesi noktasında rakamların başına birer anahtar cümleler, makalenin sonuna ise önemine inanılan üç ek konulmuştur. Bu bağlamda “Alan Okumalar Listesi” (Bkz. EK-I), “Noktalama İşaretlerinin Doğru Kullanımı ve Anlatım Bozuklukları” (Bkz. EK-II), “Lisansüstü Tasavvuf Araştırma Yöntemleri ve Tez Yazım Özet Kılavuzu” (Bkz. EK-III) makale sonunda yer almıştır. Yine bu makalede; yeterlilik sınavları, seminer, tez konusu tespiti, lisans bitirme tez yazımı, makale neşri ve benzeri akademik araştırmalar açısından önemli bazı noktalara dikkat çekilmiş, gözden kaçan usul ve üslup hatalarına değinilmiştir.

Bu genel girişten sonra tedricen tasavvuf tarihi hakkında lisansüstü araştırma yapmayı düşünenler, lisansüstü çalışmaya yeni başlayanlar, ders dönemini bitirip teze başlama aşamasında olanlar, tez yazımında dikkate alınması gerekli incelikler şeklinde bir kategorizasyona gidilmiştir.

1. Tasavvuf Alanında Lisansüstü Araştırma Yapmayı Düşünenlerin Göz Önünde Bulundurması Gereken Hususlar

Takdir edileceği üzere herkesin akademik kariyer yapma zorunluluğu yoktur. Ancak kabiliyeti, hevesi ve imkânı olanlar bu alana yönelmeli ve bu yönelişin gereklerini bihakkın yerine getirmelidir.

1.1. *İlim Sabır, Sebat, Gayret ve Uzun Soluklu Bir Yolculuk Gerektirir:* Önce ilim tahsil etmenin o kadar da kolay olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Arapça *li külli şey'in mâni'* ve *li'l-ilmi mevâni* sözünde beyan edildiği üzere bu yol bidayette sa'b ve sarptır. İlmî/akademik çalışma zordur ama imkânsız değildir. Bir diğer ifadeyle bu faaliyet bir bakıma iğne ile kuyu kazmak gibi ince, zorlu ve özenli bir iştir. Zira “Kuyu derin ip kısadır (mı?)”. O hâlde daha baştan zora talip olmayan bu yola çıkmamalıdır. İmam Şâfiî (öl. 204/820), ilme ancak altı yolla ulaşılacağını beyanla bunların zekâ (kabiliyet), hırs (azim-gayret), çalışma, yeterli maddi gelir (burs), hocanın rehberliği (tefeyyüz) ve uzun bir zaman olduğuna dikkat çeker.

İbn Sina'nın (öl. 428 /1037) ilim meşguliyeti sırasında tamamen uykuyla geçirdiği tek bir gecesinin olmadığı (Ebû Gudde: 1985, 72). Yine Zehebî'nin (öl. 748 /1348), “Mısır'da yedi ay kaldık, ağır tadıyla bir çorba içemedik, beden rahatıyla ilim elde edilmez.” (Ebû Gudde: 1985, 71) dediği nakledilmektedir. Keza Bağdatlı Rûhî (öl.1014/1605?) bu gerçeği: “Gör zâhidi kim sâhib-i irfân olayım der/Dün mektebe vardı, bugün üstâd olayım der” berceste beytiyle ilmin bugünden yarına elde edilecek bir şey olmadığını, Ziya Paşa da (öl. 1880): “Erişir menzil-i maksûduna âheste giden/Tîz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır” diyerek acele edenin eli-ayağına dolaşacağını ve hedefine ulaşamayacağını beyan eder. Hülâsa ilim uzun zamanlı bir yolculuktur/süreçtir. Sabır, sebat, gayret ve teennî ister. İslam'da ilim yolunda çekilen zahmetler için Ebû Gudde'nin (öl. 1997) *İlim Uğrunda* (Ebru Yayınları, İstanbul 1985) adlı kitabına müracaat tavsiye olunur.

1.2. *Medenî Durum:* Gazzâlî (öl. 505/1111) dünya alakası ve aile gâilesinin tahsile mâni olduğunu, *el ilmu lâ yu'tike ba'dahû hattâ tu'tyehû külle* (Sen ilme kendini tamamen vermezsen o sana bir kısmını vermez) dediği rivayet edilmektedir (Gazzâlî, 1/1998, 76-77). Bu bağlamda bazı deneyimli akademisyenler önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin; 1980'li

yıllarda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevinde bulunmuş olan Salih Tuğ'un akademik çalışmaların zorluğunu da dikkate alarak, kendisine doktora yapmak üzere başvuran kişiye önce “Arapça, sonra İngilizce’ye hakimiyetin var mı?” diye sorar, akabinde evli olup olmadığını öğrenmek isterdi. Evli değilse doktora bitene kadar evlenme derdi. Bu defa evliyse çocuğunun olup olmadığını sorar, çocuk yoksa yapma derdi. Bir başka ilim adamı da doktora bitinceye kadar evlâd ü iyâl kaygısına düşmemeyi, medeni hâl değişikliğine gitmemeyi tavsiye etmektedir (Çakan: 2016, 163). Kendisi de doktora bittikten sonra evlenen İslam tarihçisi ve tasavvuf muhibbi Mustafa Fayda, “Yüksek lisans ve doktora talebelerime söylerim, ilim kuma tanımaz. İlme kendinizi vermezseniz ilim size gelmez. Allah serveti istediğine, ilmi sadece isteyene verir.” demiştir (Baş-Erkoçoğlu: 2023, 63).

Belki bunlar zamanımızda göreceli bir durum arz edebilir. Zira çocuklu anne/babaların da başarılı akademik kariyer yapabildikleri ve bilgiye ulaşma şartlarının eskiye oranla kolaylaştığı göz önüne alındığında bu tavsiyelerin o zamanın şartları çerçevesinde geçerli olduğu söylenebilir. Ancak bilinen bir husus varsa aile geçindirmek zorunda kalan ve bir işte vazifeli olanların bu tür akademik çalışmalara kendilerini tam veremedikleri, araştırmaya yeterli vakit ayıramadıkları, dolayısıyla tez bitirme süresini uzattıkları hatta belli bir aşamaya kadar gelip bundan tamamen vazgeçtikleri gözlemlenmektedir. Hülâsa bu alana girme niyetinde olanların bilhassa iş bulma ve evlenip aile yuvası kurmanın zorlaştığı günümüzde belki birini yekdiğerine tercih etmeden eş zamanlı götürmesinde yarar bulunmaktadır. Şartların çok değiştiği zamanımızda evliliği “ötelemek” yerine ilmi çalışmayı hızlandırmak gerektiği düşünülebilir. Bunun ön koşullarından biri; eşlerin birbirine yardımcı olması, fedakârlık yapması, yükü birlikte omuzlaması ve aile büyüklerinin daha anlayışlı davranmalarıdır. Durum hangi yönde olursa olsun akademik çalışma yapanlar, bunu “ek işi değil tek işi” görmelidirler⁶.

1.3. *Danışman Dikkatli Seçilmeli:* Akademik çalışmada başarılı olmanın başat şartlarından biri bilgi, tecrübe, rahat iletişim kurabilme açısından danışmanını doğru seçebilmektir (Erünsal: 325). Her ne kadar Batıda öğrencinin danışmanı seçme hakkı olsa da bizim üniversitelerimizin çoğunda bu henüz gerçekleşebilmiş değildir. Buna rağmen imkân bulunduğu takdirde bunu gerçekleştirmenin yolu bulunabilir. Zira ileride akademik hayatta size “Danışmanınız kimdi? hangi konuyu çalıştınız” şeklinde bir soru gelecektir. Bizim ilim geleneğimizde danışman-öğrenci ilişkisi bir nevi usta-çırak ilişkisi gibidir. Danışman-öğrenci ilgi alanları örtüşmez, kişilikleri birbiriyle uyumsuz, fikrîsel farklılıkları birbirine ülfet sağlamaz ve danışman kendi istediği bir konuyu öğrenciye tez olarak dikte ettirirse, buradan verimli bir bilimsel araştırmanın çıkması beklenemez. Her akademisyenin bazı nedenlerden dolayı aynı zamanda iyi bir danışman olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira hocanın farklı meşguliyet alanları, öğrenci fazlalığı, haftalık ders yükü, kişisel ve ailevi sorunlar nedeniyle öğrencisine yeterli zamanı ayıramayacağı, peyderpey yazıp getirdiği tezi detaylıca okuyamayacağı aşıkardır. Öyleyse

⁶ Alman filozof G. W. Leibniz’in (öl.1716) on yedi yaşında lisans, on sekiz yaşında yüksek lisans, yirmi yaşında doktorasını verdiği belirtilir. Benzer durum Alman oryantalist Annemarie Schimmel (öl. 2003) ile ilgilidir. Tasavvufia yakından ilgilenen Schimmel, on dokuz yaşında doktor, yirmi üç yaşında doçent olmuştur. Kendi ifadesine göre üçüncü doktora unvanı Hristiyan olmayan bir öğrencinin ‘Evanjilik ilahiyat fakültesinde doktora unvanı alamaz’ denilerek Kilise tarafından kaldırılmıştır (Schimmel: 2017, 100).

seçim yapmadan önce danışmanla görüşülmeli karşılıklı beklentilerden emin olunmalıdır. Danışman seçildikten sonra hocayla imkânlar ölçüsünde yüz yüze iletişim kurulmalı, (ayda bir mutlak yüz yüze görüşme) bu mümkün değilse e-posta marifeti ya da bölümün araştırma görevlisi aracılığıyla haberleşerek bu ilişki devam ettirilmelidir.

Şüphesiz danışman her şey demek değildir. Danışman, öğrencinin yardım alacağı tecrübeli bir eğitmendir. Danışman sadece tez yazma aşamasında değil, öğrencinin moral ve motivasyonunu canlı tutmada bazen bir öğretmen, bazen tecrübesine ihtiyaç duyulan âkil insan, her zaman için bir bilgi kaynağı, örnek akademik bir şahsiyettir. Isaac Newton'un (öl. 1727), "Daha uzağı gördüysem, bu devlerin omuzlarında durduğum içindir" sözü bu açıdan dikkate değer olsa gerek. Arapça atasözü bu ifadeyi *min berekâtî'l- ilm nisbetuhû ilâ ehlihî* ile açıklar. Ancak şurası unutulmamalıdır ki danışmanlar yemek yapmazlar, yemeği tarif ederler; yemeği yapacak olan da yiyecek olan da adayın kendisidir. Hocalar ışık tutarlar, yol da yolculuk da öğrenciye aittir. Tabir yerindeyse öğrenci her çiçekten polen almalı ama balı "kendi" üretmelidir. Bilindiği gibi telefon rehberinin tamamında numara aranmaz, hoca öğrenciye rehberde nasıl numara aranacağını öğretir. Yine hoca, hangi kaynaklara nasıl bakılacağını, akademik çalışmalara nasıl ulaşılacağını, bilgi toplama işini bitirdikten sonra tezin nasıl yazılacağını söyler. Danışmanın görevi belki yönlendirme değil, yol göstermedir, bilimselliği takip, öğrenciye gideceği yolun güzergahını çizmektir. Hülâsa malzeme öğrencide, yöntem danışmandadır.

1.4. *Branşta Karar Kılınmalı ve Hocayla İrtibat Kurulmalı*: Aday, hangi dalda lisansüstü çalışma yapacağına dair kararsızlıktan kurtulmalı, kendi yeteneğine uygun ve ilgi duyduğu, akademik hayatında memnun olacağı bir dalı kararlaştırmalıdır. Yüksek lisansta başka doktora da bir başka branşa geçmek mümkün olmakla birlikte bu hoş karşılanmaz. Üstelik aday branşı seçerken bunun iş hayatında, fakültelerde yeterli istihdam olup olmadığını hesaba katmalı⁷, ancak henüz işin başında bunu yaparken ona bir ekmek kapısı nazarıyla bakmamalıdır. Nurettin Topçu'nun (öl. 1975), "Bugün talebelik artık ilim yolculuğu değil, diploma avcılığı haline dönüştü" endişesi karşısında dikkatli olunmalıdır (Topçu: 90).

Tasavvuf akademisyeni Mustafa Kara, bu bağlamda öğrencilere branşlarını belirlemeden önce anabilim dalındaki öğretim elemanlarıyla iletişime geçmelerini ve onların eserlerini okumalarını tavsiye etmektedir.⁸ Bu noktada Y. Lisans ve doktora bilim

⁷ Zaman zaman lisans eğitimini bitirip bir an önce üniversitede araştırma görevliliği talebinde bulunan adaylar vardır. Bunun belli bir prosedürü söz konusudur. Üniversiteler ihtiyaç duydukları alanda YÖK'ten kadro talebinde bulunup olumlu cevap alındığında bunu Resmi Gazete'de yayımlarlar. Genelde bu süreç şöyle işler: Türkiye'de üniversitelerde akademik kariyerin ilk basamağı olan araştırma görevliliği kadrosuna başvurabilmek için adayların üç temel yeterliliği sağlanması gerekir: Yabancı Dil şartı: İlgili üniversitenin Resmî Gazete'de yayımladığı kadro ilanında belirtilen asgari yabancı dil puanına (genellikle YÖKDİL, YDS veya eşdeğer sınavlar) sahip olmak, ALES Puanı: Aynı ilanda belirtilen alan türündeki ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) puan şartını karşılamak, Lisans Not Ortalaması: Mezun olunan lisans programındaki akademik not ortalamasının, ilanda belirtilen asgari düzeyin üzerinde olması. Bu üç koşulu sağlayan adaylar ön değerlendirme aşamasına alınır. Bu aşamada adayların ALES ve yabancı dil puanlarına göre sıralama yapılır. Bilim sınavına katılmaya hak kazanan adaylar genellikle ilk 10 içinde yer almalıdır. Bu üç sınavda puanları azami ölçüde tutmak aday için daima bir avantaj sağlar. Bilim sınavı sonrasında yapılacak nihai değerlendirme sonucunda en yüksek puana ulaşan aday kadroya atanır.

⁸ <http://www.tasavvufakademi.com/?bolum=haber&no=398> (erişim: 01.08.2022).

sınavına (yazılı/mülakat giriş sınavı) hazırlanan öğrencilerin sınavdan belli bir müddet önce ilgili hocalarla irtibat imkânı arayıp münasip bir dille nelere çalışması gerektiği konusunda fikir teatisinde bulunmasında bir beis yoktur.

1.5. Titiz Bir Çalışma Disiplinine Sahip Olunmalı: İlim için yeterli çalışma vakti tahsis olunmalıdır. Bu bağlamda yakın zamanda Fuat Sezgin (öl. 2018) şöyle demiştir:

"Hocam (Helmut Ritter (öl.1971) bir gün bana sordu; kaç saat çalışıyorsunuz? Ben, günde 17 saat çalışıyorum dedim. 'Ne, dedi. Bu tempoyla bir bilim adamı olamazsınız. Eğer bilim adamı olmak istiyorsanız bunu çok daha artırmalısınız' dedi. Ritter, 'Benim hocam günde 26 saat çalışırdı. Ben ise 25 saat çalışıyorum. Günler uzun olsaydı, daha çok çalışacaktım dedi' Ben ondan sonra çalışmamı 24 saate çıkardım bu, 70 yaşına girinceye kadar devam etti. 70 yaşından sonra çalışmamı, bir iki saat azalttım. Aşağı yukarı 13-14 saat çalışmaya gayret ediyordum." (Fazlıoğlu, 53).

Ünver'in de benzer çalışma disiplini vardır: "Azrail her geldiğinde şöyle deyip gidiyordu: Süheyl, seni çalışmıyorken bir yakalayayım, derhal canını alacağım." (Fazlıoğlu, 54). Bir diğer ilim adamı da "ilim tatile çıkmaz." der (Fazlıoğlu, 55). Pek çok farklı meslekte mahir, doksan yıllık ömrünü hiç tatil yapmadan ilme ayıran Haseki emekli hocalarından Ahmet Muhtar Büyükçınar (1920-2013), başarısının sırrını ve bazı tavsiyelerini okuyucusuyla paylaşmıştır:

"1937'den 1996 yılına kadar -üç ay hariç- hiç tatil yapmadım. Tatili olmayanın tahsili olmaz derler. Tatil yapmadan, dinlenmeden ve kendini yıpratmadan, yarım asırdan fazla nasıl çalışabildin diyeceksiniz? Çalışmaya altı yaşında başladım, ara vermeden 76 yaşına kadar devam ettim. Dinlenme, yorulduktan sonra gerekir. Ben ise kendimi yormadan çalışırım. İnsan yaptığı işi yorucu ve zor görürse daha çalışmadan yorulur ... Bana göre bir işin zor veya kolay oluşu kişinin inancıyla orantılıdır ve insanın yapamayacağı bir şey yoktur. İnsan her şeyi başarır." (Büyükçınar: 2020, 538-539).

1.6. Bir Batı Diliyle Birlikte Arapça ve Farsçaya Hâkim Olunmalı: Akademik alana ilgi duyan öğrencilerin sadece fakülte dersleriyle yetinmemeleri ve bir yabancı dili iyi derece öğrenmeleri tavsiye edilir. Nitekim Ülkemizin tanınmış tasavvuf uzmanlarından Süleyman Uludağ bazı önerilerde bulunur:

"Başarmak için kesinlikle fakülte dersleri yeterli değildir. Özel dersler almak gerekir. Akademide başarılı olanlar hep böyle yapanlardır. Bir Batı dilini, Arapçayı öğrenmek şarttır. Özellikle akademik mesleğe intisap etmek isteyenler günümüz ilim aleminde geçerli dil İngilizceyi okuduğunu anlayacak şekilde öğrenmelidir". (Uludağ: 2001, 85).

Bir diğer ilim adamı da Uludağ ile aynı görüşü savunur: "Yüksek lisans ve doktora yapacaklara ilk tavsiyem: 'Önce İngilizce, sonra İngilizce, yine İngilizce.'" (Erünsal: 2017, 323) der. Genelde İslamî ilimler, özelde tasavvufta akademik araştırma yapacak olanların Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Farsça öğrenmeleri tavsiye edilir. Özellikle arşiv çalışması yapabilmek için bunlar çok önemlidir. Hatta bu dillerin girift metinlerine vakıf olmak ve nüfuz edebilmek için gramer ve kelime bilgisinden başlanmalı ve lingüistik beceriler geliştirilmelidir. Dinî ilimler açısından Arapça, helva için gerekli un mesabesindedir. Tasavvuf klasiklerinin dili Arapça olduğu için öğrenci bu dile vukûfiyet sağlayamadığında

ilgili eserleri okuyamamaktadır (Geniş bilgi için bkz. M. Esad Erkaya). Yine tasavvufta Melâmîlik, Nakşîlik, Yesevîlik, Mevlevîlik ve Fütüvvet gibi konuları çalışmak isteyenler, bu sayılan hareketlerin doğduğu ve yayıldığı bölgelerde konuşulan Farsçayı bilmelidir. Farsça bilmeyen birinin Afganistan, Buhara, Nisabur, Semerkant, Türkistan bölgesinin tasavvuf ve tarikatlar tarihini tam olarak kavraması düşünülemez. Keza ilk dönem tasavvuf müellifleri Serrâc (öl. 378/988), Sülemî (öl. 412/1021), Hucvîrî (öl. 465/1072), Kuşeyrî (öl. 465/1072); tarikatlaşma döneminde Mevlânâ (öl. 672/1273) ve İmam-ı Rabbânî (öl. 1034/1624) eserlerini Farsça yazmışlardır. Bazı tabakât kitapları da öyledir. O nedenle bu alanda Farsça ihmal edilemez bir dildir. Arapça ve Farsçası iyi olan öğrencilerin tasavvufa başvurmaları bu alan adına da bir kazançtır. Lisansüstü bilim sınavı esnasında Arapça ve Osmanlıca metne hiç kalem vuramayan öğrenci, bu eksikliğini zaman içerisinde telafi edebileceğini söylese de bu gerçekleşmemektedir. Yabancı dil öğrenmek belki zor ama imkânsız değildir. İsmail Kara, Napolyon'un (öl.1821), Rusya seferinden kırk gün önce Rusça öğrendiğini, Elmalılı Hamdi Yazır (öl.1942) kırk günden sonra Bergson'un (öl.1941) eserini Fransızca okuyacak hale geldiğini nakleder.

1. 7. *Sanat ve Seyahate İlgili Duyulmalı*: Tasavvufta lisansüstü çalışma yapmak isteyenlerin -asıl ilgi alanını ihmal etmemek kaydıyla- musiki, spor, hat, tezhip, ebru, şiir, felsefe, edebiyat ya da diğer herhangi bir sanat dalına ilgi duyması ve bunlarla ruhunu inceltmesi arzu edilir. Bu çok yönlülüğe dair en güzel örnek, yakın dönem âlim ve sufilerinden Süheyl Ünver'dir. (öl.1986) Ünver, esas mesleği tıp doktoru olmakla birlikte aynı zamanda tarihçi, sufi, âlim, tezhip, hüsnühat, şiir, resim, minyatür gibi farklı sanat dallarında adından söz ettirmiş Hezarfen tipi bir ilim erbabıdır. Bu zatın Süleymaniye'de bir milyon yazma eserin 60. 000 adedini elden geçirdiği, evinde üç bin zarfının bulunduğu söylenir (Sayar: 2021, 611-624, 628-629). Hilmi Ziya Ülken de (öl. 1974) böyledir. Ülken; İslam felsefesi, Türk tefekkür tarihi, sosyoloji, bilim felsefesi, mantık, sanat, estetik, şiir, resim, yağlı boya, hat ve müzikle ilgilenmiş çok yönlü ilim adamıdır (Ülken: 2021, 3).

Yine tasavvuf alanında çalışma yapmak isteyen adayların seyahati sevmeleri önerilir. Tasavvufta seyahat açısından Anadolu, Türkistan, Balkanlar, Rumeli, Güney Asya, Uzak Doğu, Kuzey Afrika hatta mümkünse İspanya görülmesi gereken yerlerdir. Ocak'ın F. Köprülü'den (öl.1966) yaptığı alıntıda, Türkiye tasavvuf tarihi araştırmalarının yalnızca Türkiye üzerinden değil; Orta Asya, İran, Irak, Suriye, Mısır gibi çevre ülkelerdeki düşünce hareketleriyle bağlantı kurularak yapılmasına dair talebi önemli bir tespittir (Ocak: 2007, 219).

Bu bağlamda kişinin yurt içi/yurt dışında kanaat önderi/tasavvuf ehli zevatı ziyaret etmesi, onların bulundukları yerlere seyahatte bulunması takdire şayan bir husustur. Yine âkil insanlarla, aksakallı tabir edilen zevatla tanışılması, görüşülmesi, konuşulması hatta mümkünse, az da olsa derslerine devam edilmesi, vefat etmişlerse mezarlarının ziyaret edilmesi iştigal edilecek meslek hayatının iyi bir anısı olarak kalacaktır. Erasmus'un dediği gibi "İnsan bir yolculuk yaparsa, anlatacak bir şeyleri olur" (Schopenhauer: 111). Mustafa Öz, bu tür ders/sohbetlerde kişinin ilim-irfanının artacağını, ufkunun genişleyeceğini, cömertlik ve ikram duygusu gelişeceğini söyler (Öz: 2008, 102). Üstelik bu davranışlar, kişinin ileride öğrenci nezdinde saygınlık görmesine de vesile olacaktır.

2. Tasavvuf Alanında Lisansüstü Çalışmalara Yeni Başlayanların Dikkat Etmesi Gereken Temel İlkeler

Gerek yüksek lisans gerekse doktora eğitimine yeni başlayanların dikkat etmesinde fayda umulan bazı hususlar vardır:

2.1. *Araştırma Yaparken Belli Bir Ekole Mensubiyetten Uzak Kalınmalı*: Süleyman Uludağ kendisiyle yapılan bir söyleşide: “Tasavvuf öğrencisi fakülteyi bitirene kadar belli bir ekolün taraftarlığını yapmamalıdır. Çünkü siz ilim tahsil ediyorsunuz.” (Uludağ: 2001, 69) der. Uludağ, bu sözüyle ilimdeki belirli kabulleri veya dogma sayılabilecek unsurları sorgulamanın esas olduğunu vurgulamak istemiştir. Tenkide açık olmayan, protest tavrı sergileyemeyen, olay ve konulara şüpheli ve sorgulayıcı yaklaşamayanlar, üstelik bağlı bulunduğu ekole, branşa, gruba aşırı kutsiyetçi bir yaklaşım sergileyenlerin akademik çalışmada arzulanan başarıyı göstermesi düşünülemez.

2.2. *Felsefi ve Akademik Okumalar Yapılmalı, Analitik Düşünceye Sahip Olunmalı*: İlmî araştırmayı özgün yapan özelliklerden biri onun analitik düşünce (akademik okuma, analiz, problematik) çerçevesinde ele alınmasıdır. Burada sözü edilen analitik düşüncede mevcut konu önce parçalara ayrılmalı, sonra her bir parça üzerinde düşünülmeli, nihayet aralarında ilinti ve ilişki kurularak bir bütün içinde genel bir sonuca gitmek kastedilmektedir. Bu tarz bir davranış aynı zamanda çalışmaya “özgünlük” (daha önce pek duyulmamış, alışılmadık, orijinal fikirler üretme) katacak, adayı daha saygın kılacaktır.

Yine ileride değinileceği üzere bilimsel araştırmanın başat özellikleri arasında temel kaynaklara ve bilimsel metinlere dayanması, (Bu bağlamda her tarikatın/kolun kendi kaynakları esas alınmalı, bir tarikata başka bir tarikat kaynağıyla yaklaşırken daha temkinli ve ihtiyatlı olunmalıdır.) kapsam ve çerçevesinin belli, yorumların tutarlılık göstermesi, sistematik olması (kronolojik), analiz, karşılaştırma ve dengeli tahliller yapılması ve objektif olması gibi özellikler bulunur. O nedenle tasavvuf için de geçerli olan felsefi/mantık okumalarına ağırlık verilmelidir. Gazzâlî'nin şu tespiti önemlidir: “Mantık sadece Fıkıh Usûlü'nün mukaddimesi, ilk ve temel bilgileri değil bütün ilimlerin mukaddimesidir. Bunu ihata etmeyen bir kimsenin ilmine güvenilmez. Mantık, dinî ve din dışı ilimler için bir giriş ve araçtır” (Gazzâlî: 1971, I/ 20).

Felsefe ve mantık okuma bağlamında tasavvufa da yer veren eserler noktasında vehle-i ûlâda, İlhan Kutluer, *Yitirilmiş Hikmeti Ararken* ve “Bir Metni Tasavvufî Kılan Nedir? Tasavvufu Metodoloji Problemleri” (*Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf* (s.15-47); ve *Yitirilmiş Hikmeti Ararken* (s. 132-152 içinde); İhsan Fazlıoğlu, *Kendini Aramak*, Mehmet Bayrakdar, *İslam Düşüncesi Yazıları*, Cafer Sadık Yaran'ın, *İnformel Mantık* okunabilir. Doğrusu zihin çoğu zaman dış dünyanın kişiye dayattığı kurallar, cemiyetin beklentileri ve başkalarının yargıları tarafından kuşatma altına alınmıştır. Bu da doğal olarak bireyin kendisini tam anlamıyla gerçekleyememesine neden olur. Buna karşın felsefi düşünme becerisi kazanmış öğrenciler olaylara daha geniş bir perspektiften bakmayı bilirler. İlhan Kutluer'in dediği, gibi “İyi bir felsefe okuru olmanın iyi bir tasavvuf uzmanı olma yolunda katkı sağlayacağı düşünülmelidir”. Yine bu yazara göre tasavvuf araştırmaları için tarih metodu kaçınılmaz olsa da tasavvufun manevi deneyimler dünyasını ve onun özgün ifade tarzlarını anlamayı ve anlatmayı garanti edemeyeceği, o nedenle geleneği normal kalıplar içinde araştıran akademisyen olmakla birlikte bu kalıpları yeni ufuklara taşıyacak mütefekkir olma zorunluğu, dolayısıyla ikinci metodolojik imkân olarak felsefi analiz

yöntemini kullanmayı önermektedir. (Kutluer: 2017:139, 141). Bu gerçeklerden hareketle öğrenciye önerimiz; hocaya saygı anlamında yanında sessizce ve suskun kalıp çekingen bir tavır sergilemek yerine, kendi görüşlerini öz güven ve cesurca ifade etmesidir. Zira hür düşünce olmadan bilimsel bir zihniyete sahip olmak mümkün değildir.

2.3. *Tasavvufa İçten ve Dıştan Yöneltilen Eleştirilere Vakıf Olunmalı*: Öğrenci tasavvufun gerek kendi içinden ehlince yapılan kadim eleştirilere gerekse modern çağda alan dışı ilim adamlarının yaptıkları tenkitlere vakıf olmalıdır⁹. Bazıları günümüz akademisyenleri bazıları farklı meslek erbabı kişilerin eleştirileri konusunda Erkaya'nın çalışmasına bakmakta yarar vardır (Erkaya: 2020, 1-36). Böylece sahih ve sahte söylemler, istismar noktaları, güncel gayrisünni tasavvufi yapılanmalar, mesiyane hareketler vb. konularda günümüz tasavvufunun açmazları bilinecek, bunlar hakkında ön bilgi sahibi olunacaktır. Keza yakın dönem Türk toplumunun tasavvuf-tarikatlara bakışı açısından Tanzimat Dönemi, II. Meşrûtiyet, *Servet-i Fünûn*, *Fecr-i Âti*, Millî Edebiyat akımları, T. Fikret (öl. 1915), A. Haşim (öl.1933), M. Akif (öl.1936), Y. Kemal (öl. 1958) gibi isimler ve savundukları düşünceler ve eleştiriler hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Bhusus bazıları müspet bazıları menfi olmak üzere R. N. Güntekin (öl. 1956), *Yeşil Gece*, H. Edip Adıvar (öl. 1964) *Mor Salkımlı Ev*, *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (Nakşîlik/Özbekler Tekkesi), Y. Kadri (öl.1974), *Nur Baba ve Erenlerin Bağından* (Bektaşîlik), Samiha Ayverdi (öl. 1993), *İbrahim Efendi Konağı*, Aziz Nesin (öl.1995), *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez Yol I* (Rifâîlik-Muhyi Ensârî) gibi romanları ve hatıratları büyük önem arz eder.

2.4. *Şahsî Bir Kütüphane Edinilmeli*: Tasavvufta belli bir aşamayı katedenlerin ve akademik alana ilgi duyan adayların sadece dijital kitapların yer aldığı bir e-kütüphaneleri değil, somut, matbu kitaplardan müteşekkil ellerinin değdiği bir kütüphaneleri olmalı, okuryazarlıkla bir sorunları bulunmamalıdır. Bir İslam tarihçisi olan Mustafa Fayda, ilahiyatı seçtiği için önce çocukları tebrik ettiğini ve kitap okumayı sevmeyen varsa hemen burayı terk etmeleri gerektiğini söylemiş, bu noktada akademik çalışma yapacakların 24 veya 48 saatte bir kitap okumalarını istemiştir. Aynı ilim adamı bununla bağlantılı, Ömer Lütfi Barkan'ın (öl. 1979) *Vakıflar Dergisi*'nde yayımlanmış "Kolonizatör Türk Dervişleri" makalesini okumayan hiçbir öğrenciyi lisansüstü derslerine almadığını ifade etmiştir (Baş-Erkoçoğlu: 2023, 101, 258-259). Bu durumda araştırmacı, uzmanı olmak istediği konunun iyi bir yazarı, uzmanı olmadığı konuların iyi bir okuru olmak zorundadır (Kutluer: 2017, 87).

Adayın edineceği kütüphanesinde başta çalışılan alanın klasikleri ve *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA) olmak üzere; tarih kültürüne, Osmanlı tarihine, edebiyata, divan edebiyatına, psikolojiye, sosyolojiye, felsefeye, sanat ve estetiğe dair temel kitaplar bulunmalı; hatırat, seyahat türünde kaleme alınan eserler ve Türk dünyasına dair bazı önemli yapıtlar yer almalıdır. Belki bu tür kitapların tümünü maddi açıdan bir anda tedarik etmek zor olsa da buna belli bir bütçe ayrılmalı ve zamanla mütevazı bir kütüphane oluşturulmalıdır.

2.5. *Alan Benimsenmeli ve İçselleştirilmeli*: Tasavvufi meseleleri "anlayarak" anlatmak metodolojide ilk ve temel merhaledir. Bilindiği gibi bir bilim dalında araştırma

⁹ Bkz. Kadim tenkitler için S. Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*; modern alan dışı kişilerin eleştirileri için Ethem Cebecioğlu, "Alandışı/Laymen'lerin Tasavvufu Anlayamamalarının Bazı Nedenleri Üzerine I", *Aylık İslam Dergisi*, İstanbul 1997, Sayı 164, İstanbul 1997, ss. 32-34.

yapabilmek için her şeyden önce o alanın terminolojisini bilmek gerekir. Zira bir ilmi, ilim yapan husus onun belli kuram/teori ve kavramlara sahip olabilmesiyle mümkündür. Nitekim tasavvuf da sosyal bilimlerin bir alt dalı olarak kendi terminolojisini oluşturduğu için diğer ilimler arasında bağımsız bir ilim dalı hâline gelebilmeyi başarmıştır. Bu ilmin/bilimin terminolojisine vakıf olunmadan ne yazmak ne de yorum yapmak mümkündür (Cebecioğlu: 1997, 33). Diğer taraftan gerekli ve yeterli bir anlayışa ulaşmadan, tasavvuf doktrini hakkında yeterli asgari bilgiyi edinmeden araştırmaya başlamak hem araştıranı hem okuyucuya zevk ve şevk vermeyecektir. Bir ilim adamı, “Bir şeyin hakkında konuşmak, o şeyin hakikatini konuşmak, bir şeyi hakıyla anlamak, o şeyin hakikatini anlamaktır.” der (Fazlıoğlu, 179).

Bu bapta bir Batılı akademisyen ritüel etkinlikle (zikır) ilgili sadece gözlem değil yüzde yüz katılım ve tam tecrübeye işaret etmektedir. Zira bilim; gözlem, veri, yorum her şeyden önce belli bir tecrübeyi/deneyimi gerektirir. O hâlde tasavvuf, dil bilimsel-kültürel bir olguya ya da önsel (a priori) gerçeğe indirilmeksizin çalışılmalıdır. İşte tüm bunlara içselleştirme (öznel tecrübe), katılımcı dahili nesnellik/yerellik denilebilir. Bu zat, akademisyenin masa başı ‘koltuk âlimliği’ni terk edip katılımcı diğer ortaklarıyla değişik bilinç durumlarının tecrübe edildiği faaliyetlere iştirak etmeli” görüşünü savunmaktadır. (Buehler, 202, 211, 216, 221, 223, 225). Alexandar Knysh de aynı görüşe sahiptir: “Tasavvufi deneyim olgusal içerikten çok duygusal içeriğe sahiptir.” (Knysh, 147) Topçu aynı hakikate işaret edip, benimsenmemiş, benliğe mal edilmemiş bir dersin iyi bir ders olmayacağı bilgisini paylaşır (Topçu: 2018, 52). “Tasavvufta tatmayan bilmez” sözü ile kastedilen de budur. Kutluer ise “Sufi öğretinin ilkelerini nazari aklın imkân ve yöntemleriyle ulaşılan kanıtlar oluşturmaz. Tasavvuf teorik nitelikli olmadığı için ‘müşahade’ zihni anlamda ‘görüş’ değil, ruhani planda ‘gözlem’dir der. (Kutluer: 2018, 16-17) Burada sözü edilen hususların 2.1’de dile getirilen konuyla çelişir bir tarafı yoktur. Bu noktada bir akademisyen hem bu Batılı ilim adamı hem diğer Müslüman düşünürlerin görüşlerini teyit eder tarzda, “Tasavvufi tecrübenin bir mahremiyeti vardır. Bu da tasavvufun nesnelliği üzerine gölge düşüren bir unsurdur. Ancak yine de sufilerin kanıtlayıcı anlatıları tam bir ikna oluşturmaya da tecrübenin mahiyeti, tam bir inkara da elverişli değildir.” (Türker: 136) der.

2.6. *Belli Özelliklere ve İç Motivasyona Sahip Olunmalı:* Akademik alanda çalışmaya yeni başlayanlar ve bu konuda başarılı olmak isteyenler üç “î” ile kodlanan hasletleri prensip hâline getirmelidir. Bunlar: “İrade” (istek), “İstikrar” (kararlılık) ve “İlgi”dir. Hatta bu sebeple “bilgi” kelimesi beş harftir, dördü ilgidir denilir. Bununla birlikte ilmî araştırmalarda mesafe almak her şeyden önce zaman, sabır, ısrar, hayret, şüphe, heyecan, merak, takip ve özveri, özgüven ve cesaret gerektirir.

Yine akademik araştırmalarda iç motivasyonlardan biri, yukarıda kısmen temas edildiği gibi öğrencinin olaylara şüpheli bir bakış açısıyla yaklaşmasıdır. Başta Kur’an’ın kendisi şüphe ve soruşturmayı tecviz eder. (Bkz. Bakara, 259, 260) Gazzâlî, “Doğru bilginin ilk şartı şüphedir. İnsan ancak şüphelenirse bildiği şeyleri yeniden araştırarak, dolayısıyla kesin bilgiye ulaşacaktır.” der (Gazzâlî: 1328, 216). Bu zatın hayatındaki temel dönüşümün bir şüphe sonucu ortaya çıktığı erbabının malumudur. Tevfik Fikret de (öl. 1915) benzer düşüncüyü savunur: “Şüphe bir nura doğru koşmaktır”. Topçu: “İlim zihniyeti tenkitçilik, şüphelilik ve hiçbir menfaat gözetmeyen hakikat aşkından ibarettir” ifadesini kullanır.

Yine sayılan bu iç motivasyonlara ilave olarak her ne kadar bazı tasavvufi kitaplarda “mezmum” bir duygu olsa da ifrat-tefrite varmamak şartıyla “memduh” anlamı olan “hırs”a ihtiyaç duyulmaktadır. İlimde “tecessüs” de böyledir. Akademik çalışmanın entelektüel birikim yanında biraz inat, çokça zahmet ve gayret gerektirdiği işin bir diğer boyutudur. Şüphesiz istek çok önemlidir. Ancak “istiyorum” demek yeterli değildir. Bundan daha önemlisi “sonuç odaklı” hareket etmektir.

2.7. “Öğrenci İşleri” Takip Edilmeli: Akademik araştırmaya adım atan öğrencilerin dikkat etmesi gereken bir diğer husus, “Öğrenci İşleri” kapsamında bilmesi ve yapması gereken bazı idari, bürokratik iş ve işlemleri takip etmesidir. Aksi takdirde mağduriyet yaşayabilir. Yüksek lisans ders ve tez dönemi genellikle toplam altı dönem (üç akademik yıl); doktora süreci ise on iki dönem (altı yıl) kadardır. Doktora sürecinde birinci yıl ders ve seminer, ikinci yıl yeterlilik sınavı ve tez konusu tespiti, üçüncü yıl ve devamında tez savunması gerçekleşmelidir. Ders döneminde belli krediyi temin için öğrenci yedi ders almak, bunların vize ve final sınavını başarmak ve bir adet seminer yapmak zorundadır. Tez yazımı, savunması ile ilgili işlemler de bu kabil sıkı bir takip gerektirir. Savunma öncesi intihal raporu ve bilimsel yayın çıktısı hazır bulundurulmalıdır. Savunma sınavı akabinde aday ilgili formları tanzim ve tekmil etmelidir. Başarılı olduğu takdirde savunma tarihinden sonra bir ay içinde düzeltisi yapılmış tezini ciltleyip üç adet enstitüye, danışmanın talebi halinde bir nüsha da ona vermelidir. Bütün bu bilgi ve duyurular ilgili üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitüsü web sayfasında yer almaktadır.

3. Ders Döneminde Yapılması Gereken Hususlar

Her danışmanın kendine özgü bir ders işleme tarzı bulunsa da lisansüstü ders verme yöntemi lisanstakinden oldukça farklıdır. Bazı danışmanlar belli program dahilinde kitap/kitaplar takibi yaparken, bazı hocalar farklı alanlardan seçtiği akademik makaleler eşliğinde derslerini yürütürler. Nitekim Mümtaz Turhan (öl. 1969), “Üniversite tahsili araştırmayı, araştırma metotlarını ve okumayı öğretmekten başka bir şey değildir.” derken bu hususa dikkat çekmiştir (Erünsal: 2017, 321). M. Halil Yinanç (öl. 1961), “İlim, bilmek değil neyin nerede olduğunu bilmektir” ifadesiyle aynı şeyi kastetmiştir. Bu bilgiyi paylaşan benzer betimleme bu defa Ünver tarafından ifade edilmiştir: “Kitap okunmaz, sadece karıştırılır. Ben bir kitabı alınca okumam. Karıştırır ve anlarım. Zira her kitap okunursa evin yolu bulunmaz. Kitap karıştırmak her şeyden önce bir usul meselesidir. Bu başlı başına bir metottur.” (Sayar: 2023, 628-629). Doğrusu üniversite artık öğrenciye ortaöğrenim gibi bilgi öğretme/talim ve tedris yeri değil, kelimenin tam anlamıyla bir araştırma yeridir/öyle olmalıdır. Öyleyse lisansüstü ders dönemi de normal bir tedris zamanı değil metodolojik talim zamanı olarak görülmeli ve öyle gerçekleşmelidir.

Ders döneminde yukarıda sayılan şartlar muvacehesinde bazı danışmanlar disiplinler arası iş birliği önermekte, geleneksel taktir yönteminden vazgeçmekte, öğrencinin daha aktif olduğu yeni yöntemlerle derslerini icra etmektedirler. Yine bu bağlamda hoca tarafından öğrenciye çeşitli konularda yazma denemeleriyle test edilmiş bazı ödevler, reel okuma listesi verilmekte, akabinde öğrenciden bir sunum yapması talep edilmekte, bazen ileride yazacağı teze yönelik deneme makaleleri yazması istenmektedir. Böylece ders dönemi aşamasında öğrenci sahanın temel konularına, problemlerine aşina kılınmakta, geçmiş ve günümüzde eser vermiş önemli şahsiyetleri tanımaktadır. Bütün bunları

gerçekleyebilmek için ders dönemi sürecinde yapılması/dikkate alınması gereken bazı hususlar vardır:

3.1. *Ön yargı, İdeolojik Fanatizmden Daima Uzak Durulmalı:* Bir ilim adamı, “Türkiye’nin bilim hayatına musallat olan en büyük tehlikeler; ideolojik fanatizm, basite kaçış ve kalitesiz araştırmaların ortaya çıkmasıdır.” (Ocak: 2007, 226) der. Bir gerçeğin ifadesi olarak söylenmiş bu söz akılda tutulmalı, akademik çalışmalarda bu tür olumsuz duygu, düşünce ve tavırlardan behemehâl uzak durulmalıdır.

3.2. *Alan Okumalarına Ağırlık Verilmeli, Ders Dönemi ve Tez Süresince Not Defteri Bulundurulmalı:* Öğrenci bu aşamada sadece felsefi okumalar, akademik müzakereler değil bununla birlikte tasavvuf alan okumaları da yapmalıdır. Bu bağlamda gelenek ile moderniteyi uzlaştırmış hem tasavvufu içten bilen hem Batılı eğitimden geçmiş, yüksek fikri düzeye sahip okuyucuya seslenebilen “Gelenekselciler/Tradisyoneleler” adı verilen Rene Guenon, Frithjof Schuon, Martin Lings, Titus Burchardt, William Chittick ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi kişilerin yazılarına bakmakta büyük yarar vardır (Kutluer: 2017, 142). Buna dair tarafımızdan hazırlanmış bir okuma listesi makale sonunda yer almaktadır (Bkz. EK-1). Danışmana göre değişmekle birlikte takdim edilen bu liste üç aşamalı olup basitten mürekkebe doğru bir seyir izlemiştir. Listedeki 3’ler tasavvufu sevmeyi, 7’ler tasavvufu öğrenmeyi, 40’lar ise tasavvufu öğretmeyi amaçlamaktadır. Bir diğer ifadeyle birinci kısım lisansüstü araştırmaya niyetli olanlara, ikinci kısım bu sınava hazırlık yapmak isteyenlere, üçüncü kısım ise ders esnası ve tez yazım aşamasında bulunanlara yol göstermeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte ufku genişletmek adına sosyal, siyasi, felsefi, hatırat ve linguistik okumaların yapılmasında fayda vardır. Tasavvuf klasiklerinin imkân ölçüsünde okunmasını hatırlatmak zait olsa gerektir. Belki hacimli klasikleri okumak zaman alacağından her müellifin başat bir eserini okumak, mukaddimelerini incelemek (mümkünse Arapça) suretiyle onun tasavvufi düşüncesini bilmek büyük önem arz eder. Yine sözlük okumanın kişiye kazandırdığı en büyük özellik bilgi ve sözcük dağarcığının genişlemesine, kendi ilim dalında temel kavramların ve mantığının içselleştirilmesine vesile olacaktır. Ali Fuat Başgil (öl. 1967) Bir mevzu ve mesele hakkında bir yazı veya eser yazmaya karar verdiğiniz zaman, bu konularda daha önce yazılmış eserlerin okunmasını, böylece söylenmiş şeylerin tekrarından kaçınarak ömrün israf edilmemesini önerir (Başgil: 1983, 67). Bu okumaların bir diğer önemli faydası ileride konu bulmakta zorlanacak öğrenciye yol göstermesidir. Nitekim günümüz başarılı akademisyenlerinin pek çoğu konu seçiminde çoğu kez biyografi okumalarından yararlanmışlardır.

Okunan her eserden/makaleden notlar tutulmalıdır. Başgil, “Okuduğun kitapta rastladığın güzel parçayı ve orijinal fikrin yerini ve sayfasını not et, biriktirdiğin notları fiş kutusuna sırayla yerleştir; bir yazı yazmak veya eser yapmak istediğinde senin için zengin malzeme olur.” demiştir (Başgil: 1983, 67). A. Yaşar Ocak, fiş usulü çalışmayı Nihad Sami Banarlı’dan (öl. 1974) öğrendiğini, bunu yüksek lisans ve doktora öğrencilerine hep tavsiye ettiğini söyler (Ocak: 2014, 122). Okumalar esnasında önemli görülen yerlerin altı çizilmelidir. Zira zaman çok hızlı geçeceği için aynı kitaba bir daha bakma imkânı bulunamayabilir. İhsan Süreyya Sırma daha farklı bir zaviyeden, arşiv veya kütüphanede çalışırken tezle doğrudan alakası olmayan bir konuya tesadüf edildiğinde onun da not alınması gerektiğinden ve ileride bir yerde kullanılabileceğinden söz eder (Sırma: 2016,

226). Hatta not ederken o anda zihne düşen bilgiler işaretlenmelidir. Belki günümüzde bu tarz not tutma tekniği geride kalmış olabilir. Zira yeni nesil akademisyenler bu fişlemeleri dijital ortamda, notları arasında ilişkiler ağı kurarak her aradıklarını tek tuşla bularak yapabilmektedir. Bu yöntemi zikretmemiz bizden önceki ilim adamlarının akademik çalışma yaparken ne denli zorluklarla karşılaştıklarını, günümüzde kaynaklara ulaşmanın daha kolay hale geldiğini göstermektedir. Bu noktada tedrisatın her aşamasında öğrenci yanında küçük bir not defteri bulundurmalı okuduğu, gördüğü, duyduğu, danışman ve diğer ilim erbabının kendisine söylediği şeyleri not etmelidir.

3.3. Disiplinler Arası Çalışmalara İlgili Duyulmalı: Alanla ilgili günümüz akademik çalışma açmazlarından biri de interdisipliner çalışma eksikliğidir. Tasavvufla irtibatlı tefsir, hadis, kelam, sosyoloji, din sosyolojisi, din psikolojisi, transpersonal psikoloji, gelişim psikolojisi, tasavvuf edebiyatı, sosyal psikoloji, söylemsel psikoloji, din felsefesi, siyasal-sosyal tarih, Osmanlı tarih ve edebiyatı, halk edebiyatı, Belâgat ilmi, sanat tarihi, folklor, mitoloji, din-mezhepler tarihi, varoluşçu felsefe gibi farklı beşerî bilimler muvacehesinde araştırmalar yapmanın bir ihtiyaç olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Böyle bir çalışmaya niyetli olanların ders döneminde ilgili alandan ders alması önerilir. Ne var ki bu tür çalışma yaparken asıl alan gölgede bırakılmamalı, üstelik danışmanın da ilgili disiplin hakkında bilgisinin olup olmadığı dikkate alınmalıdır.

Bu bapta tasavvufta bilhassa son yıllarda psikoloji, sosyoloji vb. modern ilimlerde mukayeseli çalışmalarda gözle görülür bir artış gözükmektedir. Eğer bir tez başlığında “mukayese” yer almışsa bu mukayese genel tez hacmi içinde çok az kalmamalıdır. Yine mukayese/karşılaştırma yapılırken tasavvufun İslami terminolojisine zarar verilmemeli, farklı disiplinleri birbiriyle yarıştırmaya veya onaylatma cihetine gidilmemeli, genel geçer ve popüler/magazinsel kültüre tasavvuf kavramları payanda yapılmamalıdır.

3.4. Sosyal Hayattan Kısmen Tecrit Olunmalı: Bu ilke, her ne kadar tez yazımına odaklanıldığında dikkate alınması gerekli hususa işaret etse de ders döneminde de sosyal hayattan belirli ölçüde uzak durmayı gerekli kılar. Bu esnada dikkati dağıtacak, zihin ve vakti bölecek faaliyetlerden uzak kalınmalı, tabir yerindeyse bir elde birkaç karpuz tutulmamalıdır. Ders dönemi ve tez yazım esnasında farklı faaliyetle, hoş giden hobilerle birlikte bu işi götürmek isteyenler başarılı olamazlar. Şüphesiz sosyal hayattan tamamen tecrit veya asosyal olmakla kastedilen münzevi bir hayatı içselleştirmek değildir. Aksi halde bu daha önce önerdiğimiz seyahate ilgi duyma prensibiyle paradoksal bir durum arz eder. Tasavvuf uzmanı Mustafa Kara bu hususta şu görüşlere yer verir:

“Çalışmanızı yaparken belli oranda münzevi olun, halvete girin ve içe dönük yaşayın. Aksi takdirde gözünüz ve gönlünüz çok şeyle meşgul olursa dikkatinizi teksif edemezsiniz. Bir de kanaatkâr olun. İlim çile ister. Kararınızı iyi verin zenginlik mi, yoksa ilim mi? Bu ikisi bir arada olmaz. Şan, şöhret, şehvet ve siyaset, masa, kasa ve keseden uzak kalınmalıdır. Şöhrete ve servete takılmadan yazınız.” (Kara 2003: 486; 2004: 407).

Hoca özetle, “İlim adamlığı biraz asosyal olmayı gerekli kılar” görüşündedir. Ona göre ilim ehli bu esnada asosyal olmalı, keyfinden ve rahatından taviz vermelidir.

Kara’nın tavsiyelerine benzer bir görüş Haseki emekli hocalarından Mehmet Savaş’a aittir: “İlim zahmettir, ilimle uğraşan çok sosyal olursa ilim yapamaz.” (Savaş: 2023, 494) O hâlde ders ve tez yazım esnasında öğrenci bunlara dikkat etmekle beraber sosyal

medya hesaplarından da uzun bir süre ya uzak kalmalı veya bunları asgariye indirmelidir. Bir diğer ilim adamı da Kara gibi, para kazanmak amacıyla kitap piyasasında isim ve ün yapayım diye medya ile ilgilenmeyi doğru bulmadığını söyler (Çakan: 2016, 163). Nurullah Genç ise 3 T ile formüle ettiği söylemden yola çıkar: “Tedrîc”; “Tecdîd” ve “Tecdîd”. Ona göre kişi yaptığı çalışmaya odaklanır, dış dünyadan gerekli oranda kendini soyutlarsa başarıya ulaşabilecektir¹⁰. Eğer aday gerçekten ilim talibi ise farklı bir şeyle ‘iştilal edebilir ama meşgul olmamalıdır’. “Ehem varken mühimle iştilal abestir”.

3.5. *Ansiklopedik Sözlükler, Biyografik ve Monografik Eserler Temel Başvuru Kitabı Olmalı:* Tasavvuf alanında kendisini mücehhez kılmak isteyen öğrenci; bu eserleri hem ders hem tez dönemi esnasında başucu kitabı olarak yanında bulundurmalıdır. Sürekli müracaat kaynağı olacak bu eserler bir başkasından ödünç almak suretiyle yapılabilecek iş değildir. Özellikle tanımlar, birincil kaynak ve sözlüklere başvurularak verilmelidir. Birincil kaynak aynı zamanda o ilme ve erbabına saygı demektir. Örneğin; Arapça sözlükte sabır, “engellemek, hapsetmek.” ıstılahta ise “başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç göstermek” anlamına gelir dedikten sonra dipnotta verilen referans güncel ve Türkçe bir sözlük ya da bu konuda yazılmış bir makale ve tebliğ olmamalıdır. Osmanlı tarih ve deyimleri için üç ciltlik M. Zeki Pakalın’ın (öl.1972) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (MEB Yayınları, 1993) tercih edilebilir. Kullanmak zorunda kaldığınız Türkçe sözlük TDK, üç yüz binden fazla kelimenin yer aldığı TİKA tarafından hazırlanan *Büyük Türkçe Sözlük* veya genel kabul görmüş bir sözlük olmalıdır. (Tasavvuf sözlükleri için bkz. Erkaya).

3.6. *Lisansüstü Derse Katılımda Rehavet Gösterilmemeli:* Öğrenci için önemli olan bir diğer husus derslere devamdır. Öğrencinin derse devamı yoklama zaruretinden kaynaklanmamalıdır. Bu safhada hâlâ sınavdan sorumlu olduğu yeri soran, alacağı puanı düşünen aday, henüz üzerinden ortaokul-lise öğrencilik psikolojisini atamamış demektir. Dersi mütemadiyen takip etmek hem gerekli hem hocalara saygının bir göstergesidir. O nedenle derse katılım -meşrû mazeret dışında- aksatılmamalı (Çakan: 2016, 162), devamsızlık bir “hak” olarak görülmemelidir. İşin gerçeği çalıştığı yer akademik araştırma yaptığı enstitüye uzak olan öğrenciler derse tam devam edememektedir. Doğal olarak hem öğrenci yeterince eğitim ve öğretim görememekte hem danışman bu durumu hoş karşılamamakta ve beklenen verim sağlanamamaktadır.

3.7. *Araştırma Teknikleri Dersi İhmal Edilmemeli:* Ders döneminde önemi yadsınmayacak bir diğer husus araştırma teknikleri dersidir. “Kem aletle kemâlât olmaz.” fehvasınca gerek lisans -varsa- gerek lisansüstü ders dönemi içinde müstakil bir ders şeklinde zorunlu okutulan *Araştırma Teknikleri* (Farklı isim de olabilir) dersine katılmak gerekir. Erünsal, en önem verdiği dersin araştırma metotları olduğunu, ancak bunun önemini tam kavratamadıklarını ifade etmiştir. Yine ona göre, araştırmacı bakma-görme-düşünme-sonuç çıkarma gibi yeteneklere sahip değilse tez-sentez-antitez gibi aşamalara

¹⁰ Bkz. <https://mymecra.com/program/gunluk-uygulayabilecegimiz-basari-yollari-nurullah-genc-basari-be-del-ister-57> (erişim: 10.08.2025)

ulaşamayacaktır (Erünsal: 2017, 321-322). Hocanın önemine vurgu yaptığı bu ders henüz fakülte müfredatlarımızda istenilen seviyede değildir¹¹. Buna dair başımızdan geçen acı bir tecrübeyi paylaşmakta yarar vardır¹².

4. Ders Dönemi Sonrası, Teze Başlama Öncesi Dikkat Edilmesi Gereken Konular

Sıkça vurgulandığı gibi tüm ilmi ve akademik çalışmalarda muhteva kadar önemli olan bir diğer husus yapılan araştırmaların belli bir metot çerçevesinde ele alınıp alınmadığıdır. Jüri, adayın bu çalışmayı yaparken konuya /alana hakimiyetine, literatüre vukûfiyetine ve bunları belli bir metot dahilinde uygulayıp uygulamadığına bakacaktır. Ders dönemi akabinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır.

4.1. *Seminer Yazma ve Makale Yayımlama Zorunluluğu*: Her üniversitede tezden önce bir “seminer” yazma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu seminerin amacı, adayı ileride yazacağı esas teze hazırlamak, ilmi metot ve araştırma tekniklerine alıştırmaktır. Zira seminer küçük bir tez demektir. O nedenle adayın semineri ders döneminin ikinci safhasında yazması tercih edilir. Semineri başarıyla veren aday, ileride çalışmak istediği tez konularına dair belli bir birikimle danışmanının yanına gelmelidir. Yine öğrencinin mezun olabilmesi için “tez çalışmasıyla ilgili olmak” koşuluyla bir adet ulusal/uluslararası sempozyumda bildiri sunmak veya ulusal/uluslararası hakemli bir dergide makale yayımlamak zorundadır.

4.2. *Tez/Konu Seçimi ve Metotları*: Öğrencinin en çok zorlandığı hususlardan biri tez konu seçimi, yapılan çalışmayı en doğru ve en kısa yansıtacak bir tez başlığı bulmaktır. Bunun tek yolu, daha önce ifade edildiği gibi çok kitap okumak, biyografik çalışmalara bakmak ve güncel çalışmaları takipten geçer. Yine bu hususta alanın bütün alt başlıklarını ve konularını derli toplu veren kitaplar, alanla ilgili ansiklopedi maddeleri, dergi ve makale taramaları, yapılmış tez örnekleri (YÖK tez), İSAM tezler veri tabanı (bu portalda bitmiş ve devam eden tezlerin adı yer almaktadır), tanıdık veya fakülteedeki diğer hocalarla görüşmek faydalı olacaktır. Daha da önemlisi bir tez konusunu belirlemeden önce adayın karşısına bir dil probleminin çıkıp çıkmayacağından emin olmasıdır (Eco: 60). Seçilecek tez konusu, kelimenin tam anlamıyla ince elenip sık dokunmalıdır. Çünkü bu, özellikle doktorada akademik hayatın temelidir. Bir manada alanında kişinin “müçtehid” olmasıdır. Diğerleri unvan ve kadro meselesidir. Doktora çalışması bir anlamda ilim

¹¹ Avrupa İlahiyat Fakültelerinin pek çoğunda Araştırma Teknikleri dersi 3 kredi ve zorunlu olarak daha lisans programları 1 veya 2. Sınıftan itibaren okutulurken, Ülkemizde 2018 yılında yapılan bir araştırmaya göre bu ders en erken 3. Yarıyıl, çoğunlukla daha geç sınıflarda 7 fakültede zorunlu, 22 fakültede seçmeli ders şeklinde müfredatta yer almaktadır. 100 İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi dikkate alındığında bu ders oldukça kadük kalmaktadır. (Bkz. Aşlıhan Kuşçuoğlu, “İlahiyat Fakültelerindeki Araştırma Teknikleri Dersi: Bir Durum Çalışması”, *AÜİF Dergisi*, 59: 1, (2018), 297-316).

¹² Köln’de yüksek lisans ders esnasında Alman danışmanım tahtaya kaldırıp benden Arapça bir eserin Latin harfleriyle yazımını istedi. Ben de alışlagelmiş haliyle Türk alfabe ve yazım kurallarına göre eser adını yazdım. Danışman, “Burada geçen ha, he, hı mı diye sormuş, transkripsiyon diye bir usul duymadın mı?” diye beni ciddi şekilde kınamıştı. Birkaç millete mensup öğrencinin bulunduğu sınıfta bir Türk öğrencisi olarak bundan büyük bir mahcubiyet yaşamıştım. Halbuki lisans eğitimi esnasında Y. Ziya Kavakçı’nın *İslam Araştırmalarında Usul* adlı eserinde bunları görmüş ama pek önemsememişim.

talebesinin hayat boyu iştigal ve ihtisas alanı olacaktır. O nedenle seçilen konunun bir işe yaraması, ilgi çekmesi, bir probleme çözüm getirmesi beklenir. Konuyla irtibatlı olarak lisans bitirme tezinin, yüksek lisans yapmak istenilen alanda, yüksek lisans seminerinin tez konusu alanında, doktoranın bu minval üzere bir sırayla takip edilmesi daha pratik bir yoldur. Lisans bitirme tezini kolaycılığa kaçmayıp doğru metodolojiyle yazan öğrencilerin lisansüstü tez yazımında çok ciddi zorluk çekmedikleri müşahade edilmiştir. Çünkü neyi, niçin, nereye, nasıl yazacağını bilmeyenler hem zamanı israf etmiş hem danışman ve jüriye zorluk çıkarmış olurlar (Karasar: 2012, 41).

Seçilen tez öğrencinin sevdiği ve ilgisini çektiği, ilmî kapasitesine uygun üstelik ileride o alanda çalışmayı sürdürebilecek bir konu olmalıdır. Tasavvufta geçmiş kırk yılı bulan, bin iki yüz civarında yapılmış tezle, güncel monografik çalışmalar, kavramlar ilahiyat/İslamî ilimler Fakültelerinin de artmasıyla gittikçe azalmıştır. Nitekim 1982 yılında ülkemizde sekiz ilahiyat fakültesi varken son sekiz yılda bu sayı 22'den 120 civarına çıkmıştır¹³. Yapılan tezlerin bazıları malûmu ilamdan, harciâlem (sıradan) ve ciddi tekrarlardan ibarettir. Haddizatında “konu” bazlı çalışmalar yapmak sanıldığı gibi kolay değildir. Keza alanıyla ilgili eser okumaları yapmadan konu tespit etmeye çalışmak adeta deniz kenarında bekleyerek burada balık yoktur demeye benzer. Nurettin Topçu da metaforik anlatımla bunu “Denizlerin yüzünde ne kadar gezinsek, bir defa olsun dibine dalmadıkça ondaki hayat hakkında bilgi sahibi olamayız” (Topçu: 56) diyerek ifade eder. Öğrenci, danışmanın kimseye hazır bir konu bulup vermeyeceğini bilmelidir. Çünkü konu bulmak da ilmî araştırmanın bir parçasıdır. Danışman, öğrencinin gelişiminde yönlendiricidir, bu bakımdan konu bulma süreci tamamen öğrencinin sorumluluğundadır.

Eskilerin tabiriyle bir konuyu araştırıp bulmak ve sonuca ulaştırmak için belli başlı takip edilmesi gereken yöntemler vardır: Bunlar sırasıyla; *tahkik*, *tenkit*, *tahlil* ve *tercih* olmalıdır. Bir diğer ifadeyle bilimsel bir araştırmayı oluşturan üç temel unsur; bilgi ve yorum, şekil ve akademik üsluptur. O halde, tez teklifi için aday; kendi arzu ve eğilimini dikkate aldığı, mecburiyetten değil memnuniyetten hareketle, yapacağı işten keyif alacağı, severek çalışmak istediği, ilgi, heves ve merakını mucip en az üç-beş konuyu yazıp danışmanına getirmeli, ortaklaşa bir kararla konu tespitinde bir sonuca gidilmelidir. Ortak karar sonrası öğrenci usule uygun geçici plan/taslağını hazırlayıp “Tez Öneri Formu”nu bir ay içinde enstitüye teslim etmelidir. Tez süreci içinde öğrenci karşılaştığı yeni konu, alt başlık, literatür gibi hususlarda danışmana teklifte bulunup tezin muhtevasını genişletebilir. Yine öğrenci tez konusunu seçerken o konunun danışmanın ilgi alanına girip girmediğine dikkat etmelidir. Seçilen konu sınırlı ve dar ama derinlikli olmalı, yeterli kaynak ve literatürün mevcut olup olmadığı bilinmelidir (Cebeci: 2010, 22-23). Bu konuda şahsi önerimiz iyi bir yabancı Batı diline sahip öğrencilerin ilgili dilde

¹³ Ülkemizdeki ilahiyat/İslami ilimler fakülteleriyle ilgili bir araştırma yapan ve bunu yayımlayan Kemal Gözler bazı rakamlar vererek son yılları “İlahiyatın Altın Yılları” olarak nitelemiştir. 30. 10. 2019 tarihi itibarıyla bu okullarda 45.238 erkek, 67. 628 kız öğrenci olmak üzere toplam 112.866 öğrenci okumaktadır. Ancak yazarın araştırmasına göre, bu fakültelerde öğrenci bazında kadın oranı %70 iken kadın akademisyen öğretim üyesi ancak % 10 civarında bulunmaktadır. Öğretim elemanlarının cinsiyete göre dağılımı hakkında bkz. <https://www.anayasa.gen.tr/hukuk-ilahiyat.htm> (erişim: 01.08. 2022). Bilgi açısından Mayıs 2025 yılı itibarıyla fakültelerimizde emekliler dahil 60 profesör, 47 doçent, 69 doktor, 75 araştırma görevlisi toplam 252 tasavvuf öğretim elemanı istihdam edilmektedir.

tasavvufa dair bir konuyu çalışmasıdır. Böylece hem tasavvuf alanına katkı sağlayacak hem öğrenci kendisini akademik dünyada tanıtmış olacaktır.

Adaya yol göstermek anlamında konu seçiminde öğrencinin kendi bölgesinde tasavvufi yapılanma, sufi bir şahsiyetin tanıtılması, düşüncelerinin bilinmesi yararlı bir ameliye olabilir. Bu bapta önce bir “durum tespiti” yapılmalıdır. Doğru olan, birincisi hiç çalışılmayan bir konuyu çalışmak (*telif*), ikincisi çalışılıp yanlış sonuçlara varılmış olanı düzeltmek (*tashih*), üçüncüsü çok sınırlı kalmış ve hakkı verilememiş bir konuyu fark edip onun eksiklerini/açıklarını tamamlamaktır (*tekmil*). Asıl yapılması gereken ve daha doğru olan başka araştırmacıların henüz söylemediği, bir şeyi keşfetmek, herkesin bakıp da göremediğini görebilmektir. Tezin tasvirilik/deskriptif, tanımlayıcı, açıklayıcı ve betimleyici olmaktan öte tahlili/analitik olması beklenir/arzulanır. Bir konu daha önce çalışılmış olabilir. Ancak aynı konu ikinci kez zinhar çalışılmaz anlamına gelmez. Yeter ki sorulan soru ve alt sorularla, bir konu/şahıs farklı yönleriyle ele alınmış olsun (Bkz. M. Nedim Tan).

Yine tez başlığı seçiminde tasavvufun alt konusunu ele alan klasik tezler, eser tanıtımları ve değerlendirmesi, kavram çalışmaları, karşılaştırmalı araştırmalar, tasavvuf tarihi, sufi şahsiyetler¹⁴, monografik bir çalışma (bir konunun derinlemesine ele alınması), işari tefsir, tasavvufta felsefi boyut, seyr u sülûk, şerhler, tasavvufi şiir, sembolizm, sistematik tasavvuf, sosyoloji-psikoloji destekli güncel nicel alan araştırmaları, belli bir mekân (mümkünse bu mekânları bizzat görüp fotoğraflamak şartıyla), belli bir yörenin maneviyat zenginliği, belli bir zaman dilimi, belli devletler ve milletler (Hindistan, Suriye, Mısır, İran, Afrika, Buhara, Bosna, Özbekistan gibi) olabilir. Belki zaman ilerledikçe ve yeni bilgiler bulundukça tez başlığında bazı değişiklikler yapmak mümkündür. Tasavvuf alanında daha çok uygulanagelen tez konu seçimleri biyografik/şahıs merkezli çalışmalar (hayatı-eserleri-düşünceleri), konu bazlı çalışmalar, mukayeseli çalışmalar, tahkik/metin neşri şeklinde vücut bulmaktadır. Kutluer, tekke ve tarikatların incelenmesi bakımından sosyal tarih ve kurumlar tarihi, edebi metinlerin incelenmesi bakımından edebiyat tarihi, tasavvufi doktrinler ve kavramlar dünyasının gelişimi bakımından düşünce tarihi yolunun izlenmesini salık vermekte, tarih metodunu tasavvuf araştırmaları için de elzem görmektedir. (Kutluer: 2017, 141).

Tercih edilebilecek tez çalışması arasında ilim dünyasında tatbik edilen metin tenkit kuralları esas alınarak edisyon kritik çalışması (metin neşri-yazma eser tahkiki) yapmaktır¹⁵. Bu noktada Ülkemiz sınırları içinde tetkik bekleyen binlerce yazma eser

¹⁴ Sufi şahsiyetler bağlamında Osmanlı Dönemi yüzyıllar halinde çalışılmış, burada mevcut henüz çalışılmayı bekleyen kişiler olabilir. Bu nedenle Reşat Öngören 16. Yüzyıl; Necdet Yılmaz, 17. Yüzyıl; Hür Mahmut Yücer 19. Yüzyıl vb. araştırmalara müracaat etmekte yarar vardır.

¹⁵ Metin tenkidi (tahkik)/ “edisyon kritik” adı verilen bu tür ameliye aslında yazma eserlerin tahkik ve tenkitli negri için büyük önem arz eder. Bazen “tahkik ve tahlil” birlikte kullanılır ancak doğru olan birisini tercih etmektir. Tahkik varsa tahlil (inceleme) etmek ayrı bir akademik iş olmalıdır. Erbabı olmayanlar için zor bir ameliyedir. Üstelik danışmanın bu konuda ihtisası yoksa tezi yönetmesi ve yönlendirmesi ve beklenen verimin elde edilmesi imkânsıza yakındır. Tahkikte en önemli husus eserin müellife aidiyeti konusudur. Aidiyeti tespit için metnin bütünlüğünün sağlanması (ekleme-çıkarma), metnin referanslarına odaklanılması, nüsha farklılıklarının bilinmesi büyük önem arz eder. Yine bu konuda önemli diğer bir husus

mevcuttur. Nitekim Erünsal arşivde araştırmacıların istifadesine sunumu bekleyen yüz milyon civarında belge bulunduğunu belirtir (Erünsal: 2017, 96). Schimmel (öl. 2003)de hatıratında Ayasofya'da arşivlenmiş el yazma eserlerin tamamı, okuma ve incelemeyi bırakın elden geçirmeye bile hiçbir faninin ömrü yetmez görüşündedir. O nedenle tez konusunda henüz araştırılmayı bekleyen eski yazmalar kütüphanesinde, arşivlerde mevcut kitap ve risâlelere, müelliflere yönelmek isabetli olacaktır. Benzer tespit Oryantalist Buehler (öl. 2019) tarafından da dile getirilmekte, tetkiki gerektiren milyonlarca yazma esere işaret edilmektedir (Buehler, 199). Sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde yüz yirmi bin civarında el yazma eser bulunduğu, bunların büyük bir kısmının tasavvufla ya doğrudan ya da dolaylı ilintili olduğu ifade edilmektedir. Ancak kütüphanede eser aramak da ayrı bir maharet ve bilgi/beceri ister. Nitekim Schimmel, bir İslam bilim uzmanının, el yazmanın mahiyeti, parşömen ve kâğıt, mürekkep türleri ve tezhip hakkında asgari düzeyde bilgili olması gerektiği kanaatinde. (Schimmel: 2017, 267) Bir tasavvuf araştırmacısı olan Buehler, "Tasavvuf araştırmalarında sadece metinsel ve metinler arası çalışmalar değil aynı zamanda öznel tecrübeye, tasavvuri, tefekkürî, duru-görsel (psi) ve spiritüel değişkenlere de itibar edilmeli der. Ona göre, modern zihniyet yapısına teslim olduğumuz için tasavvufta manevi fena hâli, üveysi meşreplik, peygamber ve veli rüyaları, manevi tedavi metotları, Şamanizm tetkiki sufi çevrelerde konuşulduğu hâlde yapılmamaktadır. Halbuki bütün bunlar tasavvuf araştırmalarını ilgilendirmektedir. Tasavvuf araştırmaları ne yazık ki kayıtlı akıl-ötesi tecrübeye ilişkin birikim bütününe tetkik etmeye başlamamıştır. Böyle bir çalışma aynı zamanda bütün varsayımlara meydan okumak demektir" (Buehler, 199, 211, 218).

Çalışılacak konular noktasında Mayıs 2025 İstanbul Zaim Üniversitesi'nde yapılan Tasavvuf Akademisyenler toplantısında Öngören tarafından dile getirilen hususlar üzerinde imal-i fikr edilebilir. Öngören, tasavvuf bağlantılı beden ruh bütünlüğünü esas alan sufilerin alternatif tıp çerçevesinde rukye, vefk vb. uygulamaların söz konusu edildiği tıp tarihi; müşteri memnuniyeti, kalite, bereket, çalışanların dinginliği, istekliliği, işçi-işveren uyumu bağlamında tasavvuf-ticaret mukayesesi; Batılı seyyahların hatıratı, farklı dini ritüeller, adap-erkan gibi coğrafi bölge, din-mezhep çalışmaları ve bunların etkileşimi; farklı kurumlarda mevcut kitabeler, hat vb. mesajların yer aldığı sanatsal boyut; eksik, yanlış tashih, önyargıyı izale noktasında tasavvuf-şarkiyatçıların bakış açısı

mevcutsa müellif nüshasını esas almaktır. Tahkikte önemli olan okunmayan yerleri okumak, içinde geçen alıntıların yerlerini göstermek, şahıs ve yer imgelerini notlarla açıklamak, müellifin hayatını tetkik etmek, fihrist ve indeks ilavelerinde bulunmaktır. Bir yazma (mahtut) eserin birden fazla nüshası varsa müstensih nüshalarını birbiriyle karşılaştırmak, farkların tespitiyle esas metni açığa çıkarmak gerekir. Bu durumda, yazma eserin ülkemizdeki nüshalarını tespit için Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı portalı, kütüphane fişleri, GAL ve GAS'a bakmak gerekir. Bununla birlikte bazen kütüphane kayıtlarında isim benzerliği veya başka bir nedenle bir yazma eserin müellife aidiyeti/nispeti konusunda sıkıntılar olabilir. Ya da az varak olduğu halde bir mecmua arasına alındığı için fazla varak gösterilebilir. O nedenle konuyu seçerken yazma eseri görmeden bir karar vermek doğru olmaz. Eğer ilgili müellif hakkında Ülke içinde ve dışında külli bir çalışma yapan akademisyen varsa öncelikle ona danışmakta, onun düşüncelerini öğrenmekte yarar vardır. Osmanlıca yazılmış bir el yazma metnini günümüz Türkçesine latin harfleriyle aktarmak tahkik sayılmaz ve bu ilmi bir çalışma addedilmez. (Yazma eser tahkik ve tahlili için bkz. Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usûl*, DİB Yayınları, Ankara: 1982, 80-116; Ayrıca bkz. Okan Kadir Yılmaz, *Tahkikli Neşir Kılavuzu*, (İstanbul: TDV Yayınları), 1997, 13-141; Ayrıca bkz. müellif tespiti için Kaplan).

gibi konularda disiplinler arası araştırmaların yapılabilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Öngören bunlar yapılırken ilahiyat kökenli olmayan işinin uzmanı akademisyenlerden de destek alınabileceğini, TİK üyesi veya ikinci danışman olarak kendilerine başvurulabileceğini belirtmiştir.

4.3. *Tez Başlığı Sınırlandırılmalı, Tez Çalışılan Alana Katkı Sağlamalı*: Seçilen tez başlığı çok net, akademik ve oldukça “dar” tutulmalıdır. Ana bölümler tez başlığında yer alan kavramları ihtiva etmelidir. Tez başlığında yer almayan konunun bölüm haline getirilmesi tez mantığına uygun düşmez. Bir diğer ifadeyle tez başlığında yer almayan bir konu eğer bölüm haline getirilmişse bu mukaddime demektir ve zaittir (Bkz. Demirli). Halbuki tez açık olsun gizli olsun her tür mukaddime tarzı görüşlerden tecrit edilmelidir. Tez başlığı çok iddialı ancak altındaki bilgi ve yorumlar, değerlendirmeler basit olmamalıdır. Tabiri caizse dağ fare doğurmamalı, başlıktaki iddia beklentiye boşa çıkarmamalıdır. Tezin adına bakan birisi “Dışardan gördüm yeşil türbe/içine girdim estağfirullah tövbe” dememelidir. Örneğin “Gazzâlî Öncesi Tasavvufta Öz Eleştiri Geleneği” diye bir başlık atıp içindeki bilgiler yüzeysel ise bu yanlış bir durumdur. Yine mümkün mertebe tezin/makalenin kapsamı daraltılmalıdır. “Osmanlı Devlet Adamları-Sufi İlişkileri” yerine “XV. Asır Osmanlı Devlet Adamları-Sufi İlişkileri” gibi bir sınırlandırma yapmak daha muteber ve çalışılması daha kolaydır. Bir tez konusunun alanı ne kadar daraltılırsa o derece çalışmak iyi olur ve emin adımlarla yürümek mümkün hale gelir. Öyleyse tez adı genel değil, daha “spesifik” olmalıdır. Tez başlığının yeterince sınırlandırılmaması jüri tarafından da tenkit edilir. Yine teze seçilen başlık, metnin içinde olmayan şeyi vadetmemelidir. Bu noktada konunun dönemsel, kavramsal, belli kitap, belirli şahıs vb. açılardan sınırlandırılması işi kolaylaştırır. Çünkü araştırma; sınırsız bilgi evreninde sınırlandırmalar yaparak ilerleme fırsatı verecek, bulunan kaynaklar, zaman ve dikkat tüm bilgiyi ihata edecek kapasitede olmayacaktır (Ramazan: 2021, 77).

Bir yüksek lisans ve doktora tez başlığında “Değerlendirme” ifadesi üzerinde iyi düşünmek gerekir. Bilindiği üzere tez tanımı, doğası ve ölçütleri gereği özgünlük, nesnellik ve bilimsellik üzere kurulmuş, mantıksal çerçeve içerisinde elde mevcut veriler doğrultusunda bir hususu kanıtlama işlemidir. Keza değerlendirme eleştirel bir sorgulamaya tabi tutmak, “öğrenme” aşamasında olan birinin yapma aşamasına geçmesi demektir (Kutluer: 2017, 289). Bu bakımdan değerlendirme belli bir birikim, yetkinlik ve uzmanlık isteyen bir ameliyedir. Zira tezi yazan aday o alanın başındadır ve ilgili ilim dalında birikimi ve ihtisası olan müellif tarafından yazılmış, savunulmuş bir düşünceyi yeterince analiz edebilme, kritik yapma yetisine sahip değildir. Tıpkı bu, henüz tıp uzmanı olmayan birinin eline şırınga almasına benzer. Değerlendirme aynı zamanda bir “reddiye” demektir. Hatta bir kitabı tanıtmak ile onu değerlendirmek dahi aynı anlama gelmez (Bkz. A. C. Haksever) Kitap değerlendirmesi oldukça geniş ve özen isteyen ciddi bir ameliyedir.¹⁶ Üstelik tez başlığında değerlendirme yaygın kullanılan bir kavram da değildir. Ancak bu değerlendirme ile kastedilen adayın ele aldığı konuları belli bir sonuca bağlamak adına yaptığı yorumları kapsamaz. O nedenle teze değerlendirme başlığı koymak suretiyle bir iddiada bulunmak hem tezin mantığına hem adayın henüz uzmanı

¹⁶ Ayrıca bkz. Kadir Gömbeyaz, “Kitap Değerlendirmesi Yazım Kılavuzu”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Sayı 2, c. 21, 2017, s. 1415-1420.

olmadığı tasavvuf alanında ahkam kesmesi gibi bir duruma sebebiyet verebilir. Bu şahsi görüşümüze katılmayanların da bulunabileceğini söylememiz gerekir.

Bu başlık altında bir diğer önemli husus, yapılan tezin yalnızca arkeolojik değil aktüel konuları da kapsamına özen gösterilmelidir. Zira lisansüstü tezlerin bir açmazı da yapılan çalışmaların geçmişle (arkeolojik) sınırlı kalmasıdır. Halbuki ülkemiz üniversitelerinin de dikkate almak zorunda kaldığı Bologna süreci, akademik tezlerin yalnızca geçmişe değil, günümüzün sorunlarına da ışık tutmasını bekler. Bir diğer ifadeyle yapılan tasavvuf tarihi ve düşüncesi çalışmalarının önemli amaçlarından biri tarihe hayranlık, nostaljik merakı mucip ancak “şimdi” ile irtibatlı bir “keşf-i kadim” olmalıdır. Ancak bu konuda dikkati elden bırakmamak gerekir. Bu noktada halen hayatta veya henüz vefat etmiş tarikat şeyhini çalışmanın bazı riskler içerdiği unutulmamalıdır. Zira hukuken vefat eden birinin üzerinden yetmiş beş yıl geçmediği sürece o kişi anonim hale gelmez. Aksi takdirde hakkında çalışma yapmak için yasal izin gerekir ve murislerin dava açma hakkı doğabilir. Yine bu gibi aktüel şahsiyetlerin güncel politik durumuna değinmek günümüzde bazı sorunları/açmazları beraberinde getirmektedir. O nedenle danışmanlar tarafından güncel sufi şahsiyetlerin çalışılması pek önerilmemektedir. Üstelik çağdaş sufi hakkındaki düşünceler henüz belirli belirsiz ve birbiriyle çelişkili olabileceğinden onu eleştirmek de zor olabilir. O halde, “Hayata ‘değmeyen’ bilgi kazanılamaz.” düsturundan hareketle akademik çalışmaların sosyal hayatın içinde olup bitenle ilişkilendirilmesine dikkat edilmelidir. Eskiler buna, “muktezayı hâle göre ifade-i meramda bulunmak” derlerdi.

Tezin güncelliği noktasında Erünsal şöyle der: “Yüksek lisans tez seçimi pragmatik, yani araştırmacıya bir şeyler kazandırabilmesi ve doktora konusuna da zemin hazırlamalıdır.” (Erünsal: 2017, 325). Nazif Öztürk ise bir başka noktaya dikkat çeker:

“İşinizi öyle güzel yapın ki sizden önce yazılanla sınırlı kalınmasın. Sizden hariç çalışanlar sizin çalışmanıza atıf yapmadan geçmesin. Evvela çalıştığınız konuda sizden önce yapılanları bilin, ardından bilinenden hareketle bilinmeyen konuları tespit edin. Üçüncü olarak bu bilinmeyen noktayı ilmî namusla, araştırma ve bilimsel kurallara uygun yapın. İlmî çalışma ancak böyle olur.” (Öztürk: 2020, 270).

Öğrenci şunu da göz ardı etmemelidir: Ülkemizde sosyal/beşerî bilimlerin alanındaki tezler büyük oranda “sorun odaklı” değil, danışmanın arzusu ve ilgisi, öğrencinin daha kolay çalışabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Genelde ilahiyat, özelde tasavvuf alanındaki akademik araştırmalar ister biyografik ve tarihi süreçlerle ister belli sosyal grupların gelenek, örf- âdetiyle, adap ve erkânıyla isterse belli ilim dalının temel kuram ve kavramlarıyla ilgili olsun beraberinde birtakım güçlükler ve problemler içermektedir. Bu problemler bazen çok genel kalmakta, çalışmalar gerektiği biçimde dönemsel etki ve evrilmeleri tam olarak yansıtamamaktadır. Yine bu güçlüklerde daha özelde tasavvuf aleyhindeki bilinçli/bilinçsiz ön yargı ve ithamlar, kendi müntesiplerinin yaptığı bazı yanlışlıklar büyük bir rol oynamaktadır. Keza modern ilimlerin aksine (tıp-mühendislik, iktisat vb.) genelde İslami ilimlerin, özelde tasavvuf ilminin bir taraftan Müslüman cemaatlerin beklentilerini, diğer taraftan akademik camianın ilmî ölçütlerini göz ardı etmemek gibi bir sorumluluğu bulunmaktadır. Benzetmekte hata olmazsa bu iş mayınlı tarlada yürümek gibidir. Ancak ilim adamı bazen riskleri göze alabilmeli, düşündüğünü

rahat ifade edebilme cesaretini gösterebilmelidir. Zira cesur davranmak aynı zamanda iyi akademisyen olmanın başat şartlarından biridir.

Bir diğer önemli husus, tezde tercih edilen konunun çalışılan alana olumlu katkı sağlaması düşünülmelidir. Bu sözle kastedilen, yapılacak çalışmanın, sarf edilen emeğin, bir kuruma/kuruluşa, ilim dünyasına katkı sağlaması, bir boşluğu doldurması, bir problemi çözmesi, tez kitap haline geldiğinde bir başvuru kitabı haline gelebilmesidir. Bir üst başlıkta da kısmen değinildiği gibi alana katkı getirmeyen, bir problemi çözmeyen çalışmayla iştigal edilmemelidir. Bunun için öğrenci tabir caizse bir şeyi “dert edinmeli”, “icat çıkarmalı”, yaptığı bu çalışmanın hangi şeye “derman” olacağını bilmelidir. Yapılan akademik çalışma sadece ulusal değil uluslararası önemli indeksler tarafından da taranan ve atıf alan bir hüviyet kazanırsa bu başarı sadece tez yaparı değil aynı zamanda tüm taraflar için bir prestij sayılır.

O hâlde öğrenci zamanın getirdiği teknik kolaylıkları kullanmak suretiyle vakitlerin, gönüllerin ve beyinlerin tercih ettiği branşa, konuya vakfederek, sözü senet kabul edilebilen bir ilim adamı kişiliğine sahip olmayı tevlit etmelidir (Çakan: 2019, 354). Hülâsa tez her şeyden önce özgün, ilgili alana yenilik getiren, Ülkemiz için ihtiyaç duyulan konuları muhtevi, uluslararası düzeyde çalışmayı ve prestiji özendiren, aynı zamanda araştırmayı yapan kişiye önemli haslet kazandıran bir özellikte olmalıdır.

4.4. Belli Bir Çalışma Takvimi Yapılmalı: Ders ve tez dönemi dahil lisansüstü eğitim ve öğretim belli bir takvime bağlanmıştır. Bu bapta zamanı verimli kullanmak çok önemlidir. Hazırlık aşaması ve yapılan takvimde malzeme toplamaktan tez yazmaya zaman kalmayabilir. Bu bağlamda yüksek lisansta kaynak araştırma için iki; bilgi toplama beş, toplanan bilgileri tasnif etme bir; yazmak için yedi; yazılanları tashih için altı ay zaman tahsis edilmelidir. Doktora için bu süre iki kat düşünülmelidir. Umberto Eco, kendi zaviyesinden bir tezin düşünüp kararlaştırmasından teslimi anına kadar geçen sürenin altı aydan az üç yıldan fazla olmasını doğru bulmaz. Yazar, uzun sürmesi halinde nevrotik sürecin başlayabileceğini, teslim tarihi geldiğinde alelacele yazılıp teslim edilen tezin verimsiz olacağını söyler (Eco: 51). Yine tez yazmaya birinci bölümden başlama inadına düşülmemelidir. Aksine bilgi ve belgenin daha fazla olduğu başka bir bölümden başlamak yazma cesaretini artırır.

Gözlemlendiği kadarıyla öğrencilerin bir kısmı bilgi, belge, kaynak toplayıp bir türlü yazmaya başlayamamakta, sadede gelememektedir. Yazmaya başlayamamanın birkaç nedeni olabilir: Bunlar, ya yeterli bilgi birikimine ve konu hâkimiyetine, gerekli kaynağa ya da belli bir plana sahip olmamak veya aşırı mükemmeliyetçi tavidir. Şüphesiz mükemmeliyet iyidir ancak eleştirilebilir olmak, hata yapmak da iyidir. Bir başka deyişle akademik araştırmanın önündeki muhtemel engeller plansızlık, disiplinsizlik ve aşırı mükemmeliyetçiliktir. Eskilerin deyişiyle *Mâ lâ yûdraku kulluh lâ yûtreku kulluh/cülluh* fehvasınca “Ya hep ya hiççilik” doğru değildir. “En iyi çalışma bitmiş çalışmadır.” sözü ile kastedilen de bu olsa gerektir. Zira bu bir süreçtir. Mükemmel diye bir şey yoktur. Önemli olan yolda olmaktır. Bekledikçe yazmak daha da zorlaşabilir. Bu defa kaygı artar, ümit kırılabilir. Yine tez yazmaya başlarken düzenli beslenme ve yeterli uyku alınmalıdır, aksi bir durum depresif/nevrotik ruh haline ve strese sebebiyet verebilir (Güney: 2024, 2).

Yazmaya başlamak için bilgisayar başında ilham, eşref saat ve birinin motive etmesi beklenmemelidir. Sufi İbn Atâullah el-İskenderî (öl. 709/1309) “Bütün ibadetlerin kazası

mümkündür, ancak vaktin kazası yoktur” (H. Atâiyye, Md. 191) derken İslam’ın ruhuna uygun bir tespitte bulunur. Aristo’nun sözü önemli bir noktaya işaret eder: “Sıradan insanlar yalnızca zamanı ‘geçirmeyi’ düşünür, yeteneği olanlar ise ondan ‘yararlanmayı’ düşünür (Schopenhauer: 1998, 23). Gürbüz Deniz’in “İçinde iş tuttuğumuz vakit bizimdir, ötesinin bizimle hiçbir alakası yoktur” sözüyle yine bu yazarın birçok mütefekkir ve mucidin söylediklerine atıfla “Dehamızın kaynağı; vakti iyi kullanmamız, usulüne/metoduna uygun ve sürekli çalışmamızdır” ifadeleri ufuk açıcı olsa gerektir (Deniz: 98, 100). O halde, içinde bulunulan vakti iyi değerlendirip günün belli saatlerinde az da olsa yazmak gerekir. Aynen uyku gibi ötelenmesi mümkün olmayan bir durum karşısında, akla gelen düşüncenin yazımı da ötelenmemelidir. Hatta bazı uzmanların okuyarak değil çalışarak/yazarak teze başlamayı önermesi önemli olsa gerektir (Bkz. Nedim Tan). Zira sınırlı olan zamanın uzun bir kısmını okuyarak geçirmek vakit kaybına sebebiyet verebilir.

4.5. Yeterli Kaynak Taraması Yapılmalı: Tez konusu seçilirken o kişiyle/konuyla, çevre, kavramla ilgili en önemli nokta, belli bir oranda bibliyografya (kitâbiyât/kaynakça) bulunup bulunmadığıdır. Bibliyografya kısmı araştırmada bilimsellik ve tutarlılığın aynası, adayın titizlik ve hassasiyetinin göstergesidir. Konuya başlamadan önce yeterince kaynak taraması yapılmalı, gerekirse işin erbabı uzmanlaşmış kişilerle istişare edilmelidir. Bu bapta aday teze dönük doğrudan yaptığı yazışmaları, görüşmeleri, mektuplaşmalar, telefonlaşma, mail vb. iletişim gayretlerini ilgili yerlerde zikretmelidir. Eğer yeterli kaynak bulunamayacaksa ya da öyle zannedilip tez başları veya ortalarına doğru kaynak azlığı, görüş zayıflığı ortaya çıkmışsa, teze hiç başlamamak veya başlanıldıysa zaman harcamadan yarıda kesmek daha iyidir. Hülâsa bir akademik/ilmî çalışma az kaynakla ikmal edilemez. Kaynak noktasında kitaplar, tezler, makaleler, ansiklopedi maddesi, arşivler, istatistikler, yıllıklar, sözlü ve sesli kaynaklar, veri tabanları öğrenciye yol göstericidir.

4.6. Doktora Tez Yeterlilik Sınavında Başarılı Olunmalı: Doktora “tez yeterlilik” yazılı ve sözlü sınavına girecek öğrencinin, bu sınava alınmadan önce danışmanı tarafından asgari performans kriterlerini yerine getirip getirmediğine bakılır. Danışman; bir durum tespiti ve ihtiyaç analizi yapıp adayın eksik ve zayıf yönlerini belirleyip ona bir okuma listesi verir, bu okuma listesini belli aralıklarla tartışıp adayın belirli bir zihinsel altyapıya gelmesine rehberlik eder. Öğrenci bunları sağlamışsa yeterlilik sınavına alınır.

Asgari derslerini başarı ile tamamlayarak doktora yeterlik aşamasına gelen öğrenci, ders seçiminde Uzmanlık Alan ve Doktora Yeterlilik Çalışması derslerini almalıdır. Aday, güz ve bahar dönemlerinde yılda iki defa yapılan Doktora Yeterlik Sınavı duyurularını takip etmelidir. Böylece ilgili duyuruda belirtilen tarihlerde Yeterlilik Başvuru Dilekçesi öğrenci tarafından doldurularak Anabilim Dalı Başkanlığına teslim edilmelidir. Doktora Yeterlilik Sınavı jürisi ikisi kurum dışından olmak üzere toplam beş öğretim üyesinden oluşur. Yeterlilik sınavını başaran doktora öğrencileri bir ay içerisinde TİK (Tez İzleme Komitesi) üyelerini oluşturarak enstitüye bildirmelidir. Ocak-Haziran ve Temmuz-Aralık ayları arasında olmak üzere öğrenci her dönem Tez İzleme Komitesi Sınavına alınır. Öğrenci, toplantı tarihinden en az bir (1) ay önce komite üyelerine yazılı bir rapor sunar. Bu raporda o ana kadar yapılan çalışmaların özeti ve bir sonraki dönemde yapılacak çalışma planı belirtilir. Öğrencinin tez çalışması, komite tarafından başarılı veya başarısız

olarak değerlendirilir. Komite tarafından üst üste iki kez veya aralıklı olarak üç kez başarısız bulunan öğrencinin ilişiği kesilir.

4. 7. *Tez Belli Başlı Aşamalara Göre İlerlemeli*: Nihayet yapılacak çalışma, bilkuvveden bilfiile çıkarılmalı, ete-kemiğe büründürülmeli ve tecessüm ettirilmelidir. Bu şu demektir: “İlk adımda iskelet çıkarılmalı, ikinci adımda kaslar oluşturulmalı, üçüncü adımda sinir sistemi yerleştirilmeli, dördüncü adımda tenle kaplanmalı, beşinci adımda makyaj işlevi yerine getirilmelidir.” (Ramazan: 2021, 151). Bir tez, genelde hazırlık safhası, malzeme toplama ve eseri yazma aşamasından oluşur. Araştırma tekniklerine dair yapılan çalışmalarda tezin belli başlı aşamaları şunlardır:

- 4.7.1. Konunun belirlenmesi
- 4.7.2. Kaynakların tespit edilmesi
- 4.7.3. Araştırma yönteminin belirlenmesi
- 4.7.4. Taslak/geçici planın hazırlanması
- 4.7. 5. Çalışma planı oluşturulması
- 4.7.6. Okuma/Not alma, bilgilerin teksif edilmesi
- 4.7.7. Bilgilerin değerlendirildikten sonra yazıya geçilmesi (Taş: 2019, 21).

5. Tasavvuf Araştırmalarında Yararlanılabilecek Veri Tabanları

İlahiyat alanıyla ilgili literatür taramaya bünyesinde tez ve makale arşivi, kütüphane katalogunu barındıran İSAM’dan başlamak tavsiye olunur. Klasik usulde kütüphane kataloglarında eser ararken önce aranacak kavram belirlenmeli, bu kavramın farklı yazılma ihtimalleri unutulmamalıdır (Nişabur-Nisâbur gibi). Yine literatür tespitinde daha önce yapılmış yerli ve yabancı yüksek lisans ve doktora tezlerine, makale ve tebliğlere bakmakta yarar vardır (YÖK TEZ/İSAM TEZ). Kütüphane kataloglarında mevcut fişler yazarın adı, eserin adı ve eserin konusuna göre tanzim edilmiştir. Bu fişlerde kodlar ve kitabın sıra numarası yer almaktadır. Günümüzde fişler artık bilgisayara yüklendiği için bir kitabın bulunması eskiye oranla daha kolaydır.

Tasavvuf araştırmaları için temel başvuru kaynaklarını tespit ve temin noktasında aday öncelikle hangi yolu izlemeli, hangi kaynaklara bakmalı, hangi internet sitelerine girerek kaynak taramalıdır? Gerçi günümüzde teknik ve teknolojik imkânlar eskiye oranla bilgiye ulaşımı kolaylaştırırsa da adayın haberdar olması bakımından kadim yöntemlere de değinmek yararlı olacaktır. İbnü’n-Nedim (öl. 385/995?), Taşköprîzâde (öl. 968 /1561), Kâtib Çelebi (öl. 1067/1657), Bağdatlı İsmail Paşa (öl. 1920), Carl Brockelmann (öl. 1956), Fuat Sezgin (öl. 2018) gibi genel; Haririzâde (öl. 1300/1882), Bursalı Mehmed Tahir (öl. 1925), Hüseyin Vassâf (öl. 1929) gibi tasavvuf ve tarikat ansiklopedisi mahiyetindeki biyografi yazarlarını tanımadan ve onların bu alana yönelik hacimli eserlerini görmeden araştırma yapmak ciddi bir nakisadır (Bkz. M. E. Erkaya). Bir diğer açılımla yine hem ülkemiz hem Batı kütüphanelerindeki eserler için Brockelmann, *GAL (Geschichte der arabischen Literatur)*; Fuat Sezgin, *GAS (Geschichte des arabischen Schriftums)*; İngilizce *İslam Ansiklopedisi IE*, Türkçe *İslam Ansiklopedisi IA* gibi dünyaca kabul görmüş ansiklopedik çalışmalar ihmal edilmemelidir. Vefat tarihlerini çevirmede Faik Reşit Unat’ın (öl.1964) *Hicri Tarihleri Miladiye Çevirme Kılavuzu*’na bakmakta yarar vardır. Veri tabanlarıyla ilgili burada sırasıyla atılabilecek adımlar şu şekildedir:

5.1. TDV İslâm ve MEB İslam Ansiklopedisi

Tasavvuf araştırmacılarının çalıştıkları konu ne olursa olsun ilk bakmaları gereken kaynak; aslen 44 cilt ve ikisi de ek cilt olmak üzere toplam 46 ciltten oluşan ve 17 binden fazla madde başlığının yer aldığı *DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'dir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/> adresinden ücretsiz erişim imkânı sağlayan bu ansiklopedi, güncellenme imkânı kısıtlı basılı kaynak olmanın sınırlarını aşarak içeriği devamlı zenginleşen bir elektronik ansiklopediye dönüşmüştür. Türkçe tercümesi bile ancak kırk sekiz yılda tamamlanan on üç ciltlik *İA*'ya mukabil telifi yirmi sekiz yılda biten kırk altı ciltlik *DİA* (1988-2016) büyük bir hazine niteliğindedir. Dolayısıyla bu web sitesi, herhangi bir mevzuda araştırma yapacak öğrenci ve araştırmacıların ilk müracaat etmesi gereken kaynaktır. *DİA*'da ilgili maddenin bulunması neticesinde araştırılan konu ile ilgili genel bilgi edinilerek daha önce bu konuda yapılan çalışmalar hakkında malumat sahibi olunacaktır. Bunun yanında araştırmacı, her bir maddenin sonundaki kaynakçadan yola çıkarak konu ile ilgili yapılacak detaylı çalışmalara yönelebilecektir. Yine daha önce ağırlıklı olarak oryantalistler tarafından yazılmış ve (*MEB İslam Ansiklopedisi, The Encyclopaedia of Islam*, I-II ve III. edisyonlar) bu alanda başvuru özelliğini muhafaza etmektedir.

5.2. İSAM Kütüphanesi

DİA'dan ön bilgi alındıktan sonra araştırılacak konuda daha önce yapılmış çalışmalara ulaşmak için müracaat edilecek ikinci önemli merkez/mekân İSAM, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi* tarafından İstanbul/Bağlarbaşı'nda oluşturulmuş kütüphanedir. İSAM Kütüphanesi bir ihtisas kütüphanesidir. Mustafa Öz; hatıratında, master ve doktora çalışması yapanların bu müessesenin kıymetini bilmesini, buranın ilim erbabı kişiler için bir nimet olduğunu belirtir (Öz: 2008, 293). Bu kütüphanede ayrıca maddelerin bibliyografisinin zamanla zenginleştirildiği “poşetler” bulunmakta ve bunlar isteyen herkese gönderilmektedir. Kütüphanenin web sitesi <http://www.isam.org.tr/> hizmet vermektedir. Bu sitede kitap, makale ve tezler veri tabanları aracılığıyla güncel akademik araştırmalara künye ve içerik itibarıyla ulaşmak mümkündür.

Kütüphane kataloglarından yararlanma belli bir birikim ister. Genelde büyük kütüphaneler “Dewey Desimal Sistemi” şeklinde kitap tasnif etmektedir. Raflar onlu sisteme göre dizilmiş, sonra bu grupların her biri kendi altında yeniden on altı gruba ayrılarak devam etmiştir. Ancak online sistem bu işi daha kolay ve pratik hale getirmiştir. Örneğin bu bölümde İSAM Kütüphanesinde bulunan yaklaşık 322.591 cilt eserin künyesine erişmek mümkündür.

5.2.1. İslami İlimler Alanındaki Tezler Veri Tabanı

İSAM Kütüphane faaliyetleri kapsamında bulunan bir diğer ilmi çalışma 1953-2025 yılları arasını ihtiva eden tamamlanmış veya devam eden tezlerin künyeleridir.

5.2.2. İlahiyat Makaleler Veri Tabanı

Bu veri tabanı, başta ilâhiyat fakültelerinin yayımlamakta olduğu dergiler olmak üzere, çeşitli yayınevi ve kurumlar tarafından basılan ilmî süreli yayımlarda (yıl içinde belli periyotlarla çıkan hakemli dergi ve mecmualar) yer alan ilâhiyat alanındaki

makaleler ile sempozyum ve kongrelerde sunulan tebliğleri kapsamaktadır. Gerek güncel ilmî dergilerde yayımlanan makalelerin künyeleri gerekse içeriklerinde arama yapılabilmesi bakımından çok yararlı ve önemli bir veri tabanıdır. Makalelerin içeriklerinde tarama yapılabilmesi ve veri tabanındaki makalelere PDF halinde ulaşma imkânının bulunması siteyi ilahiyat araştırmaları için vazgeçilmez kılmaktadır.

5.2.3. Dokümantasyon Veri Tabanı

Bu veri tabanı *DİA*'da yer alan maddelerin yazımında başvuru doküman dosyalarını araştırmacılarla paylaşmak amacıyla hazırlanmıştır. Buradan, ansiklopedide yer alan maddelerin doküman dosyasındaki kaynakların ilk sayfalarının PDF görüntüsüne ulaşılabilir. Diğer sayfalarına ise kutuphane@isam.org.tr e-posta adresine talep e-postası göndermek suretiyle ulaşılabilir.

5.2.4. Osmanlıca Makaleler Veri Tabanı

Bu veri tabanı, Osmanlıca dergilerde yer alan tarih, edebiyat ve İslâm ilimlerine dair makalelerden oluşmaktadır. Makalelerin künyeleri ile tam metinlerinin yer aldığı veri tabanı devamlı geliştirilmektedir. İSAM tarafından neşredilen “*Osmanlı Türkçesi Metinleri için Tenkitli Neşir Kılavuzu*” (Ankara, 2022) adlı çalışmadan da istifade edilebilir.

5.2.5. Risaleler Veri Tabanı

Şu an itibarıyla 4410 civarında tarih, edebiyat ve İslami ilimlerle ilgili risaleleri kapsamaktadır.

5.2.6. İlâhiyat Fakültelerinde Devam Eden Tezler Kataloğu Veri Tabanı

İlâhiyat alanında günümüze kadar yapılmış tezlerin ve hâlihazırda devam eden tezlerin künyeleri ve durumları hakkında güncel bilgilere ulaşılabilen bu veri tabanı, mükerrer çalışmaları önlemek için önem arz etmektedir. İSAM veritabanları bunun için başvurulacak bir sitedir.

5.2.7. Metin Erişimli Veri Tabanı

İSAM veri tabanlarında yer alan makaleler ve risalelerin metinlerinde kelime araması yapmak mümkündür. Bunun için <http://ktp2.isam.org.tr> adresinden tarama yapılabilir. Arama işleminde izafet, i'rab, harfitarif, atıf vb. işaretler kullanılmamalıdır.

5.3. YÖK Tez Merkezi

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından oluşturulan Ulusal Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr> adresinde, yazarları tarafından Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı'nda arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin verilen tezler bulunmaktadır. İzin verilmeyen tezlerin ise yalnızca künyelerine erişilebilmektedir. Yayımlı izni olmayan tezlerin basılı kopyalarına üniversite kütüphaneleri aracılığıyla (TÜBESS üzerinden) erişilebilmektedir.

5.4. Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı (TÜYEK)

Bunun yanında “Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı” aracılığıyla Türkiye'nin 26 muhtelif yerlerindeki kütüphanelerin içerdiği yazma eserler taranabilmektedir. Yazma

Eserler Kütüphanesi (TÜYEK) Emevîlerden Osmanlılara uzanan asırlar boyunca on binlerce müellif, hattat, müstensih, mücellit, müzehhip ve kitap hâmisinin katkısıyla günümüze ulaştırılmış dünyanın en zengin koleksiyonuna sahiptir.

5.5. *el-Mektebetü's-Şâmile*

Çeşitli veri tabanları aracılığıyla araştırılan konu ile ilgili daha önce telif edilmiş çalışmalara ulaşmakta faydalanılacak önemli bir kaynak da *el-Mektebetü's-Şâmile* adlı bilgisayar programıdır. Bu program vasıtasıyla tefsir ve hadis gibi tasavvuf araştırmaları için kaynak olabilecek eserlerin yanında İslâm ahlâkı ve tabâkat türü kitaplara ulaşmak ve içerisinde tarama yapmak mümkündür. Program <http://shamela.ws/> adresinden indirilebilmektedir.

5.6. *İslam Düşünce Atlası*

İslam Düşünce geleneğini, II/VII ila XIV-XX. asırları arasında yaşamış ekol kurucu filozoflar, kelimci ve tasavvuf erbabı üzerinden zaman-mekân, öğreti ve ekol değişkenlerini dikkate alarak web tabanlı programlar üzerinden tanıtmaya maksadı güden bir çalışmadır. İDA, düşünce tarihini, onu taşıyan tarih, aktaran metinler, oluşturan kişisel ve kavramsal örgüler, somutlaştıran teşkilatlar ve nihayet ona sahiplik eden coğrafi ve kültürel havzalar içerisinde anlamaya davet ederek İslam tefekkür tarihine farklı zaviyelerden bakma olanağı sağlar. (<https://islamdusunceatlası.org/>) Bir diğer kapsamlı çalışma *Türk Maarif Ansiklopedisi*'dir. (<https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/maddeler>)

5.7. *E-Kitap İnternet Siteleri ve Diğer Web Siteleri*

Elektronik kitaplara ulaşılabilen önemli internet siteleri arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (<http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr>) özellikle Osmanlı Dönemi yazma ve basma eserlere kolayca ulaşmak açısından önemli bir veri tabanıdır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı e-Kitap Portalı da (<http://www.ekitap.yek.gov.tr/>) kurum tarafından yayımlanan eserlere erişim bakımından faydalı olmaktadır. <https://www.academia.edu/> <https://scholar.google.com.tr> siteleri de güncel akademik çalışmaları içermesi yönüyle ziyaret edilmelidir. Yine Dergipark (TÜBİTAK Ulakbim) bu alanda önemli bilgiler içeren bir sitedir.

Günümüzde internet sitelerinden açık erişim olarak birçok kaynağa ulaşılabilir. DOAB (www.doabooks.org), Internet Archive (<https://archive.org/>), Google Kitaplar (<https://books.google.com.tr>) veya AE-Kitap (www.acikerisimkitap.org.tr), *El-Vakfiyye-waafeya* gibi belli lisans koşulları ile kitapları erişime sunan web siteleri kullanılabilir.

6. Akademik Tez Yazımında Dikkate Alınması Gereken Yöntemler

Çalışmamızın en ağırlıklı noktasını bu bölüm oluşturmaktadır. Aşağıda sayılan hususlar her ne kadar akademik tez yazımında dikkate alınması gereken bilimsel yöntem ve tekniklere dair olsa da bunlar ilmi makale, seminer, tebliğ gibi akademik ürünleri de kapsamaktadır. Aday, öncelikle yazdığı tezin halka dönük bir kitap olmadığını, kitapla tezin farklı şeyler olduğunu tefrik etmeli, kitapta hedef kitlesi halk iken, tezde hedef

kitlesinin jüri heyeti ve dolayısıyla akademiye olduğu bilincini muhafaza etmelidir. “Tez, yöntemle delillendirilmiş bilgi olduğu” gerçeğinden hareketle bunları kırk madde halinde sırasıyla şu şekilde tatad etmek mümkündür:

6.1. *Akademik Araştırma Belli Başlı Bölümlere Ayrılmalı:* Bir tez asgari şu bölümlerden oluşmalıdır: *Başlık*, (Çalışmanın içeriğini tam olarak yansıtmalı, çok uzun, çok kısa ya da muğlak bir başlık olmamalı-araştırmanın kapsamı, hangi açılardan sınırlandırılmış ise bu mümkün olduğunca başlıkta yer almalıdır, hangi başlık olursa olsun on iki kelimedenden fazla olmamalı); *İçindekiler*, Bu kısımda araştırma konusu, kapsamı, önem, amaç ve yöntemi gibi temel metodolojik çerçeve belirtilmelidir. İçindekilerin iyi yapılması adeta tezin reklamı gibidir. *Özet*, *Abstract* kısmı okuyucuya genel bir intiba vermeli sadece konu değil, problematiği, sorulan sorular ve elde edilen bulgulara da burada kısaca değinmek gerekir. Böylece muhatap kitle makalenin tamamını okumadan önce neyle karşılaşacağı hususunda genel malumat sahibi olmalıdır. Özeti çok iyi yazılması aynı zamanda okuyucu tarafından metnin tamamını okuyup okumayacağına müessirdir. Artık çalışma bittiği için burada kullanılan dil miş’li geçmiş zaman olmalıdır. *Anahtar Kelimeler-Keywords*, ilk kelime ilgili ilim dalı olmalı, ikinci kelime araştırmayı yansıtan konu, şahıs, eser adı, müteakiben öbürleri yazılmalıdır. Bir diğer ifadeyle sıralamada daha genelden özele doğru gidilmelidir. Anahtar kelimeler en az beş en fazla sekiz kelimedenden oluşmalıdır.

Önsöz kısmında konu, kapsam, önem, amaç, yöntem ve sonuç yer alacak şekilde yazılmalıdır. Genelde önsöz öğrenci tarafından daha önce yazıldığı için gelecek zaman kipi kullanılmaktadır. Doğru olanı önsözün çalışma ikmal edildikten sonra yazılması, dolayısıyla miş’li geçmiş zaman kipi kullanılmalıdır. *Kısaltmalar*, tez içinde geçen kelimelerin kısaltılması halidir. *Giriş*. Giriş konunun özeti değildir. Bu kısım genel olarak konu ve kaynaklardan oluşur. Burada araştırma alanı tanıtılmalı, çalışmadaki temel problem, araştırmanın konusu, kurumsal ve kavramsal çerçeve, amacı ve önemi, yöntemi, araştırmanın soruları/problemleri, araştırmanın sınırları, literatür değerlendirmesi ve kaynaklarına yer verilmelidir. İlgili konuda yararlanılan kaynaklara detaylıca yer verilirse daha sonra benzer konuda yapılacak çalışmalar için aynı zamanda bu bir arşiv vazifesi görecektir. *Kaynak/literatür tarama* kısmında “baktık, gördük” yerine bu kaynağın yapılan çalışmada etkisi ve katkısı nedir buna temas edilmelidir. Bu kaynaklar söz konusu çalışma alanını doğrudan ele alan klasik ve modern kaynaklar olduğu için bunlara değinilmeli, istifade edilen yönleri zikredilmeli, bunların eksiklikleri ve ona yönelik eleştiriler yer almalıdır. Modern kaynaklardan yapılan alıntılarda aynı yazarın yirmi yıl önce yazdığı görüşünden sarf-ı nazar etmesi veya tashihe gitmesi muhtemel olduğundan son çalışmalarına bakmakta yarar vardır. Bu bapta tasavvufun menşei hakkındaki ilk yazdığı fikirlerini son dönemlerde yazdıklarıyla tashih eden Massignon, Nöldeke, Nicholson buna güzel bir örnektir. Keza alanla ilgili dikkat çeken bir diğer itiraf Fuat Köprülü (öl. 1966) ile ilgilidir. Köprülü henüz yirmi sekiz yaşında iken 1919 yılında kaleme aldığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Yeseviliği Sünnî gösterirken, 1950 yılında İA’ya yazdığı maddede bunun tam tersini iddia etmiş, yeni bilgi-belge bulduğunu, o zaman bu bilgileri tamamen Nakşî kaynaklara dayandığını, halbuki Bektaşî, Babai, Haydari anane rivayetlerini de analiz ederek ilk mutasavvıflardan tamamen farklı bilgi verdiğini bunların tarihi hakikate daha yakın olduğunu ifade etmiştir (Bkz. Köprülü, İA, 1/212).

Giriş, gereksiz yere uzatılmamalı ve tezin toplam sayfasının 1/4'ünü geçmemelidir. Bir diğer ifadeyle “ideal” olan yüksek lisans tezinde giriş kısmı 10-12 sayfa, doktora 15-20 sayfayı aşmamalıdır. Herhangi bir çalışmada eğer *Giriş* varsa *Sonuç* da olmalıdır. Genellikle Giriş ve Sonuç kısmının yazımını en sona bırakmakta yarar vardır. Ön Söz ve Sonuç kısmının dilinde artık “cek-cak” gibi gelecek zaman kipi değil bittiği için “edilmiştir, değerlendirilmiştir” gibi bir zamanlama/yazım dili kullanılmalıdır. Nihayet tez; *Sonuç*, *Kaynakça* ve varsa EK’lerden teşekkül eder.

6.2. *Bilimsel Formasyona Dikkat Edilmeli*: Çalışılan alan dinsel ama dini araştırma yöntemi bilimseldir. Bu nedenle tezlerde karşılaştırma, analiz ve yorum gibi bilimsel parametrelerden uzak kalınmamalıdır. Sadece iktibasla yetinilmemeli, araştırmacı kendi düşüncelerini çalışma içinde beyan edebilmelidir (Geniş bilgi için bkz. Ocak: 2007, 217-226). Niyazi Karasar, burada sözü edilen bilimsel yöntemin *açık-seçik, denetlenebilir, yansız, eleştirici ve düzeltici* özelliklerine dikkat çeker (Karasar: 17,18). Yine Karasar’a göre bilimsel yöntemin bilimsel bilgiye götüreceği bazı aşamaları vardır. Bunlar; Güçsüzlüğün sezilmesi, problemin tanımlanması, çözümün tahmin edilmesi, gözlenebilir sınavıcıların belirlenmesi, deneme ve değerlendirmelerin yapılması ve raporlaştırmadır (Karasar: 2012, 14). Hülasa bir tezi tez kılan husus onun bilimsel formasyona uygun olup/olmasıyla doğru orantılıdır.

Bu bapta söylenmesi gereken bir diğer husus, tezin indirgemeci, kategorik, tümevarımcı, parçacı/atomik düşünce yöntemleri yerine analitik (şüphecilik ve sorgulayıcılık eşliğinde bütünü parçalara ayrılarak çözümlemeye dönük mantıksal bağlantı kurarak bütüne ulaşma gayreti), sorgulayıcı, karşılaştırmalı, sentezleyici bir üslupla kaleme alınmasıdır. Nurettin Topçu, tenkitçi ve şüpheci prensiplerle çalışan zihniyetin otorite tanımayacağını, herhangi bir düşüncenin doğruluğunu öne sürerken, ispat noktasında ‘falan/fılan şöyle dedi’ tarzında skolastik konuşmayacağını ileri sürmüştür. Zira skolastik, üstatların otoritesini kabul eden, düşünce özgürlüğü tanımayan bir zihniyettir (Topçu: 92, 94).

6.3. *Tezin Belli Bir Problematiği Olmalı*: Yapılacak bilimsel araştırmalarda tezin bir “tezi”, bir diğer ifadeyle tezin belli bir “problematik” (temel sorusu/odak noktası) olmalıdır. Tezde bir problemin ortaya çıkarılması amaçlanmalı, evrensel yöntemler kullanılarak araştırma ve değerlendirmeler yapılmalı, bu da yöntem bilim (metodoloji) ölçütlerine ve yayım etiğine uygun olmalıdır. Daha önce değinildiği üzere eğer öğrenci tezin problem, alt problemleri, amaç, önem, yöntem, veri toplama ve analizi, analitik okuma, eleştirel düşünme, yorum yapma, sentez yapabilme, özgün fikirlere ulaşma ve bütün bunları bilimsel dil ve metodolojiye uygun bir şekilde yazabilme beceri ve başarısını kazanmışsa tez ve makale yazımında fazla zorlanmayacaktır. Bunlar yerine getirilmediği takdirde akademik bir çalışma istenilen verimi tevhit etmeyecektir.

Bunun için evveleminde iyi bir literatür taraması yapılmalıdır. Ancak bundan daha önemli olan literatür taramakla yetinmeyip onu metinde iyi yorumlayabilmektir. Yorum doğruluğu tespit için değil, yanlıştan kaçınmak için yapılan bir etkinliktir. O nedenle öğrencinin metinde bölümleri, başlıkları dipnotla/referansla ve soru sorarak bitirmek yerine, kısa bir yorumla sonlandırması daha uygun olur. Adayın yaptığı her değerlendirme mutlaka her söylenmiş veya kişiyi onaylamak ve bunların hep olumlu yanlarını görmek şeklinde olmamalıdır. Tenkit, ilmi düşüncenin vazgeçilmez şartıdır. Hatta bir tek muhalif bile olsa o konu içinde bu görüşe yer vermeli ve böylece bir yoruma

gitmelidir. Bir dünyaya kulak kesilmek öbür dünyaya karşı sağır olmayı gerektirmemelidir. Zira münekkithlerin fikrinin de en az müelliflerinki gibi şayan-ı hürmet olduğu unutulmamalıdır. Ancak bu yapılırken her alt başlıkta bölümün sonuna “sonuç/değerlendirme” şeklinde müstakil bir çıkarıma, bold yazıma, başlık koymaya gerek yoktur.

Bu bağlamda yüksek lisans aşamasındaki öğrenci alanın literatürüne ve kavramlarına hâkim olurken doktorada kendisinden daha “özgün” fikirler beklendiğini unutmamalıdır. Durum ne olursa olsun önemli olan tezin içinde öğrencinin kendi tezi/düşüncesini yansıtabilme maharetini gösterebilmesidir. Tez bir iddiadır, leh ve aleyhte görüşler yazılmalı ve tartışılmalıdır. Referans ve rivayetlerde seçmeci yöntem tercih edilmemelidir. Konu/tez ucu açık bırakılmayıp bir değerlendirme ile sonuca gidilmeli, bu husus okuyucuya terk edilmemelidir. Bir teşbihle sokakta oyun oynayan çocuk akşam ezanı okununca hangi eve gideceğini bilmeli, sokakta tek başına ve başıboş bırakılmamalıdır. “Yukarıda zikrettiğimiz yaklaşımlardan hareketle şu görüşün daha tutarlı olduğunu söylememiz mümkündür.” gibi bir cümleyle sonuca gitmek daha doğru olacaktır. Eğer bir tezin satır aralarında adayın birikimi, ön yargıları, dünya görüşü, değerleri, gelecek projesi bulunmaz, kendisi gözükmese o tezin tez sayılması olanaklı değildir. Tezin “objektif” olması demek yazarın tezde kendine hiç yer vermemesi demek değildir. Bir başka deyişle taraf olunur ama “tarafgir” olunmaz. Bu haliyle tez müstakbel muhataplarını (danışman, jüri, okurlar) ikna edebilmelidir (Arslan: 2007, XI-XII). Bir diğer ifadeyle adayın yaptığı subjektif yorumların bir bilgiyle (kaynak) desteklenmesi arzu edilir. O halde; akademik bir tezde/yazıda öncelikle ve özellikle iki şey aranır: “Aday” ve “Konu”.

Yine bu bap altında tez problematiği noktasında jürinin savunmada dikkat çekeceği tasavvufun da içinde yer aldığı sosyal bilimler alanındaki “nitel” araştırma tekniklerinde, önemli sorular ve bunlara verilecek cevaplar bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle yapılan araştırma, nitel bir yöntem olan doküman analizi çerçevesinde gerçekleştirilmeli; bu bağlamda bulgu tespiti ve yorumlama süreçleri, belirlenen tematik çerçeve doğrultusunda dikkatli ve sistematik bir şekilde uygulanmalıdır. Elde edilen bulgular, bağlamsal ve içeriksel ilişkilendirmelerle analiz edilerek araştırma probleminin çözümüne katkı sağlayacak bir şekilde yorumlanmalıdır. Buna göre; çalışmanın konusu nedir? Araştırmanın amacı, varsa alt amaçları nelerdir? Böyle bir çalışmaya niçin gerek duyuldu? Sizden önce böyle bir çalışma yapıldı mı? Sizin yaptığınız bu çalışma literatüre ne gibi katkılar sağlayacaktır? Özgünlük noktasında bu çalışmanın diğer yapılmış olanlardan farkı nedir? Alana ne gibi yenilikler getirecektir? Çalışmada hangi yöntemler kullanıldı ve bunlar neye göre seçildi? Çalışmanın birincil ve ikincil kaynakları nedir? Bu çalışma neyi kapsıyor, neyi kapsamıyor? Hedeflenen temel sonuçlara ulaşıldı mı? (Amaç ile hedef farklıdır, amaç daha geneldir, hedef ise ulaşılabilir/ölçülebilir, alt sorularla gidilebilir olanlardır). Tespit edilen eksiklikler nelerdir? Bundan sonra aynı konuda yeni araştırmalar yapmaya gerek var mıdır? gibi sorular girişte belirtilerek belli bir yol haritası çizilmelidir. TÜBİTAK araştırma projelerinde de buna benzer sorular yer alır. Konu, kapsam, önem, amaç, hedefler, hipotez ve çalışmanın deseni bunların başında gelir. Bahsi geçen sorular bir makalenin, tezin, akademik çalışmanın özet, giriş ve sonuç kısmında değişik ifadelerle yer almalı ve ikna edici cevap bulmalıdır.

6.4. *Araştırmalarda Olabildiğince Nesnel/Tarafsız Davranılmalı:* Sosyal bilimcilerde hatalı soyutlama ve genellemelerle gerçekle bağdaşmayan sonuç elde etme riski her zaman mevcuttur. Araştırmacı olan bitene değil de görmek istediğine odaklanabilir. Haddizatında bu durum tasavvuf dahil pek çok sosyal bilimlerin önemli bir sorunu olarak karşımızda durur. Halbuki olay ve fenomenleri incelemenin özünde bir “arayış”, “tahmin”, “akıl yürütme” olmalıdır. Her ne kadar bilimsel gibi görünse de bunun “mutlak hakikat” gibi lanse edilmesi de sakıncalıdır. Objektif (tarafsız) araştırmacı, imaj ve algının peşinde değil, “gerçeğin” peşinde olmalıdır. Tarafsız bakış açısı, “olması gerekeni” değil, “olanı” bulmaktır (Komisyon: 2018, 111). Ancak bir bilim adamı tarafsız olmalı derken bu tarafsızlığın esas olarak bilimsel yöntemleri ve araştırma tekniklerini izlemedeki tarafsızlık olduğunu hatırlatmak isteriz. Zira her insanın kendi fikirleri üzerinde bir tasarruf hakkı vardır. Bilim adamının tarafsızlığı ideolojisizlik, ülküsüz/mefkûresizlik anlamına gelmez. İdeolojisiz bilim adamının olaylar karşısında bir fotoğraf makinesi gibi mekanik hareket etmesi mümkün değildir. Bu ise doğal olarak olaylar ve olgular karşısında araştırmacının “mutlak tarafsız” kalamayacağı anlamı taşır. Zira mutlak tarafsızlığa ulaşmak olası bir husus değildir (Knysh, 11). O nedenle bilimsel araştırmalarda nesnellik ve öznellik sorunlarını kesin bir çizgiyle ayırmanın mümkün olmadığı ifade edilir (Türkdoğan: 1995, 16, 230). Ancak şurası bir gerçektir ki akademik üründeki amaç kişinin kendi inancını ve kanaatini ötekine benimsetmek, onaylatmak ve kabullendirmek değildir. Hülasa yazar tezde empozeyi değil tanımlamayı amaç edinmelidir (Karasar: 2012, 17).

Nesnellik noktasında alanımızı ilgilendiren bir diğer önemli husus, tasavvuf tarihi ve olaylarına, ilgili sûfiye/kişilere nesnel ve bilimsel bir yaklaşımın sergilenmesidir. Akademik zihniyet ilmîdir ve tarafsızlık gerektirir. Belli bir ekole mensubiyet, bu ekolü doğal olarak sevmeyi ve benimsemeyi gerekli kılabılır. Zira modern dünyada “nesnellik, özgürlükçülük, tarafsızlık, objektiflik” çağdaş araştırmanın ön koşulu kabul edilmektedir. Dekart’ın, “Hür olmayan düşünce, düşünce değildir” mottosundan hareketle, hür düşünce göz ardı edilerek yazılan bir tezin ilmî ve akademik bir tez olamayacağını söyleyebiliriz. O halde, bilgiye duygusal, hamasi, romantik olmayan yoldan ulaşılmalı ve bu tür çalışmalarda olumlu yönler kadar olumsuz yönler de dile getirilmelidir. Herhangi bir araştırma mahsulü çalışmaya daha baştan romantik, duygusal, hamasi, hayali, hayranlık, sanal, menkıbevi, kusursuz ve kutsayıcı ifadeler ve unvanlarla girilmemelidir. (Ocak: 2007, 223). Özetle akademik bir zihin yapısı olayları soğukkanlı bir şekilde tahlil edebilme, tarihi ve sosyolojik gerçeklere uygun düşmelidir. Akademide duygusallığa yer olmaz.

6.5. *Güvenilir Kaynaklara Müracaat Edilmeli, Güvenilir Olmayan Bilgilerden Uzak Durulmalı:* Akademik araştırmalarda klasik kaynaklar, akademik kitaplar, bilimsel ansiklopedi maddeleri, kurumsal web siteleri, hakemli dergi makaleleri kullanılmalıdır¹⁷. Güvenilirlik

¹⁷ Hakeme gönderilen bir makalenin ret veya kabulü, minör veya majör revizyon sonucu yayımlanabilir ya da yayımlanamaz olduğuna dair DERGİPARK tarafından oluşturulmuş bir hakem değerlendirme ölçütleri bulunmaktadır. Buna göre; başlık çalışmanın muhtevasını yansıtıyor mu?, özet, içerik ve sonuçları kapsıyor mu?, yerli ve yabancı kaynaklardan yeterince yararlanılmış mı?, yazının dili sade ve anlaşılır mı?, kullanılan

açısından kaynaklar; klasik/birincil kaynaklar (Ocak: 2007, 225), modern/ikincil kaynaklar, üçüncül kaynaklar diye sıralanır. Her dinî alanın klasikleri o alanın en güvenilir kaynağıdır. Tasavvufun klasikleri bellidir (Bkz. Erkaya). Öyleyse akademik bir çalışmada mutlaka birincil kaynakların ağırlığı hissedilmelidir. Birincil kaynakla kastedilen, bir eserin özgün veya edisyon kritik baskısıdır. Çeviri birinci kaynak değildir. Çeviri metaforik bir anlatımla protez veya gözlük gibi erişimin mümkün olmadığı bir şeye sınırlı erişim sağlayan araç-gerece benzetilir (Eco: 96). Bu bağlamda başka yazarların akademik makaleleri, geniş alıntı ve referanslara sahip olsalar bile birinci kaynak sayılmaz. İkincil kaynaklar, klasikler esas alınarak son yıllarda yazılmış, ansiklopedi maddeleri, makale ve tezlerdir. Bunlardan da istifade edilmeli ancak birincil kaynaklarla teyidi sağlanmalıdır. Kaynak gösterme titizliği konusunda yakın dönem Sufi-alimlerinden Mustafa Asım Köksal'ın (öl.1998) İslam ve peygamberler tarihi ile ilgili çalışmalarına bakılabilir. Bu zat, bulduğu bir kelime için bile en az üç-beş kaynak göstermiştir. Adayın ikincil bir kaynağı sanki orijinal metni görmüş gibi alıntılanması da ciddi bir yanıltır.

O halde, dipnotlarda önce klasik kaynaklar daha sonra modern/ikincil kaynaklar verilmelidir. Üçüncül kaynaklar aslında akademik değeri olmayan gazete ve magazinsel haberlerdir. Bunlar akademik çalışmada referans olarak kullanılmaz, belki örnek verme kabilinden yer alabilir. Danışmanlar veya jüri üyeleri araştırıcının birincil/asıl kaynağı bizzat görüp görmediği konusunda işi ciddi tutarlar. Eğer asıl kaynağa ulaşılmadıysa, bilgiyi nakleden ikincil kaynak zikredilmelidir. (Gazzâlî, *ihyâ* 1/54'ten naklen/atfen M. Zahid Kotku, *Tasavvufi Ahlak*, III/ s. 78) gibi. Çünkü başkalarına ait bir fikri sanki alıntı yapan müellife aitmiş gibi zikretmek ayrı bir yanıltır. Tasavvufi bir bilgi; tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe kitabından nakledilmemelidir. Yine “Bir vadi dolusu altın” hadisinin kaynağını yazarken *İhyâ*'yı göstermek yerine *Kütüb-i Sitte* veya muteber bir hadis kitabı tercih edilmelidir. “Gazzâlî'ye göre...” diye söze başlayıp müellifin eserleri mevcutken onun hakkında çalışma yapan çağdaş bir yazara atıf yapmak ve onu referans göstermek çok yanıltır. Keza daha erken olan bir bilgiyi son kaynaklara dayanarak vermek de akademik ve etik sayılmaz.

Tezde klasik kaynaklar kullanılmışsa bunların orijinallerinden (Arapça/Farsça/Osmanlıca) veya tıpkı basımlarından istifade edilmelidir. Arapçaları dururken çevirilerini kaynak olarak vermek akademik bir çalışma için hem doğru ve ilmî değil hem bu aşamaya gelmiş kişi için ayıp addedilir. Üstelik bu tercümelerin metnin aslına ne kadar uygun düşüp düşmediğini test etme imkânı yoktur. Ancak bazı danışman ve jüri üyelerinin güvenilir tercümelerin kullanılmasına toleranslı yaklaştıkları da bir vakıdır.

Güvenilir kaynak noktasında kişilerin dini bilgi referesinde o alanda uzman biri olup olmadığına bakılmalıdır. Yazılı kaynaktaki güvenilirlikte takip edilmesi gereken sıraya dikkat edilmeli, sosyal medya paylaşımları, kişisel web siteleri, genel okuyucu kitlesine yönelik dinî kitap ve gazeteler (araştırmacı yazar, ilahiyatçı vb.), gazete köşelerinde uzman olmayanların yazdığı köşe yazıları bilimsel tezde yer almamalıdır. Dinî konularda sadece fakülteyi bitirmek yeterli değildir. Yazar, ilgili alanda lisansüstü çalışma

dil alan terminolojisine uygun mu?, imla ve yazım hataları var mı?, makale ilgili alana katkı sağlıyor mu?, makale özgün ve bilimsel mi? Eğer bu sorulara yeterli yanıt bulunmuşsa olumlu/yayımlanabilir, aksi hal söz konusu ise yayımlanamaz raporu verilir.

yapmadıysa ifadelerine ihtiyatlı yaklaşılmalıdır. Hakemli yayınlar ise insana güven verir. Bazen de alanında uzman kimseler “şaz” bir görüşü benimseyip bunu genel kabul görmüş, üzerinde ittifak sağlanmış gibi ortaya koyabilirler. Bu nedenle alışılmışın dışında bilgiyle karşılaşıldığında diğer uzman şahıs görüşlerine bakılıp bir karara varılmalıdır (Güney: 4). Özetle, yapılan tez, yazılan makale metni ağırlıklı olarak *DİA* maddelerinden ibaret olmamalı, adeta o maddenin bir tekrarı gibi durmamalıdır.

6.6. Alıntılar Usule Uygun Yapılmalı: Birebir yapılan alıntı tırnak içinde düzyazı tarzında verilmelidir. Alıntının belirgin hale getirilmesi için hem tırnak hem italik ikisi bir arada kullanılmaz. Ayrıca bir alıntı doğrudan üç satır, kırk kelimeyi aşarsa punto ana metinden bir punto küçük olup iç paragrafla belirgin hale getirilmelidir (Bkz. İSNAD, 51). Üç satırdan az olan bir alıntı paragrafta tırnak içinde verilebilir. Tırnak içindeki alıntı sonuna konulacak noktalama işaretleri de tırnak içinde kalacak şekilde verilir. Eğer metinde bir paragraf yapılacaksa bunun en az üç cümleden oluşması gerekir. Bununla birlikte mantıksal ve metnin ritmi gereği icap ediyorsa sık sık yeni bir paragraf açmakta beis yoktur. Bir çalışmanın “özet” kısmından alıntı yapılmaz.

Normalde alıntı yapmak yerine yeni kaynakta geçen bir bilgiyi adayın kendi cümleleriyle ifade etmesi daha doğrudur. Tezlerde ayrıntılı alıntılar uygun görülmez. Bir başlık altında üç sayfalık metnin iki sayfası alıntıysa bu şık durmaz. Dipnotu olmayan yarım veya bir sayfadan fazla bilgi de akademik çalışmada erbabı tarafından uygun görülmez.

6.7. Tezde Eleştirel Tutum Sergilenebilmeli: Tezde bir gruba/şahsa/kuruma/kuruluşa yönelik sadece övgüler ve müspet noktalar değil, yapılan makul eleştiriler ve olumsuz yönler de yer almalıdır. Unutmayınız ki övgü insanın aklını değil, sadece duygularını tatmin eder; akıl ise tatmin değil ikna olmak ister (Fazlıoğlu, 70). Üstelik bir bilgiyi tenkit etmeden kullanmak aday/öğrenci tarafından zımnen kabul ediliyor demektir. (Sükût ikrardandır). Eğer bir görüş, düşünce mutlaka eleştirilebilir görüşse bundan imtina etmemek gerekir. Başgil’in, “Yeryüzünde zararlı tek fikir, tenkit süzgecinden geçmeyendir” sözü ile çağdaş bir akademisyenin “Kişinin ait olduğu kültürü eleştirmesi bir öz güven işidir (Fazlıoğlu, 17) sözü dikkate değerdir.

Tezlerde sıkça karşılaşılan hususlardan biri ilgili şahsa övgüler, hayranlıklar dizektir. Akademik yazıda hiç kimse için övgü cümlelerine ve romantik yaklaşımlara tevessül edilmemelidir. Yine bu şahsiyetler için “çok büyük, çok meşhur, dâhî, duayen, üstad, zamanın allâmesi” gibi mübalağalı, tasvirilere yer verilmemelidir. Bunu tez müellifi değil, gerekiyorsa okuyucu söyler. Abartı ve övgü doğal olarak ciddi temellendirme ve delillendirmeyi gerektirir. Keza “ağzı dualı kullar, merhum, mübarek, bendeniz, efendi hazretleri, müceddit, ender şahsiyet” gibi kutsayıcı tarzı yaklaşımlardan uzak durulmalıdır. Teşbihte hata olmazsa ilmî bir araştırmada tez yazarı ne avukat olup kişiyi/nesneyi/alanı savunmalı ne de savcı olup onu yargılamalıdır. Yazar, “hüküm vermek” konumunda olmamalı; bir üst mahkemeye itiraz yolu açık kalmak kaydıyla hâkim gibi bir karara gitmelidir. Nietzsche’nin (öl. 1900) “ilk söz yazarın, son söz okuyucundur” betimlemesi bu açıdan dikkate değerdir. O halde, tarafsızlık ne bir yargıya varmak ne de bir tercihte bulunmaktır, sadece açıklamaya çalışmaktır. Öğrenci ilgili şahsı anlatırken “yazarımız, şeyhimiz, üstadımız, müellifimiz” yerine onun adını yazmalı ve o kişiyi kendisine aitmiş veya seveni gibi göstermemelidir. A. Yaşar Ocak buna

dikkat çeker: “Tezde kuru bir savunma, spekülâtif ve yüceltici tasvirler olmamalıdır.” (Ocak: 2007, 223). Bu durumda, ilmî bir araştırma mahsulü yazıda, şahıslarla ilgili ne kimse göklere çıkarmalı ne de kimse yerin dibine batırılmalıdır. Konuyla ilgili bütün görüşler ve bu görüşlerin delilleri dengeli bir şekilde ortaya konulmalı, daha sonra bir tercihte bulunulmalıdır.

6.8. Tez Muhtevası Konu Başlığıyla Uyumlu Olmalı: Başlıkta bilinen bir kavramı metin içinde uzun uzadıya anlatmaya ve tekrara düşmeye gerek yoktur. Bir konu veya başlık bir-iki yazar çalışmasıyla iktifa edilerek yapılmaz. Yine “Birçok sufi bu konuda şöyle dedi.” deyip sadece iki-üç sufi görüşüyle iktifa etmek basit düşer. Bir konu veya başlık eğer en az bir sayfa veya üç paragraf olmayacaksa onu müstakil başlık yapmak yerine benzer bir başlık içinde eritmek daha doğru olacaktır. Keza tez içinde bilgileri alt alta “şıklandırmak/numaralandırmak” yerine paragraf içinde yedirmek görsel olarak daha uygun düşecektir.

Tavsiyemiz, öğrenci tezini yazarken periyodik veya belli bölüm ve başlıkları yazdıktan sonra danışmanına getirmeli, gidişat hakkında karşılıklı istişarede bulunmalıdır. Danışmanın yaptığı düzelti öğrenci tarafından dikkate alınmalı, artık müteakip kontrollerde aynı hatalar tekrarlanmamalıdır. Eğer danışmanın düzelti talebi öğrenci tarafından bihakkın yerine getirilmezse bunun jüri tarafından savunma esnasında tekrar gündeme getirileceği unutulmamalıdır.

6.9. Tez İlgili Üniversite/Enstitü Yönetmeliğine Uygun Hazırlanmalı: Öğrenci semineri/tezi bulunduğu üniversite, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tez yönetmelik formuna/lisansüstü tez yazım kılavuzuna uygun hazırlamak ve yazmak zorundadır. O nedenle teze başlamadan önce bu yönetmelik iyi okunmalıdır. Bu aynı zamanda zamanı israf etmemek demektir. Dipnot ve kaynakçada künyelerin verilmesinde ad-soyad ve eser arasına nokta ve virgöl konulup konulmayacağı dahi önem arz eder. Bu noktada bilhassa tez yazımındaki teknik konular (kâğıt boyutu, sayfa düzeni, dizgi standartı, yazı tipi, satır aralığı, punto, dipnot puntosu, bold/italik, alt başlıklar) vb. hususlar dikkate alınmalıdır.

6.10. Tez Başlıkları Numaralandırılmalı: Akademik araştırmada bölümler, alt bölümler, başlıklar ve numaralandırmalar düzgün yapılmalıdır. Eğer A olup B olmayacaksa, yine 1 olup 2 olmayacaksa bu durumda B ve 2 alt başlığı bilgilerini üst başlıkta eritmek daha doğru olur. Bir görüşe göre numaralandırmada eğer rakamlar tercih edilecekse hepsinin rakamla devam etmesi, harf kullanılacaksa harfle devam etmesi uygun düşer (Bkz. Ör: M. Esad Erkaya, *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, 1, 1.1., 1.2; A, a, b, c.).

Kavram çalışmaları ve sufi şahsiyetlerin tasavvufi eserlerinde tespit edilen kavramlar belli bir sistematığe tabi tutularak verilmelidir. (Tasavvufun temel kavramları, hâller ve makamlar, usul ve âdâp gibi...) Her tasavvufi kavramın kendi içerisinde de belli bir sisteme göre işleyen tedrici mahiyetinin bulunduğu erbabınca malumdur. (Herevî ve Gazzâlî örneklerinde avam, havâs, havassu’l- havâs gibi). Üst başlık olmadan bütün kavramları yukarıdan aşağı alt alta sıralamak görüntü kirliliği ve okuma zorluğu tevhit eder.

6.11. Şahıs Çalışmalarında Orijinal Fikirler ve Çevresel Faktörler Göz Ardı Edilmemeli: Şahıs çalışmalarında dikkatlerden kaçmaması gereken en önemli husus, yazarın “en temel eserini okumak” ve onun savunduğu “ana fikri”ne vakıf olmaktır. Bir sufi şahsiyetin çok geniş külliyatı içinde seçmeci yaklaşımla kendi iddialarını delillendirecek kısımları öne çıkararak zorlama yorumlamayla, orantısız genellemelerle, indirgemeci yaklaşımla

meseleye değinmek yerine, daha kapsamlı ve dengeli bir seyir izlenmelidir. Doğrusu “Kolay genelleme” tasavvufta tasvip edilebilecek bir husus değildir. Yine müellifin eserlerini erken, olgunlaşma evresi vb. hangi döneminde yazdığı, bunların kronolojik sıralaması, mensup olduğu düşünce ekolü, görüşlerindeki evrilme ve değişimlerin ne olduğunu tespit esastır. Buna dair kısmi açıklama daha önce F. Köprülü örneğinde zikredilmiştir.

Eğer tez konusu bir şahıs/ şeyh veya onun tarikatı ise bu şeyhin/şahsın tasavvuf ilmi açısından önemi ve etkisi var mıdır? İlgili konu hakkında onun tarafından söylenmiş orijinal bir görüş söz konusu mudur? Buna bakılmalı, varsa tarikatında uyguladığı metot üzerinde durulmalı, (tarikata giriş, günlük görevler, zikir usulü, halvet, riyazet, sohbet) tarzına ve tavrına dikkat çekilmelidir.

Yine şahıs merkezli çalışmalarda ilgili sufinin biyografi yazıcılığı noktasında tarihsel kimliği ile menkıbevi şahsiyeti birbirinden tefrik edilmelidir. Keza ele alınan şahsiyetin yaşadığı bölge, yaşadığı çağ ilmi, fikri, siyasi, sosyal, kültürel (toplumsal hafıza) vb. panorama açısından tam olarak bilinmeden o kişi hakkında araştırma yapmak zor olacaktır. Ancak tezlerin giriş bölümünde malumu ilam kabili bilgilerin bulunması zait olabilir. Çalışılan kişi hakkında başka yerlerde (DİA gibi) bu bilgiler yoksa veya ilk kez çalışılan biriye bunun yazılmasında bir beis olmaz. Şahıs bilinen biri ise tekrar hayatı, eserleri, sosyal çevresi vb. bilgileri genişçe yeniden yazmanın bir anlamı yoktur. Ocak, tezlerin giriş bölümünde bu tür bir başlık açılmasını elzem görürken (Ocak: 2007, 224), bazıları bunu doğrudan müellifle ilgisiz ise anlatmayı gereksiz bulur. (Demirli: Akademik Yazı Atölyesi). Özetle malumu ilam türü bilgilerden her daim uzak durulmalı, boş yere zaman tüketilmemelidir. Jürinin savunmada en fazla tenkit ettiği konuların başında bunlar gelir. Bir diğer ifadeyle çevresel faktörlerin mutlak bilinmesi yararlı, ancak teze detaylı yazılması ihtilaflıdır. Çünkü kişinin/kavramın içinde yaşadığı ortam bilinemezse maksat tam hâsıl olmaz. Zira kişi yaşadığı aile ortamı, belde/bölge ve yörenin siyasi olayları, dini ve kültürel kodları, mensup olduğu mezhep, felsefi anlayıştan, ilim tahsil ettiği hocasından bağımsız değildir. Gazzâlî'nin Haçlı Seferleri, Mevlânâ'nın Moğol baskınlarına tanıklık etmeleri, Emevi ve Abbasi hükümdarlarının dini anlayışları, farklı din ve kültürlerden İslam ulemasının yaptığı tercüme hareketleri bu noktada gözden ırak tutulmamalıdır. Yine Mevlânâ'nın yaşadığı dönem itibariyle dergahını Müslüman Konya'da, Hacı Bektaş Veli'nin dergahını Hristiyan Kapadokya'da kurması ve görüş beyan etmeleri bölgenin demografik ve kültürel yapısını göz önünde bulundurdıklarına dair çarpıcı bir örnek olsa gerektir. Bir sufinin zaman, mekân ve olaylar itibariyle birbiriyle çağdaş ancak farklı ilim dallarında mahir şahsiyetlerin düşüncelerine de bigâne kaldığı söylenemez. Bu bağlamda günümüz Özbek sınırları içinde kalan Buhara ve çevresinde sufi Hakîm et-Tirmizî (öl.320/922), filozof İbn Sinâ (öl. 428/1037), Şafi fakih Kaffâl eş-Şâfi (öl. 365/976), mezhep İmamı İmam Mâturidî (öl.333/944) ve muhaddis İsa Tirmizî (öl. 279/892)'nin birbirlerini etkiledikleri/etkilendikleri ihtimal dahilindedir. O halde, aday çalışmak istediği bir sufi şahsiyetin tasavvufi görüşlerine tikel değil tümel yaklaşmalı, onun iletişim ağlarını iyi bilmeli, ilgili müellifin farklı ilim erbabıyla görüşmesini en azından düşüncelerinden haberdar olmasını ihtimal dahilinde görmeli, dolayısıyla diğer şahsiyetlerin düşünce dünyaları hakkında az da olsa malumat sahibi olmalıdır. Yakın

dönem çevre faktörü noktasında adaylara İsmail Kara'nın *Din ile Modernleşme Arasında* adlı kitabı tavsiye edilebilir.

6.12. *Akademik Etik Kuralları ve İntihale Dikkat Edilmeli*: Tezlerde en önemli hususlardan biri intihaldir. Kaynağı açıkça ifade edilmeyen her türlü katkı, emek hırsızlığı (intihal/aşırma) anlamına gelir. Tez yazarken intihale (ilmî hırsızlık) sebebiyet verilmemelidir. Bu aynı zamanda telif haklarını ihlal noktasında TCK'ye göre suçtur. O hâlde tez yazarken “iktibas (alıntı) helal, intihal (çalıntı) haram” bilinciyle hareket edilmeli, kimden ve hangi kaynaktan bilgi edinilmiş ve alıntı yapılmışsa bu araştırmada belirtilmeli, o kaynak öğrenci tarafından bizzat görülmelidir. Bu aynı zamanda jürinin, bir yüksek lisans/doktora öğrencisinin kullandığı o kaynağı görüp görmediği konusunda tereddüde kapılmasını da önleyecektir. Kullanılan kaynağın bilinen baskısı dururken hiç bilinmeyen bir baskıya gönderme de bulunulması da aynı tereddüdü doğurabilir. Zaten bir bilginin intihal olup olmadığını anlama yollarından biri de kaynak eserde yapılmış yanlışlığın bu çalışmada da aynen devam etmesidir. Verilen kaynağın ilgili baskı yılı ve sayfasına bakan jüri bu bilgiyi orada bulamadığında veya müellifin söylemediği bir şey ona nispet edildiğinde (ayniyle vakidir!) bunu gayriciddi bulur. Dipnotsuz hüküm bildiren her bir cümle intihal demektir. İlgili müellif, “Aday bu görüşleri aynen benden almış ama benim adıma hiç zikretmemiş” dememelidir. Hatta bunu tespit eden görüş sahibi sorumlu mercilere müracaatla çalışmayı ve elde edilmiş unvanı bile iptal ettirebilir.

Bir bilginin intihal olup olmadığı genelde şu şekilde anlaşılır: Kes-yapıştır şeklinde birinin çalışmasından referans göstermeden olduğu gibi alıntılanmak, yabancı dilde yazılmış bir çalışmayı tercüme edip telif eser gibi sunmak, bir çalışmayı alıp içinde kısmi düzeltme, değiştirme veya eklemeye bulunmak, daha önce yapılmış bir tezin formatını değiştirerek yeni bir araştırma görüntüsü vermek, tezin büyük bir kısmını o konuda yazılmış eserlerin tercümelerinden meydana getirmek intihale girer. Keza atıf yapılan eserdeki dipnotlardan, eseri görmüş gibi yaparak atıf vermek hem “sahtekârlık”, hem ilim adabına uygun düşmez (Taş: 2019, 47).

Turnitin ve *iThenticate* gibi intihal programlarında tez metninin taratılması sonucunda çıkan benzerlik oranı üniversitelere göre kısmî farklılık gösterse de kaynakça çıkarıldıktan sonra %20'nin altında olmalıdır. Benzerlik raporunun %20 olması demek 100 sayfalık bir tezde 20 sayfa yapar ki bu oldukça fazladır. Bazen benzeme oranı %1 çıktığı halde usulüne uygun atıf yapılmadığı için intihal sayılırken, bazen de %40 çıkan oran âyet, hadis ve kitap isimlerinden kaynaklandığı için intihal olmayabilir. Önemli olan atıf-alıntı kurallarına uymaktır.¹⁸ Yine intihalle ilgili her araştırmacının YÖK'ün “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”ni okuması önerilir¹⁹. Zaten aday tez savunmasına girmeden önce intihal raporunu alıp jüriye teslim etmek zorundadır.

6.13. *Dipnot ve Atıfta Bulunma Teknikleri İyi Bilinmeli*: Tez atıf sisteminde dipnot ve kaynakça CHİCAGO, APA; MLA, Medline, ERIC, Historical Abstracts, Inspec, Vancouver ve İSNAD'dan biri olabilir. Son zamanlarda pek çok enstitü İSNAD Atıf Sistemi ve yazım

¹⁸ Bk. “Atıf ve Alıntı Yapmak”, İSNAD Atıf Sistemi, <https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/akademik-yazim/20-atif-ve-alinti-yapmak/>. (erişim: 05.08. 2025).

¹⁹ Bkz. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx> (erişim: 23.2.2021).

kuralları uygulamaktadır. Bunların her birinin kendine göre -hatta APA ve İSNAD'ın kendi içinde yeni versiyonları var- dipnot verme tekniği farklıdır. Atıf sisteminin amacı bilgi kaynağına işaret etmek ve önceki araştırıcının hakkını teslim ve takdir etmektir. Zıddı yukarıda değinildiği üzere “intihal” demektir.

Gelinen aşamada atıf (refere) verme işlemi artık daha kolay hale gelmiş, *Mendeley*, *Zotero*, *Endnote*, *Citavi* gibi yaygın kullanılan referans yöntem araçları dolaşıma sokulmuştur. Ancak doğal olarak hatadan masun olmayan beşerî faaliyetler ürünü atıf programlarına çok büyük oranda güvenmekle birlikte bazen bunlarda da hata olabilir. Eğer yazılan bir cümle tanım, bilgi ve hüküm içeriyorsa mutlaka bunun bir kaynağı olmalı, mantıki argümanlarla delillendirilmelidir. Yapılacak bir atıfta asgari üç şart gereklidir: Araştırmaya kaynaklık eden arka plan bilgisini oluştururken verili olarak alınan bilgiler; iddiayı destekleyen deliller sunarken kullanılan kaynaklar, iddiaya yapılan veya yapılması muhtemel itirazları ele alırken bunların geçtiği yerlere işaret eden yerler (Ramazan: 2021, 183).

Kitap ismi italik olmalı (dipnot ve metin içinde geçenler de dahil olmak üzere), eserin ilk geçtiği yerde tam künyesi verilmeli, basım yeri ve yılı bulunmalı, makale tırnak içinde yazılmalı, kaynakça soyadına göre dizilmelidir. Örnek: Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. İstanbul: Osav Yayınları, 2. Baskı, 2007; Göçmen, Muammer. “Üstüvânî Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2012. Çizgi altı dipnot ve kaynakçada yer alan müellif isimlerinin uzunca künyesi değil *DİA* tarafından kullanılan kısa ve meşhur isimleriyle yer alması yeterlidir. Ör: Ebu'l- Kasım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî yerine, Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin gibi. Y. Lisans ve doktora aşamasına gelmiş birinin dipnot verme, kaynakçanın yazımı gibi hususlarda artık danışmanın eleştirisine uğraması hoş bir durum değildir.

Her bilgi kendi güvenilir kaynağından atıf alınarak nakledilmelidir. Adayın kendi görüş ve yorumlarında, herkesçe bilinen bir hususta dipnot göstermesine, atıfta bulunmasına gerek yoktur. Yine ön söz ve sonuç kısmında dipnot yer almamalıdır. Bir konuda birden fazla çalışmaya atıfta bulunulacaksa bunların dipnotlarında klasik kaynak müellifinin ölüm tarihleri dikkate alınarak bir sıralama yapılmalıdır. Modern çalışmalardaki dipnotta ise basım tarihi en eski olandan daha yeniye doğru bir sıralama uygundur. Bu çalışma hem doktora tezi hem kitap halinde basılmışsa bunlardan sadece basılı olan verilmelidir. Dipnotta arz edilen bilgi orijinal ve konuya doğrudan katkı sağlar nitelikte ise bu dipnotta değil tez metni içinde yer almalıdır. Gereksiz ek bilgi amaçlı dipnotlardan behemehâl sakınılmalıdır. Aynı ilim adamının bir tezde çok fazla kullanılması doğru olmadığı gibi bu şahsın tek bir sayfadaki aynı eserini alt alta sıralamak da “görsel kirlilik” ve kaynak şişirmek, dipnot oburluğu anlamına gelir. Bunun yerine s. 93-97 denilmesi daha uygundur. Atıf metin içinde makale, kitap bölümü vb. yerlerden alınmışsa sadece o alıntının verildiği sayfa yazılmalı, makalenin tamamı burada değil kaynakçada zikredilmelidir. Şişirmeye matuf fazla dipnot kullanmak aynı zamanda “bilgiçlik” taslamak şeklinde olumsuz bir duruma sebebiyet verir. Yine basit bir konuda arka arkaya birkaç sözlük, eser, makale koymanın bir manası yoktur. Metin içinde kullanılan çizgi altı dipnot verme usulünde dipnot rakamları hemen tırnağın bittiği yere konulmalıdır.

Bazı danışmanlar, *DİA* gibi bir ansiklopedi külliyyatı kütüphane raflarında “matbû” ve “somut” dururken buna online atıfta bulunmayı doğru bulmazlar. Bazıları online versiyona atıf yapılmasında bir sakınca görmezler. O halde, böyle bir durumda danışman görüşü dikkate alınmalıdır. Zira bu görüşte olanlara göre matbû maddelerdeki hatalar online versiyonda sürekli düzeltilebilmektedir. İnternet adresi linki ve erişim tarihi, dergi makaleleri ise DOI numaraları verilmek kaydıyla kaynakça olabilir.

6.14. *Tezde Konu Bütünlüğüne Dikkat Edilmeli, Tekrar ve Tedahüle Gidilmemeli*: Tez içinde müstakil konu ve başlıklarda, paragraflarda konu bütünlüğüne azami riayet edilmelidir. Tezlerde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri konu bütünlüğünden ayrılmaktır. Adayın tezde münhasır kılınan konu “özne” etrafında dolaşıp bir başka nesneye intikal etmemesi takdirle karşılanır. Tez boyunca “Ana Konu” daima akılda tutulmalı ve buradan sapılmamalıdır. Örneğin bir sufinin hocaları/şeyhleri arasında yer alan zevatı uzun uzun biyografik bilgiyle anlatmak gereksizdir. “Ana konuya girmeden önce şuna da değinmek gerekir” denilen her husus zaittir. Zira bunlar daha önce başka vesilelerle birileri tarafından dile getirilmiştir. Bir Çin atasözünde belirtildiği gibi “Bizim ve bizden öncekilerin diktikleri ağaçların gölgesi altında serinliyoruz”. Bu bağlamda tasavvufi kavramlar çalışılırken her yerde bulunabilecek kelimenin sözlük ve ıstılah manasını tekrar etmek sıkıcıdır, gereksizdir. O kavramla ilgili çalışılan müellife gelinceye kadar kurucu dönem sufilere sözlerini tekrarlamaya gerek yoktur.

Yine tez metninde sıkça görülen hatalardan biri tekrar ve tedahüle düşmektir. Bir tez ne kadar az tekrara yer verirse, kapsamı ne kadar dar tutulursa o denli başarılı demektir. Arzulanan şey tezde öznenin tek olması, metnin bu özne etrafında ilerlemesi ve yapılandırılmasıdır. Tabir yerindeyse puzzlele aday kendisine boş bırakılan alanda hareket etmeli, dışa taşmamalıdır. Bu tür davranışın mukaddime türü şişirme betimlemeleri adayın ciddiyetini zedeler ve öncelikle jüriye/akademyaya hitaben yazdığı tezde gayr-i ciddi bir durum tevhit eder. O halde, sunulan bilgiler bilineni (mâlum-u ilâm, hâsil-ı tahsil etmek) ve tekrardan ibaret olmamalıdır. Aynı zamanda yığma/şişirme bilgiler tezde hacmin artmasına da sebep olur. (Boy 1.80 ama kilo 360!). Bu bapta en çok şişirme tezle doğrudan ilgili olmayan tali hususların ilişki kurulmak suretiyle yer bulmasıylaadır. 15. Yüzyılda yaşamış sufinin görüşlerini istihsad kabili 19. Yüzyılda yaşamış birinin görüşleriyle teyit etmek gereksizdir. Metaforik anlatımla bu, birkaç gram lezzet için jüriye kocaman keçi boynuzu yedirmeye benzer. Yine tezde tekrar ve tedahül, anlatım bozukluğu ve imla hatası, şekilsel bozukluk obsesif okuyucu birinin/jürinin takıntı ve dikkati nedeniyle daha baştan metne ve muhtevaya bakmasını engelleyebilir. Öyleyse öğrencinin emeği bu hataların gölgesinde kalmamalı, zarf mazrufun önüne geçmemelidir.

Eğer çalışma esnasında kıymetli bilgiler bulunmuş, bu zayi edilmek istenmiyorsa bunları müstakil bir makale olarak yayımlamak mümkündür. Tabir ve teşbih yerindeyse “Saat kaç?” diye soruluyorsa cevaba İsviçre’den başlamanın bir manası yoktur. Size çam ağacı soruluyorsa öznenin saparak altında iyi patates yetişir diyerek onu anlatmak gereksizdir. Eskilerin deyimiyle yapılan çalışma ne eksik ne fazla anlamındaki “Efradına câmi, ağyarına mâni” olmalıdır. Bu diğer bir metaforik anlatımla yapılan işlemeye/örgüye gereksiz motif eklemek gibidir. Zaten metin denilen “tekst” kelimesi tekstil ile aynı köktendir. Genel örgüye uymayan fazladan ilmek atma erbabınca hemen fark edilecektir.

Adayın her bilgiyi almak gibi bir mecburiyeti de yoktur. Ya da bir konuda bilgi verilecekse bunu ansiklopedik bir iki paragrafla izah etmek çok zayıf durur. Ali Fuad Başgil, “Gök kubbe altında yeni bir fikir yoktur; en yeni fikir, eski fikrin yeni bir elbise giymişidir.” (Başgil: 1983, 67) dese de yeni şeyler söylemek gerekebilir ancak bu tekrar anlamına gelmemelidir.

6.15. *Daha Önce Yapılmış Araştırmalardan Yararlanılmalı:* Yapılan araştırma/çalışmayla ilgili daha önce yapılmış/yazılmış kitap ve lisansüstü tezlerden yararlanılmalı ve bunlar çalışmanın girişinde, literatür kısmında ismen zikredilmelidir. Bu çalışmalar sadece yurt içinde değil yurt dışında yapılmış olanları da içermelidir. Zira yapılanları görmezlikten gelmek bilimsel etik bakımından doğru bir davranış değildir. Ancak yüksek lisans çalışanların doktorayı zikrederken çok iddialı söylemde bulunup “onun eksik bıraktığı” diye söze başlaması pek şık düşmez. Tabir yerindeyse “Ahkam kesmek” aynı zamanda “cehl-i mürekkep” izharıdır. Tezde “çalışma” kavramı kullanılmakla birlikte “araştırma” kavramı tercihe şayandır. Yeni araştırmalar, ulaşılan bilginin daha ileri gitmesini amaçlamalı, bilim insanı, başka araştırmacıların görüşlerinden istifade ederek kendi eksiklerini gidermeli, yanlışlarını düzeltmelidir (Onat: 2005, 17). Tezde ifadeler net ve tutarlı olmalı ancak fazla iddialı olmamalıdır. Daha önce yapılan araştırmalar bağlamında 3 T metne teşmil edilmelidir: “Takdir”, “Tashih” ve “Teyit.” Beğenilen fikirleri takdir, yapılan hataları tashih, doğruları teyit edebilme mahareti gösterilmelidir.

6.16. *Gereksiz Açıklamalar ve Parantez İçi Tanımlardan Uzak Durulmalı:* Bilimsel çalışmalarda mümkün mertebe “yani” kullanılmamalıdır. Bu bir yönüyle acizlik bir yönüyle bilgiçlik taslamadır. Tezi okuyan akademisyenlerin öğrenciden ilmî ve akademik anlamda daha yetkin olduğu, onların parantez içi açıklama yapmaya ihtiyaç duymadığı bilinmelidir. Turan Koç, böyle yapan öğrencilerine “Biz geri zekâlı mıyız?” diye çıkışmış. O halde “Arife tarif gerekmez.” denmeli, şüpheli ve kaçamak ifadelerden uzak kalınmalı, gerekli olmadıkça parantez içi açıklamaya gidilmemelidir. Tezde fazla şüpheli ve edilgen bir dil kullanmak, konuya hâkim olunmadığını gösterir. Ancak bilinen ve emin olunan konuda rahat yazmakta/konuşmakta hiçbir sakınca yoktur.

6.17. *Öğrenci, Danışmanın Tüm Akademik Ürünlerini Okumalı ve Ondan Haberdar Olmalı:* Kaynakçada -başta danışman hoca başta olmak üzere- alanın hocalarının kitap ve makaleleri -gerekliyse ve teze uygunsa- yer almalıdır. Bu hem ilmen gerekli hem ilm-i siyaset olarak hoş gözüktür. İster istemez bazı hocalar, tez eline geldiğinde alanın bir uzmanı olarak kendisinden bir alıntı yapıp yapılmadığına bakar. Bu aynı zamanda danışmana gösterilen saygının bir gereğidir. Şüphesiz tezle alakalı değilse zorlama bir ilintiyle yer verilmesine gerek yoktur.

6.18. *Önsözde Katkı Sağlayanlara Teşekkür Edilmeli:* İlgili üniversitenin tez hazırlama yönergesinde “Önsöz” varsa burada sadece danışmana değil katkı sağlayan diğer jüri üyelerine de teşekkür edilmelidir. Keza adaya sözlü tavsiyeleriyle tezin ortaya çıkmasına katkı sağlamış, nadir eser, özel arşivindeki şahsi mektup, foto, tarihi vesika vb. bilgi ve belgeleri adayın hizmetine sunmuş, finansal destek sağlamış kimselere de teşekkür bir kadirşinaslık gereğidir. Eğer adayın yabancı dil bilgisi zayıfsa çevirilerde profesyonel destek aldım diyerek yardımcı olan kişi/kişilerin adı zikredilmeli ve onlara da teşekkür edilmelidir. Bu teşekkür yazısında adayın ilgili kişilere saygılarını sunması gayet doğal iken dua ve sevgilerini sunması doğru değildir. Yine lisansüstü tezlerde “ithaf”

yapılmaz/yazılmaz. Bazı teşekkür yazılarında aile bireyleri gibi teze doğrudan akademik katkı sunmayan kişilere de teşekkür edilebilmektedir. Ancak teze doğrudan akademik katkı sunmayanların burada ismen anılmayacağına dair bir görüş bulunmaktadır.

6.19. *Akademik Ürünlerde Haması, Duygusal İfadelere Tevessül Edilmemeli, Yazım Dili Akademik Ağırlıkta Olmalı*: İlmî ve akademik çalışmada sloganvari açıklamalara gidilmez, hamâsi nutuklar atılmaz. Duyguları coşturan bir yazı/konuşma geçicidir, iz bırakmaz. Yine bu tür çalışmalarda ideolojik dil kullanılmaz. Şahsi dindarlık akademik yazıya yansıtılmaz. Kelime seçiminde argo, popüler ve günlük kavram tasvip edilmez. Akademik yazıda alışkanlık nedeniyle farkında olmadan gündelik kullanılan (lakin, aynen...) kelime ve kavramlara yer verilmez. “Tarikat taifesi, çoluk-çocuğu, siyasi maceraları” gibi ucuz ve basit kelimelere, “paydaş, tarikatçı, temsilci, dinci, tasavvufçu” gibi tasavvuf literatürüne uymayan modern tabirlere tevessül edilmez. Metinde abartılı ifadeler yer verilmez. “Sürekli, daima, kesinlikle, mutlaka, çok fazla, eminim ki, şüphesiz” gibi kesin inançlı ve keskin söylemlere gidilmez. Yine tez metninde “hepsi, çoğu, daima, her, tüm, hiçbir, asla, bütün, geneli” vb. genellemeci ifadeler yapılmaz. Çünkü genelleme her zaman retorik açıdan tehlikeli bir ifade tarzıdır. Yine “maalesef, ne yazık ki, üzülerken ifade etmek gerekirse, güya, sözüm ona” gibi yazarın düşüncelerini küçümseyici betimlemelere gidilmez. Tezde küçümseyici anlamına gelen parantez içi ünlem işareti kullanılmaz. Tasavvufta yapılan tezlerde 1. tekil/çoğul şahıstan ziyade 3. tekil/çoğul şahsın edilgen kipinin kullanılması daha uygundur. Yaptık/ettik/yapacağız yerine yapıldı/edildi/yapılacaktır yazım dili daha münasip düşer.

O halde, ilmî çalışmalarda tercih edilen kelimeler akademik ağırlıkta olmalıdır. Akademik çalışmaların yazar ve okur için bazı zorluklar içermesi işin doğasındandır. Eco’nun dediği gibi tezin dili bir “üstdildir” (Eco: 225). Bu metinler sıcak olmaz, tabiatı gereği soğuktur. Çünkü yıllarca süren emeğin sonucunda ortaya konulan bilgi birikimi oldukça yoğundur. Keza akademik kriterlere göre yazmak ve anlatmak kolay okunmayı ve anlamayı zorlaştırır. Onun içindir ki akademik metinler/eserler ulusal dolaşıma çok az girer. Nitekim İsmail Erünsal, İ. Lütfü Çakan’a, “En az iki defa okununca anlaşılacak cümleler haline getir bunu.” demiş; bununla basit dil kullanmayı doğru bulmamış, dilin akademik özelliğine vurgu yapmak istemiştir (Çakan: 2016, 211). Daha sonra çalışma halka yönelik kitap haline getirilirse o zaman daha sade ve anlaşılır bir dil kullanılabilir.

Bununla bağlantılı söylenmesi gereken bir diğer husus, tezde akademik üslubun tercih edilmesidir. Kürsü/vaaz ve dar alanlarda konuşma dili ile akademik bir yazı kaleme alınmaz. Tezde ismi geçen zevat için (ra, kv, ks) denilmesine ilmi çevrelerde pek sıcak bakılmaz. Alimlerin kadrini bilmekle onları aşılmaz/ulaşılmaz görmek aynı şey değildir. Belki bu tür kutsayıcı ifadeler hitabette olabilir ama kitabette olmamalıdır. Her insan yaşadığı çağ, mekân, kendi bireysel yetenek ve birikimiyle sınırlıdır. Bir şahıs “beşer” olması hasebiyle- ne kadar âlim olursa olsun- yettiği çevresel, kültürel koşullardan, dönemin sosyal ve siyasal hareketlerinden bağımsız ve dolayısıyla masum/masun değildir. *DİA* maddelerinin yazımında da bu tür kutsama ifadeleri yer almaz.

6.20. *Tezde Kısa ve Özlü Anlatım Tercih Edilmeli*: Tezde hem güçlüklerle anlaşılan Osmanlıca ifadelerden hem de kimsenin anlamadığı ağdalı, çok bilmiş, genellemeci ifade/kelimelerden sakınılmalıdır. Bu konuda temel ilke tasavvuf alanı terimi değilse mümkün olduğunca günümüz Türkçesiyle ifade edilmesidir. Doğrusu tez yazımında edebî dilin

kullanılması okuyan danışman ve jüri için zevk verecektir (Coşan: 101). Ancak aşırıya kaçıp üslup olarak kullanılan edebî dil adeta tezin edebiyat alanında yapılmış bir çalışma olduğu izlenimi vermemeli, sanatlı ifadeler kullanılmamalıdır. Tezde devrik cümle kurulmamalı, soru sorma formatından uzak kalınmalıdır. Uzun bir cümle içerisinde “olmak”, “etmek”, “bulunmak” gibi yardımcı fiil ve türevlerinin birkaç kez kullanımı doğru değildir (Kütükoğlu: 1995, 84). Bu, anlatım bozukluğuna sebebiyet verecektir. Akademik çalışmalarda uzun cümleler kullanarak cümlelerin başıyla sonu arasındaki irtibatı kesecek durumlara sebebiyet verecek yazımlardan kaçınılmalıdır. Bilgi eğer rivayete dayanmıyorsa cümle uzatılmamalıdır. Gerekiyorsa özne tekrardan korkulmamalıdır. Herhangi bir şahıs veya konu hakkında “Kısa bilgi verilecek.” dedikten sonra çok uzun izahata gidilmemelidir. Yine konu, paragraf, fikirler ve başlıklar arası sert geçişler yapılmamalı, (bu kasise düşmeye benzetilir), düşünceleri parsel parsel koymak yerine ara cümle kurularak akışkanlık sağlanmalıdır. Böylece gelecek konu hakkında jürinin/okuyucunun zihni tebellür ettirilmeli, argümanlar ve konular arasında bir bağlantı kurulmalıdır.

6.21. *Yazım Dilinde Türkçe Düzgün Kullanılmalı, Tezde Anlatım Bozukluğundan Uzak Durulmalı*: Akademik araştırmalarda ana dili Türkçenin iyi konuşulması ve iyi yazılması gerekir. Başgil, "Her ne kadar dil bilgisi bir gaye değil vasıta olsa da insan için en faydalı kendi ana dilidir. Kişinin değeri dilinin altında ve kaleminin ucunda saklıdır. Onu söz ve yazı açığa vuracaktır." der (Başgil: 1983, 67). Eğer öğrenci ana dilde mahir değilse bir bilenden destek almalıdır. İçeriği ne kadar sağlam olursa olsun dil düzeyinde anlatım bozukluğu olan bir yazı istekle okunmaz. Tezde noktalama işaretlerine ve yazım kurallarına dikkat edilmeli (Bkz. EK-II), lisansüstü çalışma yapma aşamasına gelmiş birinin yazım hatasına düşmesi hoş karşılanmaz. Tez yazımında TDK yazım kuralları dikkate alınmalıdır. Yazılan tezin dil düzeyinde kusurlu olmaması için mutlaka bir tashihe ihtiyaç duyulur. Bunu yapmanın bir yolu da yazdıktan sonra en az bir hafta-on gün kadar inzivaya çekilip zihni boşaltmaktır.

Giriş ile Sonuç arasında dil, anlatım bozukluğu, üslup farklılığı ve mantıksal örgü çelişkisi olmamalıdır. Bu açıdan makale/teze başlamadan önce örnek kabilinden alan/konuyla ilgili daha önce yazılmış birkaç metnin okunması önerilir. Tezde şekilsel bozukluk da (paragrafsız tam sayfa vb.) pek sık düşmez.

6.22. *Kavramların Yazımında Uzatma İşaretleri İhmal Edilmemeli, Kelime Yazımlarında Bir İncicam Olmalı*: TDK yeni yazım kurallarında her ne kadar uzatma işaretlerini kaldırsa ve bazı danışmanlar bunu kabul etse de tasavvufu seyrek kullanılan kelime ve kavramların yazımında şapkalı harfler, imâle/çekme işareti ihmal edilmemelidir. Bu bapta tarîkat, kerâmet, Bursevî, Ahî gibi... gibi pek çok kelime hem doğru yazılmalı hem doğru telaffuz edilmelidir. Yine Arapça kelimelerin ve eserlerin izafet terkiplerindeki kesme işareti doğru ve yerinde kullanılmalıdır. İbnü'l-Arabî, kûtü'l-kulûb gibi... Aynı titizlik Osmanlıca ve Farsça terkip yazımlarında da gösterilmelidir. Bâbîâlî, hatm-i hâcegân, nazar ber-kadem, rû-be-rû, yâd-kerd, Ferhâd ü Şirin, Leylâ vü Mecnûn gibi...

Tez boyunca kelimeler arasında bir incicam olmalıdır (tevhid-i imlâ). Doğru olan öğrenilmeli ve her yerde aynı şekilde yazılmalıdır. Örnek: züht, mürşit veya zühd, mürşid gibi. Keza toplumsal/sosyal; kuram/teori vb. gibi eşdeğer kelimelerden yan yana ikisi birden değil biri kullanılmalıdır. Bir kelime ve kavramın yazımında tereddüde düşülürse

o kelimenin orijinal ve doğru şeklini kullanmakta *DîA* yazımı esas alınabilir (Teftezânî, Taftazânî, Nişabur, Nisâbur, Gazali, Gazzâlî gibi...). Jüri tarafından bu konuda öğrenci tenkit edildiğinde bunun *DîA*'da böyle yazıldığı belirtilirse -dumanı doğru tüttüğü için- kimsenin itiraz etme hakkı olmaz. Bu bağlamda isim benzerliklerine ve nisbelere de dikkat etmek gerekir. Felsefeci Sühreverdî (Maktûl) ile Sufi Necip es- Sühreverdî ve Ömer es- Sühreverdî, Ahmed Gazzâlî ile *İhyâ* müellifi Gazzâlî aynı kişiler değildir.

6.23. *Alan Araştırmaları Yapılmalı, Tezde Nezaketli ve İhtiyatlı Bir Dil Kullanılmalı*: A. Yaşar Ocak hatıratında, çalışma konusu neyse onunla ilgili mutlaka bir alan araştırması yaptığını ifade eder (Ocak: 2014, 217). Alan araştırmalarında hangi tarihler arası gerçekleştirildiği, katılımcıların tahsil, cinsiyet, yaş ve medeni durumu açık biçimde kodlanarak metinde yer almalıdır (K1 evli, lise mezunu, çocuksuz gibi). Ayrıca konuyla ilgili resmi kurum yazışmaları, gelen cevabi metin vb. referanslar tezin sonunda ek olarak sunulmalıdır. Alan araştırmalarında en çok kullanılan veri toplama yöntemi “katılarak gözlem” ve “içerik analizi”dir. Yine tez anket usulü bir araştırma ise veri ve deneklerin sözleriyle konuşulmalıdır. Bir diğer ifadeyle bu tür araştırmalarda rivayetleri alt alta toplayıp olduğu gibi bırakmak yerine bunları yorumlamak asırdır. O halde kişi tezde sadece nakille yetinmemeli, emek verdiği bu tez içinde “rüşdünü” ispat etmelidir. Ancak öğrencinin yaptığı aşırı yorum, aşırı öz güven ana konuyu gölgede bırakmamalı, deneklerin/müritlerin söylemedikleri yer almamalı veya söylemek istediklerinin önüne geçilmemelidir.

Tez yazarken nezaket/zerafet elden bırakılmamalıdır. Akademik çalışma ahlakına uygun olmak şartıyla başkasına yapılan eleştiri ve ithamlar sert olmamalı, tahkir, terzil ve tezyife gidilmemeli, insaf ve tevazudan ayrılmamalıdır. Bir akademik çalışmada aday, araştırmasını yaptığı tarikatın kendine özgü diline de dikkat etmelidir. Özellikle Cerrâhî ve Mevlevîlik müntesipleri bu konuda oldukça hassastır. Bunları bilmeden daha baştan ilgili zat ve müritlerinden bilgi almak zorlaşabilir.

Tezde ihtiyatlı dil kullanma konusuna gelince; bilindiği üzere tasavvuf ve tarihle ilgili akademik çalışmalarda ağızdan ağıza söylenerek (şifâhî) gelen menkıbeler, mitoloji, hikâyeler, tarihi şiirler sözlü kaynak kabilindendir. Hikâye/kıssa/menkibe naklederken sanki yanındaymış gibi bir dil kullanmak doğru değildir. Bu gibi hallerde “rivayet edilmiştir, ifade edilmiştir” gibi edilgen ve ihtiyatlı cümleler kullanmak gerekir. Bunlar yazılı kaynaklar gibi güvenilir olmazlar, yazılı kaynağın bulunmadığı yerde bunlardan yararlanılabilir. (Kütükoğlu: 1995, 19). Özetle aday tezde her daim bilimsel ölçütler uygulamalı, kanaat ile değil kanıtla konuşmalıdır. Öğrencinin “Bana göre...” diyebilmesi için hayli yetkinlik kazanması ve emek sarf etmesi gerekir. Klasik kitaplarımızdaki “kîle”, “ve fihi kavîlânî”, “muhtelefu'n- fih”, “Allâhu a'lem bi's-savâb” sözleri bu ihtiyat için kullanılmış olsa gerektir. İbn Teymiyye'ye (öl.728/1328) atfedilen bir sözde belirtildiği gibi “Kur'an'dan başka hiçbir kitap yanlışsız değildir”. Şüphesiz akademik çalışma demek her şeyi eleştirmek, bizden önce bu geleneğin aktarılmasında öncü rol üstlenmiş müellifleri de hafife almak değildir.

6.24. *Faillerde Zaman Uyumuna Dikkat Edilmeli*: Genellikle cümleler uzun yazılmışsa aynı cümlelerin özne-yüklem açısından uyumsuzluk gösterdiğine şahit olunmaktadır. Bu hataya düşmemek için cümlede öznenin sık kullanılmasında bir sakınca yoktur. Yine bir bölüm veya bir paragraf içinde farklı zaman kiplerinin müteakiben kullanımı kulak tırmalamakta

ve akıcılığa engel olmaktadır. Yüklemin dili geçmiş, şimdiki, gelecek, geniş zaman kipi “-yor, -muş, -idi” bunlara azami dikkat gösterilmelidir.

6.25. *Kaynakçada Uygulanacak Prensipler İyi Bilinmeli:* Kaynakçada isimler “soyada” göre alfabetik yazılmalıdır. Bir müellif ikinci kez soyadıyla değil, ----- şeklinde yer alabilir. Çalışmada isimleri zikredilen kişilerin ne metinde ne kaynakçada unvanları yazılmaz. Beyefendi, hanımefendi gibi betimlemede bulunulmaz.

Bir eserin hem Arapça orijinali hem Türkçe tercümesinin aynı yerde kaynakça olarak verilmesi gereksizdir. Görülen kaynak hangisi ise o yeterlidir. Keza kaynakça çok gözüksün diye yeterli kaynak varken sadece bir kez kullanılan ve bir daha tez içinde hiç gereksinim duyulmayan çalışmalara yer vermek doğru değildir. Bu davranış metaforik bir anlatımla gölde bir defa başını gösterip daha sonra gözden kaybolan bir daha hiç açığa çıkmayan karabatak kuşuna teşbih edilir.

Kaynakçada kitap adlarının yazımına azami özen gösterilmelidir. Arapça şahıs isimlerinde “el” harf-i tarifi kullanılmaz, kullanılmışsa alfabetik sıralamada bu dikkate alınmaz. Ancak eser adlarında “el” takısı varsa mutlaka yazılmalıdır. Kaynakçada müellif isimlerindeki ve Türkçe eserlerdeki her kelimenin baş harfi büyük harfle yazılır, Arapça eserler için bu tarzı uygulayanlar olsa da *DîA* bir eserin sadece ilk harfini büyük harfle yazar. Kitap adlarına da dikkat edilmelidir. Arapça isimlerdeki harf-i tarif, harf-i cer, ism-i mevsul gibi harfler mutlaka küçük yazılır. Yine sıkça rastlanıldığı üzere bazı kaynakların metin dipnotunda yer alıp kaynakçada unutulması jüri tarafından ciddi bir eleştiri nedenidir. Bazen de tersi olur. Dipnotta olmayan eserler sanki kullanılmış gibi kaynakçada yer alır. Bu durum öncekine göre daha sakildir. Zira danışman ve jüriler dipnot ve kaynakçayı daha dikkatli okurlar/okumalıdırlar. Hadis kaynakları uzun künye şeklinde değil bilinen standartta yazılmalı, bu hususta kitap, bölüm/bab ve numara yeterli görülmelidir.

6.26. *Olaylar Kronolojik Ele Alınmalı:* Olaylar, fikirler kronolojik sıraya dizilmelidir. Örneğin XII. asırdan sonra IX. asırda yaşayanlar/yaşananlar anlatılmamalıdır. Eğer müelliflerden herhangi bir alıntı yapılmışsa bu tarihsel sıralamaya dikkat edilmeli, mümkün mertebe en eski tarihten başlayıp günümüze doğru gelinmelidir. Akademide modern olan değil, bilakis klasik daha muteberdir. Muhâsibî, Gazzâlî, Mevlâna, Yunus, Abdülhakim Arvâsî söz konusu ise bu zevatın ölüm tarihleri dikkate alınarak kronolojik bir sıralama yapılmalıdır. Böylece hem olayların/kavramların zamanla geçirdiği evreler ve değerlendirmeler hem kavramların kazandığı açılımlar, değişimler, dönüşümler hakkında yeni bilgiler edinilecektir. Keza gerek şahıs gerek konu bazlı çalışmalarda hiyerarşik takvim takip edilmeli, müellifin gençlik ve olgunluk yaşlarındaki düşüncelerindeki evrilmeler, konunun/kavramın tarihsel evrelerde geçirdiği değişiklikler dikkatle incelenmelidir.

Bir eserin müellifi kadar yazılış ve baskı tarihinin bilinmesi de önemlidir. Aynı müellife ait farklı nüshalar varsa müellife en yakın olanı tercih edilmeli hatta mevcutsa “müellif nüshası” esas alınmalıdır (Bkz. Kaplan). Yazarın yaşadığı dönem, kitabın yazıldığı ortam, eserini hayatının hangi aşamasında yazdığı hatta mensup olduğu düşünce ekolünün özellikleri iyi bilinmeli, şeyhin eser ve düşüncelerinin genelde tasavvuf özelde yakın tarihimize ne tür katkı sağladığı dile getirilmelidir. İlgili müellifin görüşleri şeklinde

ifade edilen bilgiler kendisinden önce tevarüs eden başka müelliflere de ait olabilir. Bunları orijinal düşüncesi şeklinde verme yanlışlığına düşülmemelidir.

6.27. *Müelliflerin Vefat Tarihleri İlk Geçtiği Yerde Verilmeli:* Tez içinde ismi geçen şahsın metinde ilk geçtiği yerde bir defa ölüm tarihi hicrî/milâdî verilmelidir. Gazzâlî (öl. 505/1111); İbnü'l- Arabî (öl. 638/1240) gibi. Tezin ilerleyen sayfalarında aynı isimler tekrar geçtiğinde bir daha ölüm tarihleri yazılmamalıdır. Milâdî takvimin kullanımından sonra sadece milâdî tarih vermek yeterlidir. Mehmet Akif Ersoy (öl. 1936) gibi.

6.28. *Gizli/Kapalı Anlamlı Cümlelerden Uzak Kalınmalı:* Tez başlığında ve metinde “Bazı kaynaklar, bazı müellifler, kimileri, tarihçiler, sûfiler” gibi kapalı kavramlar kullanmaktan kaçınmak gerekir. Niyazi Karasar’a göre bunlar “gizli anlamalı” cümlelerdir. Bunlar kim ve ne, açıkça yazılmalıdır. Tez metni içinde geçen görüşün metin yazarına mı yoksa adaya mı veya başka birine mi ait olduğu konusunda bir kapalılık ve şüphe bulunmamalıdır. Yine metin içinde “Kara’ya, Öztürk’e göre” derken bu Kara, bu Öztürk kim? “Sarı Çizmeli Mehmet Ağa” olmamalıdır. “Sufilere göre...” diye başlayan genellemeci/tümel bir yaklaşım da yanlıştır. Hangi dönem, hangi ekol sufilerine göre bu böyledir. Yine “Adı geçen sufinin yaklaşık şu kadar eseri var veya kırktan fazla eser kaleme almıştır” gibi kapalı ifadelerde bulunmak doğru değildir.

6.29. *Sorunlu/Sıkıntılı, Politik İfade ve Görüşlerden Uzak Durulmalı:* Bazen ilgili zatın sufi görüşleri sübut açısından doğru, delalet açısından sorun ve sıkıntı doğurabilir. Bunları metinden çıkarmak yerine belki dipnota şerh düşmek daha uygundur. Yine tezde bir müellifin söylemlerinde geçse bile şiddet, nefret, baskı, korku, tahkir, terzil, aktüel politika, her tür ayrımcılık, dışlayıcılık gibi görüşlerine yer verilmemeli, böylece gereksiz ulusal ve uluslararası çevrelerde yanlış anlaşılmaya ve tartışmalara sebebiyet olunmamalıdır. Hem Doğu hem Batı hem muhip hem muhalif kimseler tasavvufa ilgi duyduğu için seçilen ve kullanılan kelime ve üsluba azami dikkat göstermek gerekir. Mehdiçi, mesihanik tavırlar, Kitaba uymayan sözler ya tezde olmamalı veya sufi tecrübenin epistemik değeri bağlamında ele alınıp makul ve meşru bir şerh düşülmelidir. Günümüzde problem teşkil edecek tarzda “Rüyada Peygamber bana şunu söyledi.” gibi gaybı bilecek türü ifadeler, Allah hakkında antropomorfik tasavvurlar, yine şahıs çalışmalarında onunla ilgili anlatılan kerametlere, günümüzde pratik ve didaktik değeri bulunmayan menkıbelere çokça yer vermenin akademik bir yazı için istiskal teşkil edeceği akıldan çıkarılmamalıdır. Tezde tarihsel dayanağı bulunmayan, tarihsel verilere mutabık düşmeyen anakronik bilgiler kullanılmamalı, keza bir kaynaktaki bilgi diğer kaynaktaki bilgiyle çelişiyorsa “Bunları doğru kabul etmek gerekirse” gibi ihtiyat ve ihtimalli bir dil kullanılmalıdır.

Tezde gündelik politik söylemlerden uzak kalınmalıdır. Her insanın siyasi bir görüşü olabilir. Ancak çalışmada günlük politika düzeyindeki siyasi düşünceler, ideolojik, etnik görüşler yer almamalıdır. Bir akademisyen bu tür davranışı meslek hayatının dışına atamayanları, akademik çalışmadan vazgeçmeye davet eder (Çakan: 2016, 159).

6.30. *Ayet-Hadis Kullanımına Riayet Edilmeli:* Alanla ilgili öğrenciye yapılan eleştirilerden biri Arapça metin ve ibarelere tezde hiç yer vermemesidir. Hâlbuki tasavvuf Temel İslam Bilimleri arasında yer alan bir disiplindir. Dolayısıyla ayet ve hadislerin yer alması gayet doğaldır. Tezde/tebliğde konuyla doğrudan ilişkili ayet ve hadisler “fazla olmamak kaydıyla” ya metin içinde veya dipnotta orijinal harflerle yazılmalıdır. Ayet ve hadislerin

orijinal metinleri yazılacaksa bunlar harekelenmeli, gerek kalmadıkça uzunca ayet-hadis mealleri yazılmamalı, eğer yazılacaksa bunlar “italik” yazılmalı ve bu mealler muteber kitaplardan alınmalıdır. Ayetlerin dipnot kaynak gösterilmesinde iç tutarlılık kaydıyla Bakara 2/125 veya Bakara (2), 125; hadislerde ise Müslim ve Muvatta “Kitap ismi ve Hadis numarası”, Buhari ve diğerleri, “Kitap ismi, bab numarası dikkate alınmalıdır (Ör. Buhârî, “Ezan”, 12).

6. 31. *Oryantalist Çalışmalar Takip Edilmeli, Ancak Oryantalist Bakış Açısında Daha Dikkatli Davranılmalı:* Alanımızla ilgili telif edilmiş çok sayıda oryantalistlerin yazdığı eserler mevcuttur. Bunlardan yararlanmak gayet gerekli ve doğaldır. Keza üniversiteler arası Erasmus, Fârabi, Mevlâna gibi değişim programları marifetiyle eğitimin bir kısmının yabancı ülkede devamı mümkündür. O nedenle ABD, Japonya ve Batı’da yapılmış oryantalist çalışmalara ve referanslara açık olunmalıdır. Yine Batı kütüphane kataloglarında eser arama/tarama, yazma işlemi için transkripsiyon harflerini bilmek ve yazımına dikkat etmek gerekecektir (Kavakçı: 1982, 125-16).

Her ne kadar oryantalist çalışmaların bir kısmı İslam/tasavvuf alanı için sathî, kasıtlı, kasıtsız, farklı din ve kültürün temsilcileri olarak değişik tasavvurlar teşkil etse de bu zevatın tasavvuf alanında bilimsel yayım yolculuğuna bizden daha önce çıktıkları bilinmektedir (Kara: 2003, 490). Batıdaki ilmi birikim ve metodolojiyi oryantalizm ve öteki kaygısıyla dışlamak doğru olmasa gerektir. Zira başkalarının yaptıkları çalışmalara başvurmaksızın bilimsel araştırmada bulunmak mümkün değildir. Bilimsel referansları bulunmayan bir yazı/makale/kitap/tez zayıftır. Zira referanslar bilimsel çalışmalarda kelimenin tam anlamıyla ciddiyet göstergesidir (Arslan: 2007, 133). Bu durum mahkemeye şahit götürmek gibi bir şeydir (Eco: 241).

Ancak sufilere ait bir olay/söz anlatımı varsa evvelemirde bunu kendi öz kaynaklarımız ve yurt içinde yapılan çalışmalar dururken oryantalistlerin eserlerine bakarak bir referansa gitmek uygun görülmez. Eğer bir görüş sıralaması yapılacaksa baş taraflara ve ilk sıralara oryantalistleri koymanın anlamı yoktur. Yine jüri adaya oryantalist söylemler karşısında alıntıyı tartışmadan, sorgulamadan almışsınız. Eleştiri getirenler bu konuda objektif davranmış mı? Yoksa meseleyi mecrasından saptırmış mı? Buna siz ne dediniz? “Siz” tezin neresindesiniz? Neden sizin bir yorumunuz yok diye sorabilir. O nedenle bu hususta dikkatli davranmak gerekir. Örneğin, din-devlet ilişkisi Batı’da farklı, bizde farklıdır. “Heteredoks” Batı’da ortodoksiden sapmış olanlar için hakaret anlamında kullanılırken, bizde “gayr-i Sünnî” anlamına gelir. Yine bir Batılı “Alevilik dini” şeklinde bir tutum sergileyebilir, Bektaşilik söz konusu olduğunda onu heteredoks diye nitelendirebilir. Keza çokça rastlanıldığı gibi Hristiyan insan yaklaşımı beden ve ruh dikotomisi üzerine bina edilirken, İslam/tasavvufta insan ne yalnızca biyolojik ne yalnızca psişik bir varlığa indirgenmeksizin anlam bulur, ruh ve beden ikiye bölünmeden birlikte kavranılır. Öyleyse aday, oryantalistin kullandığı kelime/kavram ya da görüşü sahih görüp yoruma tabi tutmadan ve onu sorgulamadan almamalı ve bu kavramlar üzerine bir ontoloji inşa etme yanlışlığına düşmemelidir. Çünkü kavramlar sanıldığı kadar masum değildir, kişiyi farkında olmadan yönlendirir. Tez sahibi tasavvufi bakış açısıyla meseleye yaklaşmalı, tasavvufun veya İslam’ın kendi terminolojisini kullanmayı ihmal etmemelidir. Nurettin Topçu konuyu kendi bakış açısıyla, “Ebû Hanife’nin (öl.150/767) hak ve davasına tertemiz ışıklar saçan dehasıyla, Dekart’ın (öl.

1650) düşünceye doğru yolları gösteren metotlu zekâsını birleştirme” şeklinde izah eder (Topçu: 116).

6.32. *Teknolojik İmkanlardan Yararlanılmalı*: İçinde bulunduğumuz zaman diliminde yazılan bir tez ve makalede hangi teknolojik gelişmelerin alana uyarlanabileceği hakkında malumat sahibi olunmalıdır. Bilhassa tez yazan aday bilgisayar kullanımında mahir olmalıdır. Bununla birlikte metin analizinde kullanılan MAXQDA, NVİVO, ATLAS.Tİ gibi yazılımlar, CHATGPT, Gemini gibi yapay zekâ araçları ile literatür tarama, yapay zekâ temelli makalelerden çıkarımlar²⁰, verimli not alma programlarına dair bilgilerden/enstrümanlardan istifade edilmelidir. Özellikle son birkaç yıldır gündemde olan yapay zekâ risk ve fırsatları, hukuki alt yapısı üzerinde durulmalıdır (Bkz. A. Z. Ceran). Zira yapay zekâ günümüz düşünme ve çalışma biçimini çok büyük oranda değiştireceğe benzemektedir. Keza son yıllarda dikkat çeken fenomenolojik nitel bir araştırma tekniği olan online (internet) vasıtasıyla Seslifoto (OSF) yöntemiyle kelime ve görüntülerin bir araya getirildiği teknik kullanılmak suretiyle toplumun tasavvuf algısı ve anlayışı üzerinde bazı çalışmalar yapılabilir.

6.33. *Arşiv ve Kütüphanelere Gidilmeli*: İnternet ortamında dijital veri tabanlarının yaygınlaşması bazı handikapları beraberinde getirmiştir. Önemli olan dijital platformdan alınan bilgileri klasik kaynaklardan teyitle aktarmaktır. Şüphesiz teknolojiyi kullanmak işinizi kolaylaştıracaktır. Zira aşağıda isimleri sayılı kütüphaneler ve arşivlerde mevcut eserlere YÖK portal, DİB, İÜNEK ve TÜYEK siteleri sayesinde online erişmek mümkündür. Akademik alanda hayli mesafe almış birinin kütüphanelere hiç uğramadan bir çalışma yapması düşünülemez²¹. Sabri Koz'un teşbihi yerindedir: “Bilgisayarınız yoksa bilgi sarayınız olmalıdır.” (Koz: 2020, 224) Önerimiz Süleymaniye, Beyazıt, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü, İstanbul Müftülüğü Şer'i Siciller Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Kâğıthane, Yenimahalle Osmanlı arşivleri, farklı Anadolu vilayetlerinde mevcut el yazma kütüphaneleri, Ankara Millî Kütüphane, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, DİB Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversite Kütüphanesi (İngilizce kaynaklar için) İSAM Kütüphanesi, başta Marmara, Ankara, Bursa, İzmir, Konya, Erzurum, Diyarbakır gibi öncü ilahiyat fakülteleri kütüphanelerinin görülmesidir. Yazma arşiv kütüphanelerinin görülmesi tarihi ve kültürel ziyaret açısından da önemlidir. Yine buralara uğramak, buraları görmek havasını teneffüs etmek, eserleri ele alıp karıştırmak bir kültür meselesi, tarihe saygı, ecada vefa, unutulmaz bir tecrübe vesilesidir.

²⁰ Bkz. Ali İhsan Kılıç, “Tasavvuf Tarihi Literatürü ve Yapay Zekâ Perspektifleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 24, S. 3, ss. 233-258., <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/87792/1586543> (Erişim Tarihi: 05.04.2025).

²¹ İlmin büyük emek ve gayret gerektirdiği, yine bunun için yeterli finansal desteğin lüzumu noktasında bir karşılaştırma yapmak adına verilen şu örnek hem Ülkemiz ilim/akademi dünyası hem şahsi araştırmalarımız için önemli ipuçları taşımaktadır: Endonezya Uluslararası İslam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Zacky Hayrul Umam Almanya Berlin'de 2021 yılında bizim de hakkında doktora yaptığımız İbrahim Kurani üzerine İngilizce doktorasını bitirmiş, bu müellifin el yazma eserlerini tedarik için İstanbul Süleymaniye, Açe, Cakarta, Berlin, Riyad, Medine, Londra, Princeton, Leiden, Fransa Milli Kütüphanesi, Kazablanka, Mekke Suud Üniversite Kütüphanesi'ne bizzat gitmiş, Hindistan, Fas ve Yemen kütüphanelerinden ise dijital ortamda yararlandığını ifade etmiştir.

6.34. *Alana Dair Güncel Basılı ve Görsel Yayınlar Takip Edilmeli:* Tasavvuf alanındaki her türlü güncel ve bilimsel etkinlikler takip edilmeli, zaman zaman “Tasavvuf Akademisi” portalına bakılmalı, yeni çıkan yayımlardan haberdar olunmalı, *Tasavvuf, Sûfiyye, Edebiyat, TAED, Sûfi Araştırmaları* gibi tasavvuf ağırlıklı güncel akademik dergi makaleleri okunmalı, gazete ve köşe yazılarına bakılmalı, hatta mistik/ezoterik film ve diziler kontrolü elden bırakmadan, imkânlar ölçüsünde takip edilmelidir. Bu noktada Bosna asıllı Sırp yönetmen Emir Kusturica’nın modern züht anlayışı, dünyevileşme karşıtı örnek teşkil eden Uruguay eski Devlet Başkanı Jose Mujica’nın (öl. 2025) hayatını anlattığı belgesel, “El Pepe: Yüce Bir Yaşam” belgeseli alanımız açısından seyretmeye değerdir. İsviçre asıllı Alman teolog Karl Barth’ın, “Din görevlisi, bir elinde günlük gazete, diğer elinde kutsal kitap olan kişidir.” sözüyle güncel gönderme yapması da manidardır. Hülâsa tasavvuf akademisyen adayı, güncel hayattan tamamen kopuk- tez yazım aşaması hariç- ve kamuoyunda konuşulanlardan bîhaber olmamalıdır. Aynı zamanda güncelden haberdar olmak adayı jüri karşısında saygın kılar.

6.35. *Tezde Sayfa Adedi/Hacme Bakılmamalı:* Zaman zaman tezin kaç sayfa olması gerektiği sorulur. Tezin kaç sayfa olmasından öte içindeki bilgiler önemlidir. Bir başka ifadeyle önemli olan nicelik değil niteliktir. Akademide bu konuda standart bir sayfa adedi yoktur. İstisna ve konu ağırlığına göre sayfa adedi değişse bile yüksek lisansta 100-130 sayfa, doktora 220-230 sayfa ideal bulunur. Daha fazlası yapılmışsa burada gereksiz bilgilerin bulunduğu farz edilir. Burada dikkat edilecek sayfa adedinde, giriş kabilinden olan bilgilerin oranı (% 10-20); esas konu (% 60-80); sonuç/değerlendirme (%10-15) geçmemesidir. Bununla birlikte genelde tezlerin üç bölümden oluşması temenni edilir. İki bölüm azdır, dört ve daha fazlası ise çoktur. Tez bölümleri hacimsel açıdan birbirinden çok büyük farklılık göstermemelidir. Örneğin birinci bölüm yüz, ikinci bölüm otuz sayfadan oluşmamalıdır. Bir akademik çalışmada arzu edilen asıl bölümün yeterli/hacimli seviyede olmasıdır. “Horasan’da Tasavvuf” başlığı altında yapılmış üç yüz sayfalık bir tezin iki yüz sayfası Horasan Tarihi’ne ayrılıp geri kalan kısmı tasavvufa tahsis edilirse bu çok yanlıştır. Tez sayfasını artırmak adına gerek metin gerekse dipnotta yığma bilgi kullanılmamalı, yan bulgular konulmamalı, malumatfuruşluk yapılmamalıdır. Bir tez içinde herkesin her yerde çok rahat ulaşabildiği, arama motorlarında hemen bulabileceği şiir, menkıbe vb. söylemler yer almamalıdır. Arapçada buna *zâidetün bilâ fâide* adı verilir. Aday belki her şeyi bilmeli ama her şeyi yazmak zorunda olmamalıdır. Zira tez, adayın her şeyi bildiğini gösterme yeri değil, araştırmanın başında ortaya koyduğu hipotezi kanıtlama alanıdır (Eco: 226). Zira en iyi fikirlerin bize en büyük yazarlardan geleceğinin bir garantisi de yoktur (Eco: 216).

6.36. *Kayda Alınan Bilgiler Yedeklenmeli:* Tez yazımı esnasında çalışılan dosyaları yedekleme hayati önem arz eder. Lisansüstü çalışmalarda her araştırmacı bir dönemde mutlaka veri kaybıyla karşılaşabilir. Tedbir alınmazsa emek boşa gider, zaman kaybedilir. Belli periyotla tarih atma suretiyle bu bilgileri yedeklemekte yarar vardır. Hatta bu yedeklemeyi e-postayla ve harddisk marifetiyle yapmak daha güvenilirdir (Güney: 10).

6.37. *Tez Teslimden Önce Bir Dil Uzmanına Okutulmalı:* Tez teslimden önce bir Türkçe dil uzmanına okutulmalıdır. Özellikle Farsça ve Osmanlıca şiir terkipleri ve onların doğru yazımında Eski Türk Edebiyatı uzmanı birinden destek alınmalıdır. Bununla beraber aday bir defa da olsa yazdığı metni bir yabancı gibi okumalıdır. Böyle yapırsa “özgünlük” bu

tezin neresinde sorusuna cevap bulunmuş olur. Keza metin biri/birkaçı alan içi, branş uzmanı, biri alan dışı olmak üzere farklı kişilere de gösterilmelidir. Mümkünse hakem titizliği ile tez okuyanlardan biri metnin akıcı olup olmadığına, imla hataları ve Türkçenin düzgün kullanımına, biri tabir yerindeyse şeytanın avukatlığına soyunup tezde hatalı bilgiler olup olmadığına odaklanarak okumalıdır. Üç yüz doksandan fazla makale kaleme alan Ahmet Yüksel Özemre (öl. 2008) yazdığı en küçük hacimli bir makaleyi dahi baştan aşağı yirmi-yirmi beş defa okumadan yayımlamadığını belirtir²². Muhammed Hamidullah'ın (öl.2002) tasavvufta bir üstadın refakatinin gerekliliği noktasında ifade ettiği sözleri buraya uyarlamak mümkündür. Hoca şöyle der: “Bir insanın kendi başına hatasını görmesi ender, yine kendi başına bu hatayı düzeltmesi çok daha enderdir” (Hamidullah: 2017, 157). Akademide “uzman körlüğü” denilen bir olgu gereği kişinin kendi hatasını fark edemediğine inanılır. İsmail Kara'nın dediği gibi insan, akademisyen ilgi ve hevesle eğildiği ihtisas sahası da olsa öncelikleri yahut “mesleki körlükler” sebebiyle önemli bazı hususları görememekte, fark etme konusunda kör ve sağır kalabilmektedir (İ. Kara: 2022, 161). Nedim Tan da aynı düşüncüyü paylaşmakta ve disipliner uzmanlık alanları arttıkça araştırmacının körleşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını iddia etmektedir (Tan: 2017, 48).

O halde, öğrenci okunmadan/okutulmadan bitirdiği tezi aceleyle danışmanına teslim etme yanlışlığına düşmemelidir. Aynı yanlışlığı jüri üyelerine teslimde de yapmamalı, okumaya fırsat verilecek biçimde nüshaları daha önceden vermelidir. Yine tez kitap olarak hemen neşredilmemeli, nadasa bırakılmalı, “dinlendirilmeli” ve “demlendirilmelidir.” Çünkü öğrenci zihni yoğunluk ve yorgunluktan kurtulduğunda zaman zaman yaptığı çalışmada bazı “Ekle/Sil” yapma ihtiyacı hissedecektir/hissetmelidir.

6.38. *Tez Savunmalarına Gözlemci Olarak Girilmeli:* Öğrencinin tez yazmaya başlamadan veya savunmaya girmeden önce alanla ilgili başarıyla savunulmuş birkaç tezi incelenmesinde ve gözlemci olarak katılmasında büyük fayda vardır. Böylece öğrenci; jürinin hangi hususlara dikkat ettiğini, hangi konularda adayı eleştirdiğini bilecek ve ona göre tedbirini alacak ve kendini hazırlayacaktır.

6.39. *Sonuç Bölümü Daha Dikkatli Yazılmalı:* Elfriede Jelinek isimli bir yazar bu bapta önemine binaen “Açılış cümlesi umurumda bile değil, ilgimi çeken tek şey kapanış cümlesidir. Okuyucu yatağına bu cümleyle girer” der. Doğru bir tespit olsa gerek. O halde sonuç itinalı yazılmalıdır. Çünkü mükerreren dikkat çekildiği üzere jürinin en çok dikkat ettiği ve öğrenciyi eleştirdiği kısım da sonuç bölümünün iyi yazılamamasıdır. Sonuç bölümü, her başlıkta elde edilen hasılanın bir kenara not edilmesi ile oluşan notların birleştirilmesi ile teşekkül ederse daha verimli olur. Tez bittikten sonra yazılmaya kalkıldığında orijinal tespitlerin sonuca aktarılması unutulabilir. Sonuç; yazılmış eserin içindikilerinin tamamını “özetleme” şeklinde olmamalıdır. Yine yöntemle dair bilgiler Sonuç'ta değil Giriş'te zikredilmelidir.

Öyleyse sonuç kısmında elde edilen bulgu, sorusu aranan cevaplara yer verilmeli, burada somut tekliflerde bulunulmalı, ütöpik teklif ve temenniler yer almamalıdır. Sonuç

²² <https://www.yenisafak.com/yazarlar/nuriye-cakmak-celik/uskudar-asigi-mutasavvif-bir-atom-muhendisi-ahmet-yuksel-ozemre-2063285> (erişim: 25.06.2022)

kısmı bir anlamda iddia ve temenni olan tez başlığının sağlamasının yapıldığı ispat edildiği kısımdır. Sonuç bölümünde cevabı aranan sorunun dışında yeni teklifler de yapılmamalıdır. Burada herhangi yeni bir atıf/alıntı yer almamalı, kaynak yazılmamalı, metin içinde olmayan yeni ek bilgilere yer verilmemelidir. Bu kısımda “Sonuç olarak...”, “Özetlemek gerekirse...” gibi bir cümle kurulmamalıdır. Özetle, sonuç; “Tespit”, “Tenkit” ve “Teklif” lerden (3 T) oluşmalıdır. Bu durumda sonuç bölümünde konunun önemiyle ilgili birkaç cümleden sonra ulaşılan bulgular, tespitlere değinilmeli, öğrencinin kendi gözlemleri, yeni yapılacak, eksik bırakılan ve bu konuda çalışma yapmak isteyenlere dönük bazı öneriler yer almalıdır. Sonuç kısmı mümkün mertebe uzun yazılmayıp iki-iki buçuk, belki tezin hacmine göre üç sayfayı geçmemelidir.

6.40. *Teslim Öncesi Şekilsel Bozukluklar Giderilmeli, Tezin Estetik Görüntüsüne Dikkat Edilmeli:* Öğrencinin jüriye teslim ettiği tez nüshasının mutlaka son bitirilmiş hali olmalı, bu nüshada artık yazım farklılıkları, ekleme-çıkarma bulunmamalıdır. Savunma esnasında “Bendeki nüshada bu yok” diyen jürideki bir hocaya bu aşamada mazeret sunmak anlamsızdır. Danışman ve üyelere teslim edilen tez nüshaları estetikten mahrum, çirkin bir kap(ak), yazı karakteri farklı, iki yana yaslanmayan metin veya dipnot, kötü bir baskı, düzensiz ve özensiz tertiplenmiş bir kâğıt yığını görüntüsü vermemelidir. Yine tezde karalama, yırtık, konulmamış sayfa numaraları olmamalıdır. Bu hem nezakete aykırı hem öğrencinin vurdumduymaz ve dikkatsizliğine/disiplinsizliğine işarettir. Üstelik bu tür bir tez okuma zorluğu tevlit edecektir. Yine tezin teslimi öncesinde özet, abstract gibi bir tezde bulunması gerekli bölümler ihmal edilmemelidir.

7. Tez Savunma Sınavında Öğrenciye Sorulacak Muhtemel Sorular ve Takınılacak Tavr

Bazen tez savunma sınavlarında şahit olunan bir usul hatası vardır. Muhtemelen öğrenci/aday iyi niyetinden dolayı tez savunma sınavında katılımcılara sunulmak üzere bir takım yiyecek/içecek ikramında bulunmaktadır. Bu durumu hoş gören danışmanlar olmakla birlikte, bunun genel etik ve hukuki anlayışa uygun düşmediği ifade edilir.

Aday, işin başlangıcında her çalışma ne kadar iyi olursa olsun mutlaka eksik/hatalarının bulunabileceğini bilmeli, eleştirileceğini akıldan çıkarmamalıdır. Keza jürinin öğrenciye yaptığı her tenkidin aynı zamanda zımnen danışmana yapıldığını bilmeli, tabir yerindeyse danışmanın da savunma esnasında öğrenci gibi “görücüye” çıktığını unutmamalıdır. Eco’nun dediği gibi hiçbir danışman hoşuna gitmeyen bir tezle jüri karşısına çıkmak istemez (Eco: 54). O halde, mümkün mertebe eleştiriye asgariye indirebilecek şekilde hareket etmekte yarar vardır.

Öğrenci tezin yazımını bitirip danışmana ve diğer jüri üyelerine (Y. lisansta üç; doktorada beş üye) nüshaları teslim ettiğinde belirlenen günde savunma sınavına alınır. Doğrusu eğer danışman adayı/tezi yeterli görürse savunmaya alır. Doktora öğrencisi için farklı dönemlerde toplamda üç başarılı tez izleme raporu sunan ve başarılı bulunan öğrenci, danışmanın uygun görmesi hâlinde doktora tez savunma sınavına girmeye hak kazanmış sayılır. Danışmanın buna izin vermesi adayın savunma sınavında mutlak başarılı olacağı anlamına gelmez. Savunmaya alınan öğrencinin jüri karşısında savunduğu tez, spesifik bazı yönlerden kritiğe tabi tutulur: Buna göre; tez başlığı konusuyla uyumlu mu? Tez anlatımı/akışı konuyu anlaşılır kılmış mı? Kaynakların yazımı enstitü tez yazım kurallarına

uygun mu? Tez bölümleri arasında mantıksal ve analitik bir bütünlük var mı? Aday çalışması sonunda bilimsel araştırma yapma, bilgiye erişme, değerlendirme ve yorumlama yeteneği kazanmış mı? Jüri bütün bunlara bakarak olumlu/olumsuz bir sonuca gider.

Adayın iki savunma hakkı vardır. Birinci girişinde oy birliği veya oy çokluğu ile yeterli görülürse tez başarıyla bitirilmiş sayılır. Tezde bahsedilen hususlarda çok ciddi eksik ve hatalar görülüp reddedilirse aday tamamen başarısız kabul edilir. Bazen de emek ürünü tezde kısmî eksiklik ve tamamlanması gereken yerler olabilir. Bu durumda jüri adaya yüksek lisansta üç ay, doktorada altı ay düzeltme hakkı tanır. Akabinde aday ikinci kez savunmaya alınır. Kimi zaman ikinci savunmaya kalan adaylar bunu hazmedemeyip tezi bırakırlar. Hâlbuki sınavın doğasında başarılı olmak kadar başarısız olmak da vardır. Akademide ilmin mahremiyeti ve ciddiyeti korunmalı, eğer aday/tez yeterli değilse başarısız sayılır/sayılmalıdır. Bu durumda adaya önerimiz ümitsizliğe ve duygusallığa kapılmayıp jürinin işaret ettiği hataları gidermesi, uzun emek ve özveriyle hazırladığı tezi ikinci kez jüri önünde savunarak mutlu sona ulaşmasıdır. Her hal ve şartta aday kendini bu iki duruma psikolojik olarak hazırlamalıdır.

Tez yazımlarında yapılan hatalar genelde üç türdür: Herkesin fark edebileceği hatalar (Bundan behemehâl uzak kalınmalı), sadece alan uzmanlarınca görülebilecek hatalar (Bu minimize edilmeli), öğrencinin kendisinin görebildiği hatalar. Bir tezin iyi yazılması onun eleştirilmez olduğu anlamına gelmez. Bir diğer ifadeyle, hiçbir akademik ürün ne kadar başarılı olursa olsun hatadan, eksiklerden ve eleştirilmekten hâlî değildir. Tasavvufta “Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz.” sözü bu noktada hepimiz için önemli işaretler taşımaktadır. Kişinin noksanını bilmesi aynı zamanda neye ihtiyacının olduğunu da anlaması demektir. Üstelik yapılan eleştiriler kişiyi akademik hayatta daha iyiye yönlendirmek ve yapılan çalışmayı olgunlaştırmaya yöneliktir. Eksikleri söylemek tenkis için değil, tekmil içindir. Zira eleştiri ciddi ve yorucu, ilmi bir çabayı gerektirir. Unutulmamalıdır ki akademisyenlik hiçbir zaman bir “olma hali” değil bir “oluş” sürecidir. Tez sunum ve savunmasında genelde takip edilen usul şu şekildedir:

1. *Adayın Kendisini Tanıtması ve Tezini Özetlemesi İstenir:* Başkan, Adaya, 10-15 dakika kendisini kısaca tanıtır ve tezi özetlemesini ister. (Hocalar tezi okuduğu için bazen özetlemeyi istemeyebilirler). Başkan, daha önce detayını 6.3’te zikrettiğimiz sorular sorabilir. Aday, jüri karşısında hem kendini tanıtırken hem tezinin sunumunu yaparken “Fakir, bendeniz, naçizâne” gibi nitelemelere gitmemelidir.

2. *Konu Seçim Kriterlerinin Ne Olduğu Sorulur:* Savunma esnasında ilgili şahsın/konunun, pek çok durumundan bahsedip bunlardan bazılarını neye göre seçilip/seçilmediğinin izahı istenebilir. Örneğin; “yüz sorudan elli tanesine, pek çok zattan şu kadarına değindik” diye yazan öğrenciye bunları neye/hangi kritere göre seçtiniz? Neden bu soruları, bu dergileri, bu şahsiyetleri temel aldınız? ilh. denilebilir. Buna hazır olunmalı hatta buna dair şüphelerin giderilmesi Giriş’te konunun kapsamı bölümünde de yer almalıdır.

3. *Tezde Savunmacı Bir Üslup Kullanıp Kullanmadığına Bakılır:* Tez çalışmasına güvenlikçi ve savunmacı (defansif) bakış açısı yansıtılmamalıdır. Tezde hedef; her şeyi açıklama, her bilinmeyeni bilinir hale getirmek olmamalıdır. Bilakis sınırları belli bir bilinmeyenin konulan ölçüler/ölçütler çerçevesinde bilinir olduğunu göstermektir (Ramazan: 2021, 50). Yine tasavvuf alan araştırmalarında araştırmacının müridan ile kurduğu duygusal bağlantı, sübjektif unsurlar içerebilir, bu da “sorunlu” bir yazım dili oluşturur. Bu tür çalışma her

ne kadar bazı olumlu yönleri olsa da gruba kişisel yakınlığı dolayısıyla öznelleşme sorunu tevlit edip propagandacı bir hal alabilir. O nedenle, jüri, tezde savunmacı bir söylem oluşturmuşsunuz diye eleştirebilir. Bu gibi durumlara karşı verilebilir bir cevap hazırlanmalıdır.

4. *Tezdeki Bilgilerin Bir Kaynağa Dayanıp Dayanmadığı Sorgulanır*: Eğer bir akademik çalışma iddiasıyla ve bu iddia delilleriyle ortaya konuluyorsa o denli kıymetli demektir. Zira “Ne ararsan onu bulursun.” şeklindeki meşhur söz, herkesin lehte veya aleyhte iddiasını kendine göre naslardan argümanla desteklemesi mümkündür. Bu sebeple tezdeki iddialar zayıf olmamalıdır. Tez somut kanıtlarla/bilgilerle örneklenmeli ve desteklenmelidir. Yine “Aldığınız bilgilerin, argümanların bu tezle alakası nedir?” diye bir soru gelebilir. Bu durumda ya savunabilecek düşüncelere yer verilmeli veya savunulamayacak fikirler tez çalışmasında yer almamalıdır. Akademide her daim “hesabı verilebilir bilgi” üretilmelidir. Yine jüri, çalıştığı konu/kitap/şahıs hakkında yapılan çevirilere, makalelere bakıp bakmadığını, bunlarda bir yanlışlığı tespit edip etmediğini sorabilir.

5. *Tezde Özgünlük, Yöntemin Doğru Uygulanıp Uygulanmadığı Aranır*: Nihayet jüri hem yüksek lisans hem doktora tezinde üç şeyin çok önemli olduğuna vurgu yapar: Bunlar “özgünlük/orjinallik”, “içerik”, “problematik”. Yine jüri en nihayetinde tez yazma aşamasına kadar gelebilmiş bir yüksek lisans ve doktora öğrencisinde asgari üç şeyin yeterince mevcut olup olmadığına bakar: Aday ana hatlarıyla alanı yeterince tanımış, ilgili ilim dalının teorisi, pratiği, konu, kavram, kişi, süreç ve literatürüne hâkim mi? Konuyu nasıl araştıracağı ve sistematize edeceği hususunda belli bir yetkinlik kazanabilmiş mi? İmkân nispetinde şahsi değerlendirme yapabilme nosyonu elde ederek bu tezde hedeflediği hususlara ulaşabilmiş mi? Karşılaşılan sınırlılıklar (dil, saha, literatür) nelerdir? bunlara dikkat eder ve kararını buna göre verir.

6. *Yapılan Hata ve Eksikler Kabul Edilmeli*: Beşer kaleminden çıkan her ürün kusurdan hâli değildir. Tezde yanlışlık ve eksiklikler varsa jüri karşısında bu kabul edilmeli, hatada ısrarcı davranmamalıdır. Zaten bu nedenden dolayı makalede hakem, doktora tez/ders döneminde tez izleme komitesi (TİK) danışman ve jüri heyeti vardır. Adayın tezde alıntı yaptığı ilim adamının jüri üyesi olması ihtimaline karşı kendi eserine yapılan atfı öne çıkarıp kendisinin böyle bir şey söylemediğini ileri sürdüğünde aday yaptığı yanlışta ısrarcı olmamalı, gerekirse kendisinin bunu yanlış anlamış olabileceği tevazuunu göstermelidir. Savunmada mezkûr kitap/makale yazarıyla polemige girmek yarar getirmez. Bilakis savunma esnasında jüri üyelerinin tüm akademik çalışmalarından haberdar olunduğunu izhar etmek daha doğrudur. Tez savunma esnasında öğrenci ağızını açmadan önce mütevazı ve temkinli, açtığında ise cesur ve mağrur olmalıdır (Eco: 270).

7. *Eleştiriler Not Alınmalı*: Aday, savunma esnasında jürinin teze katkı sadedinde yaptıkları eleştiri ve teklifleri not almalıdır. Çünkü üç/altı ay ek süre verilerek tezde düzeltme talebinde bulunulabilir. Adaylar jüri tarafından yukarıda bahsi geçen hususlara ilaveten tezde atıf tekniği, dipnot verme, dil akıcılığı, orijinal kaynak kullanımı gibi şekilsel hususlarda eleştirilirler. Yine savunma esnasında jüri, adayı akademik içerik açısından da eleştiriye tabi tutar. En çok eleştiri ise yukarıda ifade edildiği üzere adayın “Sonuç” kısmını iyi yazamadığına yöneliktir. Zira jüri, öğrencinin tezindeki “Giriş” ve “Sonuç” metnine bakarak genel bir kanaat edinmektedir.

Sonuç Yerine

Bu makalede, tasavvuf alanında lisansüstü araştırma yapmak isteyen öğrencilerin karşılaşılabilecekleri soru/sorunlar, riskler, her aşamada takip etmeleri gerekli hususlar ele alınmış ve bu konuda bir bilgilendirme/rehberlik etme ve farkındalık oluşturma amaçlanmıştır. Bu çalışmayla daha önce kaleme alınmış konunun uzmanlarınca dile getirilmiş yol ve yöntemlere dair yazılı kaynaklardan istifade edilmiş, farklı alan uzmanlarının önerilerine dikkat çekilmiş, şahsi tecrübeler eşliğinde öğrencilere yol gösterilmesi hedeflenmiştir. Yine bu makaleyle akademik alanda tahsillerini devam ettirmek isteyen adaylara bazı metodolojik, pratik tespit, teknik bilgi, incelikler, ayrıntılar, tecrübe ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Burada sunulan bilgilerin tamamının üzerinde uzlaşa sağlanmış ilkeler olduğu yahut adı geçen hocaların şahsi kanaatleri ve subjektif düşüncelerinin “mutlak doğrular” şeklinde bilinmesi gibi bir iddiada bulunulmamış, belki “doğru olma ihtimali yüksek” düşünceler arz edilmeye çalışılmıştır. O nedenle burada ileri sürülen görüşlerin kimilerine göre değişkenlik göstermesi gayet doğaldır. Üstelik teknoloji ve bilgi çağının baş döndürücü bir şekilde hızla değiştiği bir dünyada bütün bunlar olağandır. Bununla birlikte, dile getirilmeye çalışılan pek çok ilkenin aslında modern ülkelerin ilmî mahfillerinde genel kabul gören ilkeler olduğu söylenebilir. Burada maksat açık aramak değil, global ölçekte genel kabul görmüş ilkeler doğrultusunda mükemmeli yakalamaya ve yapılacak akademik ürünlere zenginlik katmaya çalışmaktır.

Bununla birlikte sonuca doğru yaklaşırken tasavvuf tarihi araştırmaları için bir tezde gözden irak tutulmaması gereken üç hususa vurgu yapmak gerekir: Bunlardan biri Kitap, sünnet ve İslami prensiplere uygunluk anlamına gelen “meşrûiyet”; ikincisi medeni ve modern dünyanın kabul ettiği bilimsel, aklî ve mantıkî ölçütlere aykırı düşmeyen “ma’küliyyet”, üçüncüsü ise delile dayalı, şayan-ı itimat olan “mevsûkiyyet” prensiplerine azami riayettir. Buradaki ma’küliyyetle kastedilen araştırmaların akla, anlama, eşyanın hakikatine, olayların mantığına münasip düşmesini sağlamak, bir taraftan halkın gönlünü kazanırken, diğer taraftan aklını da ikna etmektir. Tasavvufun da kelim gibi temel referansları naklî olsa ve bilginin kaynağı konusunda istidlâl aklı küçümsese de ortaya koyduğu metinlerin entelektüel boyutlar taşıması arzulanır. Mevsûkiyyet ise dile getirilen bilginin apaçık, güvenilir, savunulabilir, sorgulanabilir olması demektir.

Lisansüstü eğitimin kalitesini arttırmak adına biri daha genel, diğeri kendi alanımıza münhasır üçer teklif, temenni ve tavsiye ile konumuzu sonlandıralım. Birincisi, pek çok enstitü şart koşsa da öğrenci alımında talep etmeyen fakülteler için dil puanı üzerinde ciddiyetle durulmalı ve bunun için makul bir taban puanı aranmalıdır. İkincisi, danışman başına düşen öğrenci yükü belli bir sayıyla sınırlandırılmalıdır. Üçüncüsü, öğrenci tarafından danışmana sunulan seminer aynen bir tez gibi jüri önünde savunulmalıdır. Alanımıza özgü teklifimize gelince; bunlardan birincisi belki ilmi çalışmanın bir parçası olması hasebiyle tez konusu bulmak her ne kadar öğrencinin uhdesinde olsa da özellikle Yüksek Lisans talebelerine yol gösterme açısından çalışılabilecek konular bir havuzda toplanmalıdır. İkincisi, mevcut tasavvuf akademisyenlerinin çalışma alanları, üzerinde araştırma yaptıkları ve ihtisas sahibi olduğu konular için senenin belli bir haftasında bir moderatör eşliğinde çevrimiçi “Tanışma Günleri” düzenlenmelidir. Çevrimiçi yapılacak

bu aktivitede mevcut akademisyenler kendilerini kısaca tanıtmalı, ilgi alanlarını belirtmeli, böylece tecrübe ve tavsiyelerini hın-i hacette genç meslektaşlarıyla paylaşmalıdır. Üçüncüsü, hukuki ve idari bir sorun teşkil etmeyecekse zaman zaman kadim ilahiyatlardaki tecrübeli danışmanlar nezaretinde yapılan lisansüstü tez savunmaları online marifetiyle diğer üniversite danışman ve aday öğrencilerin takibine açılmalıdır.

Özetle, yapılan çalışmalar bir taraftan, daha öncekilerden öğrenilen, onların yanlışlarını düzelterken, eksiklerini gideren bir boyut içerirken, diğer taraftan gelecek kuşaklara akademik kalitesizlik ve kalifiyesizliğe sebebiyet vermeyecek, bilimsel derinlikli yeni açılımlar getirecek, verimli çalışmalar yapmalarına kaynaklık sağlayacaktır. Oldukça hacimli sayılabilecek bu makalede “ideal” hedefler çizilmiştir. Öğrenci realitede bütün bunları karmaşık ve zor görüp pesimist bir tavır sergilememeli, bazı şeylerin yazarak öğrenildiğini unutmamalıdır. Uzun sayılabilecek bir makalede yazarın tekrar ve tedahülde bulunabildiği, üslup ve teşbihlerinin belki ağır kaçtığı, bazı anlatım bozuklukları ve imlâ hataları yapabildiği savından hareketle bunların hoşgörülle karşılanması umulur.

Kaynakça

- Arslan, Hüsamettin. *Epistemik Cemaat*, İstanbul: Paradigma, 2007.
- Baş, Eyüp-Erkoçoğlu, Fatih. *İslam Tarihçiliğine Adanan Altın Bir Ömür Prof. Dr. Mustafa Fayda*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Başgil, A. Fuat. *Gençlerle Başbaşa*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1983.
- Buehler, Arthur F. “Yirmi Birinci Yüzyılda Tasavvuf Araştırmaları: Tetkik Bağlamını Genişletmek”, çev. M. Atalay, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVII, Sayı 31 (Haziran 2015, ss.193-226.
- Büyükçınar, Ahmet Muhtar. *Hayatım İbret Aynası*. Haz. C. Okuyucu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Cebeci, Suat. *Bilimsel Araştırma ve Yazım Teknikleri*. İstanbul: Alfa, 2010.
- Cebecioğlu, Ethem. “Alandışı/Laymen’lerin Tasavvufu Anlayamamalarının Bazı Nedenleri Üzerine I”, *Aylık İslam Dergisi*, İstanbul 1997, Sayı 164, İstanbul: 1997, ss. 32-34.
- Coşan, M. Esad. *Dilimiz ve Kültürümüz*. İstanbul: Server Yayınları, trz.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hayat Mektebinden Notlar*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2019.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Öğrenimi Tarihi ve Güncel Boyut*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Demirli,Ekrem.
https://youtube.com/playlist?list=PLADMQ9VgSO5nbfjw8b0rqemYdBj8RLJH&si=IL_vkmcqbcbxJGGxu (Erişim: 21.05.2025).
- Deniz, Gürbüz. *Bilgi Varlık ve Ahlak*, Ankara: Eskiyei Yayınları, 2024.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi, 2009.
- Doğan, D. Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 2014.
- Ebu Gudde, Abdülfettah. *İlim Uğrunda*. çev. F. Beşer, İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Eco, Umberto. *Tez Nasıl Yazılır?*. Çev. B. Parlak, İstanbul: Can Yayınları, 2018.
- Erkaya, Mahmud Esad. “Günümüz Türkiye’sinde Tasavvufu Tenkit Amaçlı Yapılan Bazı Kitaplara Dair Bir Değerlendirme”, *Tasavvuf Dergisi*, 2020, XXIII, 36 s.
- Erünsal, İsmail E. *Yirmi İki Mürekkep Damlası*. haz. H. Solak, İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Ev, Halit. “İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim ve Sorunları”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. M. Köylü. İstanbul: Dem Yayınları, 2018, 238-274.
- Fazlıoğlu, İhsan. *Kendini Aramak*, İstanbul: Paperense Yayınları, 2016.
- Gazzâlî. *İhyâ ulûmi’-di-dîn*, tah. A. Hâlidî, Beyrut: Dâru’l-Erkam, 1-4, 1998.
- Gazzâlî. *Mîzânü’l- Amel*. Mısır: 1328.
- Gazzâlî. *el- Mustasfâ min ilmi’l- usûl*. tah. A. Mahmud Ömer Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, I-II, 1971.
- Güney, Necmeddin, “İslam Hukuku Araştırmalarında Yöntem”, *NEÜ Ders Notları*, 2024.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam’a Giriş*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kalın, İbrahim. *Öze Yolculuk*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2023.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Sır Yayımcılık, 2004.
- Kara, Mustafa. “Mustafa Kara ile Söyleşi”, *Tasavvuf Dergisi* 4/10, Ankara: 2003, 455-522.
- Kara, İsmail. *İçimden Geçen Günler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 24. Baskı, Ankara: Nobel, 2012.
- Kavakçı, Y. Ziya. *İslam Araştırmalarında Usûl*. Ankara: DİB Yayınları, 1982.

- Kılıç, Ali İhsan. "Tasavvuf Tarihi Literatürü ve Yapay Zekâ Perspektifleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 24, S. 3, ss. 233-258.
- Komisyon. *İSNAD Atıf Sistemi*. 2. Edisyon, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2019.
- Komisyon. *Bilimsel Araştırma Süreçleri*.ed. Ö. Güngör, Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Koz, Sabri. *Üstatlarımız ve Karantina Günlükleri*. ed. M. E. Kala, Ankara: TYB, Ankara 2020.
- Knysh, Alexandar. *Tasavvuf Tarihi*. Terc. İ. Durdu, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011.
- Kuşçuoğlu, Aslıhan. "İlahiyat Fakültelerindeki Araştırma Teknikleri Dersi: Bir Durum Çalışması", *AÜİF Dergisi*, 59: 1, (2018), 297-316).
- Kutluer, İlhan. "Bir Metni Tasavvufî Kılan Nedir? ", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. ed. E. Alkan-O.S. Arı, İstanbul: İSAR Yayınları, 15-47.
- Kutluer, İlhan. *Yitirilmiş Hikmeti Ararken*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1995.
- Ocak, A. Yaşar. "Türkiye'de 1980 sonrası Osmanlı Dönemi Akademik Nitelikli Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış", *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları*. ed. A. Akyıldız, S.T. Buzpınar, M. Sinanoğlu, İstanbul: İSAM Yayınları, 2007, ss. 217-225.
- Ocak, A. Yaşar. *Arı Kovanına Çomak Sokmak*. haz. H. Şahin, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Onat, Hasan. "Bilgi, Bilim ve Yöntem", *İslam Bilimlerinde Yöntem*. ed.H. Albayrak Ankara: Ankuzem Yayınları, 2005., ss.2-26.
- Öz, Mustafa. *Yılların Özü Hayatım ve Hatıralarım*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Öztürk, Nazif. *Üstatlarımız ve Karantina Günlükleri*. ed. M.E. Kala, Ankara: TYB, 2020, 266-273.
- Ramazan, Yasin. *Araştırmanın Alfabesi*. İstanbul: Babil Kitap, 2021.
- Sayar, A. Güner. *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. İstanbul: Ötüken, 2023.
- Schimmel, Annemarie. *Doğudan Batıya*. Terc. Ö. E. Akbulut, İstanbul: Sufi Kitap, 2017.
- Schopenhauer, Arthur. *Aforizmalar*. Çev. M. Tüzel, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1998.
- Sırma, İ. Süreyya. *Pervari'den Paris'e*. haz. A. Demirci, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Tan, M. Nedim. "Mikro Sosyal Bilimlerin Birikimi Tasavvuf Araştırmacısına Ne Söyler?" *APJIR Academic Platform Journal of Islamic Research* , vol.1, pp. 47-52, 2017.
- Taş, Aydın. *Araştırma Kılavuzu*. Diyarbakır: Dicle Üniv. Yayınları, 2019.
- Topçu, Nurettin. *Millet Mistikleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Topçu, Nurettin. *Türkiye'nin Maarif Dâvası*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Türkdoğan, Orhan. *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: MEB Yay., 1995.
- Türker, Ömer. *İslam Düşünce Gelenekleri Kelam, Felsefe, Tasavvuf*. İstanbul: KTB Yay., 2020.
- Uludağ, Süleyman. "Süleyman Uludağ ile Röportaj: Tasavvuf, Tasavvuf ve Tarikatlar ve Tasavvuf Sosyoloji İlişkisi Üzerine". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 1 / 2 (Temmuz 2017), 65-70.
- Uludağ, Süleyman. "Başlangıçtan Günümüze Tasavvufta Usûl Meselesi", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl Problemi Sempozyumu*, İSAV, Üsküdar 20-21 Mart 2004, ss. 1041-1075.
- Uludağ, Süleyman. "Süleyman Uludağ ile Söyleşi", *Tasavvuf Dergisi*. Ankara: 2001. Sayı: 7, ss. 33-92.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*. Ankara: Doğubatı, 2021.
- Unat, F. Reşit. *Hicrî Tarihleri Milâdiye Çevirme Kılavuzu*. Ankara: TTK, 1984.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019, ss. 462-465.

EK-I ALAN OKUMALARI LİSTESİ⁵⁵
(3'LER, 7'LER, 40'LAR)

Sıra	Kitap İsmi	Yazarı	Yayınevi
3'LER (Lisansüstü Niyet)			
1	Kitap ve Sünnetin Ruhuna Göre Tasavvuf ve Hayat	Abdul-Bâri En-Nedvî	Diyanet Vakfı
2	İslam Düşüncesinin Yapısı	Süleyman Uludağ	Dergâh
3	Tasavvuf Bize Ne Söyler?	Ömer Yılmaz	Sufi K.
7'LER (Sınava Hazırlık)			
1	Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar (4. Bas)	Ömer Yılmaz	Akçağ
2	Tasavvufun Oluşumu	Ahmet T. Karamustafa	İst. Bilgi Üniv.
3	Anadolu'da Tasavvuf Yolları	Ramazan Muslu	Ensar
4	İslam Tasavvufunun Meseleleri	Erol Güngör	Ötüken
5	Tasavvuf ve Tenkit	Süleyman Uludağ	Dergâh
6	Tasavvuf Terimleri Sözlüğü	Süleyman Uludağ	Dergâh
7	İbn Arabi Metafiziği	Ekrem Demirli	İnsan
40'LAR (Ders ve Tez Esnası)			
	Kitap İsmi	Yazarı	Yayınevi
1.	İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri	Ömer Lütfi Barkan	
2.	Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar	M. Fuat Köprülü	Diyanet Yayınları
3.	Tasavvufun Menşei Problemi	Nicholson	İz Yayıncılık
4.	Osmanlı'da Sufi Geleneğin Taşıyıcıları	Rüya Kılıç	Dergâh
5.	Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslam Düşüncesi Üzerine İncelemeler	Hayri Kaplan	Kalem

⁵⁵ Gerek klasik gerekse günümüz akademisyenleri tarafından oldukça faydalı geniş bir tasavvuf literatürü oluşmuştur. Ancak format gereği bizim burada ek olarak verdiğimiz kitap listesi basitten mürekkebe doğru yazarın kendi okuma zaviyesinden adaylara tavsiyesi bağlamında yer almıştır.

6.	Tarihten Günümüze Sufi-Siyaset İlişkileri	Ed. Salih Çift	Ensar
7.	İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler	Toshiko Izutsu	Anka
8.	Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri	Annemarie Schimmel	Kabalcı
9.	Zihniyet Din ve İslam-Tasavvuf ve Çözülme Devri	Sabri F. Ülgener	Derin Y.
10.	Türkiye'de Tarikatlar-Tarih ve Kültür	Komisyon	İSAM
11.	İslam Düşüncesinin Yeniden Teşekkülü	Muhammed İkbâl	Araf
12.	Türk Edebiyatında Şathiyat	M. Tatçı-C. Kurnaz	Akçağ
13.	Sufi Psikolojisi	Kemal Sayar	Timaş
14.	İbn Arabi Düşüncesine Giriş	Mahmut Erol Kılıç	Sufi
15.	İslam Dünyasında Tarikatlar	Popovic, trc. Osman Türer	Suf Yayım
16.	Er- Riaye-Nefis Muhasebesi	Terc. Hülya Küçük	İnsan
17.	Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları	Mahmud Esad Erkaya	Otto
18.	Şerait ve Hakikat Tasavvufun Teşekkül Süreci	Hacı Bayram Başar	Klasik
19.	Cumhuriyetin İlk Yüzyılında 100 Sufi Şahsiyet	Ömer Yılmaz, Büşra B. Punar	Fecr
20.	Tanrının Kural tanımaz Kulları	Ahmet T. Karamustafa	YKY
21.	Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Dönemi Dini Zümreler	Haşim Şahin	YKY
22.	Felsefi Bilmek ile Tasavvufi Görmek Arasında	Hikmet Yaman	İFAV Yayınları
23.	Osmanlılarda Padişah-Sufi ilişkileri	Ed. Ömer Yılmaz	Akçağ
24.	Tasavvuf Klasikleri	Ed. Ethem Cebecioğlu	Erkam Yayınları
25.	Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları	Ahmet Yıldırım	D. Vakfı
26.	Dokuz Yüz Katlı İnsan	Mustafa Merter	Kaknüs
27.	İbn Arabi ve Vahdet-i Vücut	İ. Fenni Ertuğrul	İnsan
28.	Din Hayat Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler	Mustafa Kara	Dergâh
29.	El- Munkızu mine'd-dalal	Gazzâlî	MEB Yayınları
30.	Hikem-i Atâiyye	Ataullah el-İskenderi	Sufi

31.	Bir Dünyadan Bir Dünyaya	Samiha Ayverdi	Kubbealtı
32.	Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler (İlgili Bölüm)	Hilmi Ziya Ülken	Doğu Batı
33.	Anadolu'nun Ruhı	M. Erol Kılıç	Sufi
34.	Tasavvuf'ta On Esas	Necmüddin Kübra	İnsan
35.	Etik ve Tasavvuf	Kenan Gürsoy	Sufi
36.	Şariat ve Hakikat: Tasavvufun Teşekkül Süreci	Hacı Bayram Başer	Klasik
37.	Osmanlıda Devlet-Tekke Münasebetleri	İrfan Gündüz	Seha
38.	Günümüz Tasavvuf Meseleleri	A. Cahid Haksever	KDY Akademi
39.	Bir Dini İdealin İfade Biçimi Rabia	M. Nedim Tan	Pinhan
40.	Tasavvuf Tarihi Literatürü	Mustafa Aşkar	KB. Yayınları

EK-II NOKTALAMA İŞARETLERİNİN DOĞRU KULLANIMI ve ANLATIM BOZUKLUKLARI

A. NOKTALAMA İŞARETLERİ⁵⁶

Duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlelerin yapısını ve duraklama noktalarını belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek üzere noktalama işaretleri kullanılır. Noktalama işaretlerinden nokta, virgöl, noktalı virgöl, iki nokta, üç nokta, soru, ünlem, tırnak, ayraç ve kesme işaretleri ait oldukları kelimelere bitişik olarak yazılır ve kesme dışındaki işaretlerden sonra bir harf boşluğu ara verilir.

- Nokta (.)

1. Cümlelerin sonuna konur: Türk Dil Kurumu, 1932 yılında kurulmuştur.
2. Bazı kısaltmaların sonuna konur: Alb. (albay), Dr. (doktor), Yrd. Doç. (yardımcı doçent), Prof. (profesör), Cad. (cadde), Sok. (sokak), s. (sayfa), sf. (sıfat), vb. (ve benzeri) Alm. (Almanca), Ar. (Arapça).
3. Sayılardan sonra sıra bildirmek için konur: 3. (üçüncü), 15. (on beşinci); II. Mehmet, XV. yüzyıl; 2. Cadde, 20. Sokak, 4. Levent vb.
4. Arka arkaya sıralandıkları için virgülle veya çizgiyle ayrılan rakamlardan yalnızca sonuncu rakamdan sonra nokta konur: 3, 4 ve 7. maddeler; XII – XIV. yüzyıllar arasında vb.
5. Bir yazının maddelerini gösteren rakam veya harflerden sonra konur: I. 1. A. a. II. 2. B. b.
6. 1453, 29.X.1923 vb. UYARI: Tarihlerde ay adları yazıyla da yazılabilir. Bu durumda ay adlarından önce ve sonra nokta kullanılmaz: 29 Mayıs 1453, 29 Ekim 1923 vb.
7. Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:
8. Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak: Tren 09.15'te kalktı. Toplantı 13.00'te başladı.
9. Kitap, dergi vb.'nin künyelerinin sonuna konur: Ağâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, TDK Yayınları, Ankara, 1960.
10. Dört ve dörtten çok rakamlı sayılar sondan sayılmak üzere üçlü gruplara ayrılarak yazılır ve araya nokta konur: 1.000, 326.197, 49.750.812 vb.
11. Genel ağ adreslerinde kullanılır: <http://tdk.gov.tr> 11. Matematikte çarpma işareti yerine kullanılır: 4.5=20, 12.6=72 vb.
12. Sayılar bir veya iki haneli ise yazıyla, üç ve daha çok ise araya noktayla rakamla yazılmalıdır. Dört veya daha büyük sayıların bir kısmı rakam bir kısmı yazıyla olur. 23.000 yerine 23 bin, 18.000.000 yerine 18 milyon, 5 milyon 200 bin gibi...

- Virgöl (,)

1. Birbiri ardınca sıralanan eş görevli kelime ve kelime gruplarının arasına konur: Sessiz dereler, solgun ağaçlar, sarı güller .
2. Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur: Umduk, bekledik, düşündük.

⁵⁶ Bu yazı kısmen değiştirilerek ve kısaltılarak <http://web2.bilkent.edu.tr/turkce-birimi/wp-content/uploads/sites/4/2018/06/Noktalama-%C4%B0%C5%9Faretleri-1.pdf> linkinden alınmıştır. Erişim: 03. 10. 2022.

3. Uzun cümlelerde yüklemden uzak düşmüş olan özneyi belirtmek için konur: Saniye Hanımefendi, merdivenlerde oğlunun ayak seslerini duyar duymaz, hasretlisini karşılamaya atılan bir genç kadın gibi koltuğundan fırlamış ve ona kapıyı kendi eliyle açmaya gelmişti.

4. Cümle içinde ara sözleri veya ara cümleleri ayırmak için ara sözlerin veya ara cümlelerin başına ve sonuna konur: Şimdi, efendiler, müsaade buyursanız, size bir sual sorayım.

5. Anlama güç kazandırmak için tekrarlanan kelimeler arasına konur: Akşam, yine akşam, yine akşam, Göllerde bu dem bir kamış olsam!

6. Tırnak içinde olmayan alıntı cümlelerinden sonra konur: Adana'ya yarın gideceğim, dedi.

7. Konuşma çizgisinden sonraki alıntı cümlesinin bitimine konur: – Bu akşam Datça'ya gidiyor musunuz, diye sordu.

8. Edebî eserlerde konuşma bölümünden önceki ifadenin sonuna konur: Bahçe kapısını açtı. Sermet Bey'e, – Bu anahtar köşkü de açar, dedi.

9. Kendisinden sonraki cümleye bağlı olarak ret, kabul ve teşvik bildiren hayır, yok, evet, peki, pekâlâ, tamam, olur, hayhay, başüstüne, öyle, haydi, elbette gibi kelimelerden sonra konur: Peki, gideriz. Olur, ben de size katılırım. Hayhay, memnun oluruz.

10. Bir kelimenin kendisinden sonra gelen kelime veya kelime gruplarıyla yapı ve anlam bakımından bağlantısı olmadığını göstermek ve anlam karışıklığını önlemek için kullanılır: Bu, tek gözlü, genç fakat ihtiyar görünen bir adamcağızdır.

11. Hitap için kullanılan kelimelerden sonra konur: Sayın Başkan, Sevgili Kardeşim, Değerli Arkadaşım,

12. Sayıların yazılışında kesirleri ayırmak için kullanılır: 38,6 (otuz sekiz tam, onda altı), 0,45 (sıfır tam, yüzde kırk beş)

13. Metin içinde art arda gelen zarf-fiil eki almış kelimelerden sonra konur: Ancak yemekte bir karara varıp, arkadaşına dikkatli dikkatli bakarak konuştu.

14. Özne olarak kullanıldıklarında bu, şu, o zamirlerinden sonra konur: Bu, benim gibi yazarlar için hiç kolay olmaz. O, eski defterleri çoktan kapatmış.

15. Kitap, dergi vb.nin künyelerinde yazar, eser, basımevi vb. maddelerden sonra konur: Falih Rıfkı ATAY, Tuna Kıyıları, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938. Yazarın soyadı önce yazılmışsa soyadından sonra da virgül konur: ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1958. UYARI: Metin içinde ve, veya, yahut, ya ... ya bağlaçlarından önce de sonra da virgül konmaz: Nihat sabaha kadar uyuyamadı ve şafak sökerken Faik'e bol teşekkürlerle dolu bir kâğıt bırakarak iki gün evvelki cephe dönüşü kıyafeti ile sokağa fırladı.

- Noktalı Virgül (;)

1. Cümle içinde virgüllerle ayrılmış tür veya takımları birbirinden ayırmak için konur: Erkek çocuklara Doğan, Tuğrul, Aslan, Orhan; kız çocuklara ise İnci, Çiçek, Gönül, Yonca adları verilir. Türkiye, İngiltere, Azerbaycan; Ankara, Londra, Bakü.

2. Öğeleri arasında virgül bulunan sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur: Sevinçten, heyecandan içim içime sığmıyor; bağırarak, kakhahâlâr atmak, ağlamak istiyorum. At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.

3. İki den fazla eş değ er ö geler arasında virgöl bulunan cümlelerde öz neden sonra noktalı virgöl konabilir: Yeni usûl ş iirimiz; zevksiz, köksüz, acemice görünüyordu.

- İki Nokta (:)

1. Kendisiyle ilgili örnek verilecek cümlelerin sonuna konur: Millî Edebiyat akımının temsilcilerinden bir kısmını sıralayalım: Ömer Seyfettin, Halide Edip Adıvar, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem.

2. Kendisiyle ilgili açıklama verilecek cümlelerin sonuna konur: Bu kararın istinat ettiğ i en kuvvetli muhakeme ve mantık ş u idi: Kendimi takdim edeyim: Meclis kâtiplerindenim.

3. Ses bilgisinde uzun ünlüyü göstermek için kullanılır: a: ile, ka: til, usu: le, i: cat.

4. Karş ılıklı konuşmalarda, konuşan kişiyi belirten sözlerden sonra konur: Bilge Kağ an: Türklerim, iş itin! Üstten gök çökmedikçe, alttan yer delinmedikçe ülkenizi, törenizi kim bozabilir sizin? Koro: Göğ e erer baş ımız baş ınla senin!

5. Edebî eserlerde konuşma bölümünden önceki ifadenin sonuna konur: – Buğ dayla arpadan baş ka ne biter bu topraklarda? Ziraatçı sayar: – Yulaf, pancar, zerzevat, tütün...

6. Genel ağ adreslerinde kullanılır: <http://tdk.gov.tr>

7. Matematikte bölme iş areti olarak kullanılır: $56:8=7$, $100:2=50$ vb.

- Üç Nokta (...)

1. Anlatım olarak tamamlanmamış cümlelerin sonuna konur: Ne ç are ki ç irkinliğ i hemencecik ve herkes tarafından görölüveriyordu da bu yanı...

2. Kaba/argo sayıldığı için veya bir baş ka sebepten dolayı açık yazılmak istenmeyen kelime ve bölümlerin yerine konur: Kılavuzu karga olanın burnu b...tan çıkmaz.

3. Alıntılarda baş ta, ortada ve sonda alınmayan kelime veya bölümlerin yerine konur: ... derken ş ehlin ö te baş ından boğ uk boğ uk sesler gelmeye baş ladı...

4. Sözün bir yerde kesilerek geri kalan bölümün okuyucunun hayal dünyasına bırakıldığını göstermek veya ifadeye güç katmak için konur: Sana uğ urlar olsun...

5. Ünlem ve seslenmelerde anlatımı pekiştirmek için konur: Gölgele yaklaş tılar. Bir adım kalınca onu kıyafetinden tanıdılar: – Koca Ali... Koca Ali, bel..

6. Karş ılıklı konuşmalarda, yeterli olmayan, eksik bırakılan cevaplarda kullanılır: – Yabancı yok! – Kimsin? – Ali... – Hangi Ali? – ...

- Soru İş areti (?)

1. Soru eki veya sözü iç eren cümle veya sözlerin sonuna konur: Ne zaman tükenecek bu yollar, arabacı?

2. Soru bildiren ancak soru eki veya sözü iç ermeyen cümlelerin sonuna konur: Gümrükteki memur baş ını kaldırdı: – Adınız?

3. Bilinmeyen, kesin olmayan veya ş üpheyle karşılanan yer, tarih vb. durumlar için kullanılır: Yunus Emre (1240 ?-1320), (Doğ um yeri: ?) vb. 1496 (?) yılında doğ an Fuzuli...

- Ünlem İş areti (!)

1. Sevinç, kıvanç, acı, korku, ş aş ma gibi duyguları anlatan cümle veya ibarelerin sonuna konur: Hava ne kadar da sıcak! Aş k olsun! Ne kadar akıllı adamlar var! Vah vah!

2. Seslenme, hitap ve uyarı sözlerinden sonra konur: Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ilerle! Ey Türk gençliğ i! Birinci vazifen; Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle! Dur, yolcu! Bilmeden gelip bastığın bu toprak bir devrin battığı yerdir.

3. Alay, kinaye veya küçümseme anlamı kazandırılmak istenen sözden hemen sonra yay ayrıç içinde ünlem işareti kullanılır: İsteseymiş bir günde bitirirmiş (!) ama ne yazık ki vakti yokmuş (!). Adam, akıllı (!) olduğunu söylüyor.

- Kısa Çizgi (-)

1. Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna konur: Soğuktan mı titriyordum, yoksa heyecandan, üzüntüden mi bil- mem. Havuzun suyu bulanık. Kapının saatleri 12'yi geçmiş. Kanepe- lerde kimseler yok. Tramvay ne fena gıcırdadı! Tramvayda- ki adam bir tanıdık mı idi acaba?

2. Cümle içinde ara sözleri veya ara cümleleri ayırmak için ara sözlerin veya ara cümlelerin başına ve sonuna konur, bitişik yazılır: Küçük bir sürü -dört inekle birkaç koyun- köye giren geniş yolun ağzında durmuştu.

3. Kelimelerin kökleri, gövdeleri ve eklerini birbirinden ayırmak için kullanılır: al-ış, gör-gü-süz-lük vb.

4. Fiil kök ve gövdelerini göstermek için kullanılır: al-, dur-, gör-, ver-; başa-, kana-, okut-, taşla-, yazdır- vb.

5. İsim yapma eklerinin başına, fiil yapma eklerinin başına ve sonuna konur: -ak, -den, -ış, -lık; -ımsa-; -la-; -tır- vb.

6. Heceleri göstermek için kullanılır: a-raş-tır-ma, bi-le-zik, du-ruş-ma, ku-yum-cu-luk, ya-zar-lık vb.

7. Arasında ve, ile, ila, ...-den ...-e anlamlarını vermek için kelimeler veya sayılar arasında kullanılır: Aydın-İzmir yolu, Türk-Alman ilişkileri, Ural-Alтай dil grubu, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, Türkçe-Fransızca Sözlük vb. UYARI: Cümle içinde sayı adlarının yinelenmesinde araya kısa çizgi konmaz: On on beş yıl. Üç beş kişi geldi.

8. Matematikte çıkarma işareti olarak kullanılır: 50-20=30

9. Sıfırdan küçük değerleri göstermek için kullanılır: -2 °C Uzun Çizgi (—) Yazıda satır başına alınan konuşmaları göstermek için kullanılır. Buna konuşma çizgisi de denir. Frankfurt'a gelene herkesin sorduğu şunlardır: — Eski şehri gezdin mi? — Rothschild'in evine gittin mi? — Goethe'nin evini gezdin mi? UYARI: Konuşmalar tırnak içinde verildiğinde uzun çizgi kullanılmaz. Arabamız tutarken Erciyes'in yolunu: "Hancı dedim, bildin mi Maraşlı Şeyhoğlu'nu?"

- Eğik Çizgi (/)

1. Dizeler yan yana yazıldığında aralarına konur: Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak / Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak / O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak / O benimdir, o benim milletimindir ancak.

2. Adres yazarken apartman numarası ile daire numarası arasına ve semt ile şehir arasına konur: Altay Sokağı No.: 21/6 Kurtuluş / ANKARA

3. Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur: 18/11/1969, 15/IX/1994 vb.

4. Dil bilgisinde eklerin farklı biçimlerini göstermek için kullanılır: -a /-e, -an /-en, -lık /-lik, -madan /-meden vb.

5. Genel ağ adreslerinde kullanılır: <http://tdk.gov.tr>

6. Matematikte bölme işareti olarak kullanılır: 70/2=35

7. Fizik, matematik vb. alanlarda birimler arası orantıları gösterirken eğik çizgi araya boşluk konulmadan kullanılır: g/sn (gram/saniye)

- Ters Eğik Çizgi (\)

Bilişim uygulamalarında art arda gelen dizinleri birbirinden ayırt etmek için kullanılır: C:\Belgelerim\Türk İşaret Dili\Kitapçık.indd

- Tırnak İşareti (“ ”)

1. Başka bir kimseden veya yazıdan olduğu gibi aktarılan sözler tırnak içine alınır: Mahkeme salonunda Hz. Ömer’e atfedilen “Adalet mülkün temelidir” vecizesi. Şair vatani ne güzel tarif ediyor: “Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır. Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.” UYARI: Tırnak içindeki alıntının sonunda bulunan işaret (nokta, soru işareti, ünlem işareti vb.) tırnak içinde kalır: “İzmir üzerine dünyada bir şehir daha yoktur!” diyorlar.

2. Özel olarak vurgulanmak istenen sözler tırnak içine alınır: Yeni bir “barış taarruzu” başladı.

3. Cümle içerisinde eserlerin ve yazarların adları ile bölüm başlıkları tırnak içine alınır: Bugün öğrenciler “Kendi Gök Kubbemiz” adlı şiiri incelediler. “Yazım Kuralları” bölümünde bazı uyarılara yer verilmiştir. UYARI: Cümle içerisinde özel olarak belirtilmek istenen sözler, kitap ve dergi adları ve başlıkları tırnak içine alınmaksızın eğik yazıyla dizilerek de gösterilebilir:

4. Bilimsel çalışmalarda künye verilirken makale adları tırnak içinde yazılır.

- Tek Tırnak İşareti (‘ ’)

Tırnak içinde verilen cümlenin içinde yeniden tırnağa alınması gereken bir sözü, ibareyi belirtmek için kullanılır: Edebiyat öğretmeni “Şiirler içinde ‘Han Duvarları’ gibisi var mı?” dedi ve Faruk Nafiz’in bu güzel şiirini okumaya başladı.

- Denden İşareti (")

Bir yazıdaki maddelerin sıralanmasında veya bir çizelgede alt alta gelen aynı sözlerin, söz gruplarının ve sayıların tekrar yazılmasını önlemek için kullanılır: a. Etken fiil b. Edilgen " c. Dönüşlü " ç. İşteş "

- Yay Ayraç ()

1. Cümledeki anlamı tamamlayan ve cümlenin dışında kalan ek bilgiler için kullanılır. Yay ayraç içinde bulunan ve yargı bildiren anlatımların sonuna uygun noktalama işareti konur: Anadolu kentlerini, köylerini (Köy sözünü de çekinerek yazıyorum.) gezsek bile görmek için değil, kendimizi göstermek için geziyoruz.

2. Özel veya cins isme ait ek, ayraçtan önce yazılır: Yunus Emre’nin (1240?-1320)... İmek fiilinin (ek fiil) geniş zamanı şahıs ekleriyle çekilir.

3. Tiyatro eserlerinde ve senaryolarda konuşanın hareketlerini, durumunu açıklamak ve göstermek için kullanılır: İhtiyar – (Yavaş yavaş Kaymakam’a yaklaşıyor.) Ne oluyor beyefendi? Allah rızası için bana da anlatın...

4. Alıntıların aktarıldığı eseri, yazarı veya künye bilgilerini göstermek için kullanılır: Eşin var, aşıyanın var, baharın var ki beklerdin Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin? (Mehmet Akif Ersoy) Bir isim kökü, gerektiğinde çeşitli eklerle fiil kökü durumuna getirilebilir (Zülfikar 1991: 45).

5. Alıntılarda, alınmayan kelime veya bölümlerin yerine konulan üç nokta, yay ayraç içine alınabilir.

6. Bir söze alay, kinaye veya küçümseme anlamı kazandırmak için kullanılan ünlem işareti yay ayraç içine alınır: Adam, akıllı (!) olduğunu söylüyor.

7. Bir bilginin şüpheyle karşılandığını veya kesin olmadığını göstermek için kullanılan soru işareti yay ayraç içine alınır: 1496 (?) yılında doğan Fuzuli...

8. Bir yazının maddelerini gösteren sayı ve harflerden sonra kapama ayraç konur: I) 1) A) a) II) 2) B) b)

- Köşeli Ayraç ([])

1. Ayraç içinde ayraç kullanılması gereken durumlarda yay ayraçtan önce köşeli ayraç kullanılır: Halikarnas Balıkcısı [Cevat Şakir Kabaağaçlı (1886-1973)] en güzel eserlerini Bodrum'da yazmıştır.

2. Metin aktarmalarında, çevirilerde, alıntılarda çalışmayı yapanın eklediği sözler için kullanılır: “Eldem, Osmanlıda en önemli fark[ın], mezar taşının şeklinde ortaya çık[tığını] söyledikten sonra...”

3. Kaynak olarak verilen kitap veya makalelerin künyelerine ilişkin bazı ayrıntıları göstermek için kullanılır: Reşat Nuri [Güntekin], Çalıküşu, Dersaadet, 1922. Server Bedi [Peyami Safa]

- Kesme İşareti (')

1. Özel adlara getirilen iyelik, durum ve bildirme ekleri kesme işaretiyle ayrılır: Türkiye'mizin, Fatih Sultan Mehmet'e, Muhibbi'nin, Gül Baba'ya, Sultan Ana'nın, Mehmet Emin Yurdakul'dan, Kâzım Karabekir'i, Yunus Emre'yi, Ziya Gökalp'tan, Refik Halit Karay'mış, Ahmet Cevat Emre'dir, Namık Kemal'se, Şinasi'yle, Alman'sınız, Kırgız'ım, Karakeçili'nin, Osmanlı Devleti'ndeki, Cebrail'den, Çanakkale Boğazı'nın, Samanyolu'nda, Sait Halim Paşa Yalısı'ndan, Resmî Gazete'de.

Yer bildiren özel isimlerde kısaltmalı söyleyiş söz konusu olduğu zaman ekten önce kesme işareti kullanılır: Hisar'dan, Boğaz'dan vb. Normalde özel isimlerde kısaltma yapılmamalıdır. Örneğin, M. Aksa yerine “Mescid-i Aksâ” denilmelidir.

Belli bir kanun, tüzük, yönetmelik kastedildiğinde büyük harfle yazılan kanun, tüzük, yönetmelik sözlerinin ek alması durumunda kesme işareti kullanılır: Bu Kanun'un 17. maddesinin c bendi... Yukarıda adı geçen Yönetmelik'in 2'nci maddesine göre... vb. Özel adlar için yay ayraç içinde bir açıklama yapıldığında kesme işareti yay ayraçtan önce kullanılır: Yunus Emre'nin (1240?-1320), Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) vb. Ek getirildiğinde Avrupa Birliği kesme işareti ile kullanılır: Avrupa Birliği'ne üye ülkeler... UYARI: Kurum, kuruluş, kurul, birleşim, oturma ve iş yeri adlarına gelen ekler kesmeyle ayrılmaz: Türkiye Büyük Millet Meclisine, UYARI: Başbakanlık, Rektörlük vb. sözler ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde Başbakanlığa, Rektörlüğe vb. biçimlerde yazılır. UYARI: Sonunda p, ç, t, k ünsüzlerinden biri bulunan Ahmet, Çelik, Halit, Şahap; BosnaHersek; Kerkük, Sinop, Tokat, Zonguldak gibi özel adlara ünlüyle başlayan ek getirildiğinde kesme işaretine rağmen Ahmedî, Halidî, Şahabî; Bosna-Hersekî; Kerküğü, Sinobu, Tokadı, Zonguldağı biçiminde son ses yumuşatılarak söylenir. UYARI: Özel adlar yerine kullanılan “o” zamiri cümle içinde büyük harfle yazılmaz ve kendisinden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmaz.

2. Kişi adlarından sonra gelen saygı ve unvan sözlerine getirilen ekleri ayırmak için konur: Nihat Bey'e, Ayşe Hanım'dan, Mahmut Efendi'ye, Enver Paşa'ya; Türk Dil Kurumu Başkanı'na vb.

3. Kısaltmalara getirilen ekleri ayırmak için konur: TBMM'nin, TDK'nin, BM'de, ABD'de, TV'ye vb.

4. Sayılara getirilen ekleri ayırmak için konur: 1985'te, 8'inci madde, 2'nci kat; 7,65'lik, 9,65'lik, 657'yle

5. Belirli bir tarih bildiren ay ve gün adlarına gelen ekleri ayırmak için konur: Başvurular 17 Aralık'a kadar sürecektir. Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu'nun veri tabanının Genel Ağ'da hizmete sunulduğu gün olan 12 Temmuz 2010 Pazartesi'nin TDK için önemi büyüktür.

6. Seslerin ölçü ve söyleyiş gereği düştüğünü göstermek için kullanılır: Bir ok attım karlı dağın ardına Düştü m'ola sevdiğimin yurduna İl yanmazken ben yanarım derdine Engel aramızı açtı n'eyleyim. Şems'in gözlerine bir şüphe çörekledi. Güzelliğin on par'etmez Bu bendeki aşk olmasa (Âşık Veysel)

7. Bir ek veya harften sonra gelen ekleri ayırmak için konur: a'dan z'ye kadar.

B. ANLATIM BOZUKLUKLARI⁵⁷

- Gereksiz Kullanım / Fazlalık

a. Gereksiz Sözcük Kullanımı

Geçen ay bir kız kardeş sahibi oldum. "Sahibi oldum" sözcük grubu gereksizdir. "Geçen ay bir kız kardeşim oldu." şeklinde düzeltilmelidir. "Menfi eleştiri" eleştiri genelde menfidir.

Yangında bir çocuk sağ olarak kurtarıldı. "Sağ olarak" ifadesi gereksizdir. "Yangında bir çocuk kurtarıldı." Cümlesi yeterlidir.

b. Gereksiz Ek Kullanımı

Ahmet Mithat Efendi'nin yüzden fazla eserleri vardır. "Eserleri" ifadesi "eseri" olarak düzeltilmelidir.

c. Gereksiz Yardımcı Fiil Kullanımı

Üniversite sınavına girmek için ÖSYM'ye başvuruda bulundum. "Başvuruda bulundum" yerine "başvurdum" ifadesi kullanılmalıdır.

- Tekrar Yanlışları

a. Aynı Sözcüklerin Tekrarlanması

İhmal sonucu çıkan yangın sonucu apartman kül oldu. "İhmal sonucu çıkan yangında apartman kül oldu." şeklinde düzeltilmelidir.

b. Eş anlamlı Sözcüklerin Tekrarlanması

Çalışmanın bu kadar faydalı ve yararlı olacağını düşünmemiştim. "Faydalı" ve "yararlı", "saygı" ve "hürmet" sözcükleri aynı anlama geldiğinde sadece biri kullanılmalıdır.

- Sözcüğün Yanlış Anlamda Kullanılması

Onun sayesinde bütün günüm mahvoldu. "Sayesinde" yerine "yüzünden" kullanılmalıdır.

- Yanlış Yerde Kullanılan Sözcük ve İfadeler

Size kısaca bildiklerimi anlatmak istiyorum. "Size bildiklerimi kısaca anlatmak istiyorum." şeklinde düzeltilmelidir.

⁵⁷ Bu yazı kısmen değiştirilerek ve kısaltılarak <http://web2.bilkent.edu.tr/turkce-birimi/wp-content/uploads/sites/4/2018/06/Anlat%C4%B1m-Bozukluklar%C4%B1-1.pdf> linkinden alınmıştır. Erişim: 03.10.2022.

- Deyim Yanlışları

Duydunuz mu, Fikret Bey cinnet geçirmiş. “Cinnet getirdi” ifadesi kullanılmalıdır.

- Anlamca Çelişen Sözcüklerin Kullanılması

Bu akşamki toplantıya kesinlikle gelebilir. Bu cümlede hem kesinlik hem belirsizlik ifade eden sözcüklerin bir arada kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar. Buradaki ifade “toplantıya kesinlikle gelir” veya “toplantıya gelebilir” şeklinde düzeltilmelidir.

-Mantık Hataları

Hocamın endişeleri haklı çıktı. Bu ifade endişe değil, hoca haklı çıktığı için “Endişelerini dile getiren hocam haklı çıktı.” şeklinde düzeltilmelidir.

-Birbiriyle Karıştırılan Sözcükler

Bu yıl Sezai Karakoç’un yeni kitabı yayınlandı. Türkçede “yayınlamak” fiili bulunmamaktadır. Doğrusu “yayımlamak” olacaktır.

- Çeviriyi Andıran Sözcük ve İfadeler

Başka dillerden bazı sözcük grupları ve deyimlerin dilimize yapısı değiştirilmeden sözcük aktarıldığı görülmektedir. Oysa aynı fikri anlatmak için dilimizde başka ifade kalıpları ve deyimler vardır. Dilimizin bu imkânlarını dikkate alarak yazmak çeviriden kaynaklanan yanlışlıkların önüne geçecektir.

“Üzgünüm size yardımcı olamayacağım”. Türkçede “Size yardımcı olamayacağım için üzgünüm.” olarak ifade edilmelidir.

- Yabancı Dilden Sözcük Alma

Konser alanı full doluydu. “Konser alanı tıklım tıklım doluydu.” şeklinde düzeltilmelidir. Sınavın saat 10.00’da start alması bekleniyor. “Sınavın saat 10.00’da başlaması bekleniyor.” şeklinde düzeltilmelidir.

- Eksiklik

Cümlelerin öğeleri, doğru yerde kullanıldığında cümlelerin anlaşılır ve açık olmasını sağlar. Bu öğeler eksik olduğunda cümlede anlatım bozukluğu ortaya çıkar.

a. Özne Eksikliği: Kitaptaki yanlış düzeltilecek ve yeniden basılacak. “Kitaptaki yanlış düzeltilecek ve kitap yeniden basılacak.” şeklinde düzeltilmelidir.

b. Yüklem Eksikliği: Adam çok yaşlı, karısı da genç sayılmazdı. “Adam çok yaşlıydı (yaşlı idi), karısı da genç sayılmazdı.” şeklinde düzeltilmelidir.

c. Dolaylı Tümleç Eksikliği: Arkadaşımı arabamla evinden alıp eşsiz bir gün yaşatacağım. “Arkadaşımı arabamla evinden alıp ona eşsiz bir gün yaşatacağım.” şeklinde düzeltilmelidir.

d. Nesne Eksikliği: Çocuk annesine ne sarıldı ne de öptü. “Çocuk annesine ne sarıldı ne de onu öptü.” şeklinde düzeltilmelidir.

e. Zarf Tümleci Eksikliği: Sürücülerin alkollü direksiyon başına geçmemeleri gerekiyor. “Sürücülerin alkollü olarak direksiyon başına geçmemeleri gerekiyor.” şeklinde düzeltilmelidir.

f. Eklerde Eksiklik/Yanlışlık: Biz okumasını sevmeyen bir milletiz. “Biz okumayı sevmeyen bir milletiz.” olarak düzeltilmelidir.

-Uyumsuzluk

a. Özne-Yüklem Uyumsuzluğu: Cümlede öznenin ifade ettiği şahıslarla yüklem bildirdiği şahıs arasında bir uyum olmalıdır. Bu sorunu ancak sen ve ben çözebilirim. Burada “biz”den söz edildiği için fiil “çözebiliriz” olmalıdır.

Türkçede bazı özneler olumlu, bazıları olumsuz anlamlar verir. Yüklemlerin de buna göre çekimlenmesi gerekir. Hiçbiri ona inanmıyor, yalan söylediğini düşünüyordu. “Hiçbiri” sözcüğü kullanıldığında cümlemin yüklemi olumsuz olmalıdır. Burada ikinci cümlemin öznesi değiştirilmeli, “herkes yalan söylediğini düşünüyordu.” şeklinde düzeltilmelidir.

b. Nesne-Yüklem Uyumsuzluğu: Nesne-yüklem uyumsuzluğu ya yükleme hâli (-i hâli) ekinin kullanılmaması ya da yanlış bir ekin (-in/-e) kullanılmasıyla ortaya çıkar. Hükûmetin memur zamlarıyla ilgili erteleyecek zamanı kalmadı. “Hükûmetin memur zamlarını erteleyecek vakti kalmadı.” şeklinde değiştirilmelidir.

c. Zarf-Yüklem Uyumsuzluğu: Zarflar, yükleme eksiz veya bazı durumlarda belirli ekler ve edatlarla bağlanırlar. Eklerin yanlış kullanımı zarf-yüklem uyumunu bozar. Gençlere her türlü sportif faaliyeti yapacağız. “Gençler için her türlü sportif faaliyeti yapacağız.” şeklinde değiştirilmelidir.

d. Dolaylı Tümleç-Yüklem Uyumsuzluğu: Yükleme bağlanan dolaylı tümleçlere doğru eki getirmek gerekir. Aksi hâlde, dolaylı tümleç-yüklem uyumsuzluğu ortaya çıkar. Turizmde bir sekte vuruldu. “Turizme bir sekte vuruldu.” şeklinde düzeltilmelidir.

e. Tamlayan-Tamlanan Uyumsuzluğu: Tamlayan-tamlanan uyumsuzluğu, isim tamlamalarının iki ögesi arasında ortaya çıkan bir durumdur. Tamlama eklerinden birinin kullanılmaması veya eklerin fazladan kullanılması, bu eklerin yerine başka bir ekin kullanılması uyumsuzluklara yol açar. Hepimizin bulup çıkarmamız gereken pek çok ipucu var. “Hepimizin bulup çıkarması gereken pek çok ipucu var.” şeklinde düzeltilmelidir.

f. Bağlaç-Yüklem Uyumsuzluğu: Bağlaçlar genellikle fiille bağlantılı değildir. Bazı bağlaçlar ise, fiille bağlantılıdır. Ancak, bu tür bağlaçların bulunduğu cümlelerde fiiller bağlacın durumuna göre kullanılmak zorundadır. “Eğer, her ne kadar, ne... ne...” bağlaçları bazı kullanımlarda sorun yaratmaktadır. Gökyüzünde ne yıldızları ne de ayı göremedim. “Gökyüzünde ne yıldızları ne de ayı görebildim.” şeklinde düzeltilmelidir.

g. Çatı Uyumsuzluğu: Fiilerde etken çatı yerine edilgen çatı kullanılması, çatı uyumsuzluğu ortaya çıkarır. Okuldaki öğrenciler toplanıp pikniğe gidildi. “Okuldaki öğrenciler toplanıp pikniğe gittiler.” şeklinde düzeltilmelidir.

h. Fiilimsilerin Yanlış Kullanımı: Fiilimsiler, fiillerden türeyip cümlede isim, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerdir. Bunların bir kısmı görevce birbirine yakın olmakla birlikte çoğunlukla biri, diğerinin yerine kullanılmaz. Kullanıldığında uyumsuzluk doğar. Bu cezanın infaz edilip edilmemesi hâlâ tartışılıyor. “Bu cezanın infaz edilip edilmeyeceği hâlâ tartışılıyor” şeklinde düzeltilmelidir.

- Tamlama Yanlışları

Sıfat ve ad tamlamalarının ortak tamlanana bağlanması cümlede anlatım bozukluğuna yol açar. Müdür ve bina sorumlusu odaları kontrol etti. Cümlede, “müdür sorumlusu ve bina sorumlusu” olarak anlaşılıyor. “Bina sorumlusu ve müdür...” şeklinde düzeltilmelidir. Tamlamanın sonunda yer alan “-ı, -i, -sı, -si” ekinin iyelik ekiyle karıştırılması durumunda anlam kargaşası yaşanır. Öğretmen, öğrenciye dersine girmesini söyledi. Buradaki dersin, kimin dersi olduğu net değildir. Öğretmenin dersi mi var, yoksa öğrencinin girmesi gereken başka bir ders mi var? Cümle “Öğretmen, öğrenciye Arapça dersine girmesini söyledi.” şeklinde düzeltilebilir.

- Noktalama Yanlışı/Eksikliği

Noktalama işaretlerinin eksikliği ya da yanlış yerde kullanılmasından kaynaklı anlatım bozukluğudur. Yaşlı adama yardım etti. Burada “yaşlı olan adam mı, yoksa yaşlı biri, adama mı yardım etti?” sorusu akla geliyor. “Yaşlı, adama yardım etti.” cümlesindeki gibi virgül kullanılarak bu anlatım bozukluğu giderilebilir.

EK-III LİSANSÜSTÜ TASAVVUF ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ VE TEZ YAZIM ÖZET KILAVUZU

1.Tasavvuf Alanında Lisansüstü Araştırma Yapmayı Düşünenlerin Göz Önünde Bulundurması Gereken Hususlar	1. İlim Sabır, Sebat, Gayret ve Uzun Soluklu Bir Yolculuk Gerektirir 2. Medenî Durum 3. Danışman Dikkatli Seçilmeli 4. Branşta Karar Kılınmalı ve Hocayla İrtibat Kurulmalı 5. Titiz Bir Çalışma Disiplinine Sahip Olunmalı 6. Bir Batı Diliyle Birlikte Arapça ve Farsçaya Hâkim Olunmalı 7. Sanat ve Seyahate İlgi Duyulmalı
2.Tasavvuf Alanında Lisansüstü Çalışmalara Yeni Başlayanların Dikkat Etmesi Gereken Temel İlkeler	1. Araştırma Yaparken Belli Bir Ekole Mensubiyetten Uzak Kalınmalı 2. Felsefî ve Akademik Okumalar Yapılmalı, Analitik Düşünceye Sahip Olunmalı 3. Tasavvufa İçten ve Dıştan Yöneltilen Eleştirilere Vakıf Olunmalı 4. Şahsî Bir Kütüphane Edinilmeli 5. Alan Benimsenmeli ve İçselleştirilmeli 6. Belli Özelliklere ve İç Motivasyona Sahip Olunmalı 7. “Öğrenci İşleri” Takip Edilmeli
3. Ders Döneminde Yapılması Gereken Hususlar	1. Önyargı, İdeolojik Fanatizmden Daima Uzak Durulmalı 2. Alan Okumalarına Ağırlık Verilmeli, Ders Dönemi ve Tez Süresince Not Defteri Bulundurulmalı 3. Disiplinler Arası Çalışmalara İlgi Duyulmalı 4. Sosyal Hayattan Kısmen Tecrit Olunmalı 5. Ansiklopedik Sözlükler, Biyografik ve Monografik Eserler Temel Başvuru Kitabı Olmalı 6. Lisansüstü Derse Katılımda Rehavet Gösterilmemeli 7. Araştırma Teknikleri Dersi İhmal Edilmemeli
4. Ders Sonrası Teze Başlama Aşamasında Dikkat Edilmesi Gereken Konular	1. Seminer Yazma ve Makale Yayımlama Zorunluluğu 2. Tez/Konu Seçimi ve Metotları 3. Tez Başlığı Sınırlandırılmalı, Tez Çalışılan Alana Katkı Sağlamalı 4. Belli Bir Çalışma Takvimi Yapılmalı 5. Yeterli Kaynak Taraması Yapılmalı 6. Doktora Tez Yeterlilik Sınavında Başarılı Olunmalı 7. Tez Belli Başlı Aşamalara Göre İlerlemeli 7.1. Konunun belirlenmesi 7.2. Kaynakların tespit edilmesi 7.3. Araştırma yönteminin belirlenmesi 7.4. Taslak/geçici planın hazırlanması

	7.5. Çalışma planı oluşturulması 7.6. Okuma/Not alma, bilgilerin teksif edilmesi 7.7. Bilgilerin değerlendirildikten sonra yazıya geçilmesi
5. Tasavvuf Araştırmalarında Yararlanılabilecek Veri Tabanları	5.1. TDV İslâm ve MEB İslam Ansiklopedisi 5.2. İSAM Kütüphanesi 5.2.1. İslami İlimler Alanındaki Tezler Veri Tabanı 5.2.2. İlahiyat Makaleler Veri Tabanı 5.2.3. Dokümantasyon Veri Tabanı 5.2.4. Osmanlıca Makaleler Veri Tabanı 5.2.5. Risaleler Veri Tabanı 5.2.6. İlâhiyat Fakültelerinde Devam Eden Tezler Kataloğu Veri Tabanı 5.2.7. Metin Erişimli Veri Tabanı 5.3. YÖK Tez Merkezi 5.4. Türkiye Kütüphaneler Veri Tabanı (TÜYEK) 5.5. el-Mektebetu's-Şâmile 5.6. İslam Düşünce Atlası 5.7. E-Kitap İnternet Siteleri ve Diğer Web Siteleri
6. Akademik Tez Yazımında Dikkate Alınması Gereken Yöntemler	1. Akademik Araştırma Belli Başlı Bölümlere Ayrılmalı 2. Bilimsel Formasyona Dikkat Edilmeli 3. Tezin Belli Bir Problematiği Olmalı 4. Araştırmalarda Olabildiğince Nesnel/Tarafsız Davranılmalı 5. Güvenilir Kaynaklara Müracaat Edilmeli, Güvenilir Olmayan Bilgilerden Uzak Durulmalı 6. Alıntılar Usule Uygun Yapılmalı 7. Tezde Eleştirel Tutum Sergilenebilmeli 8. Tez Muhtevası Konu Başlığıyla Uyumlu Olmalı 9. Tez İlgili Üniversite/Enstitü Yönetmeliğine Uygun Hazırlanmalı 10. Tez Başlıkları Numaralandırılmalı 11. Şahıs Çalışmalarında Orijinal Fikirler ve Çevresel Faktörler Göz Ardı Edilmemeli 12. Akademik Etik Kuralları ve İntihale Dikkat Edilmeli 13. Dipnot ve Atıfta Bulunma Teknikleri İyi Bilinmeli 14. Tezde Konu Bütünlüğüne Dikkat Edilmeli, Tekrar ve Tedahüle Gidilmemeli 15. Daha Önce Yapılmış Araştırmalardan Yararlanılmalı 16. Gereksiz Açıklamalar ve Parantez İçi Tanımlardan Uzak Durulmalı 17. Öğrenci, Danışmanının Tüm Akademik Ürünlerini Okumalı ve Ondan Haberdar Olmalı 18. Ön Sözde Katkı Sağlayanlara Teşekkür Edilmeli 19. Akademik Ürünlerde Hamasi, Duygusal İfadelere Tevessül Edilmemeli, Yazım Dili Akademik Ağırılıkta Olmalı 20. Tezde Kısa ve Özlü Anlatım Tercih Edilmeli 21. Yazım Dilinde Türkçe Düzgün Kullanılmalı, Tezde Anlatım Bozukluğundan Uzak Durulmalı

**7. Tez Savunma Sınavında
Öğrenciye Sorulacak Muhtemel
Sorular ve Takınılacak Tavır**

22. Kavramların Yazımında Uzatma İşaretleri İhmal Edilmemeli, Kelime Yazımlarında Bir İnsicam Olmalı
 23. Tezde Nezaketli ve İhtiyatlı Bir Dil Kullanılmalı
 24. Fiillerde Zaman Uyumuna Dikkat Edilmeli
 25. Kaynakçada Uygulanacak Prensipler İyi Bilinmeli
 26. Olaylar Kronolojik Ele Alınmalı
 27. Müelliflerin Vefat Tarihleri İlk Geçtiği Yerde Verilmeli
 28. Gizli/Kapalı Anlamlı Cümlelerden Uzak Kalınmalı
 29. Sorunlu/Sıkıntılı, Politik İfade ve Görüşlerden Uzak Durulmalı
 30. Ayet-Hadis Kullanımına Riayet Edilmeli
 31. Oryantalist Çalışmalar Takip Edilmeli, Ancak Oryantalist Bakış Açısında Daha Dikkatli Davranılmalı
 32. Teknolojik İmkanlardan Yararlanılmalı
 33. Arşiv ve Kütüphanelere Gidilmeli
 34. Alana Dair Basılı ve Yazılı Güncel Yayınlar Takip Edilmeli
 35. Tezde Sayfa Adedi/Hacme Bakılmamalı
 36. Kayda Alınan Bilgiler Yedeklenmeli
 37. Tez Teslimden Önce Bir Dil Uzmanına Okutulmalı
 38. Tez Savunmalarına Gözlemci Olarak Girilmeli
 39. Sonuç Bölümü Daha Dikkatli Yazılmalı
 40. Teslim Öncesi Şekilsel Bozukluklar Giderilmeli, Tezin Estetik Görüntüsüne Dikkat Edilmeli
-
1. Adayın Kendisini Tanıtması ve Tezini Özetlemesi İstenir
 2. Konu Seçim Kriterlerinin Ne Olduğu Sorulur
 3. Tezde Savunmacı Bir Üslup Kullanıp Kullanmadığına Bakılır
 4. Tezdeki Bilgilerin Bir Kaynağa Dayanıp Dayanmadığı Sorgulanır
 5. Tezde Özgünlük, Yöntemin Doğru Uygulanıp Uygulanmadığı Aranır
 6. Yapılan Hata ve Eksikler Kabul Edilmeli
 7. Eleştiriler Not Alınmalı
-

Editör
Prof. Dr. Ömer Yılmaz

Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu

A Graduate Research Guide to Sufi Studies

Bilindiği üzere yüksek lisans eğitiminin amacı, öğrenciyi bilimsel araştırma yapabilir; elde edilen bilgileri değerlendirip yorumlayabilir düzeye getirmektir. Doktora eğitimi ise öğrencinin bağımsız araştırmalar yapma, bilimsel olayları daha geniş ve derinlemesine inceleyip yorumlama ve yeni sentezlere ulaşma becerisini kazandırmayı hedefler.

Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin bilimsel araştırma yapma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve tasavvuf araştırmalarının genel akademik kalitesini yükseltmek amacıyla altı akademisyen bir araya gelmiş ve *Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Çalışmalar Kılavuzu* adını verdikleri editoryal bir çalışma hazırlamıştır. Böylece tasavvuf alanına intisap etmiş adaylara seslenmek istemişlerdir. Güncelliğini koruyan bu husus, zaman zaman farklı ilmî mahfillerde dile getirilmiştir. Ancak tasavvuf alanında bu çerçevede, öğrencilere veya adaylara derli toplu biçimde bilgi sunan bir kılavuz kitap henüz yayımlanmamıştır.

Editoryal bir çalışmanın ürünü olan bu kitapta, kendileri de birer tasavvuf akademisyeni olan, hâlen bu faaliyetlerde danışmanlık yapan ve bu yollardan geçmiş ilim adamları; tasavvuf alanında araştırma yapanların veya yapacakların karşılaşabilecekleri olası hatalara dair bir farkındalık oluşturmak, alanı seçecek, tez yazmaya başlayacak ya da tez yazımında belli bir aşamaya gelmiş adaylara yardımcı olmak ve alandaki tezlerin kalitesini artırmak adına mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamışlardır.

